

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ХОРОША ОКСАНА ІВАНІВНА

728.8.035.2(477.44)"17/19"+712.253.035.2(477.44)"17/19"

ДИСЕРТАЦІЯ

**АРХІТЕКТУРА КЛАСИЦИСТИЧНИХ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВИХ
КОМПЛЕКСІВ ВІННИЧЧИНИ КІНЦЯ ХVІІІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

18.00.01 - теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

Подається на здобуття наукового ступеня
кандидата архітектури (доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. І. Хороша

_____ Науковий керівник
Смоляк Володимир Вікторович
кандидат архітектури, доцент кафедри БМГА
Вінницького національного технічного університету

Львів 2020

АНОТАЦІЯ

Хороша О.І. Архітектура класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини кінця XVIII початку XX століття. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. – Львів, 2020.

Тема роботи присвячена проблемам вивчення та збереження класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини кінця XVIII - початку XX століття. У роботі проаналізовано історичні передумови та основні чинники формування класицистичних палацово-паркових комплексів у регіоні. Висвітлено композиційно-просторову організацію території класицистичних палацово-паркових комплексів та досліджено основні її функціональні зони. Встановлено функціонально-планувальні, архітектурно-композиційні особливості класицистичних палаців на Вінниччині кінця XVIII - початку XX ст. та розроблено відповідну типологію. Визначено основні проблеми збереження та розроблено рекомендації щодо подальшого використання класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини.

У Розділі I «**Стан та методика дослідження архітектури класицистичних палацово-паркових комплексів на Вінниччині**» систематизовано та проаналізовано наукові праці, літературу та джерельну базу за тематикою дослідження.

У підрозділі 1.1 «**Історіографія, література та джерельна база з тематики дослідження**» прослідковано, що рівень висвітлення в теоретичних працях питання щодо палацового зодчества Вінниччини характеризується незначним вивченням в контексті палацової архітектури України: окремі мастки згадуються в різних виданнях, найглибше вивченою є група найбільш відомих об'єктів, інші матеріали мають описовий характер. До уваги взяті праці

українських, польських та російських авторів, які вивчали класицизм та палацово-паркові комплекси, а також розглянуті дисертаційні роботи з дослідження палацово-паркових комплексів інших регіонів України.

У підрозділі **1.2 *Методика дослідження архітектури класицистичних палацово-паркових комплексів на Вінниччині кінця XVIII – початку XX століття*** опрацьовано комплексну методику дослідження, яка складається з чотирьох послідовних етапів на основі обраних загальнонаукових та архітектурно-професійних методів, які дозволяють виконати композиційно-просторовий аналіз території комплексу та архітектурно-композиційний, функціонально-планувальний аналіз будівель, що формують композицію комплексу; визначити типологію палацових будівель за композиційними, планувальними та стильовими ознаками; визначити внутрішню організацію приміщень палаців; визначити рекомендації щодо функціонального використання палацово-паркових комплексів.

У підрозділі **1.3 *Законодавча база та пам'ятко-охоронний статус об'єктів дослідження*** проаналізовано законодавчу базу у сфері збереження культурної спадщини України, визначено та охарактеризовано співвідношення охоронного статусу класицистичних палацово-паркових комплексів на Вінниччині з реальними заходами із збереження. Проаналізовано основні недоліки пам'яткоохоронної діяльності регіону: порушення системної співпраці органів вищої влади та місцевого самоврядування, невідповідність законодавчих вимог нормативів до реальної ситуації на місцевості.

У Розділі II **«Історичні передумови формування та розвитку стилю класицизм в архітектурі палацово-паркових комплексів на Вінниччині»** проаналізовано історичні та суспільно-політичні передумови виникнення стилю класицизм на Вінниччині та його вплив на палацову архітектуру.

У підрозділі **2.1 «Основні тенденції розвитку стилю класицизм в Речі Посполитій та Російській імперії»** прослідковано становлення та розвиток стилю класицизм в Речі Посполитій та Російській імперії. Простежено, що

класицизм, як архітектурний стиль, сформувався у Франції в XVII ст. та став загальноєвропейським явищем в XVIII-XIX ст. Архітектура даних держав визначалась грандіозністю містобудівних та палацово-паркових ансамблів, монументальністю ордерних форм, чіткими та стриманими композиціями, врівноваженими геометричними об'ємами, логічним симетричним розплануванням. Архітектура класицизму в Речі Посполитій у другій половині XVIII століття формувалася за правління Короля Станіслава Августа Понятовського (палац в Лазенках, Палац Крулікарня, палац в Натолін тощо), в Російській імперії за правління Катерини II (палац Архангельське, палац Середніково, палац Валуєво та інші).

У підрозділі **2.2 «Шляхи формування архітектури класицистичних палацово-паркових комплексів на території України»** досліджено, що архітектура класицизму на території України у кінці XVIII ст. сформувався в період правління Речі Посполитої, під владою якої знаходилися правобережні українські землі, та в період правління Російської імперії, під владою якої знаходилися лівобережні українські землі. Визначено, що архітектура класицизму в Україні, відповідаючи загальноєвропейським тенденціям, мала три етапи розвитку з певними своїми характеристиками: а) ранній класицизм (1760 – 1780-ті рр.) – перехід від бароко та формування нових стильових ознак; б) зрілий, або високий, класицизм (1790 – 1830-ті рр.); в) пізній класицизм (1840 – 1850-ті рр.) – затухання стильових форм та перехід до архітектурних рис іншого стилю.

У підрозділі **2.3 «Особливості розвитку архітектури класицистичних палацово-паркових комплексів на Вінниччині та стан їх збереженості»** проаналізовано, що специфічною особливістю території Вінниччини є приналежність регіону в досліджуваний період до складу різних держав – Речі Посполитої та Російської імперії. Відповідно, становлення та розвиток архітектури класицистичних палацово-паркових комплексів, сформувавшись наприкінці XVIII століття за влади Речі Посполитої на основі європейських

традицій, набула подальшого інерційного розвитку в період правління Російської імперії. Класицистичні палацово-паркові комплекси, за кількісним співвідношенням, становили більшу частку серед палацових комплексів інших стильових напрямків, збудованих на Вінниччині.

У підрозділі **2.4 «Характеристика етапів розвитку архітектури класицистичних палацово-паркових комплексів з кінця XVIII до початку XX століття на Вінниччині»** визначено хронологічні межі становлення та розвитку класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини відповідно до загальноприйнятих етапів розвитку стилю: I період – остання чверть XVIII століття, зародження раннього класицизму, що відзначився розквітом у всій своїй довершеності та величі, монументальності масштабу, симетричності об'єму та його композиційних частин (Тульчин, Вороновиця, П'ятничани, Серебринці, Іванів тощо); II період – перша чверть XIX століття, розвиток зрілого класицизму, який розкрився в архітектурі низки палаців середньої величини. (Нападівка, Печера, Чорномин, Муровані-Курилівці, Соколівка та ін.); III період – 30-50-і роки XIX століття, етап пізнього класицизму, затухання стильових рис, помірне декорування (Дашів, Антопіль); IV період – кінець XIX та початок XX ст., продовження класицистичних традицій в архітектурній течії «неокласицизму» (Немирів, Хмільник). Визначено особливості формування та стан збереженості об'єктів дослідження.

Розділі III «Основні чинники формування, функціональне зонування та композиційно-просторова організація класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини» висвітлює основні чинники, що впливали на формування палацово-паркових комплексів, на вибір їх місця розташування; характеризує функціонально-планувальну та композиційно-просторову організацію класицистичних палацово-паркових комплексів.

У підрозділі **3.1 «Соціальні-економічні, містобудівні, географічні, функціонально-просторові, регіональні чинники формування та становлення класицистичних палацово-паркових комплексів на території**

Вінницької області» визначено, що на формування архітектури та території палацово-паркових комплексів на Вінниччині мали вплив соціально-економічні, містобудівні, географічні, функціонально-просторові та регіональні чинники, що виникли в результаті історичних передумов подільського регіону.

Визначено, що більшість палацово-паркових комплексів Вінниччини кінця XVIII – початку XX ст. зводилася на теренах сільських місцевостей та містечок (72% – Антопіль, Соколівка, Серебринці, Нападівка, Андрушівка та інші), в меншій мірі – при в'їзді у невеликі містечка (28% – Вороновиця, Тульчин, Муровані-Курилівці, Дашів тощо), у повітових містах класицистичні маєтки не зводилися. Географічні чинники визначали територію, зорове сприйняття, розміщення водойми в структурі комплексу та об'єм забудови палацово-паркових комплексів на Вінниччині в період від кінця XVIII до початку XX століття.

У підрозділі **3.2 Принципи функціонального зонування та композиційно-просторової організації території класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини** розкрито стан питання поділу території палацово-паркових комплексів на функціональні зони та номенклатуру будівель кожної з них, в залежності від планувальної схеми. Аналіз функціональної організації класицистичних палацово-паркових комплексів кінця XVIII — початку XX ст. показує, що території кожного класицистичного палацово-паркового комплексу на Вінниччині розподілялись на функціональні зони: парадну, палацову, службову, господарську, паркову, комунікаційну.

Загалом, класицистичні палацово-паркові комплекси на Вінниччині мали симетрично-осьову організацію території, розташування головних та службових споруд, де палац – це центр композиції посеред пейзажного парку з річками чи озерами, який часто переходить у ліс. Основна увага приділялась влаштуванню парадної частини та безпосередньо архітектурі палацу.

Проаналізовано композиційно-просторові схеми планування території комплексу, визначено взаємозв'язок головної композиційної осі комплексу з

функціональними зонами, принципи включення водойми та наявність храмової споруди на території.

У підрозділі **3.3 «Закономірності архітектурно-планувального розвитку паркової території та її структурні елементи»** досліджено паркові території класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини, опираючись на попередні праці в галузі розвитку парко будівництва європейських країн. Це дає змогу виявити особливості еволюції парків на Вінниччині. Для палацово-паркових комплексів стилю класицизм на Вінниччині характерна комбінована композиційна схема, що ґрунтувалася на поєднанні регулярних та пейзажних прийомів в організації території парку.

Розділі **IV «Особливості архітектури класицистичних палаців Вінниччини за композиційними, функціональними, планувальними та стилістичними характеристиками»** досліджено архітектурно-композиційні, функціонально-планувальні, стилістичні особливості палаців.

У підрозділі **4.1 «Типологія класицистичних палаців за планувальними та композиційними вирішеннями»** виявлено композиційні характеристики палаців та розроблено типологію палаців за симетрією відносно головної композиційної осі, за поверховістю, за ритмічністю горизонтальних та вертикальних членувань, кількістю ризалітів; за головним акцентом центрального об'єму, за формою даху, за головними архітектурними елементами, що формують композицію фасаду, де основою формування класицистичних палацових комплексів стала чітка осьова симетрія. Виявлено планувальні характеристики палаців та розроблено типологію: за симетрією плану (симетричні та асиметричні), за формою плану (у вигляді широкого прямокутника, видовженого прямокутника, П-подібний, у вигляді підкови), за планувальною схемою (анфіладний та змішаний тип), за розміщенням комунікаційних вузлів (центричні та змішані).

У підрозділі **4.2 «Стилістика фасадів та архітектурні деталі класицистичних палаців»** охарактеризовано стилістику фасадів

класицистичних палаців, які від збільшення до зменшення пишності в оздобленні, мали ознаки класицизму – античний портик з колонами іонічного, корінфського, рідше тосканського ордеру, основні засоби зовнішнього декорування – пілястри, гірлянди, дентикули, рельєфні фризи; стіни перших поверхів майже обов'язково прикрашало рустування, балкони огороджувалися балюстрадаю; віконні прорізи стримано декорували й підкреслювали геометрично. Зовнішнє опорядження фасадів було монохромним в пастельних тонах, декор підкреслювався білим кольором.

У підрозділі **4.3 «Функціональне планування внутрішнього простору та інтер'єри класицистичних палаців»** визначено, що планування палаців було симетрично-осьове, як правило, анфіладне з парадною залогою в центральній частині, рідше – коридорне з двостороннім розташуванням кімнат відносно центральної осі. Перший поверх був парадним і поділявся на офіційну (хол, вестибюль, бальний зал, салони, їдальня, більярдна та ін.) та особисту половини (спальні, будуар господині, дитячу кімнату), другий поверх вміщав апартаменти для гостей. В плануванні одноповерхових палаців на центральній осі будівлі знаходились парадні приміщення, а спальні, кімнати для гостей, ванни, гардеробні, туалетні кімнати розміщувалися по обидва боки палацової будівлі.

Розділ V **«Проблеми збереження та рекомендації щодо специфіки відновлення класицистичних палацово-паркових комплексів на Вінниччині»**. У підрозділі **5.1 «Актуальні проблеми збереження палацово-паркових комплексів Вінниччини сьогодні»** з'ясовано, що впродовж ХХ – ХХІ ст. на Вінниччині постають нові актуальні проблеми збереження палацово-паркових комплексів: обмеженість державного програмного фінансування, що призводить до занепаду та втрати історико-культурного надбання; недосконалість законодавчої бази, фактичне порушення законодавства у питаннях охорони та використання культурної спадщини; відсутність налагодженої взаємодії між органами вищої державної влади, місцевих органів

управління та громадських організацій; відсутність у більшості пам'яток оновленої науково опрацьованої облікової документації та інші. З'ясовано специфіку класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини для подальшого збереження та відновлення.

У підрозділі **5.2 «Закордонний досвід збереження палацово-паркових об'єктів»** визначено, що у європейських країнах використовуються чотири основних способи вирішення цього завдання: приватизація пам'яток з подальшою реставрацією та з накладеними зобов'язаннями на приватних власників; «девелопмент» об'єктів культурної спадщини; розвиток культурного та пізнавального туризму, створення на базі об'єктів культурної спадщини туристичної інфраструктури; розвиток інтересу до місцевості та пам'яток архітектури.

У підрозділі **5.3 «Рекомендації функціональної адаптації палацово-паркових комплексів у сучасних умовах»**.

Запропоновано рекомендації із збереження та функціональної адаптації класицистичних палацово-паркових комплексів: консервація, розроблення 3D моделі первісного вигляду, інформаційних панелей та мистецьких інсталяцій (Андрушівка, Біличин); цілісна реставрація з відновленням історико-архітектурної цінності палацово-паркового комплексу (Тульчин, Муровані-Курилівці, Іванів, П'ятничани.); ремонтно-реставраційні роботи (Нападівка, Гущинці, Серебринці, Дашів); відновлення із застосуванням сучасних методів та засобів заповнень втраченого, яке має ґрунтуватися на історичних документах та архівних даних (Печера (палац), Стрижавка (палац)). Розкрито важливість супровідних методів збереження: пристосування об'єктів під: музеї, комплекси культурно-розважального чи культурно-освітнього призначення (Тульчин – Opera Fest); популяризація за підтримки громадських організацій та благодійних фондів (Андрушівка, Соколівка, Гущинці).

Ключові слова: палац, класицизм, Вінниччина, чинники, палацово-парковий комплекс, ордер.

ANNOTATION

Khorosha O.I. The architecture of the classicist palace and park complexes of Vinnytsia region of the end XVIII – early XX centuries. – On the rights of the manuscript.

The dissertation for a Degree of PhD in Architecture in the specialty 18.00.01 – Theory of architecture, architectural conservation. – Lviv Polytechnic National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine – Lviv, 2020.

The dissertation research is devoted to the issues of examining and preserving the classicist palace and park complexes of Vinnytsia region of the late XVIII – early XX centuries. The paper analyzes the historical background and the main forming factors of classicist palace and park complexes in the area. The spatial composition organization of the territory of the classicist palace and park complexes is highlighted and its main functional zones are analyzed. Functional and planning, architectural composition aspects of the classicist palaces are established in Vinnytsia region of the late XVIII – early XX centuries, and the corresponding typology is developed. The main conservation issues are identified and further recommendations on the use of classicist palace and park complexes in Vinnytsia region are formulated.

In the First chapter, «The state and research methods of the architecture of the classicist palace and park complexes in Vinnytsia region», the scientific works, the literature, and the source base on the research theme are systematized and analyzed.

In section *1.1 «Historiography, literature and source base on the research theme»,* it is verified that the coverage level of the issue regarding the palace architecture of Vinnytsia region in theoretical works is characterized by the insignificant scrutiny in the context of the palace architecture of Ukraine: some individual estates are mentioned in various publications, the group of the most famous objects are in-depth consideration, other materials are descriptive. The attention is paid to the works of Ukrainian, Polish and Russian authors who studied

classicism and palace and park complexes, as well as dissertations on the study of palace and park complexes in other regions of Ukraine.

In section *1.2 «Research methods of the architecture of classicist palace and park complexes in Vinnytsia region of the late XVIII – early XX centuries»*, a comprehensive research methodology is processed, which consists of four successive stages based on the selected general scientific and architectural professional methods that enable to perform spatial composition analysis of the complex territory and architectural and composition, functional and planning analysis of buildings that form the composition of the complex; to determine the typology of palace buildings according to composition, planning and style features; to define the internal organization of the premises of the palaces; to specify recommendations for the functional use of the palace and park complexes.

In section *1.3 «Legislative base and the monument conservation status of the research objects»*, the legislative framework in the field of preserving the cultural heritage of Ukraine is analyzed, the relationship between the protection status of the classicist palace and park complexes in Vinnytsia region with real conservation measures is determined and characterized. The main monument protection shortcomings of the region are analyzed: the violation of systemic cooperation between the bodies of supreme authority and local self-government, the discrepancy between the legal requirements of standards, and the real situation in the area.

The Second chapter «The historical preconditions for the formation and development of the classicism in the architecture of palace and park complexes in Vinnytsia region» analyzes the historical and sociopolitical preconditions for the emergence of the classicism in Vinnytsia and its impact on palace architecture.

Section *2.1 «The main trends in the development of the classicism in the Polish–Lithuanian Commonwealth and the Russian Empire»*, investigates the formation and development of the classicism in the Polish-Lithuanian Commonwealth and the Russian Empire. It is examined that classicism, as an architectural style, was formed in France in the XVII century and became a common

European phenomenon in the XVIII-XIX centuries. The architecture of these states was determined by the grandeur of city planning and palace and park ensembles, the monumental quality of order forms, clear and restrained compositions, balanced geometric volumes, and logical symmetrical planning. The architecture of classicism in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the second half of the XVIII century was formed during the reign of King Stanisław August Poniatowski (Lazienki Palace, Królikarnia («The Rabbit House»), the Natolin Palace, etc.), and in the Russian Empire – during the reign of Catherine II (Arkhangelskoye Palace, Serednikovo Palace, Valuievo palace and others).

Section 2.2 *«Ways of formation of the architecture of the classicist palace and park complexes on the territory of Ukraine»*, investigates the architecture of classicism on the territory of Ukraine at the end of the XVIII century that was formed during the reign of the Polish–Lithuanian Commonwealth, which ruled the lands of Right-Bank Ukraine, and during the reign of the Russian Empire, that controlled the lands of Left-Bank Ukraine. It is determined that the architecture of classicism in Ukraine, complying with the general European trends, had three stages of development with its certain characteristics: **a)** early classicism (1760 - 1780s) – the transition from Baroque and the formation of new stylistic features; **b)** mature, or high, classicism (1790 - 1830s) **c)** late classicism (1840 - 1850s) – the fading of stylistic forms and the transition to architectural figures of a different style.

Section 2.3 *«Development features of the architecture of the classicist palace and park complexes in Vinnytsia region and the state of their preservation»*, analyzes that a specific feature of the territory of Vinnytsia region is the region belonging to different states at the researched period - the Polish-Lithuanian Commonwealth and the Russian Empire. Accordingly, the formation and development of the architecture of the classicist palace and park complexes, formed at the end of the XVIII century under the rule of the Polish-Lithuanian Commonwealth based on European traditions, received further inertial development during the reign of the Russian Empire. Classicist palace and park complexes, with a

quantitative ratio, accounted for a large part among the palace complexes of other style trends built in the Vinnytsia region.

In section 2.4 «*Characteristics of the development stages of the architecture of classicist palace and park complexes of the late XVIII – early XX centuries in Vinnytsia region*», the chronological framework of the formation and development of the classicist palace and park complexes of the Vinnytsia region is determined following the generally accepted development stages of the style: I period - the last quarter of the XVIII century, the birth of early classicism, distinguished itself by flourishing in all its perfection and grandeur, the monumental quality of scale, the symmetry of volume and its compositional parts (Tulchyn, Voronovytsia, Piatnychany, Serebryntsi, Ivaniv, etc.); II period - the first quarter of the XIX century, the development of mature classicism was revealed in the architecture of a number of medium-sized palaces. (Napadivka, Pechera, Chornomyn, Murovani-Kurylivtsi, Sokolivka, etc.) III period - 30-50s of the XIX century, the stage of late classicism, fading of style features, moderate decoration (Dashiv, Antopil) IV period – the late XIX and early XX centuries, the continuation of classicist traditions in the architectural trend of "neoclassicism" (Nemyriv, Khmilnyk). The formation features and preservation state of the research objects are determined.

The Third chapter «The main formation factors, the functional zoning, and the composition and spatial organization of the classicist palace and park complexes of Vinnytsia region» highlights the main factors that influenced the formation of palace and park complexes, the choice of their location; characterizes the functional planning and the composition and spatial organization of the classicist palace and park complexes.

In section 3.1 «*Socio-economic, city planning, geographical, functional and spatial, regional factors of the formation and development of the classicist palace and park complexes in Vinnytsia region*» it is determined that the formation of architecture and the territory of palace and park complexes in Vinnytsia region was

influenced by socio-economic, city planning, geographic, functional and spatial, regional factors that appeared as a result of the historical events in Podillia.

It was determined that most of the palace and park complexes of the Vinnytsia region of the late XVIII - early XX centuries were built on the territory of rural areas and cities (72% - Antopil, Sokolivka, Serebryntsi, Napadivka, Andrushivka, and others), to a lesser extent - at the entrance to small towns (28% - Voronovytsia, Tulchyn, Murovani-Kurylivtsi, Dashiv, etc.), in the district towns the classicist estates were not constructed. Geographic factors determined the territory, the visual perception, the location of a reservoir in the complex structure, and the volume of development of palace and park complexes in Vinnytsia region in the period from the end of the 18th to the beginning of the XX century.

Section 3.2 *«Principles of the functional zoning and the composition and spatial organization of the territory of the classicist palace and park complexes of Vinnytsia region»* considers the state of the division territory issue of palace and park complexes into functional zones and the nomenclature of each building depending on the planning scheme. The analysis of the functional organization of the classicist palace and park complexes of the late XVIII - early XX centuries shows that the territories of each classicist palace and park complex in Vinnytsia region were divided into functional zones: front, palace, office, utility, park, communication.

In general, the classicist palace and park complexes in Vinnytsia have a symmetric-axial organization of the territory, the location of the main and service buildings, where the palace is the center of the composition among a landscape park with rivers or lakes, which often goes into a forest. The main attention was paid to the arrangement of the front part and the architecture of the palace.

The composition and spatial planning schemes for the territory of the complex are analyzed, the relationship of the main compositional axis of the complex with the functional zones, and the principles of including the reservoir and occurrence of a temple building on the territory are determined.

Section 3.3 «*Patterns of architecture and planning development of the park territory and its structural elements*» investigates the park territories of classicist palace and park complexes of Vinnytsia region relying on the previous work in the development of park construction in European countries. It enables identifying the features of the evolution of the parks in Vinnytsia region. The palace and park complexes of the classicism style in Vinnytsia region are characterized by a combined compositional scheme based on a combination of regular and landscape techniques in the organization of the park territory.

The Fourth chapter «Architecture features of the classicist palaces of Vinnytsia region in terms of compositional, functional and planning and stylistic characteristics» studies architecture and compositional, functional and planning and stylistic features of the palaces.

Section 4.1 «*Typology of the classicist palaces in view of planning and compositional solutions*», defines the compositional characteristics of palaces and develops a typology of palaces with respect to symmetry over the main compositional axis, to a number of storeys, to the rhythm of horizontal and vertical divisions, to the number of avant-corps; to the main accent of the central volume, to the roof shape, to the main architectural elements that form the composition of the facade, where the formation basis of the classicist palace complexes was a clear axial symmetry. The planning characteristics of the palaces are defined and the typology is developed according to the planning symmetry (symmetrical and asymmetric), the planning shape (in the form of a wide rectangle, elongated rectangle, U-shaped, in the form of a horseshoe), the planning scheme (enfilade and mixed type), the placement of communication nodes (centric and mixed).

Section 4.2 «*Stylistic of facades and architectural details of the classicist palaces*», characterizes the stylistic of facades of the classicist palaces, which of increase to decrease in decoration grandeur, bear the signs of classicism - an antique portico with columns of the Ionic, Corinthian, less often Tuscan orders, the main means of external decoration - pilasters, garlands, dentils, relief friezes; the walls of

the ground floors were almost necessarily decorated with rustication, the balconies were enclosed with balustrades; window openings were discreetly decorated and emphasized geometrically. The exterior decoration of the facades was done in monochromic pastel tones, and the decor was underlined with white colors.

Section 4.3 «*Functional plan of the interior space and interiors of the classicist palaces*» determines that, as a rule, the palace planning was symmetrical-axial, enfilade with a ceremonial hall in the central part, less often a corridor with a two-sided arrangement of rooms relative to the central axis. The ground floor was ceremonial and divided into the official (hall, vestibule, ballroom, salons, dining room, billiard room, etc.) and the private part (bedrooms, hostess's boudoir, children's room), the first floor housed apartments for guests. In the planning of one-storey palaces, ceremonial rooms were located on the central axis of the building, and bedrooms, guest rooms, baths, dressing rooms, toilet rooms were placed on both sides of the palace building.

The Fifth chapter «Conservation issues and recommendations regarding the specifics of the restoration of the classicist palace and park complexes in Vinnytsia region».

In section 5.1 «*Actual problems of preserving the palace and park complexes of Vinnytsia region nowadays*» it is established that in Vinnytsia region during the XX – XXI centuries, new urgent problems of preserving palace and park complexes have been appearing: limited state program funding, which leads to a decline and loss of historical and cultural heritage; shortcomings of the legal framework, actual violation of legislation in matters of protection and use of cultural heritage; lack of well – established interaction between the supreme organ of state authority, local authorities and public organizations; lack of updated scientifically developed records in most of the monuments, etc. The specific nature of the classicist palace and park complexes of the Vinnytsia region is clarified for further preservation and restoration.

In section 5.2 «*International experience in the preservation of palace and park objects*», it is determined that European countries leverage four main ways in

solving this problem: the privatization of monuments with subsequent restoration and with imposed obligations on private owners; development of cultural heritage objects; development of cultural and educational tourism, creation of tourism infrastructure based on cultural heritage sites; promotion of interest to the area and architectural monuments.

Section 5.3 «*Recommendations for the functional adaptation of palace and park complexes in the modern world*» proposes recommendations for the preservation and functional adaptation of classicist palace and park complexes: conservation, development of a 3D models of the original look, information panels, and art installations (Andrushivka, Bilychyn), complete restoration work with renovation of the historical and architectural value of palace and park complex (Tulchyn, Murovani-Kurylivtsi, Ivaniv, Piatnychany) repair and restoration work (Napadivka, Hushchyntsi, Serebryntsi, Dashiv) restoration with the usage of modern methods and means of filling the lost, which should be based on historical documents and Archival data (Pechera (palace), Stryzhavka (palace)). The importance of associated conservation practices is revealed: adaptation of objects for museums, entertainment, or cultural and educational complexes (Tulchyn - Opera Fest), popularization under the support of public organizations and charity funds (Andrushivka, Sokolivka, Hushchyntsi).

Keywords: palace, classicism, Vinnytsia region, factors, palace and park complex, order.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у наукових фахових виданнях України

1. **Хороша О.**, Смоляк В., 2015. Дослідження пам'ятки архітектури кінця XVIII – початку XIX століття. в селі Нападівка, Липовецького району, Вінницької області. *Наук.-техн. збірник. КНУБА. Сучасні проблеми архітектури та містобудування.* №40, с.137-145.
2. **Хороша О.**, 2016. Дослідження класичного палацу графів Тишкевичів кінця XVIII – початку XX століття на Вінниччині. *Наук.-техн. збірник. КНУБА. Сучасні проблеми архітектури та містобудування.* №43, с.139-146.
3. **Хороша О.**, Смоляк В., 2017. Історико-архітектурні особливості розвитку палаців стилю класицизм Східного Поділля кінця XVIII – початку XX століття. *Вісник НУ «Львівська політехніка». Серія: Архітектура.* №878, с.49-59.
4. **Хороша О.**, 2017. Маєток Грохольських-Можайських – еволюція палацу від історичного становлення до сучасної реставрації. *Збірник наукових праць. ХНУБА. Науковий вісник будівництва.* №3(89), с. 33-38.
5. **Khorosha O.**, Smoliak V., 2018. Architectural ensemble of the Pototskyi in Tulchyn, as the standard of classicism in Eastern Podillia. *Науковий журнал. Architectural Studies / Архітектурні дослідження.* Vol.4, No. 1, s. 37-45.
6. **Хороша О.**, 2019. Принципи планування парків палацово-паркових комплексів Вінниччини стилю класицизм кінця XVIII початку XX ст. *Наук.-техн. збірник. КНУБА. Сучасні проблеми архітектури та містобудування.* №53, с.121-130.

Публікації у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, які внесені до міжнародних наукометричних баз даних

7. **Khorosha O.**, Smoliak V., 2018. Classic palace architecture of the Eastern Podillia in Ukraine: historical background and key factors. *The Journal Architecture Civil Engineering Environment. ACEE.* Vol.11, No. 3, s.13-25.

Публікації у періодичних наукових виданнях України

8. **Хороша О.**, Смоляк В., 2014. Палац графині Щербатової в Немирові на Вінниччині. *Вісник Сумського національного аграрного університету.* №10(8), с.19-26.

9. **Хороша О.**, Смоляк В., 2014. Пам'ятка архітектури ХІХ століття – палац в с.м.т. Дашів Іллінецького району Вінницької області. *Міжнародний наук.-техн. журнал. Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві*. №2(7), с.124-130.

10. **Хороша О.**, 2016. Дослідження історико-архітектурних особливостей Чорноминського палацу ХІХ століття Східного Поділля. *Збірник наукових праць. ХНУБА. Науковий вісник будівництва*. №(2)84, с.94-98.

Тези доповідей та матеріали конференцій

11. **Хороша О.**, 2017. Стилiстичнi особливостi перiоду класицизм в архiтектурi палацiв Схiдного Подiлля кiнця ХVІІІ – початку ХХ столiття. Матерiали XLVI науково-технiчної конференцiї пiдроздiлiв Вiнницького нацiонального технiчного унiверситету (НТКП ВНТУ–2017) [Електронне наукове видання]: збiрник доповiдей. Вiнниця, Україна, 22-24 березня 2017 р.

12. **Хороша О.**, Смоляк В., 2017. Особливості формування класицизму, як ключового стилю палацової архітектури Східного Поділля. В: Науковий журнал «Молодий вчений», Матеріали ІV міжнародної науково-практичної конференції. Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук. Одеса, 25-26 серпня 2017 року. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», с. 21-23.

13. **Khorosha O.**, Smoliak V., 2017. The basic principles of the formation of the palace architecture of the Eastern Podillya in the period of early classicism. В: «Львівська Політехніка», Матеріали. VII Міжнародний молодіжний науковий форум “Litteris et Artibus”. Львів, Україна, 23-25 листопада 2017. Львів: Видавництво Львівської Політехніки, с. 222-224.

14. **Хороша О.**, 2018. Композиційно-просторові вирішення класицистичного палацово-паркового маєтку на Східному Поділлі. В: ВНТУ, Матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету (НТКП ВНТУ–2018) [Електронне наукове видання]: збірник доповідей. Вінниця, Україна, 13-14 березня 2018 р.

ЗМІСТ.....	20
ВСТУП.....	23
РОЗДІЛ I. СТАН ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІТЕКТУРИ КЛАСИЦИСТИЧНИХ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВИХ КОМПЛЕКСІВ НА ВІННИЧЧИНІ	29
1.1 Історіографія, література та джерельна база з тематики дослідження.....	29
1.2 Методика дослідження архітектури класицистичних палацово- паркових комплексів на Вінниччині кінця XVIII – початку ХХ ст.....	40
1.3 Законодавча база та пам’ятко-охоронний статус об’єктів дослідження.....	48
Висновки до РОЗДІЛУ I.....	54
РОЗДІЛ II. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СТИЛЮ КЛАСИЦИЗМ В АРХІТЕКТУРІ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВИХ КОМПЛЕКСІВ НА ВІННИЧЧИНІ.....	56
2.1 Основні тенденції розвитку стилю класицизм в Речі Посполитій та Російській імперії.....	56
2.2 Шляхи формування архітектури класицистичних палацово- паркових комплексів на території України.....	64
2.3 Особливості розвитку архітектури класицистичних палацово- паркових комплексів на Вінниччині та стан їх збереженості.....	73
2.4 Характеристика етапів розвитку архітектури класицистичних палацово-паркових комплексів з кінця XVIII до початку ХХ століття на Вінниччині.....	83
Висновки до РОЗДІЛУ II.....	88
РОЗДІЛ III. ОСНОВНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ, ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗОНУВАННЯ ТА КОМПОЗИЦІЙНО-ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ	

ТЕРИТОРІЇ КЛАСИЦИСТИЧНИХ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВИХ КОМПЛЕКСІВ ВІННИЧЧИНИ.....	91
3.1 Соціально-економічні, містобудівні, географічні, функціонально-просторові, регіональні чинники формування та становлення класицистичних палацово-паркових комплексів на території Вінниччини.....	91
3.2 Принципи функціонального зонування та композиційно-просторової організації території класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини.....	104
3.3 Закономірності архітектурно-планувального розвитку паркової території та її структурні елементи.....	115
Висновки до РОЗДІЛУ III.....	124
 РОЗДІЛ IV. ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТУРИ КЛАСИЦИСТИЧНИХ ПАЛАЦІВ ВІННИЧЧИНИ ЗА КОМПОЗИЦІЙНИМИ, ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ, ПЛАНУВАЛЬНИМИ ТА СТИЛІСТИЧНИМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ.....	126
4.1 Типологія класицистичних палаців за планувальними та композиційними вирішеннями.....	126
4.2 Стилїстика фасадів та архітектурні деталі класицистичних палаців.....	140
4.3 Функціональне планування внутрішнього простору та інтер'єри класицистичних палаців.....	146
Висновки до РОЗДІЛУ IV.....	154
 РОЗДІЛ V. ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО СПЕЦИФІКИ ВІДНОВЛЕННЯ КЛАСИЦИСТИЧНИХ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВИХ КОМПЛЕКСІВ НА ВІННИЧЧИНІ.....	155

5.1	Актуальні проблеми збереження палацово-паркових комплексів Вінниччини сьогодні.....	155
5.2	Закордонний досвід збереження палацово-паркових об'єктів.....	159
5.3	Рекомендації щодо збереження та функціональної адаптації класицистичних палацово-паркових комплексів у сучасних умовах.....	166
	Висновки до РОЗДІЛУ V.....	181
	ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	184
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	188
	ДОДАТКИ	210
	ДОДАТОК А.....	211
	ДОДАТОК Б.....	214
	ДОДАТОК В.....	218
	ДОДАТОК Г.....	263

ВСТУП

На території Вінниччини, що історично є землями Східного Поділля, від кінця XVIII до початку XX ст. було збудовано близько 150 палацово-паркових комплексів та невеликих садиб, що стали втіленням тогочасної архітектури в найвищих проявах, відображали культурне життя своїх власників, пов'язані з визначними історичними подіями та відомими постатями в регіоні.

Сьогодні нараховується 58 об'єктів різного ступеню збереженості, основу яких становлять 20 класицистичних палацово-паркових комплексів, які є значною часткою культурної спадщини нашої держави, адже формування головних архітектурних засад відповідало загальноєвропейським стильовим тенденціям, з урахуванням складеного суспільно-політичного устрою регіону.

Стан збереженості класицистичних палацово-паркових комплексів варіює від майже зруйнованих до цілком збережених. Первісна функція об'єктів була втрачена з приходом більшовицької влади, як така, що не відповідала новій ідеології; більшість палаців зруйновано, решту пристосовано під заклади освіти, спецлікарні тощо.

Актуальність дослідження:

1. Існуючі знання про класицистичні палацово-паркові комплекси Вінниччини не спроможні надати повноцінне історико-архітектурне пояснення щодо явища їх становлення, розвитку та занепаду в даному регіоні. Наявні літературні джерела характеризують найвідоміші класицистичні палаци Вінниччини, натомість інші об'єкти залишаються поза увагою. Дане архітектурне дослідження базується на сучасних та історичних літературних джерелах, віднайдених архівних матеріалах та натурних обстеженнях.

2. В історичних регіонах Волині та Галичини, а також Київщини, Полтавщини та Харківщини особливості розвитку палацової архітектури вивчено та висвітлено значно краще, ніж на Вінниччині. Дане дослідження має

на меті доповнити історико-архітектурні знання в галузі палацово-паркового будівництва України.

4. Зростає інтерес суспільства до цього виду культурної спадщини, адже Вінниччина за кількістю палацово-паркових комплексів (збудованих від кінця XVIII ст.) лідирувала серед інших регіонів України. Проте сьогодні більшість палацово-паркових комплексів руйнується: внаслідок не функціонування і непрофесійного відновлення.

5. Проводиться активна робота з вивчення та дослідження культурної спадщини на «східних кресах» Польщі, в тому числі й палацово-паркових комплексів на Вінниччині, де історія архітектури трактується в польській інтерпретації. Тому постає питання вивчення та аналізу архітектури палацово-паркових комплексів з української позиції.

6. У європейських країнах робота з відновлення палацово-паркових об'єктів поступово просувається вперед, палаци набувають нових функцій та активно експлуатуються як адміністративні будівлі, конференц-зали, резиденції чи музейно-туристичні об'єкти. Тому сьогодні гостро постає проблема збереження та функціональної адаптації палацово-паркових комплексів – не лише Вінниччини, але й України загалом – до сучасних умов життя суспільства, із включенням цих об'єктів до нових туристичних маршрутів.

Зв'язок із науковими програмами. Тема дисертаційної роботи відповідає «Програмі розвитку культури Вінницької області на 2018 – 2022 роки» № 516 від 20.12.2017 р. (доповнена № 765 від 05.03.2019 р.), затвердженої Департаментом будівництва, містобудування та архітектури Вінницької обласної державної адміністрації. Також напрям дисертаційного дослідження узгоджується із Законом України «Про охорону культурної спадщини» (№ 1805-III, редакція від 25.01.2019, підстава 2457-VIII).

Мета дослідження. Визначити архітектурно-композиційні, функціонально-планувальні, стильові особливості та типологію

класицистичних палацово-паркових комплексів на Вінниччині наприкінці XVIII на початку XX ст. та надати рекомендації їх функціональної адаптації.

У контексті поставленої мети передбачено вирішити наступні **завдання**:

1. Встановити стан наукового дослідження, бібліографічних та архівних матеріалів щодо архітектури палацово-паркових комплексів.

2. Опрацювати комплексну методику дослідження архітектури класицистичних палацово-паркових комплексів на Вінниччині.

3. Проаналізувати історичні передумови та основні чинники формування класицистичних палацово-паркових комплексів на території Вінниччини.

4. Визначити сучасний стан збереженості та особливості етапів розвитку архітектури класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини.

5. Охарактеризувати функціональне зонування та принципи композиційно-просторової організації території класицистичних палацово-паркових комплексів на Вінниччині.

6. Виявити особливості архітектури класицистичних палацових будівель за композиційними, функціональними, планувальними, стилістичними характеристиками та типологізувати палацові будівлі.

7. Розкрити основні причини руйнації, проблеми збереження та закордонний досвід експлуатації палацово-паркових комплексів та надати рекомендації щодо функціональної адаптації палацово-паркових комплексів Вінниччини в сучасних умовах.

Об'єкт дослідження. Класицистичні палацово-паркові комплекси, збудовані на території Вінниччини від кінця XVIII до початку XX ст.

Предмет дослідження. Архітектурно-композиційні, функціонально-планувальні, стилістичні характеристики класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини кінця XVIII початку XX ст.

Межі дослідження. Часові межі дослідження охоплюють період від перших проявів класицизму в архітектурі палацово-паркових комплексів, розквіт та час затухання його стильових рис, а також продовження

класицистичних традицій в проявах неокласицизму (період історизму). Нижня межа – остання чверть XVIII ст., верхня межа – початок XX ст.: період перебування Вінниччини під владою Речі Посполитої та Російської імперії.

Територіальні межі. Охоплюють за сучасним адміністративним поділом територіальні межі Вінницької області. В історичному контексті це землі Брацлавського воєводства, частково Київського та Подільського воєводств (за влади Речі Посполитої до 1792 р.), пізніше Подільської губернії та частково Київської губернії (за влади Російської імперії).

Методика дослідження. У даному дисертаційному дослідженні на різних етапах використано традиційні як загальнонаукові методи дослідження: емпіричні (спостереження, обстеження, порівняння) та теоретичні (аналіз, узагальнення, систематизація, класифікація), так і спеціальні архітектурні методи: метод натурних досліджень (фотофіксації, спостереження, архітектурних обмірів, опису), історичний, морфологічний, порівняльно-історичний, типологічний методи та архітектурно-композиційний метод – це все дає можливість комплексно та цілісно вирішити поставлені завдання.

Наукова новизна одержаних результатів.

У дисертації вперше:

- визначено особливості архітектури класицистичних палацово-паркових комплексів на Вінниччині в контексті впливу загальноєвропейських стильових тенденцій та змін у суспільстві протягом кінця XVIII початку XX ст.;
- розроблено типологію класицистичних палацово-паркових комплексів та палаців за композиційними, функціональними, планувальними, стильовими, характеристиками;

Доповнено:

- джерельну базу з тематики дослідження архітектури палацово-паркових комплексів Вінниччини;
- основні історичні передумови та основні чинники формування на Вінниччині класицистичних палацово-паркових комплексів;

- загальноприйняті етапи розвитку архітектури класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини;

Набули подальшого розвитку:

- комплексна методика дослідження особливостей архітектури класицистичних палацово-паркових комплексів;

- рекомендації щодо подальшого збереження, відновлення та функціональної адаптації класицистичних палацово-паркових комплексів на території Вінниччини в сучасних умовах.

Практичне значення результатів дослідження. Результати дослідження впроваджено, як доповнення до курсу лекцій «Архітектура будівель і споруд» для студентів II курсу навчання спеціальності 192 «Будівництво та цивільна інженерія» Вінницького національного технічного університету. Результати дослідження та основні положення можуть доповнити розділи енциклопедичних, краєзнавчих та науково-популярних видань щодо архітектурної спадщини України.

Особистий внесок автора. Особистий внесок автора в публікаціях, написаних у співавторстві із к. арх., доц. В. Смоляком, полягає у: опрацюванні першоджерел, проведенні натурних обстежень, розробці таблиць, схем, формулюванні висновків [1, 3, 5, 7, 8, 9]; визначенні архітектурно-композиційних характеристик об'єктів [3, 5, 7, 8, 9]; формуванні етапів розвитку стилю класицизму [3]; визначенні історичних передумов, чинників формування об'єктів, проблем збереження, функціональної адаптації [7,5].

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації висвітлено на: Міжнародній науково-технічній конференції «Інноваційні технології в будівництві» (Вінниця, ВНТУ, 2014); Міжнародній науково-технічній конференції «Енергоефективність у галузях економіки України» (Вінниця, ВНТУ 2015); Міжнародній науково-технічній конференції «Інноваційні технології в будівництві» (Вінниця, ВНТУ, 2016); XLVI науково-технічній конференції факультету будівництва, теплоенергетики та

газопостачання [11]; VII міжнародному молодіжному науковому форумі “Litteris et Artibus” (Львів, Львівська політехніка, 2017) [13]; міжнародній науково-технічній конференції «Інноваційні технології в будівництві» (Вінниця, ВНТУ, 2018) [14]; V Всеукраїнському науково-теоретичному семінарі на тему «Образ радянського: конструкція, міфологія, візуальні рамки» (Вінниця, ВДПУ, 2019). Результати та основні положення дослідження прийнято для проекту реставраційних робіт пам’ятки архітектури¹ та для документації паспорта об’єкта культурної спадщини².

Публікації. За темою дисертації опубліковано 14 наукових праць, серед яких 6 статей – у наукових фахових виданнях України [1, 2, 3, 4, 5, 6]; 1 стаття – у іноземному науковому періодичному виданні [7], згідно міжнародного стандарту ISSN: 1899-0142 та внесеного до наукометричних баз даних й індексованого у: Web of Science, ICI Journals Master List, BazTech, ESCI; 3 статті – в інших наукових виданнях [8, 9, 10] та 4 публікації за матеріалами конференцій та тези доповідей [11, 12, 13, 14].

Обсяг та структура дисертації. Дисертаційна робота сторінках тексту, складається зі вступу, 5 розділів, загальних висновків, списку використаної літератури та першоджерел, 4 додатків. Обсяг дисертаційної роботи 267 сторінок, з яких: 133 сторінки основного тексту, 31 сторінка з таблицями, 22 сторінки список використаних джерел (251 позиція), 4 додатків на 56 сторінках.

¹ Проект «Реставрація фасаду та реабілітація парку пам’ятки національного значення палацу XVIII століття Грохольських – Можайських за адресою Вінницький р-н, селище Вороновиця, вул. Леніна, 26», ТОВ «МУР».

² Паспорт об’єкта «Палац поч. XX ст., №159 М по вул. Щорса 21 в с. Мала Ростівка Оратівського району Вінницької області» вінницької філії Державного науково-дослідного та проектно-вишукувального інституту «НДІпроектреконструкція».

РОЗДІЛ I

СТАН ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІТЕКТУРИ КЛАСИЦИСТИЧНИХ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВИХ КОМПЛЕКСІВ НА ВІННИЧЧИНІ

У РОЗДІЛІ I систематизовано та проаналізовано літературу, наукові праці та джерельну базу з вивчення класицистичних палацових комплексів, що були розташовані на території Вінниччини; визначено історіографію досліджень архітектури цих об'єктів.

1.1 Історіографія, література та джерельна база з тематики дослідження

Дане дослідження дасть змогу поглибити існуючі історико-архітектурні знання, сприятиме збереженню і пристосуванню палацових будівель та їх паркових територій до сучасних потреб. Адже останні роки діяльність у сфері збереження пам'яток архітектури почала просуватися вперед, проте робота по збору та опрацюванню віднайдених архівних матеріалів, втраченої документації та фотофіксації стану сьогодення повинна виконуватися й надалі.

Історіографію дослідження хронологічно можна розділити на три основних етапи:

- перший – поч. XIX – поч. XX ст., у працях дослідників присутня інформація стосовно регіону Вінниччини (географічні та соціально-економічні показники). Більшість матеріалів з вивчення палаців регіону мають статистично-описовий характер та часто базуються на спогадах очевидців і нотатках подорожніх осіб, у яких згадуються окремі маєтки, їх власники та загальні характеристики подій досліджуваного періоду;
- другий – сер. XX - кін. XX ст., стає початком видання робіт, заснованих на професійній мові історико-архітектурної науки. До них відносяться праці, які розкривають історичне, соціально-економічне та

культурне життя регіону; дають змогу проаналізувати передумови і основні зміни у суспільно-політичному житті, що сприяли будівництву палацово-паркових об'єктів. Публікуються краєзнавчі, періодичні та енциклопедичні видання, в яких згадуються палацово-паркові комплекси, їх власники, містечка та села Вінниччини. Створюються реєстри та перелік пам'яток архітектури, розпочинається робота по дослідженню та збереженню культурної спадщини науково-дослідними інститутами, проектними організаціями;

- третій – новітня доба – характеризується науковими працями безпосередньо в дослідженні архітектурної спадщини України, вивченням архітектурних особливостей палацово-паркових ансамблів та стильового розвитку регіонів України. Публікуються періодичні краєзнавчі, історичні та наукові праці з тематики архітектури культурної спадщини, її стану збереженості та пропозицій до реставрації.

Визначені етапи досліджень відрізняються між собою загальним характером праць та підходом до вивчення проблематики дослідження архітектури палацово-паркових пам'яток. Відповідно, усі матеріали у кожному з окреслених періодів можна розподілити за тематикою дослідження та систематизувати за наступними напрямками:

- джерельна база з тематики дослідження (архівні фонди, картографічні, іконографічні матеріали, приватні архівні колекції);

- теоретичні, статистичні, наукові, методологічні праці з дослідження Вінниччини, розвитку архітектури України, архітектури палацово-паркових ансамблів, розвитку стилю класицизм, пам'яткоохоронної діяльності;

- нормативно-правові документи, розроблені проекти науково-дослідними інститутами та організаціями (Табл. 1.1).

На першому етапі з початку XIX до початку XX ст доцільно віддати належне польським дослідникам, адже перші змістовні праці з вивчення Вінниччини розпочали саме вони на початку XIX століття. Провідна роль у подільському краєзнавчому дослідженні належить польському природознавцю

В. Марчинському (1820) з результатом його багаторічної праці «Статистично-топографічний і історичний опис Подільської губернії».

Важливі відомості про Вінниччину містяться в історико-статистичних і географічних описах Подільської губернії польських істориків О. Пшездецького (1840), М. Балінського і Т. Ліпінського (1843), Т. Стецького (1864), А. Ролле (1880). У працях вчених подані характеристики побуту, звичаїв, традицій місцевого населення.

Багатий фактологічний матеріал дослідження населених пунктів Вінниччини, внутрішньої організації палацово-паркових комплексів, коротких описів їх архітектурних особливостей представлено у мемуарній літературі, спогадах та опублікованих подорожніх нотатках краєзнавців Ф. Гіжицького (1810), Я. Охоцького (1857), Я. Немцевича (1858), С. Крижанівського (1862). Суттєвим доповненням до історико-статистичних описів поселень регіону стала польська праця «Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich» (1880).

Далі, всупереч русифікації краю, уже починаючи з 20-х років XIX ст. зусиллями учених і письменників М. Максимовича, (1876), Н. Цертелева (1810), В. Полетики, (1840) та інших, сформувався український напрям у комплексному дослідженні малих регіонів України, в тому числі Вінниччини. У 40-х роках XIX ст. вивчення малих регіонів визначалося як галузь «вітчизнознавства», що означало по суті краєзнавство. Однак поняття «краєзнавство» увійшло в науковий обіг та набуло самостійного значення лише на початку XX ст.

Вивченням подільського регіону займалися науковці, діячі українського національного відродження М. Костомаров (1869), П. Куліш (1874), П. Драгоманов (1875), В. Антонович (1885), М. Петров (1891), М. Дашкевич (1876), М. Грушевський (1898-1936) та ін.

Також, з метою протистояння польській пропаганді на Вінниччині Подільський цивільний губернатор опублікував ілюстрований «Атлас

Подольской губернии» (К. Фліче, 1842), який вмістив цінні відомості з історії та культури регіону. Це було по суті перше санкціоноване царським урядом досить ґрунтовне російське видання, котре поряд із започаткованими «Подольськими губернськими ведомостями» (1838) стало поворотною віхою у русифікованій політиці на Вінниччині.

Проаналізовані перші змістовні праці авторів Російської імперії з історії архітектури та історії садово-паркового мистецтва «Живописная Россия» (П. Семенов, 1898), «Изящное садоводство» (А. Регель, 1869) та «Всеобщая история ландшафтного искусства» (В. Курбатов, 1916), «Енциклопедичний словник Брокгауза і Ефрона» (1907). Проаналізоване питання стильового формування паркових територій Вінниччини на тлі історичних етапів розвитку світового паркового мистецтва.

Важливими та фундаментальними працями кінця XIX ст. стали «Подольская губерния: Опыт географическо-статистического описания» (В. Гульдман, 1889) та «Населенные места Подольской губернии» (В. Гульдман, 1893). Автор вперше подав довідковий матеріал про уклад майже усіх міст, містечок та сіл Вінниччини, який і сьогодні є досить актуальним та необхідним при вивченні регіону Східного Поділля.

Специфіка досліджень Вінниччини з початку XIX до кінця XIX ст. полягала в тому, що ними займалися, у більшості, польські вчені. Цьому сприяли об'єктивні фактори: понад 300-річне входження до складу Речі Посполитої, панування до 1831 року державної польської мови, католицизму та міцних соціально-економічних позицій польської шляхти. Тому майже у всіх польських публікаціях Вінниччина розглядалося в контексті історії та складу Речі Посполитої (Л.Баженов, 1993).

Матеріали другого етапу досліджень — сер XX ст. – кін. XX ст. характеризується енциклопедичними та історичними виданнями, теоретичними працями краєзнавчого та містобудівного характеру щодо Правобережної України, науковими працями щодо архітектури палацово-паркових комплексів.

Публікуються фундаментальні теоретичні видання українських та польських дослідників з історії та розвитку архітектури України. Видаються також іконографічні та картографічні матеріали, де зустрічаються палаци Вінниччини.

Повоєнні відбудовчі процеси в країні сприяли обстеженню, обмірам, вивченню та охороні зруйнованих пам'яток архітектури. Значна роль в організації цих робіт передусім належала колективу науковців – В. Заболотного, М. Цапенка, П. Юрченка, Ю. Асєєва, Г. Логвина, Ю. Нельговського, В. Самойловича, О. Ігнатова, М. Грицяя та їх унікальному виданню «Нарисів історії архітектури Української РСР»(1957).

Непересічним є значення досліджень Д. Бовуа зі своїми книгами «Шляхтич, кріпак і ревизор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831—1863)», (Д. Бовуа, 1996) та «Битва за землю в Україні», (Д.Бовуа, 1998). Автор, опираючись на аналіз архівів, розкриває питання соціальних стосунків між поляками, українцями і росіянами, висвітлює ідеологічні засади польської присутності на землях Правобережної України. Тематично доповнює ці праці дисертаційна робота Л. Баженова (1973), в якій автор висвітлює повстання поляків на Правобережній Україні 1830-1831 рр. та його наслідки в системі польського землеволодіння, зокрема і на Поділлі, а також робота І. Кривошея, (1997) присвячена історії магнатського роду Потоцьких на території України.

Опрацьовано перевидані загальнотеоретичні праці А. Палладіо (1938) та Дж. Віньйоли (1937), щодо розвитку стилю в архітектурі, адже він базується на естетиці античності, ренесансу та основах палладіанської течії.

Фаховий аналіз історії архітектури класицизму, розвитку стилю на території України зробили Д. Антонович (1923), Ю. Асєєв (1974) І. Ігнаткін (1969), Г. Логвин (1963). Проаналізовано праці, присвячені розвитку та особливостям класицизму на теренах Російської імперії – І. Баретнев (1983), В. Батажкова (1997), Е. Кириченко (1978), Б. Віппер (1985), А. Іконніков (1993), Бархин (1975) С. Ожегов (1984), В. Пилявський(1974), та ін. Досліджені праці

по розвитку класицизму в польській архітектурі С. Лорентца та А. Роттермунда (1984), А. Мілобендзкого (1998).

Багатотомне видання польського дослідника Р. Афтаназі, (1996) "Матеріали до історії резиденцій" та видання українських науковців В.Тимофієнка, В.Єрошева, (1993) "Українська садибна архітектура другої половини XVIII – першої третини XIX ст." найтісніше пов'язаною з темою даної дисертації – узагальнено поданий матеріал історії та характеристики палацової архітектури другої половини XVIII – першої третини XIX ст. Автори простежують розвиток архітектури окремих об'єктів на прикладах не тільки Вінниччини, але й в усіх регіонах України. Проте у роботах не прослідковано закономірності формування та розвитку класицистичних палацово-паркових комплексів в контексті європейського та російського впливів.

Значний внесок у вивчення садово-паркових територій палацово-паркових комплексів України зробили українські науковці І. Косаревський (1962), О. Липа (1960), А. Жирнов (1977) І. та російські – А. Вергунова та В. Горохова (1996) Т. Дубяго (1963), С. Ожегов (1993). Однак, слід зауважити, що за винятком поодиноких прикладів, паркове мистецтво палаців Вінниччини тут майже не висвітлене.

Пізнавальне значення мають опубліковані іконографічні матеріали XIX-XX століть А. Ланге, Н. Орди, В. Ріхтера. Розвиток палацово-паркових комплексів, їх уклад та життя власників відображено в окремих статтях польських періодичних видань "Tygodnik ilustrowany" (1988) та "Wies ilustrowana" (1982).

Заслуговують уваги багатотомні видання з історії архітектури «Всеобщая история архитектуры. Том 6» (1968), «Искусство стран народов мира. Архитектура, живопись, скульптура, графика, декоративное искусство» (1968-1981), «Історія українського мистецтва», (1967), в яких автори надають характеристику розвитку архітектури на території України зі згадкою поодиноких класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини, в

контексті впливу класицизму Російської імперії.

Невід'ємними теоретичними працями даного періоду, що стосуються історико-архітектурних досліджень палацово-паркових комплексів та методичних підходів щодо пам'яткоохоронної діяльності, як в межах України, так і в межах регіону, є праці С. Кілессо (1969), Л. Борисової (1974), Т. Шамраєвої (1979), Д. Малакова (1982)(1988), М. Могитича (1992), П. Ричкова (1993), Є. Тимановича (1994) тощо.

У наукових роботах І. Ігнаткіна (1974), К. Черкасової (1985), Ю. Нельговського (1990) розкриті, відповідно, теми розвитку архітектури класицизму на території України, розвитку архітектури садиб Харківщини та реконструкції, методичних та практичних рекомендацій для подальшого використання палацово-паркових ансамблів та парків України.

Новітня доба характеризується розвитком наукових праць безпосередньо в дослідженні архітектурної спадщини України, вивченням архітектурних особливостей палацово-паркових ансамблів та стильового розвитку, як України, так і Вінниччини. Видаються періодичні краєзнавчі, історичні та наукові праці про культурну спадщину держави, її стан та пропозиції до реставрації. Виходять друком книги та довідники історичного та архітектурного спрямування місцевих науковців та істориків, де також окреслена тема палацово-паркових комплексів.

Кандидатські дисертації О. Михайлишин (1999), Л. Шевченко (2003), В. Маланюк (2005) подібні з даним дослідженням, як за обраними об'єктами та періодом дослідження, так і поставленими завданнями і метою. Адже у даних наукових працях висвітлюються питання щодо історичних передумов, закономірностей формування та розвитку палацової архітектури відповідно регіонів Волині, Полтавщини та Київщини в окреслені періоди дослідження. Автори аналізують специфіку архітектурно-планувальних вирішень палацово-паркових комплексів відповідних регіонів. Проаналізувавши дані дослідження, можна визначити спільні та відмінні характеристики формування палацової

архітектури Лівобережної та Правобережної України з урахуванням соціально-економічних, суспільно-побутових особливостей кожного з наведених регіонів України, в контексті зміни політичного устрою та зміни загальноприйнятих світових стилістичних тенденцій.

Кандидатські дисертації Н. Соснової (2003) та Н. Левкович (2004) стосуються садибно-паркових комплексів Галичини та розглядають особливості формування їх архітектурно-ландшафтного укладу та стильових особливостей протягом кінця XVIII — початку XX ст. Наукова праця Х. Ковальчук (2005) присвячена архітектурі Львова кін. XVIII -сер. XIX ст. з особливостями прояву даного стилю у будівлях різного функціонального призначення, в контексті розвитку класицизму в країнах Європи та в Україні. Наукова праця І. Пограничної присвячена творчості відомого польського архітектора періоду класицизму Я.Кубицького.

Питання роду Потоцьких та суспільно-політичного устрою Правобережної України на зламі XVIII-XIX ст. (в тому числі Вінниччини) вивчали у своїх дисертаційних роботах Т. Чубіна (2008), О. Лобко (2008), Н. Темірова (2003), О. Петренко (2008), це дає можливість проводити паралелі формування відповідних процесів щодо палацової архітектури, які мали місце в тому числі і на Вінниччині.

Зокрема, питання розвитку просторової організації історичних містобудівних та палацових ансамблів України, їх архітектурно-планувальних особливостей, пам'яток різних регіонів висвітлювали Д. Малаков (2008), В. Вечерський (2003), О. Рибчинський (2014), Г. Петришин (2016), Л. Томілович (2011), А. Ізотов (2014) та ін. Змістовний матеріал для тематики дослідження міститься у Довіднику державного реєстру національного культурного надбання В. Вечерського, О. Годованюк, Є. Тимановича, (2000).

Дослідження садово-паркової складової історичних комплексів, історичних витоків та особливостей їх розвитку на території України висвітлювали у своїх працях в період новітньої доби українські архітектори та

мистецтвознавці І. та О. Родічкіни (2005), Л. Казімірова (2006), К. Гамалія (2005), О. Любченко (2011), В. Тарас (2011)(2012).

Визначення стильових характеристик класицистичних архітектурних пам'яток України висвітлювали науковці та архітектори І. Ігнаткін (2003), С. Лінда (1999), В. Овсійчук (2001), Д. Леонтьєв (2007) та ін. Праці дають змогу прослідкувати розвиток стилю класицизм та визначити його системний, багатоплановий характер, містобудівну спадщину, аналіз окремих споруд, творчість архітекторів.

Невід'ємними теоретичними працями, що стосуються історико-архітектурних досліджень, методичних рекомендацій, принципів та підходів щодо охорони, збереження і використання культурної спадщини є роботи О. Годованюк (2000), В. Тимофієнка (2003), М. Бєвза (2004), М. Дьоміна (2005), В. Вечерського (2006), Г. Петришин (2006), Л. Прибеги (2009), Є. Водзинського (2011), О. Лесика (2014), О. Пламеницької (2014) та ін.

Слід підкреслити праці вінницьких науковців, краєзнавців та архітекторів С. Царенка (2005), Л. Денисової (1998), В. Смоляка (2008), М. Потупчика (2008), О. Горбань (2013), А. Литвинова (2007), Ю. Легуна (2017), Н. Котошук (2015), М. Кушніра (2003), які вивчали питання архітектури культурної спадщини регіону, визначали проблеми її збереження та займались паспортизацією окремих об'єктів.

Особливе значення для дослідження палацових ансамблів, зведених за часів Речі Посполитої, має фундаментальна праця вінницького історика сучасності В. Колесник (2012) «Відомі поляки Вінниччини».

Із новітніх праць окремої уваги заслуговують праці українських науковців та істориків з дослідження краєзнавства Вінниччини, вивчення культурної спадщини та історичного розвитку населених пунктів регіону В. Святелика (1998), М. Мудраченка (2009), Л. Громової (2002), С. Гальчака (2005), С. Гальчака (2010), С. Гальчака (2013), Н. Гижко (2007), С. Єсюніна (2015), Ю. Легуна (2015), В. Вігуржинського (2007), В. Діденка (2002), Д.

Антонюка (2017). Г. Шенк (2001), О. Рогового (2002), Є. Чернецького (2007), М. Деніса (2012), та ін.

Варті уваги праці, довідники та фотоальбоми про визначні пам'ятки Вінниччини «Сім чудес Вінниччини» (К. Висоцька, 2011), «Пам'ятки історії та культури Вінницької області» (Ю. Зінько, 2011), «Вінниччина» (Н. Гнатюк, 1998), «Вінниччина в датах» (М. Шлеймович, 2000).

З'являється чимало інтернет-видань та інформаційних сайтів, де стають загальнодоступними архівні та рідкісні фотоматеріали щодо пам'яток Вінниччини, опрацьовані як науковцями, так і дослідниками-краєзнавцями, серед яких С. Котелко (1999), М. Ритус (2008), І. Пустиннікова (2007), та ін.

Досліджені та опрацьовані окремі справи (проекти попередніх підготовчих робіт, обмірних креслень, ремонтних робіт та реставраційних проектів палаців) наукових інститутів, державних установ та проектних організацій, УкрЗахідпроектреставрація (Львів) – палац у Іванові, палац в Дашеві; УкрДНІПроектРеставрація (Київ) – палаци в Серебринцях, Тульчині, Чорномині, Нападівці. П'ятничанах, Андрушівці; Укрпроектрреконструкція (Вінниця) – палаци в Немирові, Хмільнику; Департамент будівництва, містобудування та архітектури Вінницької обласної державної адміністрації – палаци в Дашеві, Гуштинцях, Тульчині, Мурованих-Курилівцях; Департамент архітектури та містобудування м. Вінниця (Відділ культурної спадщини та дизайну) – палац в П'ятничанах, ТОВ «МУР» - палац у Вороновиці.

Відповідно до тематики дослідження, автором опрацьована джерельна база: архівні матеріали Державного архіву Вінницької (Ф-564, Ф-777, Ф-863, Ф-879, Ф-880, Ф-896, Р-5257, Р-4510, Р-5023 та інші) та Хмельницької областей (Ф-227), Центрального державного історичного архіву України м. Київ (Фонди №258, №442, №486, №49); документи Державної наукової архітектурної будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного, Вінницької обласної універсальної бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (Ф. І. -№ 3-5, 22, 85, 297, 3236-3302, 3303-3351, 3551);

Характеристика опрацьованих джерел. Схема розробка автора

Типи опрацьованих джерел	ЗА ХРОНОЛОГІЧНИМИ МЕЖАМИ	ЗА ГРУПОЮ ДЖЕРЕЛ
	<ul style="list-style-type: none"> ● перший – поч. ХІХ – поч. ХХ ст., 	● Архівні джерела
	<ul style="list-style-type: none"> ● другий – сер. ХХ - кін. ХХ ст., 	● Праці вітчизняних і іноземних авторів
	<ul style="list-style-type: none"> ● третій – новітня доба 	● Наукова періодика
		● Законодавчі документи
		● Статистичні праці
	ЗА ОБ'ЄКТОМ ДОСЛІДЖЕННЯ	● Іконографічні
	<ul style="list-style-type: none"> ● палацово-паркові комплекси 	● Картографічні матеріали
	<ul style="list-style-type: none"> ● розвиток паркових територій 	● Фотофіксації, інтернет-джерела
	<ul style="list-style-type: none"> ● власники палацово-паркових комплексів 	
	<ul style="list-style-type: none"> ● стилістичні особливості палаців 	СПРЯМОВАНІСТЬ ДЖЕРЕЛ
		Праці краєзнавчого характеру
ЗА ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ МЕЖАМИ	Праці історичного характеру	
<ul style="list-style-type: none"> ● палацово-паркові комплекси Речі Посполитої 	Праці архітектурного характеру	
<ul style="list-style-type: none"> ● палацово-паркові комплекси Російської імперії 	Мемуарні нотатки, спогади	
	Праці енциклопедичного характеру, словники	

фонди Вінницького обласного краєзнавчого музею (Ф-4ДФ, Ф-1592, Ф-3600, Ф-8271, та ін.), документи обласних та районних архівів Вінницької області, де розташовані досліджувані пам'ятки архітектури. Варто підкреслити фонди ДАВІО № 863 – Фонд мап та планів Подільської губернії; № 880 - Фонд князів Щербатових; № 879 - Фонд графів Потоцьких; № 880 - фонд графів Строганових, № 4510 - Фонд Вінницький обласний відділ по справах будівництва та архітектури. Також особливої уваги потребують фонди ЦДІАУК №49 – Фонд роду Потоцьких (Тульчинська лінія), де основу становлять документи відомого політичного діяча Станіслава Фелікса (Щесни-Потоцького та його родини: двох дружин - Жозефіни Мнішек і Софії Челіче-Вітт та їх дітей від шлюбу з Станіславом Потоцьким (Дод В.1- В.4)

Аналіз джерельної бази і літератури засвідчив, що немає комплексної наукової праці, присвяченої вивченню функціонально-планувальних, архітектурно-композиційних, стилістичних особливостей класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини.

1.2 Методика дослідження архітектури класицистичних палацово-паркових комплексів на Вінниччині кінця XVIII – початку XX ст.

При виконанні дисертаційного дослідження найбільш доцільно застосовувати різні способи та прийоми, визначені комбінуванням та поєднанням методів, що вкладаються в загальну методику дослідження. Специфіка об'єкту дослідження обумовлює вибір самих методів.

Палацово-паркові комплекси активно функціонували на Вінниччині з кін. XVIII до поч. XX ст., отож при наявності їх історичної цінності, дослідження постає необхідність опрацювання оригінальних архівних матеріалів та рідкісних історичних видань. Певна специфіка дослідження об'єкту дещо ускладнює методологічний процес виконання, а саме:

- відсутність окремих архівних матеріалів (внаслідок суспільно-політичних змін на території Вінниччини) чи незбереженість об'єкту на

сьогоднішньому етапі дослідження (вагомий внесок у вивчення палацово-паркових комплексів зробили архітектори інституту «УкрНДІпроектреставрація», опрацювавши певні маєтки Вінниччини);

- поєднання в палацово-парковому комплексі архітектурної складової (поєднання палацових, господарських та службових споруд) та природної складової (парк, де основою створення виступають особливості ландшафту) обумовлює різносторонність об'єкта дослідження;

- нерівномірність експлуатації та збереженості паркової та архітектурної складових комплексу, відносно впливу сезонних зовнішніх факторів.

Виходячи з перелічених особливостей об'єкта дослідження, методика дослідження полягає у комплексному взаємозв'язку та прийнятій послідовності методів дослідження, що апробовані в галузі архітектури, опрацьовані автором.

У даному дисертаційному дослідженні на різних етапах використано традиційні загальнонаукові методи дослідження: емпіричні (спостереження, обстеження, порівняння) та теоретичні (аналіз, узагальнення, систематизація, гіпотеза, класифікація), і спеціальні архітектурні методи дослідження: метод натурних досліджень (метод фотофіксації, натурних обстежень, архітектурні обміри), порівняльно-історичний, структурно-функціональний, морфологічний та архітектурно-типологічний метод – це все дає можливість комплексно та цілісно вирішити поставлені завдання у дисертації (Чень, 2014)

Дослідження архітектури палацово-паркових комплексів у методичному змісті здійснювалось у чотири основні етапи (Таблиця 1.2).

- На першому обґрунтовано тему та актуальність дослідження, визначено мету та завдання дисертаційної роботи. За допомогою методу *першоджерел* опрацьовано архівні документи (плани, карти, особисті листи, зображення та фотокартки), ранні цінні видання. Також проаналізовано ряд літературних праць, наукових публікацій, періодичних видань, історико-статистичних публікацій, художніх творів, ілюстративних та графічних

матеріалів. Це дало змогу узагальнити інформацію та методом *систематизації* виявити усю сукупність палацово-паркових комплексів, починаючи від XVIII ст., виявити їх місце розташування та за допомогою *бібліографічного методу* сформувати літературу та джерельну базу з тематики дослідження.

Метод вибірки для визначення групи об'єктів дослідження виконувався на двох рівнях дослідження: на першому етапі – загальнооглядовий (за ознаками, притаманним стилю класицизм та загальними хронологічними межами) та на другому етапі – поглиблений аналіз по групах представників періодизації стилю (за визначеними стильовими, хронологічними та історичними критеріями розвитку стилю класицизм).

Порівняльно-історичним методом проаналізовано та визначено становлення стилю класицизм в Європі, Російській Імперії, Україні та на Вінниччині, визначено йому притаманні ознаки та прослідковано вплив на формування палацово-паркових комплексів.

- На другому етапі проведено *натурні обстеження* сучасного стану палацово-паркових комплексів, що проводилися протягом 2014-2017 рр (застосовано метод візуального спостереження, архітектурних обмірів, опису та фотофіксації). *Методом архітектурного зіставлення та збереження автентичності* виявлено сучасний стан збереженості палацово-паркових комплексів та обгрунтовано їх цінність з метою охорони та експлуатації. Ці методи дають змогу порівняти історико-бібліографічні дослідження, архівні матеріали з сучасним станом збереженості об'єктів, визначити зміни в архітектурі, оздобленні, планувально-просторовій структурі та навколишньому середовищі, порівняно із первісним виглядом.

Під час натурних обстежень було здійснено 20 експедицій у 19 населених пунктів Вінницької області, де знаходяться об'єкти дослідження, їхні окремі збережені частини тощо (Нападівка, Дашів, Андрушівка, Муровані-Курилівці, Серебринці, Чорномин, Тульчин, Вороновиця, Печера, Стрижавка, Немирів, Хмільник, Іванів, Антопіль, Біличин, Соколівка, Привітне).

Етапи методології та методи дослідження

I етап	Метод першоджерел аналіз джерельної бази, картографічних, іконографічних, бібліографічних матеріалів, літературних джерел та інтернет видань
	Термінологічний метод формування словника специфічних термінів в палацово-парковій архітектурі за Речі Посполитої та Російської імперії
	Порівняльно-історичний метод визначення історичних передумов розвитку класицизму в Речі Посполитій, Російській імперії, на території України, які вплинули на формування класицистичних палацово-паркових комплексів у Вінницькій області
	Метод систематизації виявлення сукупності п-пк та їх місце розташування, вибір кп-пк
II етап	Метод натурних обстежень застосовано метод візуального спостереження, архітектурних обмірів, опису та фотофіксації, визначення стану збереженості, обмірів архітектурних деталей
	Порівняльно-історичний метод визначення змін в порівнянні між первісним виглядом та натурними обстеженнями в архітектурі, оздобленні, просторовій структурі
	Архітектурно-типологічний метод класифіковано палацово-паркові комплекси за періодами розвитку стилю класицизм, з урахуванням історичних передумов
III етап	Історичний метод та факторний аналіз виявлено чинники становлення та формування палацово-паркових комплексів на Вінниччині.
	Структурно-функціональний метод розглянуто палацово-парковий комплекс, як цілісний архітектурний ансамбль з своєю композиційно-просторовою структурою та окремі складові елементи
	Архітектурно-композиційний метод аналіз досліджуваних об'єктів за композиційними, планувальними функціональними і стильовими характеристиками
	архітектурно-типологічний методом виконано типологію палаців морфологічний методом охарактеризовано архітектурні деталі фасадів
IV етап	Графоаналітичний метод графічні креслення планів, фасадів палаців та розроблено аналітичні таблиці
	Графічним і комп'ютерним відтворено моделі втрачених архітектурних деталей
	Узагальнення Порівняльним методом проаналізовано закордонний досвід збереження Визначено та проаналізовано причини руйнації та проблеми збереженості, запропоновано рекомендації щодо подальшого використання об'єктів дослідження Сформовано загальні висновки.

Натурні обстеження відбувалися в наступній послідовності:

- пошуки та вивчення архівних і літературних джерел щодо класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини;
- аналіз картографічних, іконографічних та ілюстраційних матеріалів щодо розташування класицистичних палацово-паркових комплексів;
- натурні обстеження палацово-паркових комплексів, їх головних та господарських будівель, території парків, малих архітектурних форм із фотофіксацією, обмірами та замальовками окремих декоративних елементів;
- визначення класицистичних архітектурних деталей та прийомів їх застосування (портиків, віконних та дверних прорізів, колон, пілястрів тощо);
- аналіз матеріалів натурних обстежень, архітектурних обмірів, і архівних та сучасних креслень.

Метод натурних обстежень та фотофіксації є досить інформативним, хоч у своїх межах потребує значних часових витрат. Проте під час натурних обстежень визначається: технічний стан (за спостереженнями), композиційні, планувальні та стилістичні особливості палаців, композиційно-просторова організація території палацово-паркових комплексів.

Порівняльно-історичний метод застосовувався одночасно з натурними обстеженнями та дав змогу визначити пошкодження, прибудови та перепланування у порівнянні з первісним виглядом, в контексті їх формування в хронологічній послідовності.

Виконано *узагальнення* інформації, визначено стан збереженості класицистичних палацово-паркових комплексів та систематизовано їх за виявленими пошкодженнями, добудовами чи втратами на сучасному етапі дослідження.

- На третьому етапі за допомогою *порівняльно-історичного методу* та *факторного аналізу* виявлено чинники становлення та формування палацово-паркових комплексів на Вінниччині. За допомогою *структурно-композиційного* методу розглянуто палацово-парковий комплекс, як цілісний

архітектурний ансамбль зі своєю композиційно-просторовою структурою, визначено функціональні зони комплексу та їх основні складові елементи – головні, господарські та службові будівлі, паркові території, малі архітектурні форми; *архітектурно-типологічним методом* виконано типологію палаців за функціональними, планувальними, композиційними, характеристиками; *архітектурно-стильовим методом* охарактеризовано класицистичні ознаки архітектури палацових будівель, що формували стиль; виконано *морфологічний аналіз* фасадів з виявленням характерних архітектурних деталей стилю класицизму;

- На четвертому етапі за допомогою *графо-аналітичного, комп'ютерного та порівняльного* методів виконано графічні креслення схем території класицистичних палацово-паркових комплексів, планів та фасадів палаців, архітектурних стильових деталей (як збережених, так і втрачених); методом аналізу і узагальнення висвітлено закордонний досвід, проблеми збереження, запропоновано рекомендації щодо функціональної адаптації об'єктів дослідження та сформульовано загальні висновки.

Автором проведена детальна історико-мистецька характеристика досліджуваних палацових споруд та їх паркових територій. Встановлено, що саме палацово-паркові комплекси Вінниччини є унікальними пам'ятками історії та культури, є невід'ємною складовою частиною архітектурної спадщини нашого регіону та держави в цілому.

Обґрунтування вибору об'єктів дослідження та визначення їх наявності в натурі

Дослідження особливостей архітектури класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини передбачає окреслення предмету дослідження згідно визначеного поняття палацово-паркового комплексу, а також, насамперед, базується на пошуку та опрацюванні архівних джерел, карт, реєстрів землевласників, наукових публікацій та літературних джерел задля

виявлення усієї сукупності палаців регіону (Соснова, 2003). Це в свою чергу дасть змогу виявити об'єкти дослідження на території Вінниччини.

Відповідно, за вивченням картографічних матеріалів, праць Р.Афтаназі, літографій Н.Орди, фондів ДАВО, фондів ЦДІАК та матеріалів, проведеної роботи працівників «УкрНДІпроектРеставрація» автором визначено усю сукупність палацово-паркових комплексів на території Вінниччини, існуючих у визначений дослідженням період, кінця XVIII початку XX ст. (Дод.В 5).

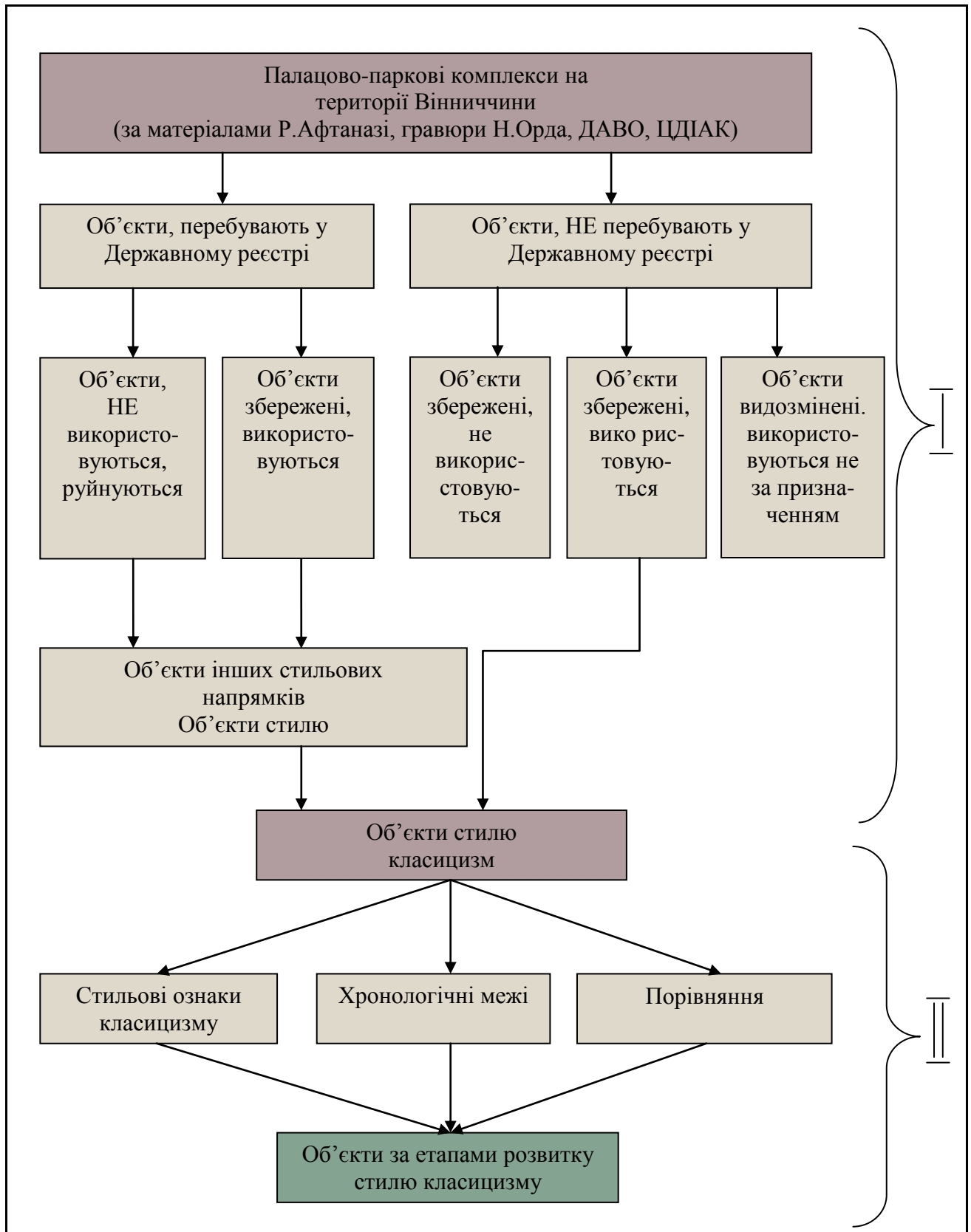
На основі порівняльного аналізу та за допомогою поширеного у галузі статистики методу вибірки на двох рівнях, визначено основну групу об'єктів дослідження, з урахуванням певної послідовності визначених критеріїв (Соснова, 2003). На першому рівні проведення вибірки (загально оглядовому) окреслено 4 основних критерії вибору об'єктів дослідження.

Першим критерієм для звуження переліку об'єктів дослідження в ході їх систематизації є наявність пам'ятки на державному обліку. На початок 2017 року у Вінницькій області на державному обліку перебувало 526 – пам'яток містобудування та архітектури та 49 – садово-паркового та ландшафтного мистецтва. За цими показниками Вінниччина займає одне з провідних місць в Україні (Закон «Про охорону культурної спадщини», 2000).

Другий критерій – вибір палацово-паркових комплексів, які не перебувають на державному обліку, не збережені та такі, які є збереженими, але змінено їх архітектурно-планувальну, об'ємно-просторову структуру та які використовувались не за призначенням. Тобто, дана категорія палацово-паркових комплексів не входить до вибірки об'єктів, за якими буде продовжено дослідження (Табл.1.3).

Третій критерій, за яким здійснюється вибір палацово-паркових комплексів серед об'єктів, які перебувають на державному обліку та є збереженими повністю або частково в своїх архітектурно-планувальних вирішеннях. Визначаються об'єкти, які використовуються та які не використовуються на сучасному етапі дослідження.

Схема проведення вибірки сукупності об'єктів дослідження Вінницької області

Четвертий критерій вибору базується на здійсненні вибірки з об'єктів дослідження за стильовими ознаками та за періодизацією забудови даних палацово-паркових комплексів на території Вінниччини.

Таким чином, сформовано перелік класицистичних палацово-паркових комплексів на території Вінниччини, які в подальшому будуть досліджені в роботі, а саме 20 палацово-паркових комплексів у таких населених пунктах: Нападівка, Дашів, Андрушівка, Муровані-Курилівці, Серебринці, Чорномин, Тульчин, Вороновиця, Печера, Стрижавка, Немирів, Хмільник, Гущинці, Вінниця (П'ятничани), Іванів, Антопіль, Біличин, Соколівка, Привітне.

На другому рівні проведення вибірки (поглибленому), за допомогою методу періодизації та порівняльно-історичного методу уточнено етапи розвитку архітектури класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини за хронологічними межами, архітектурно-планувальними особливостями та притаманними ознаками стилю класицизму на етапі його розвитку у регіоні Вінницької області.

1.2 «Законодавча база та пам'ятко-охоронний статус об'єктів дослідження»

У сфері охорони культурної спадщини державне управління здійснюється Кабінетом Міністрів України, уповноваженими органами охорони культурної спадщини в регіонах та на місцях. У Конституції України 1996 року зафіксовано загальний обов'язок держави, органів місцевого самоврядування, громадян, а також юридичних осіб – суворо дотримуватись правового режиму виявлення, збереження, використання, вивчення і популяризації культурної і природної спадщини (Рибчинський, 2014).

Закон України «Про охорону культурної спадщини» регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах

нинішнього і майбутніх поколінь.

Закон України «Про культуру» визначає правові засади діяльності у сфері культури, регулює суспільні відносини, пов'язані із створенням, використанням, розповсюдженням, збереженням культурної спадщини та культурних цінностей, і спрямований на забезпечення доступу до них.

Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» визначає процедури контролю та загальний порядок переміщення культурних цінностей за державний кордон України.

Закон України «Про архітектурну діяльність» визначає правові та організаційні засади здійснення архітектурної діяльності і спрямований на формування сприятливого життєвого середовища, досягнення естетичної виразності, економічної доцільності і надійності будинків, споруд та їх комплексів.

Закон України «Про планування і забудову територій» встановлює правові та організаційні основи планування, забудови та іншого використання територій і спрямований на забезпечення сталого розвитку населених пунктів з урахуванням громадських і приватних інтересів.

Закон України «Про перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації» зазначено, що пам'ятка може бути приватизована лише за умови укладення майбутнім власником з відповідним органом охорони культурної спадщини попереднього договору про укладення в майбутньому охоронного договору на пам'ятку (її частину) з викладенням його істотних умов, у тому числі щодо цільового використання пам'ятки, робіт, які власник зобов'язується провести на пам'ятці з метою утримання її в належному стані.

Закон «Про охорону культурної спадщини» (2000), регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

Охорона пам'яток культури є комплексом заходів з метою захисту і збереження об'єктів історико-культурної спадщини та історичного середовища в цілому, що здійснюється на державному або громадському рівні. Включає в себе облік (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), консервацію, реставрацію, музеєфікацію, належне утримання та використання пам'яток. Однак саме такий системний і комплексний підхід до проблеми збереження культурної спадщини на даному етапі розбалансований (Кот, 2018).

В Законі України «Про охорону культурної спадщини» (2000) виписана термінологія пам'яткоохоронного законодавства, класифікація об'єктів культурної спадщини, вказано, на які органи покладається державне управління у сфері охорони культурної спадщини, визначено відповідальний орган за їх формування.

У законі дано визначення як окремим юридичним термінам, так і таким термінам як «культурна спадщина», «об'єкт культурної спадщини», «пам'ятка», а також сформульовано на законодавчому рівні зміст таких ключових понять пам'ятко-охоронної діяльності як «охорона культурної спадщини», «зони охорони пам'ятки», «традиційний характер середовища», «консервація», «реабілітація», «реставрація», «музеєфікація» пам'яток тощо. Запроваджена класифікація об'єктів культурної спадщини: за типами – споруди (витвори), комплекси (ансамблі), визначні місця та за видами археологічні, історичні, монументального мистецтва, архітектури та містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтні (Закон «Про охорону культурної спадщини» , 2000).

З категорії пам'яток культурної спадщини на Вінниччині зареєстровано 4296 пам'яток: 1739 – археології, 1885 – історії, 526 – містобудування і архітектури, 98-монументального мистецтва, 47 – садово-паркового мистецтва, 1 – ландшафтна. З них, 138 об'єктів мають статус національного значення, де 111 – об'єктів архітектури та містобудування та 7 – об'єктів історії.

Сьогодні, згідно наявного пам'яткоохоронного статусу палацово-паркових комплексів на Вінниччині та прописаного Закону «Про охорону

культурної спадщини» існує ряд проблем з питання збереження, відновлення, використання даних пам'яток архітектури:

- невідповідність фактичного охоронного статусу пам'ятки до реальних заходів по збереженню (Андрушівка, Біличин, Гушинці);
- відмінність охоронного статусу палацу від охоронного статусу оточуючого парку (коли палац може бути пам'яткою архітектури національного значення, а парк – місцевого значення, або не має охоронного статусу), що створює додаткові проблеми з підходами та принципами по збереженню цілісного комплексу (Муровані-Курилівці, Чорномин);
- невідповідність охоронного статусу пам'ятки до реального стану, коли палац чи парк охороняються державою та мають статус пам'ятки національного значення, проте фактично будівля майже зруйнована, або композиційно-просторова структура парку не відповідає визначеним межам (Нападівка, Серебринці).

Визначено, що 13 палаців мають статус пам'яток національного значення – охоронний статус, що надається за рішенням Кабінету Міністрів України пам'яткам архітектури на території України із включенням до Державного реєстру нерухомих пам'яток України; 4 палаци мають статус пам'ятки місцевого значення (Табл. 1.4).

Для пам'яток національного значення сформульовано такі критерії:

- пам'ятки національного значення є особливою історичною або культурною цінністю і повинні відповідати критерію автентичності, а також принаймні одному з таких критеріїв:
 - справили значний вплив на розвиток культури, архітектури, містобудування, мистецтва країни;
 - безпосередньо пов'язані з історичними подіями, віруваннями, життям і діяльністю видатних людей; репрезентують шедевр творчого генія, стали етапними творами видатних містобудівників, архітекторів чи інших митців;
 - були витворами зниклої цивілізації чи мистецького стилю.

Охоронний статус та загальна характеристика об'єктів дослідження

№ п/п	Назва палацу	Адреса	Статус	Дата взяття на облік
1	Палац Потоцьких	Тульчинський р-н м. Тульчин Незалежності, 10	<i>Палац</i> – Національного значення	Постанова Ради Мін. УРСР від 24.08.1963 р. № 970 Охорон. № 59
2	Палац Можайських-Грохольських	Вінницький р-н с.м.т. Вороновиця вул. Леніна, 26	<i>Палац, парк, Парк, стайні, флігель-</i> Національного значення	Постанова Ради Мін. УРСР від 24.08.1963 р. № 970 Охорон. № 74/1, № 74/2 № 74/3, № 74/4
3	Палац Холоневських	Калинівський р-н с.Іванів, вул.Гагаріна,1	Місцевого значення	Рішення виконкому облради нар. деп.від 17.02.83 №96
4	Палац Грохольських	м. Вінниця вул. Мічуріна, 32	Національного значення <i>Палац, Флігель Павільйон (руїни)</i>	Постанова Ради Мін. УРСР від 06.09.1979 р. № 442 Охорон. №958/1, №958/2, №958/3
5	Палац Чацького	Могилів- Подільський р-н с. Серебринці	<i>Палац -</i> Національного значення	Постанова Ради Мін. УРСР від 06.09.1979 р. Охорон. № 442
6	Палац Тишкевичів	Погребищенський район с. Андрушівка, вул. Калініна	<i>Палац –</i> Національного значення	Рішення виконкому облради нар. деп.від 14.02.91 №43 Охор. № 979
7	Палац (малий палац) Потоцького	Тульчинський р-н м. Тульчин Леонтовича, 55	<i>Палац –</i> Національного значення	Постанова Ради Мін. УРСР від 24.08.1963 р. № 970 Охорон. № 58
8	Палац С.Д.Комара	Муровано- Куриловецький р-н с.м.т. Муровані- Курилівці вул. Спортивна, 3	<i>Палац -</i> Націон. Значення <i>Парк, Арсенал Флігель, Флігель Замкові мури, Міст -</i> Місцев. Значення	Постанова Ради Мін. УРСР від 24.08.1963 р. № 970 Розпорядження ОДА № 78 від 19.02.96 р № 313-М №973/2, 973/3, 973/6, 973/4 973/5
9	Палац Свейковських	Тульчинська р-н с. Печера вул. Леніна, 7	<i>Парк, Усипальниця –</i> Міс. значення	Від 25.12.80р № 670 Усипальниця №
10	Палац Чарномських	Піщанський р-н с. Чорномин, пр. Шкільний, 1	<i>Палац –</i> Національного значення <i>Парк, каплиця-</i> Місцевого значення	Розпорядження ОДА № 78 від 19.02.96 р № 978 М-315/2 М/315/1

Продовження Таблиці 1. 4

11	Палац Пшилуських	Липовецький р-н с. Нападівка, вул. Новоселів, 3	Палац - Національного значення	Постанова Ради Мін. УРСР від 24.08.1963 р. № 970 № 71/1
			Флігель, мур, парк – Місцевого значення	Розпорядження ОДА № 78 від 19.02.96 р М /312 М/ 311
12	Палац Гіжицьким- Абамалек	Калинівський р-н с. Гушинці, вул. Леніна, 10	Місцевого значення Садиба Палац Парк	Рішення виконкому облради нар. деп.від 21.01.1986 № 33 9-Вн/0 9-Вн/1 9-Вн/2
13	Палац Бжозовських	Крижопільський р-н с. Соколівка вул. Леніна, 2	Місцевого значення Садиба, Палац Вежа в'їзна Флігель, Флігель Госп. корпус Госп. корпус Огорожа Ротонда, Парк	Рішення виконкому облради нар. деп.від 14.02.91 №43 №94-М/0, №94-М/1 №94-М/2, №94-М/3 №94-М/4, №94-М/5 №94-М/6, №94-М/7 №94-М/8, №94-М/9
14	Палац Грохольських	Вінницький р-н с. Стрижавка	-	
15	Палац Крассовських	Барський р-н с. Біличин	Місцевого значення Пала, Парк Госпд. флігель	Рішення виконкому облради нар. деп.від 14.02.91 №43 №34-М/1, №34-М/2 №34-М/3
16.	Палац Сулятицьких	Муровано- Куриловецький р-н, с.Привітне	-	
17	Палац Четвертин- ських	Томашпільський р-н с. Антопіль вул. Жовтнева, 46	Національного значення Садиба Палац Госп. будинок Брама Парк	Постанова Ради Мін. УРСР від 06.09.1979 р. № 442 №984/0 №984/1 №984/2 №984/3 №984/4
18	Палац Потоцьких	Іллінецький р-н с.м.т. Дашів вул.40-річчя Жовтня, 2	Національного значення Палац Стайні	Постанова Ради Мін. УРСР від 06.09.1979 р. № 442 964/1 964/2
19	Палац Щербатової	Немирівський р-н м. Немирів вул. Шевченка,16	Національного значення Палац Парк	Постанова Ради Мін. УРСР від 24.08.1963 р. № 970 73/1, 73/2
20	Палац Ксїдо	Хмільницький р-н м. Хмільник вул. Шевченка,1	Національного значення Палац	Постанова Ради Міністрів УРСР від 06.09.1979 р. № 442

Пам'ятки місцевого значення повинні відповідати таким критеріям:

- вплинули на розвиток культури, архітектури, містобудування, мистецтва певного населеного пункту чи регіону;
- пов'язані з історичними подіями, віруваннями, життям і діяльністю видатних людей певного населеного пункту чи регіону; є творами відомих містобудівників, архітекторів або інших митців;
- є культурною спадщиною національної меншини чи регіональної етнічної групи.

Отож, зауважимо, що хоч і українська законодавча база у сфері збереження культурної спадщини синхронно узгоджується з міжнародною практикою у згаданій темі, проте наразі має певні прогалини у взаємодії нормативів з реальною ситуацією, у відсутності системної співпраці органів вищої влади та місцевого самоврядування, та це питання сьогодні постає досить гостро, адже пам'ятки палацово-паркової архітектури без належної підтримки та використання щоденно руйнуються.

Висновки до розділу I

1. Аналіз джерельної бази та літератури засвідчив, що на сьогодні немає комплексної праці, присвяченої вивченню архітектурно-композиційних, функціонально-планувальних та стилістичних особливостей класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини в контексті загальноєвропейського впливу. Визначено, що дослідження щодо палацового зодчества Вінниччини в контексті розвитку палацової архітектури України характеризуються вибірковістю: згадуються в різних виданнях окремі палаци, найчастіше аналізується група найбільш відомих об'єктів, інформація більш описова. Залишаються не виявленими принципи становлення та формування класицизму в архітектурі палаців Вінниччини; не визначені основні чинники, які впливали

на формування композиційно-просторової організації та архітектури класицистичного палацово-паркового комплексу.

2. Опрацьовано комплексну методику дослідження, яка базується на основі обраних загальнонаукових (емпіричних та теоретичних) та архітектурно-професійних методів, які дозволяють виконати композиційно-просторовий, аналіз території комплексу, визначити номенклатуру усіх будівель, що формують композицію комплексу; визначити типологію палацових будівель за композиційними, планувальними та стильовими вирішеннями; визначити функціональну організацію внутрішнього простору палаців; визначити рекомендації щодо функціональної адаптації класицистичних палацово-паркових комплексів.

3. Методом вибірки на двох рівнях за окресленими критеріями визначено для подальшого дослідження 20 класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини у населених пунктах: Нападівка, Дашів, Андрушівка, Муровані-Курилівці, Серебринці, Черномин, Тульчин (2 об'єкти), Вороновиця, Печера, Стрижавка, Немирів, Хмільник, Гущинці, Вінниця (П'ятничани), Іванів, Антопіль, Біличин, Соколівка, Привітне. Визначено наявність пам'яткоохоронних статусів усіх складових класицистичних палацово-паркових комплексів: 13 – об'єкти національного значення, 4 – об'єкти місцевого значення, 3 – не мають охоронного статусу (Печера, парк – пам'ятка місцевого значення).

4. Досліджено, що українська законодавча база у сфері збереження культурної спадщини має певні недоліки при взаємодії нормативів з фактичним станом пам'яток, слабо організована системна співпраця органів вищої влади, місцевого самоврядування та громадських організацій. Дане питання потребує чіткого врегулювання та покращення, як у населених пунктах, так і в Україні в цілому.

РОЗДІЛ II

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СТИЛЮ КЛАСИЦИЗМ В АРХІТЕКТУРІ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВИХ КОМПЛЕКСІВ

У другому розділі дисертаційного дослідження проаналізовано історичні та суспільно-політичні передумови виникнення палацової архітектури стилю класицизм, загалом, у Речі Посполитій та у Російській імперії. Досліджено особливості розвитку стилю на території України та безпосередньо на Вінниччині. Виявлено основні чинники забудови палацово-паркових комплексів, вибір їх місця розташування та формування композиційно-просторової організації території комплексу. Проаналізовано розвиток архітектури класицизму Вінниччини відповідно до світових тенденцій.

Зважаючи на вибрані методи проведення дисертаційного дослідження, необхідно зазначити, що вирішення поставлених завдань і в результаті – досягнення основної мети роботи, не можливе без короткого аналізу історичних передумов розвитку палацово-паркового будівництва на Вінниччині.

Швидкість еволюційних процесів та ступінь розвитку палацово-паркового будівництва протягом 2-ї пол. XVIII-XIX ст. обумовлювалась низкою обставин суспільно-політичного, економічного та соціально-культурного характеру, які склалися на даний період у різних регіонах. Кожна з історичних областей України у процесі розвитку набула своїх специфічних характеристик стилю.

2.1 Основні тенденції розвитку стилю класицизм в Речі Посполитій та Російській імперії

Вирішення поставлених завдань не можливе без короткого аналізу історичних передумов формування класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини, а саме дослідження особливостей класицизму в Російській імперії та Речі Посполитій (до складу території яких входили

українські землі в окреслений період).

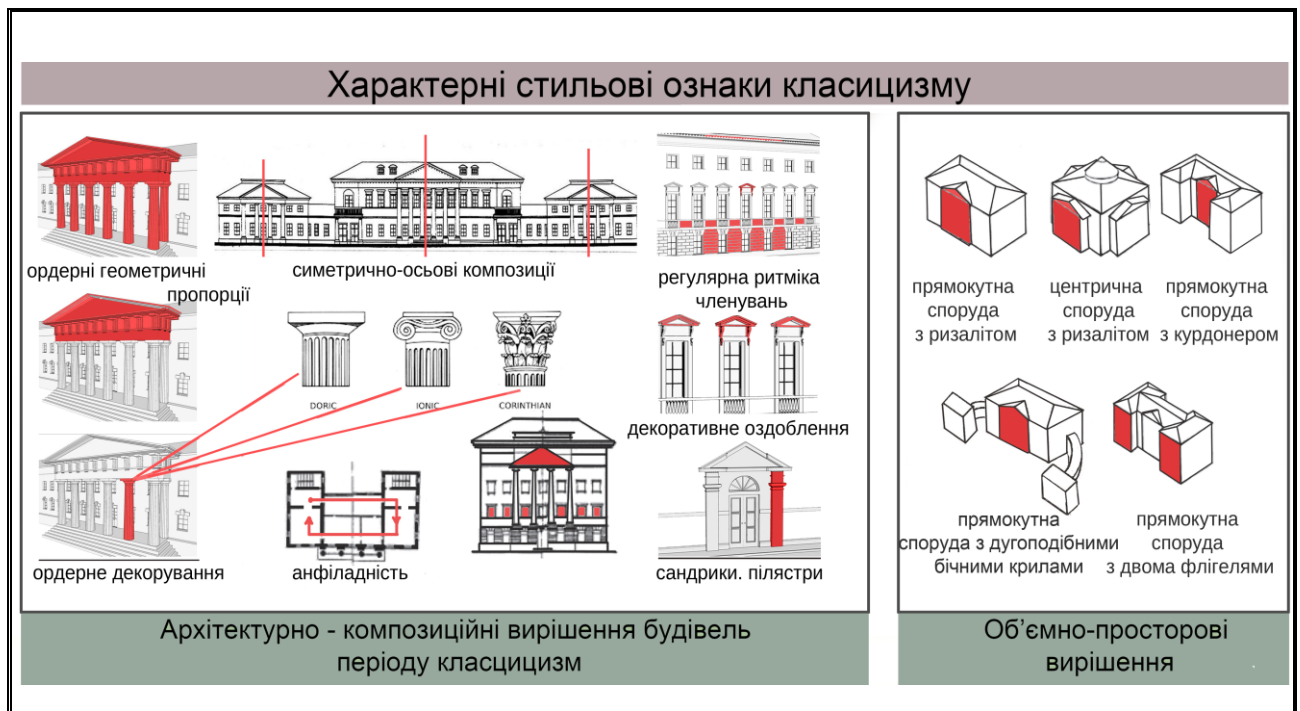
Архітектура в країнах Європи у другій половині XVIII століття характеризувалася розвитком стилю, який в міжнародній термінології називають «класицизмом», розмах та велич якого активно поширювався на сусідні держави. Цей стиль опирається на ідеали античної класики, для нього характерна величність, симетрія, відсутність зайвих деталей, суворість та лаконізм. Ключовий елемент стилю – ордер (Тимофієнко, 2003).

В цей період головні тенденції соціокультурного розвитку Західної Європи в різних країнах проявлялися по-різному. Проте, загалом у сферах культури XVIII ст. формується суспільний рух – Просвітництво. Нові завдання було висунуто і в архітектурі, у пошуку вишукано простої, оновленої й звільненої від збиткової імпазантності. Складається характерний тип приватного житлового будинку, садиби та ансамблю будівель. Зростає плідна взаємодія і взаємозбагачення різних видів мистецтва – архітектури, скульптури, живопису, літератури, театру тощо.

Класицизм виникає (як протипага бароко з його пишним декором), як архітектурний стиль, класицизм формується у Франції в XVII ст., та набуває подальшого розвитку в країнах Європи та Російській імперії в період XVIII-XIX століть. В основі стилю лежать ідеали А.Палладіо, а історичним орієнтиром служить античність (Леонтьєв, 2010). Адже, А.Палладіо ще у XVI ст. розробив нову систему пропорцій ордерів та свій варіант замиського палацу, де ордер вже не був окрасою фасаду, а головним принципом побудови будівлі.

Загалом в архітектурі стиль класицизм визначався грандіозністю містобудівних, паркових та палацово-паркових ансамблів. Будівлям архітектури класицизму загалом притаманні монументальні ордерні системи, врівноважені геометричні об'єми, симетрично-осьові композиції, логічні симетричні форми, лінії суворого характеру, які повторюються та мають вертикальні і горизонтальні напрями, регулярне планування, стриманість декоративного оздоблення (Табл. 2.1).

Ознаки класицизму в архітектурних вирішеннях будівель. Розробка автора

Також, на початку XIX століття в епоху правління Наполеона паралельно з класицизмом розвивається стиль ампір (Леонт'єв, 2010).

Архітектура класицизму Російської імперії невід'ємно пов'язана з освоєнням культури Відродження італійських, французьких і англійських традицій. Насамперед тому, що російський класицизм був заснований та набув подальшого інерційного розвитку за європейським, проте з більш централізованим впливом влади в архітектуру. Підкреслимо, що на початку XVIII ст. «імперська Росія та її значна експансія в Європу вимагали «зразкової архітектури», де зразком виступила античність (Іконніков, 1964)

Російський класицизм проявився в архітектурі різних видів будівель – більшою мірою в урядових та громадських будівлях, в палацах та замських ансамблях, в монументально-декоративному мистецтві та скульптурі тощо. Російський класицизм відзначився, безумовно, в масштабах. Ознаки класицистичної архітектури отримували не тільки столиці (Петербург і

Москва), але й провінційні міста та села. В архітектурі поміщицьких класицистичних садиб відтворювались врівноважені симетричні композиції, геометрично чіткі плани, вишукана гармонія пропорцій і широке використання ордерних систем. Адже, дворянське населення прагнуло відповідати світогляду та вимогам класицизму XVIII-XIX ст.

Так як у кожній країні, де набув прояву класицизм, його втілення у сфери життя відбувалося іноді в поєднанні з національними особливостями. У Російській державі класицизм виник в 30-х роках XVIII століття: формувався в культурі другої половини XVIII ст. - як "катеринський класицизм"; в XIX ст. – як "олександрійський класицизм", в кінці XIX - початку XX ст. проявився в російському неокласицизмі (Гульцевич, 2008).

Поширенню ідей класицизму сприяла політична ситуація правління першого десятиліття Катерини II з більш вираженим централізованим, ієрархічним впливом влади у формуванні як громадської архітектури, так і архітектурі палацово-паркових комплексів. Зародження та розвиток архітектури класицизму в Російській імперії пов'язаний з іменами відомих іноземних майстрів і випускників Академії мистецтв (Некрасов, 1934). Найбільш відомі архітектори класицизму в Росії були Ж. Б. Валлен-Деламот, А. Ф. Кокорін, Ю. М. Фельтен, К.І. Бланк, А. Рінальді, І. Е. Старов, Дж. Кваренги, А.Д. Захаров, Ж. Ф. Тома де Томон, К. Россі, А.Н. Вороніхин; скульптори - Ф.І. Шубін, М.І. Козловський, І.П. Мартос; художники - Д.Г. Левицький, Ф. Я. Алексєєв та ін., які творили в різні періоди.

Найбільшим майстром високого класицизму, глибоким виразником ідей Палладіо, був архітектор Д.Кваренги, створення якого домінують в художньому та композиційному вирішеннях центральних районів міста Петербурга.

Загострення соціальних протиріч призводить до того, що дворянин не бажає слідувати виключно державним інтересам, висловлюючи невдоволення тим, що бракує часу для управління власним маєтком і господарством. (Наумова, 2009). Отож, після указу "Про вольності дворянства" поміщики

отримали можливість одночасного поєднання державної праці та ведення господарства в приватному маєтку (Іконніков, 1993). Поміщицькі палаци розвивалися дуже швидко, адже власникам дозволялось проходити військову службу не виїжджаючи зі своїх маєтків. Це давало можливість безперервно займатися господарством. Виникла необхідність зведення приватних споруджень власника, часто державного значення. До них належали ринки, ярмаркові комплекси, торгові лавки, склади та банки тощо (Фомін, 1904)

З ростом числа міських і сільських будівель, виконаних в стилі класицизм, розширювались уявлення про стиль, який панує в європейських варіаціях, з прототипами в регіональних варіантах. Класицистичний стиль все більше сприймався, як духовне вираження художніх принципів епохи, що яскраво втілювалося в російській палацовій архітектурі (Кресальний, 1982).

Для російської палацової культури з просвітницьких ідей було особливо важливе положення про те, що можливо створити світ, де б людина відчувала себе вільно і щасливо. Він допомагав організувати середовище, яке давало дворянину (поміщику) нове місце серед природи, яке було зразком природності, і наближало до європейської культури.

При плануванні палацу передбачалося доцільне використання території маєтку, де знаходилися будинок власника, господарські будівлі, церковний комплекс і село. На території садиб створювалися водойми, осушувалися болота, а іноді змінювався її рельєф. Симетричний парк поблизу палацу вже не мав периметральних кордонів регулярного парку чи саду, а зливався з пейзажним, часто дуже великим маєтковим парком (Шевченко, 2003). Поєднання осової регулярності з мальовничістю стало характерною рисою планування садиби в цілому. Архітектурна виразність палацу досягалася плануванням і вирішенням об'ємно-просторової композиції ансамблю без складних декоративних засобів. Найбільшого поширення набув найпростіший доричний ордер з незначними варіаціями пропорцій.

Архітектурна єдність складного садибного комплексу, досягнута в

останній третині XVIII ст., ознаменувала розквіт садибного будівництва в Росії. У XIX ст. вже не створювалися нові садиби, настільки капітальні та величні за своєю архітектурою. Парадність архітектурної композиції дворянської садиби в умовах капіталізму, що розвивається, вже не задовольняла її власників. Головним для них стало прагнення зробити садибу максимально прибутковою, що тягло за собою зміну вимог до неї в побутовому, функціональному та естетичному відношенні (Всеобщая история архитектуры, 1968).

Класицизм проявив себе у таких палацово-паркових ансамблях, як:

- палацово-парковий комплекс «Архангельське», що сформувався на межі XVIII-XIX століття в стилі класицизму, яким володіли кілька родів російської знаті. Так як, палац Потоцьких в Тульчині нарекли «Подільським Версалем», так і палац в Архангельському став "підмосковним Версалем". Підмосков'я і єдиний архітектурно-парковий ансамбль, що зберіг всі основні елементи планування і забудови – великий палац, колонада - усипальниця Юсупових, малий палац "Каприз", чайний будиночок, театр Гонзага, а також пам'ятка церковного зодчества XVII століття - храм Михайла Архангела, і регулярний французький парк, з геометрично спланованими терасами, стриженими алеями і мармуровими статуями (Тимофієнко, 2003). Наразі, Архангельське - найвідвідуваніший музей;

- палацово-парковий комплекс «Середніково» - зразок архітектурно-паркового зодчества в стилі раннього класицизму. Зберігся головний палац з бельведером, чотири флігеля, з'єднаних з палацом колонадами, парадна алея, обори, стайні, каретний сарай, манеж, оранжерея і храм Святителя Олексія XVII ст. будівлі (Наумова, 2009). Фасади всіх будинків мають суворий класицистичний вигляд. Палацово-парковий комплекс відновлений за ініціативою нащадків Лермонтова і здається в оренду для різних заходів.

- палацово-парковий комплекс Остаф'єво, зразок архітектури зрілого класицизму, де свого часу жили князі В'яземські, Шереметьєва, відвідували Жуковський, Тургенєв, Пушкін, Грибоедов, Карамзін. Композиція палацово-

паркового комплексу – це фасад палацу з флігелями, галереї, великий будинок з шестиколонним портиком і бельведер, справляє враження елегантною витонченістю і врівноваженістю, архітектурної школи М. Казакова (Наумова, 2009). Палац виходив на регулярний парк, який плавно переходив у пейзажний парк. Зараз відновлений і використовується, як музей.

Архітектура класицизму у Речі Посполитій розвивалася у два етапи з 1760 по 1830 роки:

- класицизм тісно пов'язаний з епохою Просвітництва та продовжував розвиватися до остаточної втрати Речі Посполитої незалежності в 1795 році. В цей період, завдяки впливу французького мистецтва, сформувалося коло класицистичних явищ, що отримало назву "стилю Короля Станіслава Августа". Великі польські магнати такі як Чарторийські, Браницькі та інші підтримували культурні зв'язки з Францією та привозили з Парижу не тільки меблі, тканини, вироби художніх промислів, а й архітектурні проекти (Лоренц, 1984). Класицизм Речі Посполитої пов'язаний з іменами італійських, французьких та польських зодчих (Д. Мерліні, Я. Фонтана, Є. Шрегер, Ш. Цуг та ін.). Прикладом служать фасади кафедральних собору і ратуші у Вільносі, Євангельська церква у Варшаві, амфітеатр у Лазенках, а також прояв палладіанської течії в архітектурі Уяздовського замку, арх. Д. Мерліні, палацу на воді в Лазенках, арх. Д. Мерліні, (Ковальчук, 2000).

- класицизм після розпаду Речі Посполитої, вже у Королівстві Польському на початку ХІХ століття, який набував розвитку уже з молодими архітекторами такими, як Я. Кубицький (палац Бельведер у Варшаві), С. Завадський (палац в Любостроні) тощо.

Найбільшим майстром польського класицизму був італієць Доменіко Мерліні, який призначений королівським архітектором С. Понятовського.

В період класицизму активної розбудови зазнають міста, розбудовується Варшава. Впорядковується її забудова, вирівнюється вулична мережа, створюються нові вулиці і площі. Місто набуває справді столичного вигляду.

Численні палаци магнатів та польської шляхти споруджуються в кінці XVIII на початку XIX ст., як у Варшаві, так і в заміських садибах, пов'язані часто з великими садово-парковими спорудами, вони розкривають високу майстерність польських архітекторів у створенні ансамблю і глибоке відчуття природи, втрачають вигляд внутрішньоміських садиб. Характерні особливості класицизму отримали суворий і чіткий ритм архітектурних членувань, ясність і простоту зорового сприйняття.

У середині XVIII століття сформувався класицистичний тип садиби і палацу з характерним античним портиком, змодельований, як уже згадувалося, в архітектурі А.Палладіо, в якому часто простежувалися ознаки епохи бароко, оточений парком, створеним в дусі романтизму та часто пов'язаний з навколишнім ландшафтом.

Яскравим прикладом класицистичного палацово-паркового комплексу є Лазенки, найбільший парк у Варшаві, що пов'язує Королівський палац у центрі Варшави з палацом в Вілянуві на півдні. На північ від парку – Уяздовський палац. Парк спланований у XVII столітті Тільманн ван Гамереном для коронного гетьмана Станіслава Любомирського. Розвиток парку в класицистичному стилі завдячує проектом Королю Станіславу Августу Понятовському. Палацово-парковий комплекс був розроблений Д.Мерліні та садівником Я.К.Шухом. Палац Короля знаходився на березі озера, тому названий «Палац на воді».(Всеобщая история архитектуры, 1968). В задумі створення палацу розкривається ідея, де будівля ніби зростає на поверхні озера. Палац на воді одночасно вирізняється витонченою простотою і стриманою вишуканістю, скромністю архітектурних форм, благородством пропорцій, різноманітністю у використанні традиційних компонентів архітектури класицизму (колони, портик, ордер, сандрики, ритмічні членування поверхні фасаду). Двоповерховий об'єм будівлі увінчаний невеликим прямокутним блоком бельведера, прорізаного напівкруглим вікном. Середня частина фасаду значно виступає вперед, і в центрі цей виступ вирішено у вигляді

чотириколонної лоджії, яка своїм виглядом перекликається з відкритими одноповерховими галереями, що примикають до бічних сторін палацу.

Мисловицький палац у Варшаві архітектора Д. Мерліні, в стилі раннього класицизму, входить до королівського парку Лазенки. Палац був побудований для короля Станіслава Августа Понятовського. Палац має форму підкови, біля головного входу розташовані скульптури богинь Флори і Зефіри. Внутрішнє оздоблення палацу частково збереглося в первісному вигляді.

Палацово-парковий комплекс в Натоліні, створений Ш. Б. Цугом, запланований в гармонії форм з витонченістю вигляду. Невеликий двоповерховий будинок з невисоким куполом і напівкруглим портиком паркового фасаду.

Слід згадати також класицистичний Палац Крулікарня у Варшаві, збудований в кінці XVIII ст. роках на схилі р. Вісли. Палац авторства Д. Мерліні, побудований за зразком знаменитої Вілли Ротонди, розташованої за межами Віченци. Окрім палацової будівлі палацу в комплекс входили також побудовані: пивоварня, готель і млин.

Варті уваги також представники стилю класицизм в Речі Посполитій Палац Сангушко у Варшаві (арх. Ш. Цуг), палац Примаса у Варшаві (арх. Є. Шрегер, Ш. Цуг), палац в Седльце (арх. Завадський), палац на Марімонте арх. Тільман та інші, де простежується палладіанська течія в архітектурі з центральним портиком античного ордеру.

2.2. Шляхи формування архітектури класицистичних палацово-паркових комплексів на території України

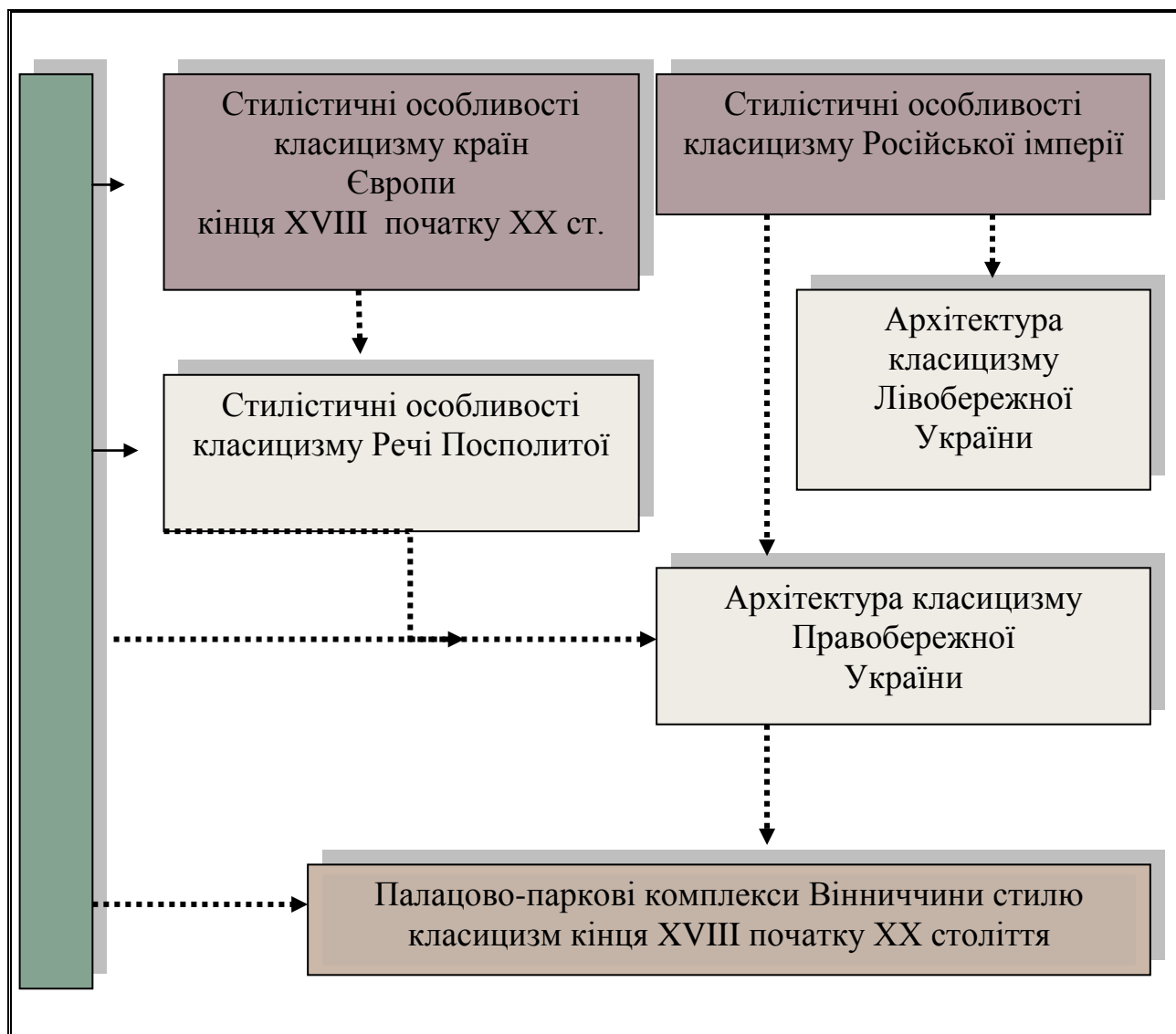
Швидкість еволюційних процесів та ступінь розвитку палацово-паркового будівництва протягом 2-ї пол. XVIII-XIX ст. обумовлювалась низкою обставин суспільно-політичного, економічного та соціально-культурного характеру, які склалися в цей період. Архітектура на території України в кінці XVIII першій половині XIX ст. також змінилася періодом

панування форм класицизму, який прийшов з Речі Посполитої, під владою якої знаходилися правобережні українські землі та Російської імперії, під владою якої знаходилися лівобережні українські землі (Табл. 2.2).

Класицизм в архітектурі України, відповідно загальноєвропейських тенденцій, мав три етапи розвитку, кожен з яких позначений специфічними рисами: а) ранній класицизм (1760 – 1780-ті рр.) – формування нових стильових форм з перехідними ознаками бароко; б) зрілий, або високий, класицизм (1790 – 1830-ті рр.); в) пізній класицизм (1840 – 1850-ті рр.) – затухання стилістичних ознак та більш спрощені вирішення (Асєєв, 1974).

Таблиця 2.2

Архітектурні впливи на формування класицизму на Вінниччині

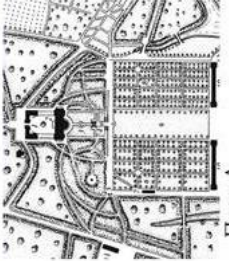
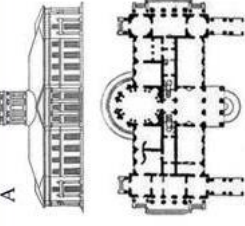

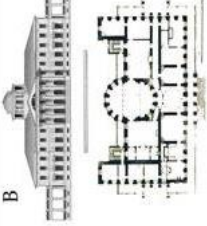

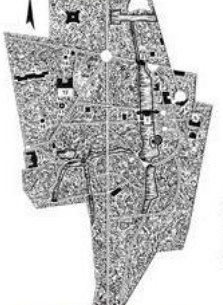
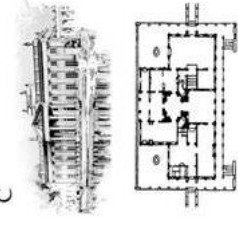

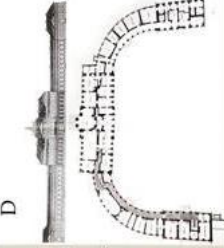
Класицистичне палацово-паркове будівництво в Україні бурхливого розвитку набуло у 2. пол. XVIII – початку XIX ст. У цей період палацово-паркові комплекси з'являються, як на центральних, так і на східних українських територіях. Слід зауважити, що найбільш ранні палацово-паркові комплекси іншого стильового спрямування виникли на Західній Україні, хронологічно випереджаючи палацово-паркові об'єкти Російської імперії. Одним з найстаріших палацово-парковий комплекс України є парк у Жовкві, у Збаражі, у Підгірцях тощо.

Якщо у XVIII ст. на Лівобережжі та Слобожанщині найбільша власність була сконцентрована в українських родинах – гетьманських і старшинських, то у Правобережжі і Західній Україні – у польських магнатів і шляхти.

Формування класицистичних палацово-паркових комплексів на Лівобережжі XVIII-XIX ст. відбувалося паралельно із процесом виникнення старшинського землеволодіння в регіоні. Соціально-історичні процеси, які мали місце на даній території у цей період, призвели до поступової втрати автономії, перетворення регіону в звичайні російські провінції, з переформуванням українського укладу життя на приклад російського дворянства. Інтенсивний розвиток цих процесів зумовив появу значних маєтків на зразок російських. (Шевченко Л., 2003).

На Лівобережжі, Слобожанщині та півдні України класицизм, за прикладом Російської імперії, відобразився в усій повноті: реконструкції старих міст і планування нових, вирішенні міських та замських ансамблів, гармонійному поєднанні архітектурного об'єкта з природним оточенням (Маланюк, 2005). Відповідно, на Лівобережжі працювали іноземні архітектори Російської імперії Дж. Кваренгі, Тома де Томон, Ч. Камерон, Ф. Боффо, Г. Торічеллі, В. Беретті; відомі російські архітектори Російської імперії А. Захаров, А. Мельников, Ф. Ельсон; відомі українські архітектори та українські архітектори російського походження П. Ярославський, А. Меленський, П. Дубровський (Шевченко, 2003).

Таблиця 2.3 Прояви класицизму в архітектурі п-пк Речі Посполитої, Російської імперії та на території України

Класицизм в палацовій архітектурі Російській імперії в XVIII-XIX ст.	
<p>П-ПК Архангельське</p> <p>ВЛ - Н.Гошцин, (Н.Юсупов)</p>	<p>Місце - с. Архангельське, Красногорський р-н Архітектор - Ж.Ж.Герна Дата - 1784 р. До складу комплексу входили - великий палац, колонада - усипальниця Юсупових, малий палац, чайний будиночок, театр, храм М.Архангела, регулярний французький парк, з геометрично спланованими терасами, стриженими алеями, квітниками, вазами і мармуровими статуями та балюстрадами.</p> <p>Зображення А</p> <p>План А</p> <p>А</p>
<p>П-ПК Остаф'єво</p> <p>ВЛ - Вяземські, Щереметєви</p>	<p>Місце - с. Остаф'єво (Рязанське поселення) Архітектор - І. Старов Дата - кін. XVIII -XIX ст. До складу комплексу входили - палац з двома філієлями, пейзажний парк з хвойних та березових насаджень, липова алея, ставок, місток, пам'ятники дітям - М. Караману, Вяземським, О.Пушкіну, В.Жуковському.</p> <p>Зображення В</p> <p>План В</p> <p>В</p>
<p>Класицизм в палацовій архітектурі Речі Посполитої в XVII-XIX ст.</p>	
<p>П-ПК Лазенки</p> <p>ВЛ - С.А.Ляонятовський</p>	<p>Місце - Варшава, Королівські стежки Архітект - Д.Мерліні, Я.К. Камсеєр Дата - XVII ст. -XVIII ст. Побудований на штучному острові, пов'язаний із парком двома іонічними колонадними мостами. Розлогий парк із мальовничими алеями, каналами, водоямами, прикрашений численними чудовими скульптурами. Серед парку, в різних його частинах розташовані старовинні будівлі.</p> <p>Зображення С</p> <p>План С</p> <p>С</p>
<p>П-ПК В Роваліні</p> <p>ВЛ - Рід Ричиньскі</p>	<p>Місце - с. Роваліні, Познанський повіт Архітектори - Д.Нобло), Д.Мерліні, Я.К. Камсеєр Дата - 1768-1815 рр Парк - французьку і англійську частини. Французька частина - алеї лип і грабів, на доріжках яких встановлені скульптури. Закінчується ця частина парку пагорбом Парнас, звідки починається англійський парк - найкрасивіший з дібров в Польщі.</p> <p>Зображення Д</p> <p>План Д</p> <p>Д</p>

Продовження Таблиці 2.3

<p style="text-align: center;">П. П.К. Диканька Вл. - В. Кочубей</p>	<p style="text-align: center;">Класицизм в палацовій архітектурі України (в сучасних межах) в XVII-XIX ст. (Полтавщина)</p>	 <p style="text-align: center;">Зображення Е</p>	<p style="text-align: center;">План Е</p>	<p style="text-align: center;">Е</p>
<p style="text-align: center;">П. П.К. Сокиринці Вл. - П. Гагаган</p>	<p style="text-align: center;">Класицизм в палацовій архітектурі України (в сучасних межах) в XVIII-XIX ст. (Чернігівщина)</p>	 <p style="text-align: center;">Зображення F</p>	<p style="text-align: center;">План F</p>	<p style="text-align: center;">F</p>
<p style="text-align: center;">П. П.К. Великі Мезирчі Вл. - Я.К. Стецький</p>	<p style="text-align: center;">Класицизм в палацовій архітектурі України (в сучасних межах) в XVII-XIX ст. (Волинь)</p>	 <p style="text-align: center;">Зображення G</p>	<p style="text-align: center;">План G</p>	<p style="text-align: center;">G</p>

Позначення:

Зображення А - <https://architecture.livejournal.com/3086.html>

Зображення В - <https://www.liveinternet.ru/users/falconetta/post438604719/>

Зображення С - <https://holidaymtours.livejournal.com/282683.html>

Зображення D - <https://kornik.travel/pl/obiekty/atrakcje-w-okolicy/muzeum-palac-w-rogalinie>

План D, D - Борисова, (1977)

Зображення Е - Шевченко, (2003)

Зображення F - Шевченко, (2003)

Зображення G - <https://www.hroniky.com/news/view/7857-palatsy-volyni-harmoniina-klassyka-velykykh-mezhytich>

G, План G - <https://www.hroniky.com/news/view/7857-palatsy-volyni-harmoniina-klassyka-velykykh-mezhytich>

А, План А - <http://rusarh.ru/arhangelkoe.htm>

В, План В - <https://deadokey.livejournal.com/38628.html>

С, План С - Всеобщая история архитектуры, (1964)

Е, План Е - Шевченко, (2003)

Е, План Е - Шевченко, (2003)

Е, План Е - Шевченко, (2003)

Класицизм проявився в більшості випадків у «світській» архітектурі, ніж у сакральній. У класицистичному стилі збудовано чимало палацово-паркових комплексів: графа П.О.Рум'янцева-Задунайського у Качанівці Чернігівської обл. (1770, архітектори К. Бланк, М. Мосцепанов), палац Розумовського у Батурині (Чернігівська обл., 1799 – 1803, архітектор Ч. Камерон), палац Павла Галагана у Сокиринцях (Чернігівська обл.) (1823 – 1829, архітектор П. Дубровський). Дані палаци, оточені пейзажними парками, стали справжніми шедеврами палацової та садово-паркової архітектури (Шевченко, 2003).

За спільними стильовими ознаками класицизму будувалися у цей період численні палацово-паркові комплекси української шляхти: Скоропадських (Тростянець), Шидловських (Мерчик). Зводилися також палаци на півдні та в Криму російськими дворянами Воронцовим (Одеса й Алушка), Голіциним (у Гаспрі), Нарішкіним (Місхор). (Історія українського мистецтва, 1970).

На Західній Україні зародження класицизму розпочалося в часи правління польського Короля Станіслава Августа Понятовського (як на Східному Поділлі та на Волині) та набуло подальшого розвитку за влади Австро-Угорської імперії. Складність датування цього етапу полягає в незначній кількості пам'яток, споруджених паралельно з бароковими. (Ковальчук, 2005). Впливи класицизму поширювалися у побудові палацових та садибно-паркових ансамблів, традиції попередніх епох, зокрема, бароко, а також варшавської архітектурної школи.

У зазначений період класицизм в регіоні став загальноприйнятим архітектурним стилем – палацово-паркові комплекси в населених пунктах Маліївці, Плотич, Оброшино, Вишнівець, Золотино, Чорниця тощо (Левкович, 2004).

Композиційним центром палацових та палацово-паркових комплексів кінця XVIII ст. був палацовий корпус або житловий будинок комплексу, оточений по колу або по периметру господарськими будівлями. Характерним було використання геометричних форм, доричної та іонічної ордерних систем.

У першій чверті ХІХ століття австрійська влада міцно укорінюється на теренах Західної України та в палацовій архітектурі прослідковується значний вплив віденської мистецької школи, де разом з властивою йому монументальністю, певною сухістю та стриманістю спостерігається прагнення до більш пейзажного архітектурного вирішення, урізноманітнення форм та об'ємів споруд. (Ковальчук, 2005) У будівництві класицистичних заміських палацово-паркових комплексів простежується певна уніфікованість забудови. Перевага надається відкритим, фронтальним композиціям. Формується тип одноповерхового палацу, спорудженого на підвищенні та домінуючого над загальним середовищем. Парк влаштовується неодмінно ландшафтного типу з системою алей, водоймищ, острівців, пагорбів (Левкович, 2004).

Відповідно, земельні володіння магнатів Правобережної України представляли собою фактично державу у державі, де влада магната була безмежною (Кривошея, 1994). В ХVІІ столітті розростаються великі латифундії, адже на Правобережжя приходять приватні власники-магнати Потоцькі, Любомирські, Яблонівські, Чорторійські, Сангушки, Тишкевичі, Браницькі, захоплюють землі й стають справжніми «кресовими кроленятами», цілком захоплюють політичний вплив у Речі Посполитій. (Бовуа, 1996).

Ще ХVІІІ ст. датуються створення перших класицистичних палацово-паркових комплексів у м. Немирів (Вінницької області), створений польським магнатом В. Потоцьким; Вишнівецький парк у родовому маєтку князів Вишневецьких (Тернопільської області); Раївський парк „Софіївка” неподалік Бережан у с. Рай (Тернопільської області) закладений графом Потоцьким.

Описи палацово-паркових комплексів розкриває Пшездецький (1840): «Гарними є сільські помешкання багатих панів у наших краях. Архітектура, садівництво, вишуканий смак і розкіш – усе це разом творить єдине гармонійне ціле... Дороге утримання таких маєтків прив'язує до них господарів. У своїх сільських палацах вони люблять вести напівфеодалне, напівпатріархальне життя, не заглядаючи до міст».

Правобережна Україна орієнтувалася на європейський варіант класицизму, якому були притаманні певна різноманітність, монументальність, масштабність: як палладіанські мотиви, так і прямокутні симетричні компонування будівель, широке застосуванням колонад, аркад, портиків, фронтонів (Тимофієнко, 2003).

Прикладами є ландшафтний парк у м. Біла Церква «Олександрія», закладений наприкінці ХУІІІ ст. О.Браницькою. Він був створений за проектом італійця Д. Ботані. Інша пам'ятка садово-паркового мистецтва на території України - парк «Софіївка» у м. Умань (Черкаська область), будівництво якого було розпочато в 1796 р. на замовлення польського магната С. Щесни-Потоцького на честь його дружини Софії.

Класицизм на Правобережжі проявив себе також у палацах регіону Волині (Великі Межирічі, Порицьк, Млинів, Мізоч, Самчики, Корець, Ізяслав, та ін), Київщини (Ходорків, Шпичинці, Юшки, Яготин Верхівня, Біла Церква, тощо) та Поділля (Самчики, Вишневець, Тульчин, Вороновиця, Нападівка, Чорномин, Печера, Біличин, Муровані-Курилівці та ін).

Як правило, на Правобережжі палаци проектувалися архітекторами європейськими архітекторами: Я.Кубицький, Е.Шрегер, Ш.-Б. Цуг, Г.Марконі, Блеріо, Ф.Боффо, Д.Мерліні, І.Стіброл, за запрошенням польських магнатів. Палаци обов'язково були оточені мальовничими пейзажними парками, що завжди підкреслювало красу класицистичної архітектури. Оформлення численних парків, зокрема на Волині та Поділлі розробляв садівник-пейзажист Діоніс Мікклер, ірландець за походженням (Родічкін, 2005).

Зазначимо, що три поділи Речі Посполитої призвели до чергового перерозподілу українських земель, переважна більшість яких з 1792 року була сконцентрована під владою Росії. Незважаючи на те, що правобережні українці не здобули очікуваної свободи, звільнення їх з-під влади Речі Посполитої стало подією історичного значення. Було призупинено колонізацію українців Правобережжя, їх окатоличення, створювалися передумови для подальшого

економічного розвитку. Разом із тим російський царизм вводив поступово на українських подільських землях свої порядки і закони (Історія українського мистецтва, 1970).

Проте, на Київщині, Поділлі та Волині російська влада на початку ХІХ ст. залишила без змін той соціально-економічний лад, що був під Польщею, адже для імператора здобуті українські землі були просто "новоприєднаними польськими провінціями", тому на початках за польською пануючою верствою була залишена роль провідника у сфері культурного життя.

Домінуючий вплив Польщі на Правобережній Україні зменшився після повстань 1830-1831 та 1863-1864 років, але за висловом Д.Бовуа, (1996) «російська колонізація тут не змогла витіснити польську». Конфісковані маєтки, майно та цінності царський уряд не тільки забирав у державну казну, але й передавав російським поміщикам, укріплюючи економічні позиції на Правобережній Україні. (Баженов Л., 1993)

За матеріалами Д. Бовуа, (1998): «Польська землевласницька шляхта, якій у 1863 році належало п'ять з шести маєтків Правобережної України, на стан 1914 року залишала у володіння майже половини земель, незважаючи на 144 конфіскації після польського повстання 1863-1864 років. Новоприбулі росіяни, яких було стільки ж, як і поляків, не так кидалися в очі, бо здебільшого жили не в Україні, а в Санкт-Петербурзі чи в Москві».

З другої половини ХІХ ст. привнесли до зміни економічного, політичного та культурного розвитку України в складі Російської імперії нові напрями і тенденції розвитку класицизму та затухання його стильових рис. Вперше за попередні століття українські міста забудовуються щільним та високо-поверховим рядом житлових, комерційних та громадських споруд. Приватні землевласники, акціонерні товариства замовляють собі будинки на вулицях українських міст. Кожен будинок зводиться, виходячи з матеріального стану замовника. Палаці будували найзаможніші верстви населення – аристократи, підприємці, високооплачувані службовці.

2.3 Особливості розвитку архітектури класицистичних палацово-паркових комплексів на Вінниччині та стан їх збереженості

Палацово-паркові комплекси Вінниччини (етнографічно та історично це землі Східного Поділля), що збудовані з кінця XVIII та до початку XX століття, є яскравою часткою архітектурної спадщини нашої держави. Формування головних архітектурних засад в становленні палацових комплексів Вінниччини відбувалося відповідно загальноєвропейських стильових тенденцій та подальшого інерційного розвитку стилю в Російській імперії, з урахуванням складеного суспільно-політичного устрою того періоду.

Опрацювавши ряд літературних джерел, при вивченні палацово-паркових комплексів періоду класицизм на Вінниччині, прослідковується ряд характерних особливостей щодо трактації стилю, розвитку архітектури та приналежності регіону в досліджуваний період:

1. Класицизм в архітектурі палацово-паркових комплексів на території Вінниччини на зламі XVIII – XIX ст., зазвичай, вивчався з початком правління Російської імперії та визначався, як «російський класицизм» протягом усього досліджуваного періоду. В праці «Архитектурные стили» Асеев Ю. (1989) згадує: «В період формування класицизму на території України, тут проходять важливі події: приєднується Правобережжя (Брацлавщина та Волинь) до Російської імперії та починається будівництво садиб, де поміщики кинулись наводити порядок. Класицизм в Україні проходить ті ж етапи послідовного розвитку, що класицизм в Росії та проявляється в архітектурі великих палаців, які будувалися або петербурзькими архітекторами, або українським архітекторами, часто вихованцями Петербурзької Академії Мистецтв». Згадка про розвиток палацово-паркової архітектури на Правобережній Україні зустрічається в контексті створення декількох типових для стилю класицизму парків в період кінця XVIII початку XIX ст. (Умань, П'ятничани, Вороновиця).

2. На початку XX ст., при дослідженні особливостей архітектури

палацово-паркових комплексів періоду класицизм на території України, основна увага присвячена Лівобережній її частині та найбільш характерним зразкам палацової архітектури (Качанівка, Батурин, Ляличі, Мерчик, Сокиринці та ін.), створених за проектами відомих архітекторів Російської імперії. Характеристика Правобережної України (Волинь, Галичина та Поділля) розглядалися досить оглядово, з поодинокими прикладами об'єктів Вінниччини (Тульчин, П'ятничани). Архітектурно-композиційні вирішення маєтків Правобережжя згадувалось у виданні Всеобщая история архитектуры (1968): «..перед панським будинком польських магнатів розбивався партер круглої форми з живописно розкиданими групами дерев. Партер обводила дорога, що веде до головного входу в будинок. Службові будівлі нерідко виносилися за межі парадного простору. В садибах дрібного дворянства переплітався вплив форм російського класицизму і місцевих традицій».

3. В другій половині ХХ ст. при вивченні класицистичних палацово-паркових комплексів Правобережжя, знову ж таки, у виданні «Історія Українського мистецтва» (1970) детально проаналізовані у наукових працях об'єкти Волині та Галичини. На відміну від цих регіонів, архітектура класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини (Східного Поділля) розглянута поверхнево, на прикладах декількох палаців (Тульчин, Вороновиця, Муровані-Курилівці).

4. З кінця ХХ ст. та з початком набуття незалежності України, починаючи з праць Д. Малакова (1988), В. Тимофієнка (1993) та інших розглядаються визначальні архітектурні характеристики класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини в загальній сукупності об'єктів Правобережжя, з урахуванням суспільно-політичних змін в регіоні Вінниччини. Коротко окреслюється архітектурний образ окремих класицистичних палацово-паркових комплексів з відповідними авторськими кресленнями (Тульчин, Серебринці, Антопіль та ін.).

Варто зазначити, що у попередніх працях не згадується те, що основна

соціально-політична особливість регіону у досліджуваний період полягала у його територіальній приналежності послідовно до Речі Посполитої та Російської імперії. Відповідно, подільські землі з початком правління Речі Посполитої (з кінця XVI ст.) інтенсивно заселяли польські магнати, які збільшували свої землеволодіння. У XVII ст. у період, коли в останній чверті XVIII ст. на Вінниччині розпочалося зародження і активне впровадження класицизму в архітектурних вирішеннях новостворених палаців, уся ця територія належала до Брацлавського воєводства та була сконцентрована в руках великих польських магнатів, таких як Потоцькі, Грохольські, Собанські, Ярошинські, Бжозовські, Четвертинські.

Після другого поділу Речі Посполитої та до початку XX ст. Вінниччина входила до складу Подільської губернії Російської імперії (Табл. 2.3). Подільська губернія, що виникла одночасно з Волинською, поділялася на наступні повіти: Кам'янець-Подільський, Ушицький, Летичівський, Зіньковський, Костянтинівський, Проскурівський, Груденський, Базалійський, Ямпільський, Вербовецький, Дубенський і Кременецький. (Дод. В.1а).

В свою чергу, в архітектурі палацово-паркових комплексів дана зміна суспільно-політичного устрою в регіоні відобразилась лише в інерційному продовженні розвитку стилю (адже російський класицизм сформований на тих же загальноєвропейських принципах), що проявлялось у подальшому розвитку стилю, незначних перебудовах, видозміненнях загального вигляду палаців, що не суттєво змінювало класицистичний образ.

Варто підкреслити, що на Вінниччині, як і загалом на Правобережній Україні, ще до середини XIX століття влада російського царизму зберігала лояльне ставлення до польських власників (Петренко, 2014)

Відповідно, польські магнати й надалі розбудовували свої класицистичні палацово-паркові комплекси, запрошували європейських архітекторів та пристосовувались до впливу нової влади (Дод. 7).

За даними Н. Темірової (2008): «На Поділлі, завдяки своєму

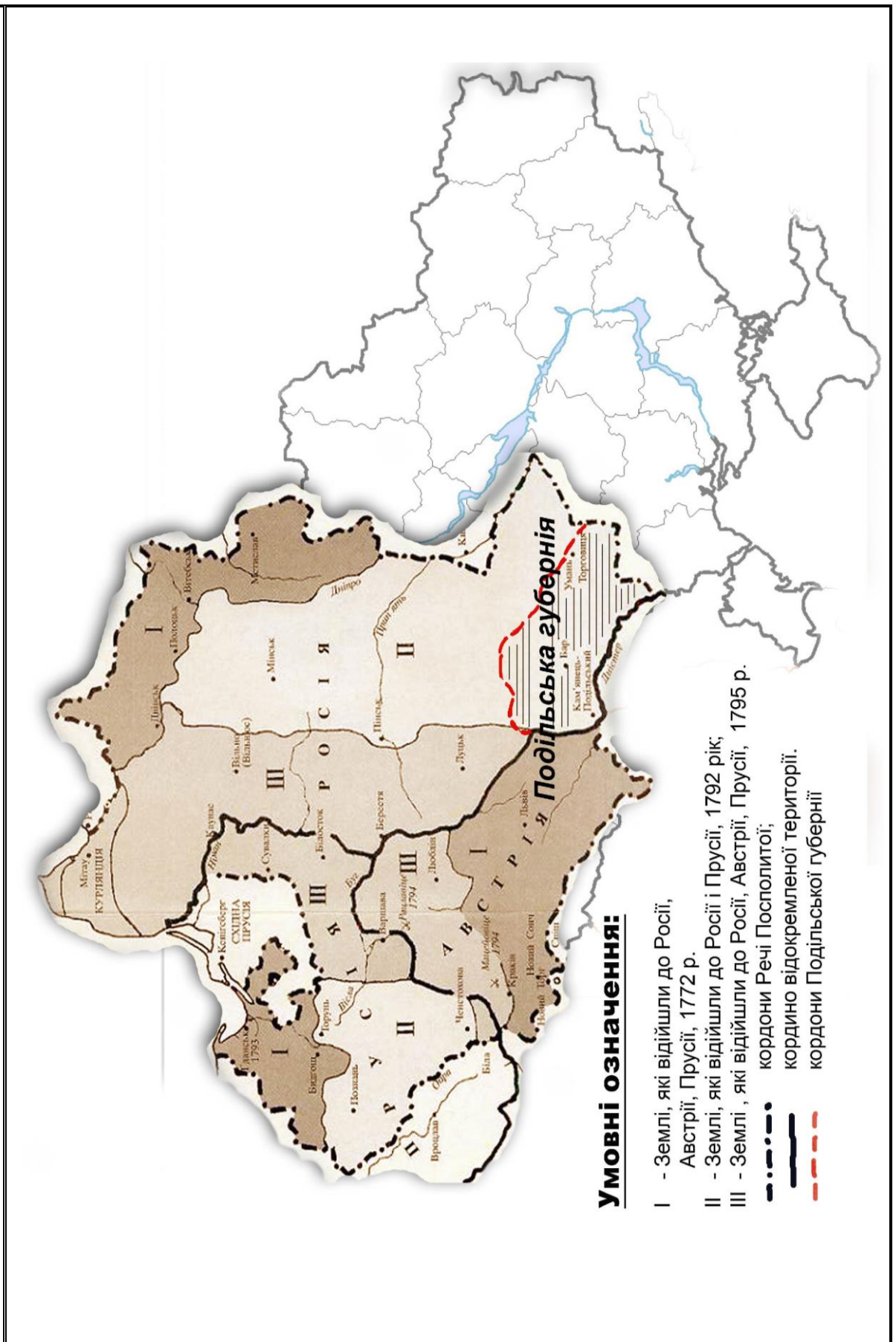
економічному потенціалу палаци ще на початку XIX століття продовжували розвиватися і виявили життєздатність». Аналіз поділу досліджуваних класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини за етнічною приналежністю їх власників свідчить про те, що навіть на початку XIX ст. ще 80% палацових-комплексів та власних земельних ділянок все ж таки належали польським магнатам (Темірова, 2004). Проте надалі деякі маєтки роздрібнювалися серед чисельних нащадків, перепродувалися або переходили в руки російських поміщиків уже сформовані палаци польських землевласників.

Ще у 1795 р. Катериною II було видано указ «про конфіскацію земель та палаців польських магнатів і передачу їх російським поміщикам», власники яких брали участь у повстанні Т. Костюшка. Попри конфіскацію чи купівлю російськими поміщиками земель у магнатів, впродовж першої третини XIX ст., абсолютна більшість власності та палаців на Вінниччині перебувала в руках польських магнатів. Проте уже після польських повстань 1831 та 1863 рр відбулося остаточне утвердження нового суспільно-політичного устрою. Власниками палаців залишились магнати, які підтримали владу Російської імперії (Петренко, 2014).

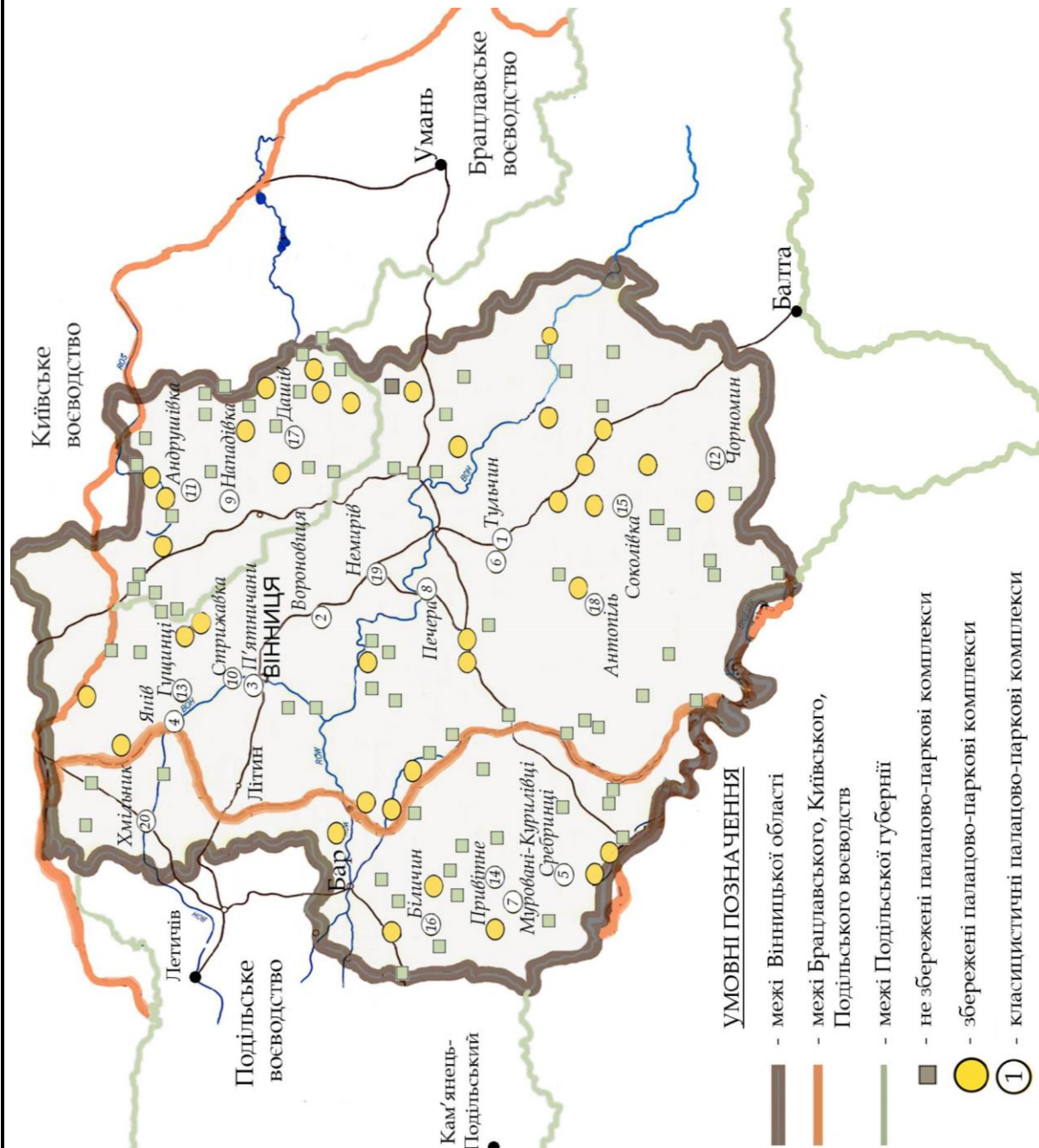
За кількісним співвідношенням палаци стилю класицизм становили близько 50% серед 150 палацово-паркових комплексів інших стильових напрямів. Сьогодні із збережених палацово-паркових комплексів на території Вінницької області класицистичні об'єкти дослідження становлять 37% від загальної кількості (Табл. 2.4). Така тенденція переваги класицистичних палаців спостерігалася також в історичних регіонах Волині (Михайлишин, 1999) та Галиччини (Соснова, 2003), в Київському (Маланюк, 2005) та Полтавському регіонах (Шевченко, 2003).

Варто підкреслити, що з кінця XIX до початку XX ст. на території Вінниччини в архітектурних вирішеннях будівель, простежені класицистичні ознаки, проте в одній з архітектурних течій історизму – неокласицизм, палацово-паркових комплексах уже у стилі неокласицизму (період історизму).

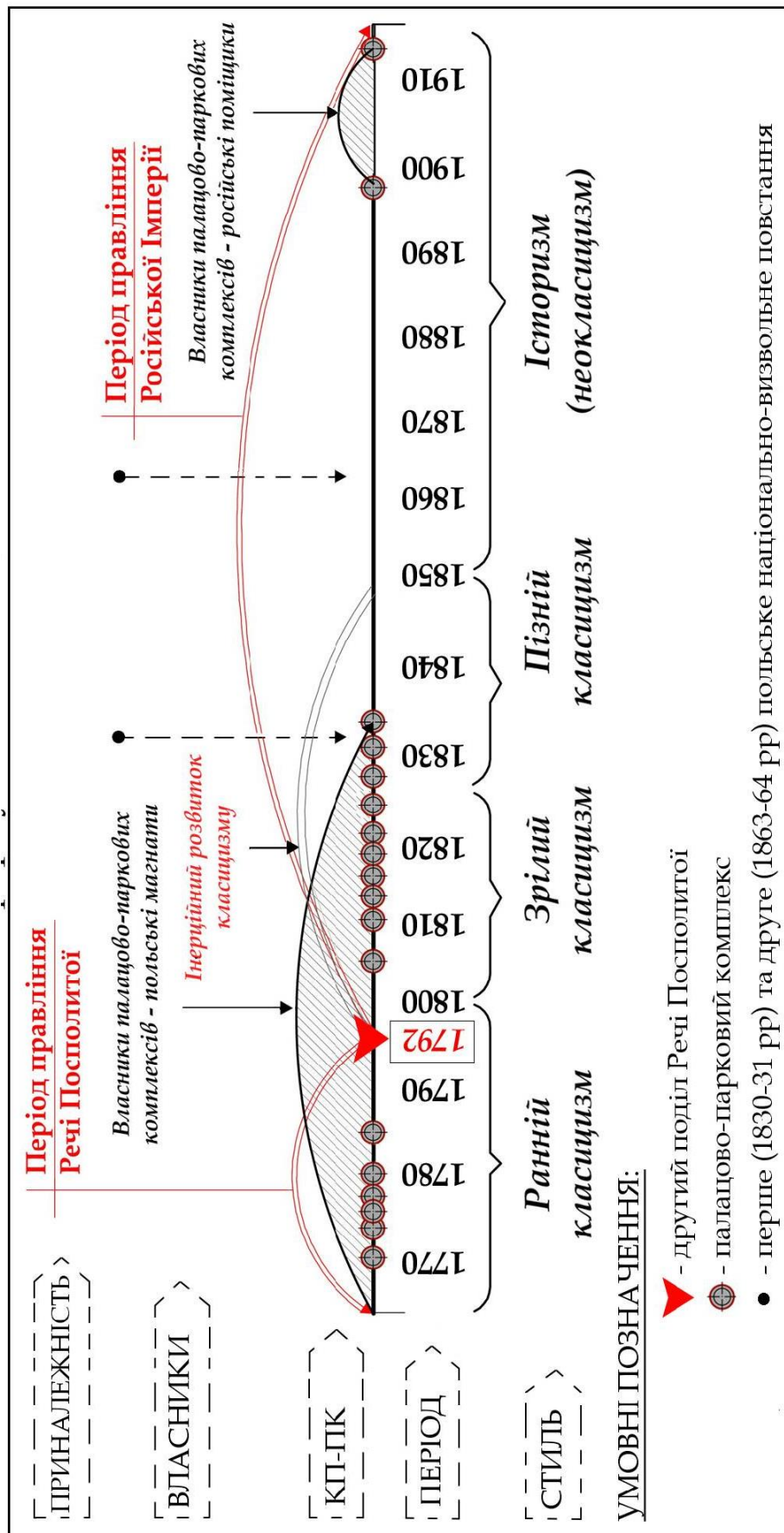
Таблиця 2.4 Подільська Губернія після трьох поділів Речі Посполитої

Таблиця 2.5 Карта-схема співвідношення п-пк до сучасних та історичних меж Вінниччини

Таблиця 2.6 Особливості формування кп-пк на Вінниччині з кінця XVIII до початку XX ст.

В даний період спостерігалась тенденція до затухання розбудови класицистичних палацово-паркових комплексів на території Вінниччини, порівняно з іншими регіонами України. Будівництво палаців з другої половини ХІХ століття продовжувалось, проте у більш спрощених формах та не вражало своєю кількістю. Об'єми палацових споруд стали більш жорстко окресленими, розміри стали меншими, фасади стали більш фронтальними, а декор спокійнішим. Пейзажні парки, так як і у попередні періоди, оточували палац, який продовжував бути домінантою комплексу.

Стан збереженості та причини руйнації об'єктів дослідження

Класицистичні палацово-паркові комплекси були окрасою Вінниччини у визначений період і мали б стати перлиною історико-культурної спадщини Вінницького регіону, як осередки маєтків польських магнатів та пізніше поміщиків Російської імперії. Проте сьогодні дані палацово-паркові комплекси розпорошені по території області, в околицях невеликих містечок та малих сіл. Досліджено, що упродовж останніх років поступово занепадають, руйнуються та взагалі зникають.

В даний час палацово-паркові комплекси періоду класицизм на території Вінницької області, із значною зміною суспільно-політичного устрою в країні та зміною соціальних вимог населення, втратили первісну функцію та сьогодні експлуатуються, як:

- заклади освіти (школи, технікуми та ін.) - 19%;
- заклади для соціально-незахищених верств населення (інтернати) – 27%;
- медичних заклади (лікарні, амбулаторії) - 6%;
- заклади культури (музеї, бібліотеки та ін.) - 3%;
- туристично-рекреаційні заклади - 12%;
- не використовуються, занепадають – 22%;
- в стані руйнації – 11%.

У Вінницькій області 70 % пам'яток архітектури національного значення потребують ремонтно-реставраційних робіт, а 10% - потребують

негайних протиаварійних робіт (Потупчик, 2017). Причина досить буденна: починаючи з ХХ ст. більшість будівель палаців та службових споруд комплексів території сучасної України використовувалися в основному, як складські приміщення. Не усі об'єкти були реконструйовані та реставровані.

Визначено, що з 20 досліджених класицистичних палацово-паркових комплексів у Вінницькій області в первісному вигляді збереженими є декілька об'єктів. Адже цінні пам'ятки палацової архітектури (більшість з яких є пам'ятками національного значення) в межах Вінницької області перебувають у незадовільному технічному стані, а деякі – у аварійному стані.

Натурні дослідження палацово-паркових комплексів, включаючи головні та службові будівлі, усі складові елементи парків (фотофіксації, обмірні креслення, замальовки), проведені автором протягом 2015-2018 років. дозволили простежити сучасний стан збереженості класицистичних палацово-паркових комплексів та дозволили визначити трансформацію палацово-паркових комплексів від кінця ХVІІІ ст. до сьогодення. Досліджено ступінь збереженості об'єктів по категоріях. Визначено в населеному пункті ступінь розвитку дорожньої та туристичної інфраструктури – одні з важливих критеріїв оцінки стану збереженості для посилення використання об'єкта в туристичних маршрутах; парку – загальна цілісність комплексу, збереженість композиційно-просторової організації, збереженість системи алей та доріжок, малих архітектурних форм, збереженість водойми, збереженість рослинності; палацу – наявність по факту палацової будівлі, збереженість конструктивних елементів, збереженість фасадів, збереженість архітектурних деталей оздоблення, збереженість внутрішнього опорядження та декорування, збереженість внутрішнього планування, збереженість інтер'єрів; господарських та службових будівель – кількість первісних та кількість новостворених будівель, збереженість фасадів, збереженість конструктивних елементів.

На даний час в світлі охорони історико-культурної спадщини Вінниччини проблема збереження цінних історичних комплексів, таких як

колишні садиби та палаци, постає надзвичайно гостро. За оцінками фахівців основні причини втрати палацово-паркових комплексів є :

- причини утилітарного характеру -19%;
- війни і революції - 9%;
- стихійні лиха (переважно пожежі) - 4%;
- державна політика знищення (1918-1919 рр) - 50%;
- низький культурний рівень місцевого керівництва і населення, що призводить до "неусвідомленого вандалізму" - 8%. (Холодок, 2012)

Слід підкреслити, що найбільших втрат палацово-паркові комплекси Вінниччини понесли від політики комуністичного режиму в період 1918-20-их рр. Варто зазначити, що внаслідок військових подій 1918 року та встановлення радянської влади було зруйновано (спалено, розібрано, розграбовано) майже 50% палацово-паркових комплексів на території Вінниччини (з близько 150 об'єктів на сьогодні збережено є 58 палацово –паркових комплексів).

За дослідженнями автора, палаци, які до 1918 року уже перебували у власності держави та експлуатувалися, як будівлі іншого функціонального призначення, не зазнали великих руйнувань з боку влади. На відміну, палаци, що перебували на період становлення більшовицької влади, ще у власності господарів, зазнали майже 100% знищення. З 1918 року до середини ХХ ст. зруйновано значну кількість пам'яток архітектури, особливо культових споруд і палаців, які під впливом ідеологічно-політичних переконань комуністичної влади не несли жодної культурної та історичної цінності, а також втрачена велика кількість архівних та бібліотечних фондів.

Простежено, що лише з другої половини ХХ століття була розпочата робота в дослідженні пам'яток культурної спадщини категорії палацово-паркових комплексів (створення відповідних державних органів, створення реєстру пам'яток, проведення інвентаризації палаців, створення обмірної документації, паспортизація палаців).

Визначено та прослідковано, що палац Тишкевичів кінця ХVІІІ ст. в с.

Андрушівка та палац Крассовських поч. XIX ст. у с. Біличин, знаходяться у майже зруйнованому стані (повністю відсутній дах, окремі конструктивні елементи, декор, перекриття, віконні та дверні заповнення), збереженими залишаються лише частини зовнішніх стін та окремі архітектурні деталі.

Зауважимо, що в незадовільному стані перебуває більшість палацово-паркових комплексів, які були пристосовані для навчальних закладів (Муровані-Курилівці, Чорномин, Привітне). За умов, коли державні структури через брак фінансування неспроможні забезпечити належний рівень ремонтно-реставраційних робіт, одним з оптимальних шляхів розв'язання цього питання є створення відповідних благодійницьких фондів, залучення меценатів, розробка програм фінансування, які б забезпечили їхнє відновлення та використання в туристично-рекреаційних цілях.

В аварійному стані знаходяться палацово-паркові комплекси стилю класицизм такі як: палац Пшилуських поч. XIX ст. в с. Нападівка, палац Гіжицьких-Абомалек поч. XIX ст. в Гущинцях, бічний західний флігель та перехідна галерея палацу Потоцьких кінця XVIII ст. в Тульчині (Дод. В.6).

За період проведення дослідження, декілька об'єктів було відреставровано або відновлено, серед яких реставрація фасадів палацу Грохольських-Можайських у Вороновиці, початок реставраційних робіт палацу Д.Комара в Мурованих-Курилівцях, відновлення зруйнованого портику Східного флігеля палацу Потоцьких в Тульчині. І якщо в радянські часи їх «палацовий» статус комплексів не відповідав комуністично-більшовицькій ідеології, то за початку незалежності України та сьогодні складним залишається економічний стан держави.

2.4 Характеристика етапів розвитку архітектури класицистичних палацово-паркових комплексів з кінця XVIII до початку XX століття на Вінниччині

З урахуванням хронологічних загальноєвропейських періодів розвитку

стилю класицизм та визначених етапів розвитку стилю на території України (Ю. Асєєв, В. Тимофієнко, В. Вечерський), класицизм в архітектурі палацово-паркових комплексів на території Вінниччини зберіг окреслені межі, лиш з певними регіональними відмінностями, що позначились в запізнілому прояві класицистичних ознак в архітектурі.

Як зазначено у попередньому розділі, на другому рівні дослідження методу вибірки виконано поглиблений аналіз представників стилю по групах (за визначеними стильовими, хронологічними та історичними критеріями розвитку стилю класицизм) та за методу періодизації та порівняльно-історичного методу класифіковано палацово-паркові комплекси за етапами розвитку класицизму та визначено притаманні кожному з них архітектурно-планувальні особливості у регіоні Вінницької області.

I етап – остання чверть XVIII століття, зародження *раннього класицизму* на Вінниччині, що відзначився розквітом у всій своїй довершеності, монументальності масштабу, величності ордеру, геометричності форми, симетричності об'єму та його композиційних частин (у європейських країнах прийнято рамки раннього класицизму, починаючи з 1760 до 1780 років). На цей період припадає зведення перших найбільших та найвизначніших класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини. Об'єми палацових головних будівель влаштовувалися з напівкруглими бічними крилами (палац Грохольських-Можайських, смт Вороновиця) чи бічними повноцінними флігелями, які з'єднувалися з центральним об'ємом перехідними галереями, завдяки чому утворювався великий парадний курдонер (палац Потоцьких, Тульчин; палац Грохольських, П'ятничани). Рідше об'єми будівель виконувалися у формі прямокутника (палац Чацького, Серебринці; палац Холоневських, Іванів). Обов'язковим є планування паркової території навколо палацу, де поєднуються регулярний та пейзажний стилі (Тульчин, Вороновиця, тощо); а також трансформація існуючих замків у палацово-паркові комплекси –

замок-палац роду Холоневських (Іванів) та замок-палац родини Грохольських (П'ятничани), обидва об'єкти зазнали перебудови в кінці XVIII ст.

II етап – 1800-1825 рр перша чверть XIX століття, розвиток *зрілого класицизму*, який проявився в архітектурі середній за величиною палаців. Архітектура характеризується фронтальними композиціями палаців, широким застосуванням ордерних форм, декоруванням фасадів будівель з використанням античної тематики та геральдичних мотивів. Планування паркових територій набуває подальшого розвитку з домінуванням пейзажного стилю майже в усіх об'єктах (Андрушівка, Нападівка, Чорномин, Муровані-Курилівці, Соколівка та ін.), в окремих випадках регулярно організованою залишається парадна частина палацово-паркового комплексу (Печера, Стрижавка). На першу чверть XIX ст. припадає зміна суспільно-політичного устрою на території Вінниччини, де частина польської шляхти все ж залишалась при своїх володіннях, частина фактично перейшла на служіння царському уряду та продовжувала господарювання, слідуючи при цьому польським традиціям та польській культурі.

III етап – 1825-1850 рр XIX століття, розвиток *пізнього класицизму* на Вінниччині – затухання стильових ознак, помірне оздоблення та стримане декорування. Період визначався остаточною зміною польських власників на російських (спровоковано декількома польськими повстаннями 1831 та пізніше 1861 рр) та поступовим зменшенням будівництва палацово-паркових комплексів стилю класицизм. Це відзначилося також в архітектурі небагатьох класицистичних палацово-паркових комплексів, таких як палац у с. Антополі та у смт Дашеві (за причини руйнації обидва палаци були відбудовані у період пізнього класицизму) (С.Котелко, 2008). Розплануванню паркової території приділяється така ж увага, як у більш ранніх періодах. Парк та палац протягом усього розвитку класицизму на Вінниччині становили невід'ємні елементи один одного, на що безпосередньо впливали географічні чинники формування палацово-паркових комплексів у даному регіоні, що визначені у Розділі 3.

Співвідношення кількості класицистичних п-пк до п-пк інших стилів

IV етап – кінець XIX та початок XX століття, продовження класицистичних традицій в архітектурній течії «неокласицизму» в період розвитку історизму (Немирів, Хмільник). Хоча період розвитку архітектури класицизму в хронологічних рамках завершився, проте автором було обрано даний етап для дослідження, адже ознаки класицизму на даному етапі набули розвитку в архітектурі палаців на території Вінниччині лише на прикладі двох об'єктів. За Іконніковим (2001): «..історизм завоював все нові позиції в ментальності століття. У його початку неясність перспектив майбутнього викликала реанімацію міфів «золотого століття» в ретроспективності неокласицизму, перша хвиля якого досягла апогею на початку 1910-х рр.». Як зазначає С. Лінда (2013): «за допомогою принципу історизму подається аналіз єдності минулого, теперішнього і майбутнього, синхронності та асинхронності суспільних процесів, діалектики старого і нового. Найсуттєвіша властивість принципу історизму полягає у ствердженні закономірності суспільного розвитку...».

Одним з двох зразків монументального палацово-паркового будівництва кінця XIX початку XX століття в стилі неокласицизму на Вінниччині є палацово-парковий комплекс княгині М. Щербатової в м. Немиріві. Збережений сьогодні палац збудований у 1893-1917 рр чеським архітектором І.Стібролом та є умовним «продовженням» архітектури попереднього палацу, розташованого територіально на тому ж місці, що і попередній палац Болеслава Потоцького (дідуся княгині) початку XIX ст. стилю зрілого класицизму, архітектора Ф.Меховича. Варто зазначити, що паркову територію цього палацово-паркового комплексу розпланував ще наприкінці XVIII ст. В. Потоцький; продовжив розбудову парку Б. Потоцький на початку XIX ст., а остаточно благоустрій парку завершила М. Щербатова на початку XX ст. з відомими паркобудівничими (Ф.Томасєйр, Зеннгольц) (Малаков, 2000).

Розподіл палацово-паркових комплексів за етапами розвитку стилю класицизм створено на основі комбінації часу будівництва з характерними

ознаками архітектури, адже нерідко палацово-паркові комплекси на Вінниччині розпочинали будуватися у один етап розвитку стилю, а цілісне зведення комплексу одночасно не відбувалося та новостворені споруди вже пристосовувалися до нових потреб. Існуючі палаци часто зазнавали видозміненень або повних перебудов, під час суспільно-історичних процесів на даній території (війни, повстань, пожеж, зміни власника чи зміни архітектора) або особистих переконань власника маєтку. Повноцінне закінчення цілісного об'єкту палацового зодчества могло відбутися у трансформованій завершальній стадії та уже в інший етап розвитку класицизму.

Висновки до Розділу II

1. Класицизм, як архітектурний стиль, сформувався у Франції в XVII ст. та став загальноєвропейським явищем в XVIII-XIX ст. Основою класицистичних принципів служать розробки А. Палладіо, історичним орієнтиром служить античність та ордер. В архітектурі класицизм визначався грандіозністю містобудівних та палацово-паркових ансамблів, логічним та симетричним плануванням, монументальністю ордерних форм, чіткими та врівноваженими композиціями, ритмічними членуваннями, геометричними об'ємами будівель.

2. Проаналізовано особливості розвитку стилю класицизму на території Речі Посполитої та Російської імперії. Архітектура даних держав визначалась грандіозністю містобудівних та паркових ансамблів, монументальністю ордерних форм, чіткими та стриманими композиціями, врівноваженими геометричними об'ємами, логічним симетричним плануваннями. Архітектура класицизму в Речі Посполитій у другій половині XVIII століття сформувалася за правління Короля Станіслава А.Понятовського (палац в Лазенках, Палац Крулікарня, палац в Натолін тощо), в Російській імперії за Катерини II (палац Архангельське, палац Середніково, палац Валуєво тощо). Визначено вплив класицизму на формування палацово-паркового

зодчества на території України: європейський вплив на формування стилю на Правобережній Україні, та російський вплив на Лівобережній Україні.

3. Специфічною особливістю Східного Поділля є входження подільського регіону на різних етапах свого історичного розвитку до складу різних держав – Речі Посполитої та Російської імперії, чим обумовлений розвиток та характер класицистичної архітектури в даному регіоні у досліджуваний період. Визначено, що на Вінниччині стиль класицизм сформувався в архітектурі палацово-паркових комплексів польських магнатів за часів Речі Посполитої та набув подальшого інерційного розвитку після приєднання до Російської імперії території вінницького регіону. Простежено, що на початку XIX ст. польські магнати та польська шляхта залишалися власниками земель та відповідно власниками палацово-паркових комплексів.

4. Запропоновано хронологічні межі становлення та розвитку класицистичних палацових будівель на Вінниччині та встановлено характерні ознаки представників палацово-паркових комплексів кожного періоду, та класифіковано їх за стилістичними та архітектурно-композиційними особливостями: I етап – остання чверть XVIII століття, зародження раннього класицизму (за влади Речі Посполитої); II етап – перша чверть XIX століття, розвиток зрілого класицизму (за влади Російської імперії, проте фактичним землеволодінням польських родів Грохольських, Потоцьких, Бжозовських, Пшилуських тощо); III етап – 30-50-ті роки XIX століття, розвиток пізнього класицизму (за влади Російської імперії з конфіскацією існуючих класицистичних палаців російськими поміщиками); IV етап – кінець XIX та початок XX століття, повернення до класицистичних традицій в архітектурній течії неокласицизму (період історизму).

5. Визначено стан збереженості 20 класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини: більшість об'єктів збережені, у певній мірі збереженості, та використовуються; два об'єкти (Андрушівка та Біличин) знаходяться у майже зруйнованому стані; у двох об'єктах (Стрижавка та

Печера) – на збережених фундаментах зведені нові будівлі; п'ять палацово-паркових комплексів (Серебринці, Гущинці, Нападівка, Хмільник, Соколівка) – не функціонують та руйнуються. У більшості класицистичних палаців інтер'єри та опорядження приміщень не збережені за різних причин (пожежі, перепланування, розкрадання, вивезення власниками за кордон, непрофесійна експлуатація). В окремих випадках в кімнатах палаців можуть бути збереженими декорування та розписи на стінах, розписи та ліпнинні орнаменти на стелях, пілястри, колони, карнизи, підлога та каміни, сходи та внутрішні двері.

РОЗДІЛ III

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ, ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗОНУВАННЯ ТА КОМПОЗИЦІЙНО-ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕРИТОРІЇ КЛАСИЦИСТИЧНИХ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВИХ КОМПЛЕКСІВ ВІННИЧЧИНИ

У Розділі III визначено та охарактеризовано основні чинники формування класицистичних палацово-паркових комплексів на території Вінниччини. Виявлено взаємозв'язок класицистичних палацово-паркових комплексів з рельєфом, водоймами та існуючою рослинністю регіону, їх вплив на композиційно-просторову організацію комплексу та визначення функціональних зон.

3.1 Соціально-економічні, містобудівні, географічні, функціонально-просторові, регіональні чинники формування та становлення класицистичних палацово-паркових комплексів на території Вінниччини

На становлення класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини та відповідно на формування їх архітектури мали вплив соціально-економічні, містобудівні, географічні, функціонально-просторові та регіональні чинники (Табл. 3.1).

Соціально-економічні чинники стали визначальними в становленні палацово-паркових комплексів на території Вінниччини, впливали безпосередньо на розмах та масштаби будівництва, вибір архітекторів, стильове вирішення палацу, що було додатковим свідченням впливовості та могутності власників. Соціально-економічні чинники визначали, як соціальну складову для формування палацово-паркових об'єктів, формування яких регламентувалось загальноєвропейською системою філософсько-естетичних принципів класицизму, так і економічну складову:

- концентрація великих землеволодінь у руках польських магнатів;

- розвиток сільського господарства та торгівлі;
- високий майновий та соціальний статус власників;
- розвиток загальноєвропейських принципів класицизму в архітектурі;
- період становлення величних замських палаців у Речі Посполитій.

Кінець XVIII ст. – це був період правління Короля Станіслава Августа Понятовського у Речі Посполитій та, як описував Д. Леонтьєв, (2010): «...це був час розвитку класицистичного палацово-паркового ансамблю, час моди на резиденції в «глушині», що подекуди своєю розкішшю не поступалися королівським резиденціям».

Землі Вінниччини знаходились у власності польських магнатів або польських шляхтичів (пізніше російських поміщиків), що в свою чергу забезпечувало їм необмежену владу на цих землях та збільшення статків, завдяки високому соціальному та майновому статусу.

Польські власники палацово-паркових комплексів Вінниччини запрошували до створення своїх палаців відомих європейських архітекторів, таких, як Ж. Лакруа, Ф. Боффо, Д. Мерліні, Л. Гейдон, І. Стіброл тощо; та паркобудівничих – Д. Міклер, Зеннгольц, Ф. Томаєр та інші (Денисова, 1998). Палацово-паркове будівництво зумовило досить розгалужену типологію досліджуваного об'єкта: від невеликого палацу до монументального палацово-паркового ансамблю.

Як підкреслює Н. Темірова, (2003): «У побуті великих правобережних поміщиків, насамперед польських, усе свідчило про багатство: незліченна челядь, збірки живопису, книги із золотими корінцями в бібліотеках, старовинні меблі, архітектура, парки, коні, полювання, розкішні екіпажі, бали, свята, прийоми, де все надзвичайно вишукане. У дворах трохи бідніших маєтків, яким належало лише по кілька сотень десятин, спосіб життя дещо скромніший».

Відповідно, економічною основою розвитку Вінниччини наприкінці XVIII ст. була велика кількість землеволодінь у формі магнатських латифундій

з його фільварково-кріпосницьким укладом: власна робоча сила (селяни), Польські магнати та польська шляхта мали фінансову спроможність на будівництво масштабних палаців, оточених пейзажними мальовничими парками: вдосконалювали господарства (фільварки) на своїх маєтках, розвивали власне виробництво та торгівлю. Як зазначає О. Петренко, (2014): «Під впливом товарно-грошових відносин землевласники шукали шляхи підвищення ефективності сільського господарства та виробництва с/г продукції, розвивали ремесла і промисли, торгівлю».

У багатьох фільварках існували суконні мануфактури, гути, поташні буди, селітряні варниці тощо. Як правило, майстрами були наймані робітники, а основною робочою силою – кріпаки. Добре були відомі великі мануфактури, які належали магнатам, зокрема суконна мануфактура графа С. Потоцького в м. Тульчин (Лобко, 2008).

Таблиця 3.1

Чинники формування класицистичних палацово-паркових комплексів

Як і раніше, на Вінниччині та на решті Правобережної України, широко культивувалися жито, пшениця, ячмінь, овес, просо, гречка, горох тощо. В другій половині XVIII ст. у Тульчинському ключі, наприклад, засівалася пшениця трьох сортів (Темірова, 2003). Прибутковою галуззю на магнатських землях залишалося гуральництво, у 1799 р. лише в Подільській губернії діяли 445 панських винокурень (Лобко, 2008).

У результаті трьох поділів Речі Посполитої і приєднанням до Росії Причорномор'я та Криму відбулися значні зміни у зовнішній торгівлі Правобережної України: Волинь, Поділля, Київщина все більше втягувалися у тісні економічні зв'язки з Лівобережною Україною і Слобожанщиною. Проте, як згадувалось у попередньому Розділі II, польські магнати були власниками земель Вінниччини до 30-х років XIX ст. (Таблиця 3.1а, Таблиця 3.1б).

Таблиця 3.1а (Темірова, 2003)

Місце польського землевладіння Правобережної України наприкінці 1860-х рр

Губернії	Кількість землевласників		Площа землевладіння тис. дес.		Співвідношення польського і непольського землевладіння, %	
	поляки	інші	поляки	інші	польське	непольське
Київська	1035	389	1409,8	618,6	69,5	30,5
Подільська	1295	321	1396,1	288,7	82,9	17,1
Волинська	2056	375	2868,2	291,9	90,7	9,3

Таблиця 3.1 б (Темірова, 2003)

Співвідношення польського й російського землевладіння наприкінці XIX ст.

Губернії	Землевладіння росіян, тис. дес.		Землеволодіння поляків у 1896, тис. дес.	Разом, тис. дес.	% від усіх приватних землевладінь	
	До 1866 р.	1896 р.			росіян	поляків
Київська	353,4	1011,1	809,9	1821,0	55,5	44,5
Подільська	291,0	809,6	875,1	1684,7	48,1	51,9
Волинська	252,1	1493,9	1493,1	2987,0	50,1	49,9

Для прикладу, *С.Щ. Потоцькому*, власнику палацово-паркового комплексу в Тульчині, належала майже половина Брацлавського воєводства. На нього працювало близько 130 тис. кріпаків, а його річний прибуток оцінювався в 1,5–3 мліи злотих. (ЦДІАУК, Ф-49, Оп.1, Спр.1425) Потоцький розширював промислове будівництво, тож у селах з'явилися лісопилки, воскобійні, цегельні заводи, скляна фабрика, винниці. Поряд із кріпацькою використовували і найману працю (Чубіна, 2008). *С.Щ. Потоцький* дбав про свої садиби, про цілісність лісів, перший створив у цих краях лісову службу, при фільварках закладав сади з найкращих плодкових щеп. Також перший розповсюдив в Україні італійські тополі (завезені сюди за часів його батька). У Тульчині мав кінний завод, розводив племінну худобу й овець, фабрики сукна, полотна, сідел, візків та вогнепальної зброї. (Лобко, 2008). Тульчин став однією з найбільших і територіально найкомпактніших магнатських латифундій в Брацлавському воєводстві, а пізніше в Подільській губернії, а Тульчинський палацово-парковий комплекс став одним з найімпозантніших архітектурних зразків періоду класицизм в Україні (Дод. 8)

Слід відмітити, що магнатський рід *Грохольських* на Вінниччині (один з найвпливовіших магнатських родів із середини XVIII до початку XX ст.), відзначався меценатством та вкладав кошти в освітні, храмові та громадські будівлі, у своїй власності мав землі П'ятничан (околиця Вінниці), Стрижавки, Вороновиці, Ганщини, Сорочина тощо. (Дод. В.4) Магнатам належало 4 тис. десятин кращих земельних угідь і понад 2,5 тис. десятин лісу, а 1362 селянам припадала лише 961 десятина землі (ДАВІО, Ф – 5227, Оп.1, Спр.37). За Сіцінським (1964): «У 50-х роках XIX ст. у Вороновицькому маєтку налічувалось 8 млинів, в тому числі 6 водяних, 2 вітряні, полотняна фабрика з 24 верстатами, пивоварня, винокурня, цегельний завод; Степанівський цукровий завод; працювали наймані майстри - ковалі, ткачі. В селі з'явилися 3 заїжджі двори, поштове відділення, аптека, вузькоколійна залізниця».

Таким чином, соціально-економічні чинники включали економічну складову для будівництва масштабних та величних палаців.

Містобудівні чинники впливали на формування нових об'єктів у структурі населених пунктів, розташування класицистичних палацово-паркових комплексів:

- на околицях сіл чи містечок;
- при в'їзді у села чи невеликі містечка.

Стосовно термінів “місто” і “містечко” потрібно зауважити, що польськомовні документи часів Речі Посполитої трактують місто, як магдебургію, а містечко лише як торговий центр. Після введення російського адміністративного устрою (з 1795 р.) місто трактувалося виключно як центр адміністративно-територіальної одиниці (повіту, губернії) з притаманним йому торговельно-ремісницьким населенням. Усі інші міські поселення здобували статус містечок, але мали привілеї на самоуправління (Тульчин, Бар, Хмільник) (Петренко, 2014)

Проте, для розташування своїх майбутніх класицистичних палацово-паркових комплексів польські магнати обирали місця на околицях сіл чи містечок, а також при в'їзді у села чи містечка. Це дозволяло власникам використовувати велику територію, із залученням водоймищ та лісів, створювати нові штучні озера та планувати нові парки (палацово-паркові комплекси у Тульчині, Антополі, П'ятничанах тощо). Адже невід'ємною складовою частиною комплексу стилю класицизму був парк, розпланований, зазвичай, у пейзажному стилі (Тимофієнко, 2003).

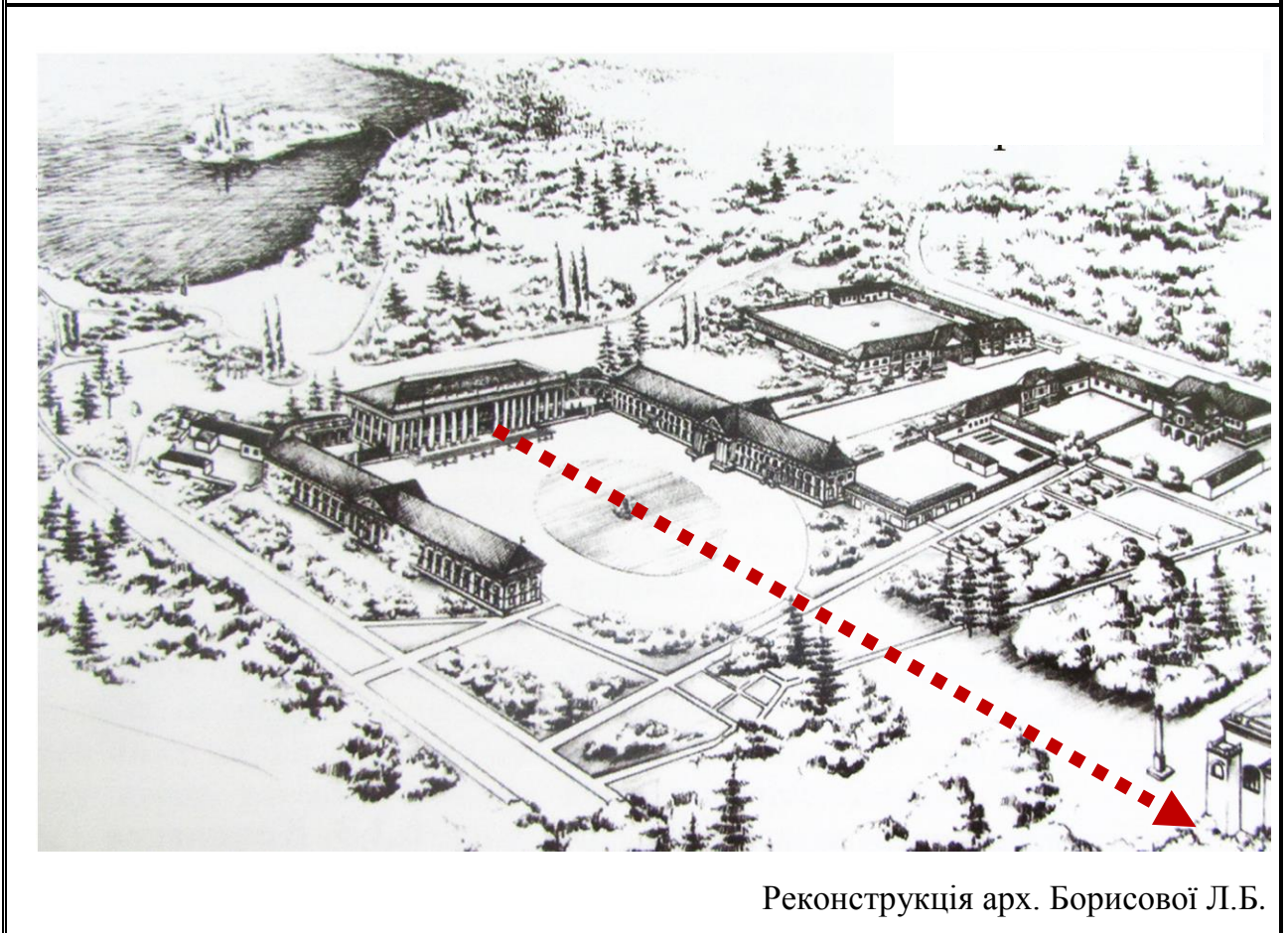
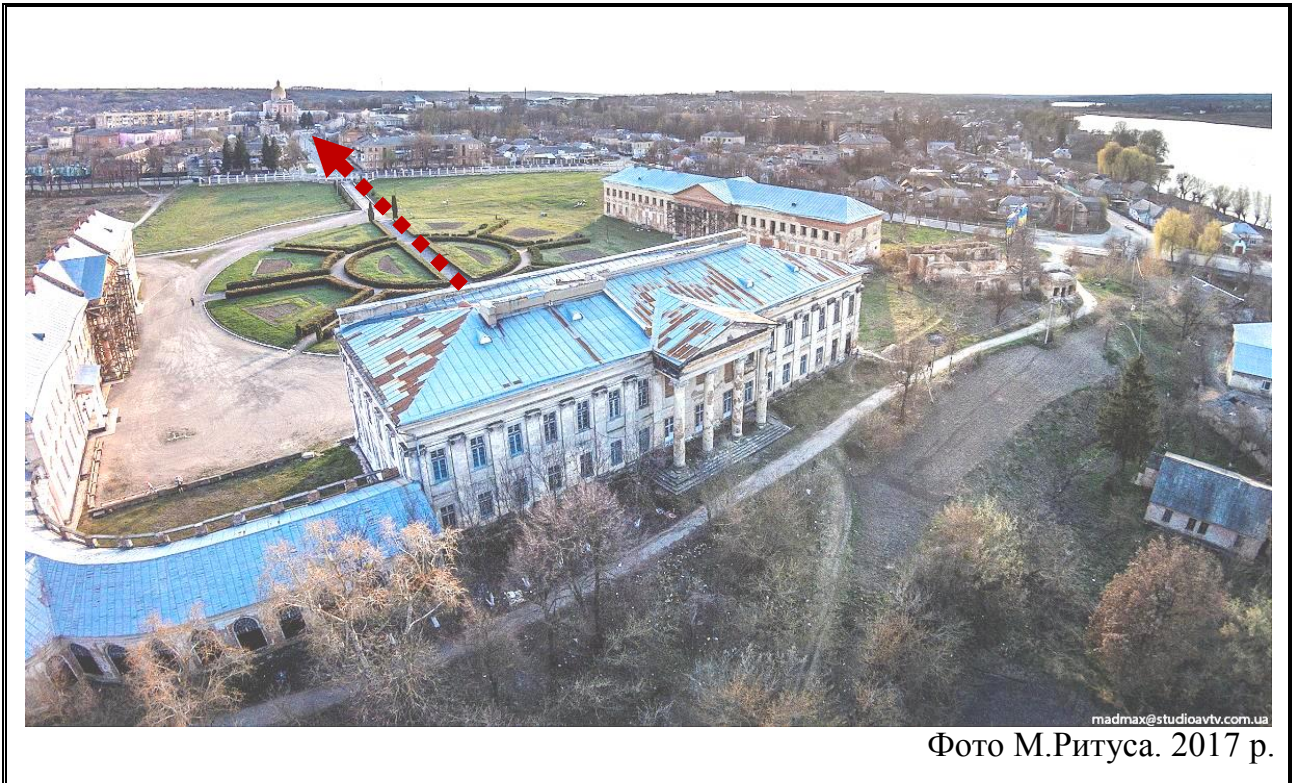
Дослідженням визначено, що більшість палацово-паркових ансамблів Вінниччини кінця XVIII – початку XX століть зводилася на теренах сільських місцевостей та містечок (72% – Антопіль, Соколівка, Серебринці, Нападівка, Андрушівка та інші), в меншій мірі – при в'їзді у невеликі містечка (28 % – Вороновиця, Тульчин, Муровані-Курилівці, Дашів тощо), у повітових містах класицистичні палаци не зводилися. Тому з урахуванням віддаленості палацових споруд від населених пунктів міська планувальна структура не мала значного впливу на формування архітектури панського маєтку (Табл.3.2).

Аналіз географічних і містобудівних чинників при формуванні кп-пк

Географічні Містобудіві	На схилі до водойми	На пагорбі чи на найвищій точці	На рівнинній місцевості з незначними схилами
На околицях сільських місцевостей	Палац в Гушинцях Палац в Андрушівці Палац в Привітному	Палац в Нападівці Палац в Чорномині	Палац в Антополі, Палац в П'ятничанах Палац в Біличині
На окраїнах невеликих містечок	Палац в Дашеві Палац в Стрижавці (не збережений) Палац в Хмільнику	Палац у Мурованих- Курилівцях Палац в Немирові	Палац в Соколівці
При в'їзді у невеликі містечка чи села	Палац в Серебринцях Палац в Іванові	Палац у Вороновиці Палац в Печері	Палац в Тульчині, М.Палац в Тульчині
У структурі повітових міст	-	-	-

При зведенні об'єктів дослідження на околицях містечка чи села окремо можна виділити додатковий спосіб підкреслення домінантного положення палацово-паркового комплексу, коли в його планувальній схемі значну роль відігравали композиційно-візуальні зв'язки між палацовою будівлею та культовою спорудою міста (Михайлишин, 1999). До конкретних прикладів будівництва палацу при в'їзді у населений пункт з ідеєю композиційного зв'язку „палац-храм”, складові якого знаходились на одній осі, відноситься представник раннього класицизму – палац Станіслава-Щесни Потоцького в Тульчині (Табл. 3.3), візуально з'єднаний з костелом та палац Чарномських в Чорномині, де на одній композиційній осі з палацом, за межами території палацово-паркового комплексу, запланована невелика каплиця.

Композиційний зв'язок між палацом та костелом (палац Потоцьких, Тульчин).

Географічні чинники, одні з найважливіших чинників, які визначали вибір місця розташування палацово-паркових комплексів маєтків на рельєфі, формування зорового сприйняття комплексу із врахуванням особливостей природного ландшафту місцевості:

- розташування комплексу на пагорбі (на найвищій точці);
- розташування на схилі до водойми;
- на рівнинній місцевості;

Вони визначали територію та об'єм забудови класицистичних палацово-паркових комплексів на Вінниччині в період від кінця XVIII до початку XX ст. Вибір ділянки під майбутній палацово-парковий комплекс в період панування класицизму визначався ландшафтними характеристиками місцевості Подільського регіону.

Вінниччина багата великими масивами лісів, величезною кількістю видів рослин та дерев (ліси займають 313 тис. га, чагарники – 10,7 тис. га), особливо у південно-східній і центральній частині області (Історія міст і сіл УРСР, 1962). Більша частина регіону розташована на Волино-Подільській та Придністровській височинах, її рельєф хвилясто-рівнинний сформований з численними долинами річок, ярами і балками, особливо на півдні.

Відповідно, для своїх майбутніх палацово-паркових комплексів обиралась найвигідніша точка на рельєфі, з можливістю розташувати класицистичний палац, облаштувати оточуючий парк та інші структурно необхідні складові (розглянуті у підрозділ 3.3). Це все зумовлювало оглядовість палацово-паркових комплексів з усіх сторін та підкреслювало їх унікальність, стверджуючи ідею вишесті її власника, в контексті панування землями та досить вдало підкреслювало центральні архітектурні елементи палаців.

Через усю територію Вінниччини, з північного заходу на південь та південний схід, протікає річка Південний Буг, що приймає багато приток. Даний регіон, як і раніше, так і сьогодні насичений численними ставками. Тому, ще однією характерною особливістю формування класицистичних

палацово-паркових комплексів за географічними чинниками було розміщення водойми в структурі комплексу (розглянуто у підрозділі 3.2).

У вмілому поєднанні архітектури класицистичного палацу та ландшафту, геометрично чіткі об'єми будівель, їх суворо симетричні та врівноважені композиції контрастно відтінялися мальовничими кронами листяних і хвойних дерев, створюючи вражаючі палацово-паркові комплекси (Тимофієнко, 1998).

Функціонально-просторові чинники впливали передусім на влаштування організації простору класицистичного палацово-паркового комплексу у відповідності усіх функціональних процесів: проживання, праці, побуту, громадського життя, відпочинку тощо. Специфіка цих процесів визначає функціонально-просторове розташування палацової будівлі та її взаємозв'язок з іншими структурними будівлями комплексу, взаємне розташування головних та допоміжних споруд, вигідне зонування палацової та паркової зон, просторову орієнтацію архітектурного центру комплексу відносно сторін світу.

Варто зазначити, що для більшості класицистичних палацово-паркових комплексів характерне розміщення головних палацових будівель на підвищених рівнях рельєфу, що створювало можливість композиційно виділити парадну частину. Так у природній спосіб в поєднанні з композиційними прийомами підкреслювалась значимість палацу та передпалацової зони серед інших господарських чи службових зон усього комплексу.

Домінантою палацово-паркових комплексів на Вінниччині завжди залишався центральний палац з виступаючим портиком античного ордеру та бічними ризалітами. Господарські, службові споруди розташовувалися ближче до центрального об'єму на одній лінії або у П-подібному вигляді по колу парадної зони, рідше – на периферії території комплексу.

Як позначились містобудівні, географічні та функціонально-просторові чинники на формуванні класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини зображено в Табл 3.4.

Таблиця 3.4

Вплив містобудівних, географічних, функціонально-просторових чинників

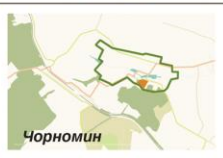

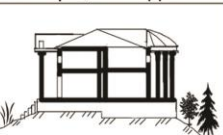
Загальний вигляд ППК	Вплив містобудівного чинника	Вплив функціонально-просторового чинника	Вплив географічного чинника
 1	 Тульчин		 Рівнина зі схилом
 2	 Вороновиця		 Рівнина зі схилом
 3	 Іванів		 Пагорб, найвища точка
 4	 П'ятничани		 Рівнина зі схилом
 5	 Серебринці		 Схил до ставу
 6	 Тульчин		 Рівнина зі схилом
 7	 Андрушівка		 Пагорб, схил до ставу
 8	 Мурован-Курилівці		 Найвища точка пагорб
 9	 Печера		 Пагорб, схил до ставу
 10	 Чорномин		 Найвища точка, пагорб

Фото 1-20 [Online] Доступно: <https://m-a-d-m-a-x.livejournal.com/>

Вплив містобудівних, географічних, функціонально-просторових чинників

Загальний вигляд ППК	Вплив містобудівного чинника	Вплив функціонально-просторового чинника	Вплив географічного чинника
 <p>11</p>	 <p>Нападівка</p>		 <p>Пагорб, схил до ставу</p>
 <p>12</p>	 <p>Гуцинци</p>		 <p>Схил до річки</p>
 <p>13</p>	 <p>Соколівка</p>		 <p>Рівнина зі схилом</p>
 <p>14</p>	 <p>Білчин</p>		 <p>Схил до ставу</p>
 <p>15</p>	 <p>Стрижавка</p>		 <p>Пагорб, схил до ставу</p>
 <p>16</p>	 <p>Привітне (Хривівка)</p>		 <p>Пагорб, схил до ставу</p>
 <p>17</p>	 <p>Дашів</p>		 <p>Схил до ставу</p>
 <p>18</p>	 <p>Антопіль</p>		 <p>Рівнина зі схилом</p>
 <p>19</p>	 <p>Немирів</p>		 <p>Пагорб, схил до ставу</p>
 <p>20</p>	 <p>Хмільник</p>		 <p>Схил до річки</p>

Схеми, плани, розрізи 1-20 – розробка автора

В залежності від функціонально-просторової схеми класицистичних палацово-паркових комплексів, об'єми будівель палаців вирішувались наступним чином:

- об'єм будівлі палацу поєднувався з бічними ризалітами напівкруглими крилами (палац Грохольських-Можайських у Вороновиці);
- об'єм будівлі палацу поєднувався з бічними повноцінними флігелями, перехідними галереями, завдяки чому утворювався великий парадний курдонер (палац Потоцьких у Тульчині, палац Грохольських у П'ятничанах);
- об'єм будівлі палацу виконувався у П-подібному вигляді (малий палац Потоцьких у Тульчині, палац Холоневських у Іванові, палац Четвертинських в Антополі);
- об'єм будівлі палацу виконувався у формі прямокутника з розташуванням господарських або службових будівель навколо парадного двору (палац Грохольських у Стрижавці, палац Гіжицьких-Абамалек у Гушинцях, палац Потоцьких у Дашеві тощо), на одній лінії з палацом або окремо побудованих на території комплексу (палац Бжозовських у Соколівці, палац Комара в Мурованих-Курилівцях).

Регіональні чинники поєднували особливості території Вінниччини та соціо-культурні особливості землевласників, поряд з впливом інших попередніх чинників, вони визначали розташування та позначились на облаштуванні загального образу палацово-паркових комплексів.

Визначено, що формування класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини стилю класицизм відбувалось під тогочасними польськими впливами з урахуванням регіональних традицій. Їм притаманна своєрідність у вирішенні функціонально-просторової композиції та гармонійна єдність із різноманітним рельєфом подільського краю, багатими лісами, садами та наявністю безлічі природних водоймищ.

Велика кількість польських садиб славилася своїми бібліотеками,

родинними архівами, колекціями предметів старовини і творів мистецтва, старої порцеляни та срібла. Бібліотеки польських поміщиків вміщували як комплекти класиків польської поезії і повісті, так і періодичні видання та літературу, видану англійською, французькою та німецькою мовами (Немцевич, 1858)

В той час, коли на Лівобережній Україні, за висловом С. Ожегова (1993): «феномен садиби полягав у тому, що вона стала унікальним центром розвитку національної культури Росії, то на Правобережній Україні, а саме на Східному Поділлі, палацові ансамблі були загальноосередками суспільно-художнього та культурного польського життя, де серед гостей завжди можна було зустріти відомих композиторів, літераторів, художників та поетів своєї епохи».

Аналіз основних чинників формування палацово-паркових комплексів Вінниччини другої половини XVIII – початку XX ст. показав, що їх вплив не обмежувався тільки моментом створення, а продовжувався протягом усього існування палацу. Адже з плином часу ряд політичних та соціально-економічних чинників обумовлював появу нового типу власника, з новими поняттями про стиль, смак і комфорт. Це в результаті призводило до суттєвих як зовнішніх, так і внутрішніх змін автентичного вигляду палацу та навколишнього середовища, зміни його функціонального призначення, а часто – до занепаду і руйнації.

3.2 Принципи функціонального зонування та композиційно-просторової організації території класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини

Підрозділ присвячений аналізу функціональної та композиційно-просторової організації територій класицистичних палацово-паркових комплексів, як окремих архітектурних ансамблів зі своїм унікальним внутрішнім простором, з компонуєчими будівлями господарського, службового чи рекреаційного призначення, а також функціонального

взаємозв'язку між ними. Визначено особливості функціональних зон в організації території класицистичних палацово-паркових комплексів. Виявлено характерні особливості планування палаців та парків, їх взаємозв'язок з іншими функціональними зонами.

Зведення палацово-паркових комплексів на Вінниччині – це різносторонній процес взаємодії особливостей історичного періоду розвитку регіону, економічної діяльності на даній території, особливостей світогляду та смаків власника маєтку, та основних чинників впливу на формування палацово-паркових комплексів. Це знайшло своє відображення в стильовому вирішенні архітектури палацу, загальній композиційно-просторовій організації території маєтку та композиційних прийомах організації парку, адже в період класицизму на Вінниччині палац і парк становили невід'ємні частини один одного.

На відміну від Волинського регіону, де згідно з О.Михайлишин, (1999) «значна частина палацово-паркових закладень виникла на місці середньовічних оборонних фортифікацій або ввійшла до складу замкових комплексів» та Галичини, де за матеріалами Н.Соснової, (2003) один із типів садибно-паркових комплексів «полягав у ландшафтному розкритті замкнутої композиції оборонного житла», для Вінниччини притаманно становлення нових палацово-паркових комплексів, трансформація існуючих замкових комплексів у класицистичні палацово-паркові об'єкти зустрічається в поодиноких випадках (Іванів, П'ятничани).

Так як палацово-паркове будівництво на Вінниччині розпочалося з кінця XVIII ст., дещо пізніше ніж на Волині чи Лівобережжі, тому не характеризується паралельним зведенням, як барокових, так і класицистичних ансамблів, як відбувалося в даних регіонах. Становлення та розвиток палацової архітектури на Вінниччині розпочалося саме із забудови класицистичних палацово-паркових комплексів, які за чисельністю надалі займали провідне місце серед усієї сукупності палаців інших стилів.

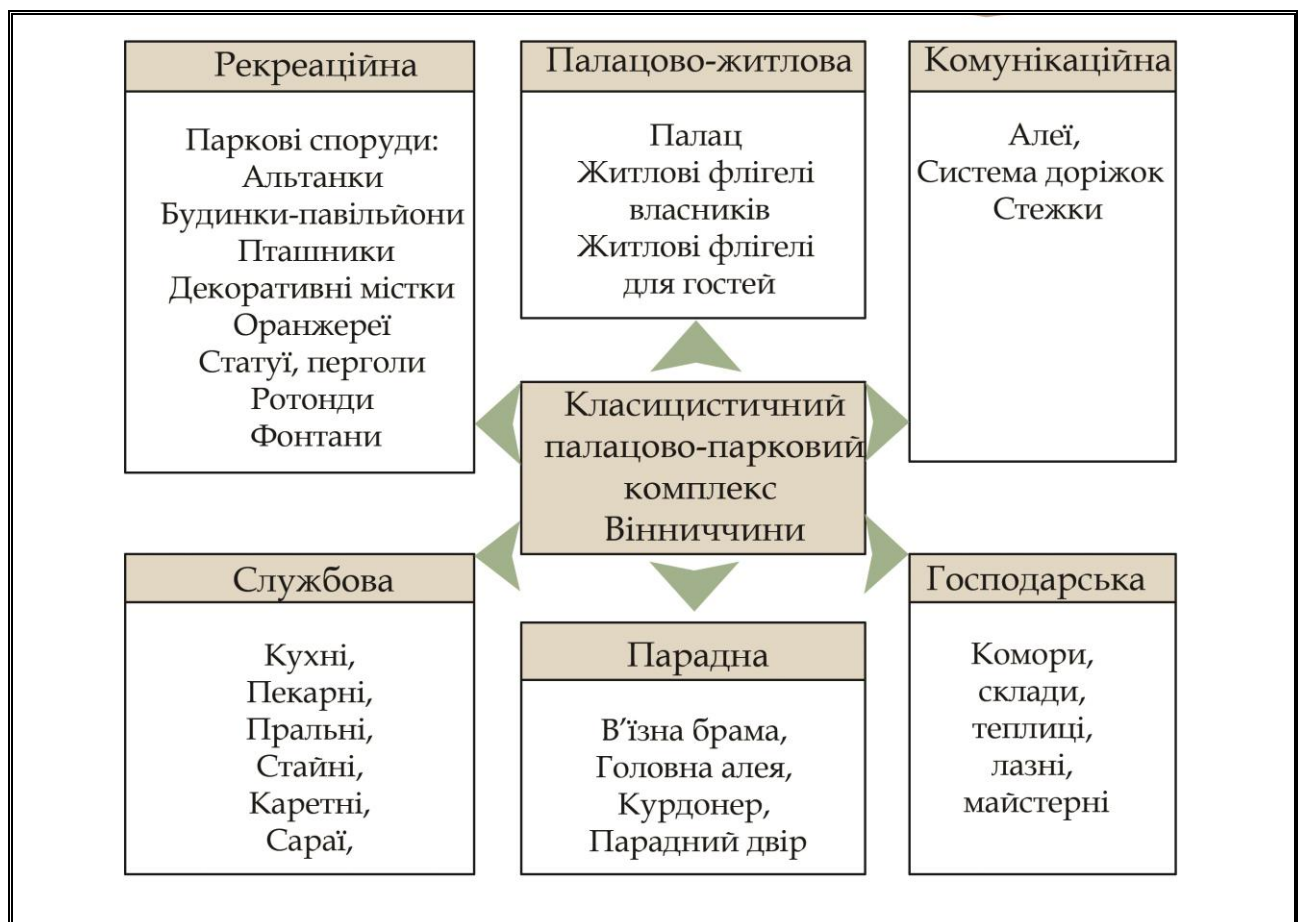
Функціональне зонування палацово-паркового комплексу

влаштовувалось у відповідності до його життєдіяльності та поєднанням ним ряду функцій (адміністративна, репрезентативна, житлова, комунікаційна, господарська, рекреаційна). За Михайлишин О. (1999): «репрезентативність та парадність стала осмисленням нового способу життя, яке провадилось магнатами та шляхтою у своїх ансамблях в період класицизму».

Отож, аналіз функціональної організації території класицистичних палацово-паркових комплексів кінця XVIII – початку ХХ ст. показує, що території кожного об'єкта на Вінниччині розподілялись на функціональні зони, які поєднувались візуально-просторовими зв'язками та містили кожна свої структурні складові, що створювало цілісну композицію: парадна, палацова (палацово-житлова), службова, господарська, рекреаційна (паркова) та комунікаційна.

Таблиця 3.5

Структурні елементи функціональних зон палацово-паркових комплексів

Поліфункціональність палацово-паркових комплексів зумовила широку номенклатуру будівель та споруд, які умовно розділені на шість груп (Табл. 3.6). В палацово-парковому комплексі в Тульчині номенклатура структурних елементів у функціональних зонах була найбільш насиченою: палац, флігелі, служби, лазні, стайні, манеж, театр, фонтани, оранжереї, альтанки, містки, безлічі скульптур та малих архітектурних форм, що в поєднанні з величезним парком створювали на Вінниччині палацовий архітектурний ансамбль неймовірного масштабу та величі.

Протягом усього досліджуваного періоду зберігалась така ж структура та поліфункціональність палацово-паркового комплексу, як у інших регіонах України, лиш отримала певні відмінності та характерні ознаки, чому сприяли суспільно-політичні умови та регіональні чинники формування палацово-паркових комплексів на Вінниччині:

- майже не проектувались класицистичні палацово-паркові комплекси з розміщенням на території храмової споруди (що притаманно було при зведенні палаців на Полтавщині, Київщині).

- довжина парадної зони (головної алеї, яка вела до будівлі палацу), була позбавлена показової пафосності (що притаманно палацово-парковим комплексам на Лівобережжі України та на Волині). Парадні алеї значної довжини влаштовувались в палацово-паркових комплексах періоду раннього класицизму. В подальших етапах зрілого та пізнього класицизму проектувалась невелика алея, яка вела, або прямолінійно, або повертала до парадного курдонеру перед палацом.

Усі класицистичні палацово-паркові комплекси на Вінниччині – це об'єкти із симетрично-осьовою організацією території, головних та службових споруд, де палац – це центр композиції посеред пейзажного парку, який часто переходить у ліс чи сад, з різними видами декоративних та фруктових дерев, з річками чи озерами. Основна увага приділялась влаштуванню парадної частини та основному об'єму (палацу), решта будівель підпорядковувалася основному

об'єму (господарські та службові будівлі).

Планування функціональних зон «парадна-палацова-паркова» на території комплексів було, зазвичай, симетрично осьовим. Репрезентативна функція зумовила поділ простору палацово-паркового комплексу на: зону перед палацом (курдонер), що набула парадного характеру, палацово-житлову та рекреаційну (паркова зона). Міра благоустрою курдонеру залежала від величини палацово-паркового комплексу та заможності власника. У характері озеленення курдонеру можна спостерігати наступні варіанти його вирішення:

- звичайний із зеленим газоном;
- з геометрично правильними підстриженими баскетами;
- зелений газон з поодинокими деревами чи групами дерев;
- рідше квітники.

Впорядкованість передпалацового простору проявилась у регулярному плануванні парадної зони, що обмежувалась з обох сторін палацовою будівлею та в'їзною брамою, які розташовувались по осі центрального портика палацу. Головна алея, яка підводила від в'їзної брами до курдонеру та співпадала з композиційною віссю палацово-паркового комплексу простежується в період раннього класицизму в Тульчині, Вороновиці, П'ятничанах тощо.

Дослідженням встановлено наступні композиційні прийоми розташування головної алеї відносно палацу:

- перпендикулярно до його головного фасаду (Тульчин, Вороновиця, Печера, П'ятничани, Андрушівка, Гущинці, Дашів, Біличин, Іванів);
- підходить з одного боку палацу до головного фасаду (Соколівка Нападівка, Привітне, Хмільник);
- проходить повз палац та повертає до головного фасаду (Серебринці, Антопіль, Чорномин, Муровані- Курилівці);

Домінування парадної частини яскраво виражене в великих ранньокласицистичних палацово-паркових комплексах Вінниччини наприкінці ст. та в декількох об'єктах зрілого класицизму на початку XIX ст. (Печера,

Гущинці). В палацово-паркових комплексах середньої величини початку ХІХ ст. зафіксовано зменшення парадної зони внаслідок відсутності під'їзної алеї або зменшення її довжини (Нападівка, Соколівка, Привітне).

З початку ХІХ століття, не зважаючи на поступову втрату показової парадності та значних розмірів парадної алеї, в палацово-паркових комплексах на території Вінниччини, при подальшому домінуванні парадної зони, рівнозначною стає паркова територія (Печера, Дашів, Чорномин та ін.). Палацово-паркові комплекси забудовувались на існуючих зелених масивах із збереженням природних ландшафтів та одночасно розплануванням серед них пейзажних парків, де палац зберігає свою домінантність (Біличин, Муровані-Курилівці тощо).

Цілком зрозуміло, що магнатські класицистичні палацово-паркові комплекси своїм масштабом додатково підкреслювали свою вищість та високий майновий статус серед суспільства. Тому в класицистичних палацово-паркових комплексах на Вінниччині головна увага була зосереджена на архітектурі палацової будівлі, центричність якої підкреслювалась декількома прийомами, як спостерігалось в інших регіонах України: геометрично більші розміри палацу, ніж усі інші будівлі на території комплексу; вісь симетрії палацу зазвичай співпадала з центральною віссю усього комплексу; композиційні та планувальні вирішення палацу відповідали усім канонам стилю класицизму.

Для прикладу, композиційним центром території класицистичного палацово-паркового комплексу у Вороновиці є триповерховий корпус з портиком спарених колон композитного ордеру, які опираються на аркаду. Бічні, дугоподібні в плані, двоповерхові крила закінчуються павільйонами під сферичними куполами. Палац розміщений між широким парадним двором, оточений флігелями, службовими приміщеннями (чим утворює курдонер) та великим парком за палацом (Табл. 3.6).

При формуванні палацово-паркових комплексів особлива увага приділялась включенню водойми в загальну композиційно-просторову

структуру (Маланюк, 2005) На Вінниччині простежуються три основні принципи у плануванні водойми:

- водойма перпендикулярно до головної композиційної осі палацу, в безпосередній близькості до нього, виходячи з паркового фасаду. Композиційно планували класицистичний палацово-парковий комплекс таким чином, що із вікон паркового фасаду палацу, який стояв переважно на підвищенні та помірно спадав до ставка, озера чи річки, відкривався вигляд на оточуючий ландшафтний парк. В окремих випадках застосовувався прийом розпланування тераси на схилі, до якої виходив парковий фасад. Ці якості розташування будівлі підсилювалися влаштуванням перед палацом і поза ним відкритого газону (Тульчин, П'ятничани, Серебринці, Андрушівка, Стрижавка, Печера, Іванів, Антопіль, Біличин, Дашів, Хмільник);

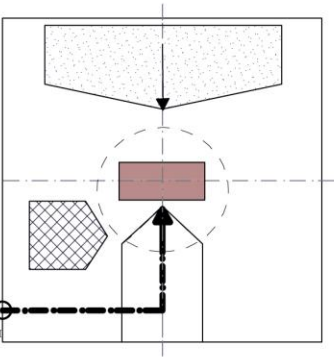
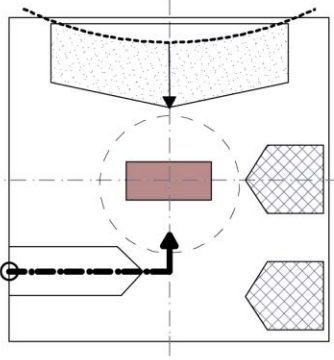
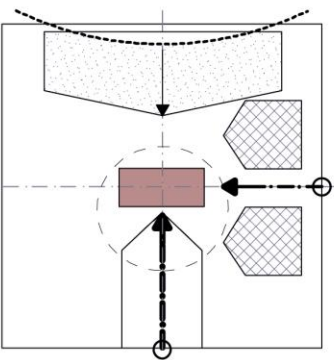
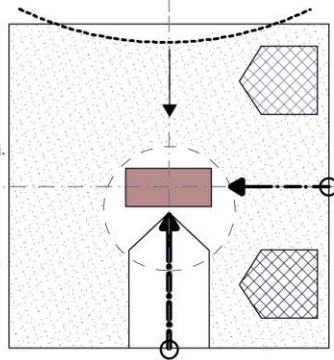
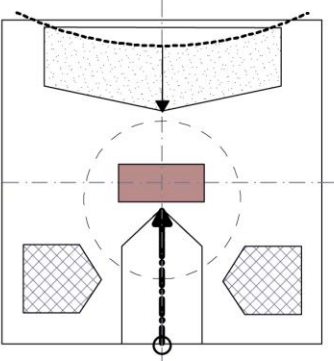
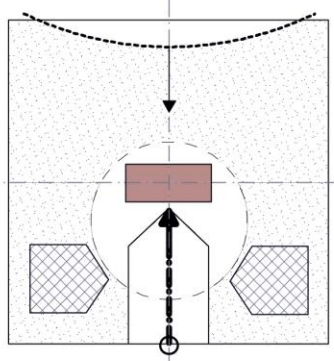
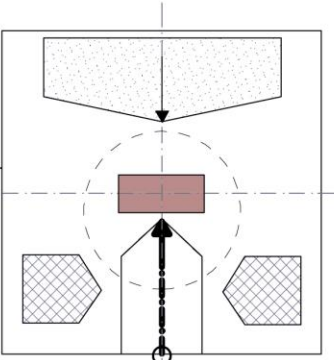
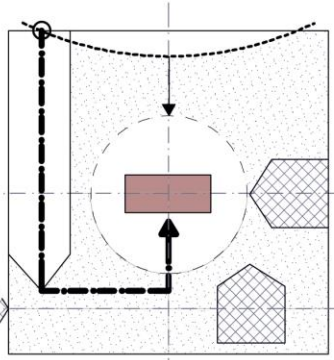

- водойма на другорядній композиційній осі, в глибині паркової зони, де чи річка, чи ставок визначали одну з меж палацово-паркового комплексу (Муровані-Курилівці, Черномин, Гущинці, Соколівка);

- водойма за межами палацу визначено в трьох об'єктах, коли класицистичний палацово-парковий комплекс займає локацію найвищої точки населеного пункту (Вороновиця, Нападівка, Привітне).

Службова зона локалізувалась, зазвичай, на одній лінії з палацовою (Соколівка, Тульчин), по обидва боки від парадної зони (Вороновиця, Антопіль) та з одного боку від парадної та палацової зон (Нападівка, Серебринці, Привітне).

Господарські (господарські та службові) зони розташовувались на одній лінії з палацовою (Соколівка, Тульчин, Біличин), по обидва боки від парадної зони (Стрижавка, Антопіль, Дашів) та з одного боку від парадної та палацової зон (Нападівка, Серебринці, Привітне). Окремо в бічних крилах чи бічних флігелях самого палацу планували службові приміщення в палацах Вороновиці, Печери, Тульчина. Господарську зону в комплексах, зведених на місці колишніх замків (Муровані-Курилівці, Іванів) планували на периферії маєтку.

Табл. 3.6 Схеми композиційно-просторої організації території (за О. Михайлишин)

<p>НАПАДІВКА, ПРИВІТНЕ</p>	<p>Палац - перпендикулярно до в'їздної брами. Головна алея підходить з одного боку до палацу. Парадна зона > палац > паркова зона - на головній композиційній осі. Паркова зона (пейзажний парк) - за палацовою зоною. Водойма розташована за межах території комплексу. Господарська, службові зони - з одного боку від парадної зони</p> 	<p>Палац - перпендикулярно до в'їздної брами. Головна алея підходить з одного боку палацу Парадна зона > палац > паркова зона > водойма - на одній композиційній осі. Паркова зона (пейзажний парк) - займає усю територію комплексу з системою алей та доріжок. Господарська, службові зони - на периферії території або на одній осі з палацом.</p> 	<p>НЕМИРІВ, СОКОЛІВКА, ХМІЛЬНИК</p>
<p>ТУЛЬЧИН</p>	<p>Палац - перпендикулярно до в'їздної брами. Головна алея підходить з одного боку палацу. Парадна зона - на додатковій композиційній осі. Парадна зона > палац > паркова зона > водойма - на додатковій осі. Пейзажний парк - за палацом. Регулярний парк - в парадній зоні. Господарська, службові зони - по обидва боки від головної композиційні осі</p> 	<p>Палац - паралельно до в'їздної брами. Головна алея підходить перпендикулярно до палацу. Парадна зона > палац > паркова зона > водойма - на головній композиційній осі. Паркова зона (пейзажний парк) - займає усю територію комплексу з системою алей та доріжок Господарська, службові зони - по обидва боки від парадної зони та головної композиційні осі.</p> 	<p>П'ЯТНИЧАНИ, ІВАНІВ</p>
<p>АНДРУШІВКА, ГУЩИНЦІ, ТУЛЬЧИН (малий), ДАШІВ,</p>	<p>Палац - паралельно до в'їздної брами. Головна алея підходить перпендикулярно до палацу Парадна зона > палац > паркова зона > водойма - на головній композиційній осі. Паркова зона (пейзажний парк) - за палацовою зоною. Господарська, службові зони - по обидва боки від головної композиційні осі</p> 	<p>Палац - паралельно до в'їздної брами. Головна алея підходить перпендикулярно до палацу. Парадна зона > палац > паркова зона > водойма - на головній композиційній осі. Паркова зона (пейзажний парк) - займає усю територію комплексу з системою алей та доріжок. Господарська, службові зони - по обидва боки від парадної зони та головної композиційні осі.</p> 	<p>БЛІЩИН, СТРИЖАВКА, ПЕЧЕРА</p>
<p>ВОРОНОВІЦЯ</p>	<p>Палац - паралельно до в'їздної брами. Головна алея підходить перпендикулярно до палацу. Парадна зона > палац > паркова зона - на головній композиційній осі розташовані. Паркова зона (пейзажний парк) - за палацовою зоною. Водойма розташована за межах території комплексу Господарська, службові зони - по обидва боки від парадної зони та головної композиційні осі</p> 	<p>Палац - паралельно до в'їздної брами. Головна алея проходить повз парк з боку паркового фасаду та повертає до головного фасаду палацу. Парадна зона > палац > паркова зона > водойма - на головній композиційній осі. Паркова зона (пейзажний парк) - займає усю територію комплексу. Господарська, службові зони - по обидва боки від парадної зони, на одній лінії з палацом, на периферії.</p> 	<p>СЕРЕБРИНЦІ, ЧОРНОМИН, АНТОШІЛЬ, МУРОВАНІ-КУРИЛІВЦІ</p>
<p> Господарська та службова зона Парадна зона Паркова зона Водойма </p>		<p> Палац Головна алея В'їздна брама </p>	

Різність функціональних зон, їх складових будівель та особливості їх розташування на території палацово-паркових комплексів Вінниччини потребувало поєднання їх у єдину цілісну композицію, що в свою чергу обумовило виникнення комунікаційної зони всередині території комплексу. Планування системи доріжок, стежок та алей, що сполучали головні палацові споруди з господарськими, службовими та рекреаційними (парковими) зонами, носило, як взаємозв'язуюче, так і естетичне призначення, що створювало довершений образ класицистичного палацово-паркового ансамблю. Алеї, висаджені декоративними чи плодовими деревами (липова алея в П'ятничанах, каштанова алея в Серебринцях тощо), підводили від вхідної брами до палацу, від палацу до саду чи відкритої зони парку з альтанкою (Денисова, 2012).

В палацово-паркових комплексах на Лівобережній Україні та на Київщині, як зазначає Шевченко, (2003) спостерігалось розміщення храмової зони у маєтках на кордоні біля в'їзної брами. Так, найбільш заможні власники мали на території своїх маєтків храм. Особливо сприяло поширенню у регіоні даного комплексного планувального вирішення композиції території, де надається храмовим об'єктам функції родинних усипальниць (Диканька, Яготин, Березова Рудка) (Маланюк, 2005).

В палацово-паркових комплексах Вінниччини періоду класицизм, де власниками в більшості випадків були польські магнати, розташування храмової споруди на території комплексу або на одній осі з палацом (зазвичай католицького костелу) зустрічалось в поодиноких об'єктах:

- в палацово-парковому комплексі Потоцьких в Тульчині (1782 року) раніше центральна алея (яка сьогодні є вулицею) з'єднувала палац з костелом за межами маєтку, в центрі міста. Така композиційна вісь візуально поєднувала палац – символ влади правлячої та костел – символ влади релігійної (Малаков, 1982)

- в палацово-парковому комплексі Потоцьких-Свейковських в Печері (1820 року) на території, біля в'їзної брами збудований родинний костел-

усипальниця (за проектом арх. В.Городецького) та в палацово-парковому комплексі Бжозовських в Соколівці (1810) збудована невелика каплиця на протилежному виході від в'їзної брами комплексу;

- в палацово-парковому комплексі Гіжицьких-Абомалек в Гуцинцях (поч. ХІХ ст.) збудована храмова будівля, проте не в структурі початкового композиційно-просторового вирішенні маєтку, а значно пізніше (наприкінці ХІХ ст)

Життя польських магнатів, у більшості, чи надалі уже російських поміщиків починалося і закінчувалося в власному маєтку, тобто палацово-парковому комплексі. Функціональний та просторово-композиційний уклад міг задовольнити власників і гостей наявністю усіх сфер життя, від врівноваженого спокійного перебування до проведення святково-театральних розваг. Палацово-парковий комплекс не був лише джерелом доходу від ведення господарства, а й набував рис парадної «резиденції» власника земель, призначеної в тому числі і для прийому вельмож та відомих постатей епохи. Заможні власники мають, як правило, один основний палац і декілька палаців у сусідніх володіннях.

3.3 Закономірності архітектурно-планувального розвитку паркової території та її структурні елементи

Концепція класицизму панувала у Франції за правління Людовіка ХVІ та у Речі Посполитій за правління Августа Понятовського. Російська імператриця Катерина ІІ на схилі свого правління також схвалила нову стильову тенденцію, таким чином класицизм проникнув і на територію України та відповідно на Вінниччину, та протягом більш ніж півстоліття він залишався єдиним офіційним стилем (Леонт'єв, 2010).

Епоха французького класицизму подарувала регулярний стиль в садово-парковому мистецтві, зразками якого і понині служать творіння архітектора А. Ленотра – парки Тюільрі, Версаля, Во ле Віконта, Марлі тощо. Регулярний

стиль передбачає строгу симетрію в плануванні парку, прямі лінії, дзеркальність щодо осьової композиції, розкіш. Йому притаманні прямі широкі алеї, строгі боскети, стрижені дерева і чагарники, килимові квітники, що розрізають в партері газони, суворої геометричної форми басейни з фонтанами, каскадами, велика кількість скульптур (Курбатов, 1916). Парки стають простором, в якому існує театральна, розважальна і святкова культура. Парки Версалю стали умовною сценою для свят, театральних постановок, балету. На XVII ст. припадає захоплення такою парковою розвагою як лабіринт, популярність якої буде високою і протягом наступних століть, особливо у Англії (Косаревський, 1993).

У середині і особливо наприкінці XVIII ст. регулярні прийоми планування парків видозмінилися, попередні стилістичні заходи по впорядкуванню парку навколо палацу суттєво змінювали природне середовище. З'явилась потреба наближення паркових композицій до природи та його пристосування. Як згадує А.Регель у своєму виданні ще у 1896 році: «Геометричне планування (регулярне) легко піддається аналізу та зводиться в систему, користується терасами, площинами та нахиленими площинами. Пейзажне (природне) планування не заперечує цих складових, навіть більше – використовує тераси на великих схилах, проте не підтримує системного їх застосування. Пейзажний стиль має на меті підкреслити місцеву красу з найбільш вигідного боку, намагається по можливості зберегти природний рельєф і загальний характер місцевості».

У XVII-XVIII ст. в Англії формується так званий «англійський» або пейзажний парк, який базується на характері місцевого рельєфу та впливі філософських ідей Просвітництва, вченням Ж.-Ж.Руссо. Концепція парку змінюється на цінність приватного життя та потребує усамітнення, це впливає як на характер парку, так і викликає зміни в розумінні ролі природного середовища (Косаревський, 1993).

Основою пейзажного парку стає наслідування природному середовищу. На зміну лінійним посадкам приходять групові, з'являються галявини вільних обрисів, водойми в звивистих берегах, криволінійні доріжки. У той же час в парках розміщують павільйони, альтанки, трельяжі, іноді влаштовують фонтани (Родічкін, 2005).

Регіональні видозмінення пейзажних парків отримували певні найменування, такі як поетичний, мальовничий, шляхетний, весняний, приємний, меланхолійний, прекрасний, фантастичний, лісовий. Такий поділ ґрунтується на різниці характеру конкретного парку, а не стилю в цілому, тому є суб'єктивним (Соснова, 2003). Проте єдиної типології поділу пейзажних парків, який зобов'язував би до певної класифікації немає.

Зазначимо, що формування парків в Російській імперії відбувається за часів правління Петра I, продовжується Єлизаветою II та Катериною II, цей процес базується знову ж таки на західноєвропейських традиціях з поєднання місцевих умов природного простору. Створення у Петербурзі Російської імперії Літнього саду пов'язане з ім'ям Ж.Б.Леблона та є наслідуванням парку Версалю, (Курбатов, 1916) Розпочинається будівництво і на околицях Петербурга: Оранієнбаумі, Петергофі, Павловську, Стрельні, в яких невдовзі виникають заміські палацово-паркові комплекси.

Польські пейзажні парки з'явилися одночасно з західноєвропейськими. Одним з найкращих був парк Пулави, у якому палац розташовувався на вершині пагорба, де частина парку лежала біля нього, частина – на схилі, а решта – біля річки. Парк переплітався з дубовим лісом, алеями та доріжками. Варті також уваги масштабні пейзажні парки Аркадія, Лазенки та Натолін.

В роботі О.Михайлишин (1999) авторка наводить порівняння: «якщо «тілом» ансамблю є палацові будівлі, то його «душею» є парк». Зазначимо, що планування та організація паркових територій в структурі палацово-паркових комплексів Вінниччини також були невід'ємною складовою при їх будівництві протягом усіх періодів розвитку класицизму з кінця XVIII до початку XX

століття, що також спостерігалось в інших частинах України.

Дослідження дає змогу констатувати, що більшість інформації про те, якими були паркові території в класицистичних палацово-паркових комплексах знаходиться в описах польських дослідників XIX ст., а також українських архітекторів та краєзнавців початку XX ст.

На Вінниччині при створенні класицистичних палацово-паркових комплексів з видів пейзажного парку можна виділити три типи, як це трактує Жирнов А. (1977): 1) сентиментальний - пейзаж трактується, як театральна декорація; 2) реалістичний - переважне використання природного ландшафту, 3) дендрологічний - парк як колекція рослинності. Звичайно, типологія є досить відносною для даного регіону, адже відповідність характеристикам стилю чи пейзажного чи комбінованого парку була в спрощених формах, ніж у визначних палацово-паркових ансамблях.

Для класицистичних палацово-паркових комплексів на Вінниччині все ж таки характерна комбінована композиційна схема, що ґрунтувалася на регулярних та пейзажних прийомах організації території парку (Хороша, 2019). Водночас регулярні композиції парків зберігалися в період раннього класицизму в Тульчині, Вороновиці, П'ятничанах, зазвичай, в парадному дворі палацу (боскети, квадрати зелених газонів та плодкових садів). Надалі, починаючи з початку XIX століття, загальною характерною рисою паркових територій палацово-паркових комплексів Вінниччини стало переважання пейзажного стилю планування парку, при збереженні регулярності парадного двору, в спрощених формах виконання (Серебринці, Муровані-Курилівці, Печера, Немирів, Антопіль, тощо). Основою для його розвитку було використання особливостей східноподільського регіону та місцевої флори (які згадувались у підрозділ 3,1 Розділу 3), вибір місця розташування палацово-паркового комплексу обирався в контексті мало вигідних для сільського господарства земель (ліси, долини, пагорби, яри тощо).

Визначено основні структурні елементи (за історичними зображеннями, фотографіями, описами) при формуванні паркових територій в класицистичних палацово-паркових комплексах Вінниччини, такі як: в'їзні брами, огорожі (мури), павільйони, оранжереї, теплиці, альтанки, мости, скульптури, лави, фонтани, містки тощо. Простежено, що як площа парку, так і номенклатура паркових елементів залежали від заможності його власника: це яскраво виражено в поодиноких об'єктах раннього класицизму, коли польські магнати до поділу Речі Посполитої не обмежували себе в масштабах збудованих палаців та оточуючих їх парків (Тульчин, Антопіль, П'ятничани, Вороновиця).

Обов'язковими структурними елементами паркових територій палацово-паркових комплексів Вінниччини, поряд з системою алей, стежок, ставків, галявин, клумб, групами декоративних дерев чи кущів, були й малі архітектурні форми різного призначення, які протягом усього періоду існування комплексу гармонійно поєднувалися з пейзажними куточками, надавали їм необхідного сенсу та задовольняли естетичні вимоги. Алеї, що виконували комунікативні функції, зазвичай, з'єднували палац із головним в'їздом, ставком, чи великою галявиною. З іконографічних матеріалів Н. Орди (Дод. В.1) та описів Р. Афтаназі (1996), визначено, що при формуванні парадного двору перед головним фасадом палацу використовувався прийом розташування круглої чи овальної форми галявини із гладко підстриженим газоном (Тульчин, Вороновиця, Антопіль), засадженого групами декоративних дерев чи кущів (П'ятничани, Черномин), клумб із квітами (Соколівка, Муровані-Курилівці).

При натурних обстеженнях встановлено, що в окремих об'єктах присутня наявність в'їзної парадної башти в палацово-парковий комплекс (Соколівка, Антопіль, Муровані-Курилівці).

Важливими компонентами паркових територій палацово-паркових ансамблів Вінниччини, відповідно, стали альтанки, розташовані у місцях відпочинку парку: розміщені на підвищених ділянках рельєфу (Соколівка, Муровані-Курилівці); в глибині парку (Антопіль, Немирів); на острівках, біля

водойми (Тульчин). Локалізація даних місць відпочинку в структурі класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини була зумовлена композиційною схемою всієї паркової території, характером рельєфу та рослинністю, де завжди могли відкритися мальовничі заплановані краєвиди або далекі перспективи парку (Соколівка, Антопіль, Немирів, Муровані-Курилівці).

Дослідження паркових територій класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини дали змогу виявити основні етапи розвитку парків, як невід'ємних частин палацових ансамблів саме Вінниччини. Опираючись на попередні праці в галузі розвитку паркового мистецтва в Україні (Косаревський, І.Родічкін, В.Тимофієнко, В.Курбатов та інші) визначено етапи еволюції парків та їх особливості (Табл. 3.7).

Перший етап розвитку парків класицистичних палацово-паркових комплексів на Вінниччині мав місце у другій половині XVIII ст., з початком становлення палаців стилю раннього класицизму в даному регіоні.

Як зазначалось в попередніх розділах, на Правобережній частині України, так і на Лівобережній, на зміну регулярного планування в ландшафтній архітектурі прийшов класицизм, який позначився і на Вінниччині. Виникали нові композиції планування парків у стилі романтичного класицизму, які із Заходу перейшли відповідно до Російської імперії (Власов, 1995).

Для парків класицистичних палацово-паркових комплексів даного етапу характерна комбінована композиційна схема, що ґрунтувалася на регулярних та пейзажних прийомах організації території. У цей період регулярні композиційні прийоми проявилися при вирішенні центральної парадної передпалацової території (Тульчин), а у вирішеннях за палацового парку переважали пейзажні композиції.

Дана комбінована планувальна схема парку (пейзажного та регулярного) стала основою структури планування території палацово-паркового комплексу Потоцького в Тульчині (розпланована з алеями, групами дерев і чагарників, красиво скомпонованих в різних частинах парку). За більшістю джерел, його

назва писалася як „Хороше” чи „Хороший”, чи трансформація назви „ла роше”, „ла рошель” або „ля рош”, що дана була парку паркобудівничим Пьером Ленро (Потупчик, 2008).

Величні дерева досягали майже гігантських розмірів, між якими поблискувала вода штучного озера (Малаков, 1982). У парку було декілька штучних ставків. Штучні канали розділяли парк на декілька частин, оживляли і прикрашали його. Водну систему було створено за задумом Людвіга Метцеля, автора «Софіївки», який працював у Тульчині вже з 1786 р. (Родічкін, 2005). Острови були сполучені з берегом граціозними дерев'яними містками, на них можна було добратися баржею або паромником (В.Вігуржинський, 2012). На підвищенні знаходився фонтан, з обох боків якого вниз, до води, вели сходи, прикрашені мармуровими вазами. Парк прикрашали штучні декоративні споруди: альтанки, мости, копії мармурових античних статуй. На острові, посеред тульчинського ставка С.Потоцький спорудив турецьку лазню, оточену колонами з майстерною різьбою в мавританському стилі (Чубіна, 2008).

Враження від парку початку ХІХ століття передав Д.Мережковський у романі “Олександр І”: «Повз прекрасний, з мармуровою колонадою, палац графів Потоцьких вийшли на греблю ставка, минули греблю і відійшли до саду. Сад був величезний, схожий на ліс. Тут під тінню столітніх грабів, буків та ясенів, - прохолода одвічна; алеї як просіки; галявини, таємничі заводи з болотяними травами і зляканими злетами качиних виводків» Сьогодні парк не збережений, частково збережене планування території в парадній зоні.

Другий етап - це перша чверть ХІХ ст., характеризується подальшим удосконаленням стилю класицизму в архітектурі палацово-паркових комплексів та подальшим розвитком пейзажних парків. Процес зростання значення рекреаційно-ландшафтного елемента зберігався протягом усього періоду забудови та розвитку класицистичних палацово-паркових комплексів, при цьому парадна зона зводилася до мінімальних розмірів, а розбудові навколишнього оточуючого парку приділялася така ж увага, як і в

ранньокласицистичному періоді.

Як приклад, пейзажний парк палацово-паркового комплексу в *Чорномині*, який поступово переходив у існуючий ліс (дуби, ясени, явори, липи). Газони були обсажені трояндами, де розміщувались мармурові скульптури. Літом перед палацом виносили з оранжереї, цитрусові дерева та інші екзоти. Біля резиденції та господарських приміщень стояла стара возовня, де зберігалась чимала колекція карет, бричок та возів (Ярошевський, 1988)

Парк, палацово-паркового комплексу Потоцьких-Свейковських в *Печері* сформований в період зрілого класицизму, був та є сьогодні одним з мальовничіших парків, який займав кілька десятків гектар, мав пейзажний характер – був умовно поділений центральною алеєю на дві частини по обидва боки палацу та за палацову частину на схилі до порогів річки Південний Буг. Парк у формі прямокутника, по периметру був обрамлений липами, які прикрашають головну широку алею, довжиною близько 450 метрів, яка веде до курдонеру. Перед палацом був круглий басейн фонтану (Котелко, 2012). З паркового фасаду була влаштована велика кам'яна тераса з балюстрадою, на якій стояли вази з квітами. Два невеликих напівкруглих виступи по кутах тераси символізували бруствери з оглядовими вежами. Поруч з ними були символічні ворота до нижнього парку біля річки. Посередині тераси починалися кам'яні сходи, що вели на ще одну терасу, в передній частині прикрашену великою квітковою клумбою. Між деревами був вирубаний широкий простір, для відкритого виду на пороги річки Південний Буг. Вниз до річки від тераси вели довгі сходи, до продовження парку, який прикрашали альтанки, кам'яні лави, декоративні вази та статуї. (Афтаназі, 1996).

Слід зауважити, що реконструкцією та розбудовою деяких парків класицистичних палацово-паркових комплексів на Вінниччині (парк у П'ятничанах, парк у Мурованих-Курилівцях, парк у Серебринцях, парк у Вороновиці) займався відомий паркобудівничий, майстер пейзажного стилю, Діонісій Міклер (Родічкін, 2005).

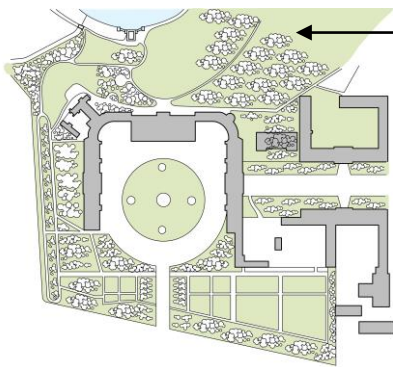
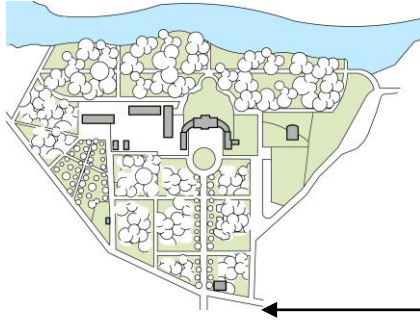

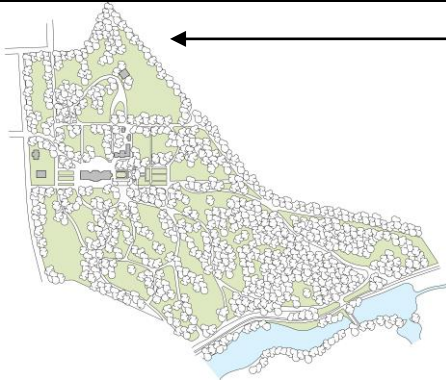
Паркобудівничий активно працював на територіях палацово-паркових маєтків Поділля та Волині. «Міклерівський» стиль формувався під впливом традицій англійського пейзажного парку. Садово-паркова архітектура Д.Міклера – це облагороджений, впорядкований, естетично удосконалений пейзаж (Родічкін, 2005). Паркобудівничий використовував природні особливості місцевості (відкритий простір, озера, групи і масиви дерев) в єдину гармонійну композицію, що відповідала розумінню епохи Просвітництва.

Третій етап, друга чверть XIX століття, характеризувався затуханням рис класицизму в архітектурних вирішеннях палаців, проте – подальшим розвитком пейзажних парків з відходженням від чітких правил організації території. Заснування пейзажного парку палацово-паркового комплексу Четвертинських *в Антополі* та його подальший розвиток призвели в подальшому до того, що даний об'єкт наразі є одним з небагатьох прикладів збережених, як палацу, так і парку, будучи сьогодні зразком пам'ятки архітектури та садово-паркового мистецтва національного значення України. З допису Р.Афтаназі, (1996) відомо, що закладений у 80-х рр XVIII століття А.Я. Святополком-Четвертинським, парк займав площу в 30 га та у ньому використовувались вже існуючі дерева; на сьогоднішній день площа парку становить 27 гектарів. Дуби та ясени, що дійшли до нашого часу, досягають 2 метрів в діаметрі. В парку зростав п'ятисотрічний дуб, який називався «дубом Пушкіна» (Котелко, 2006). Головна ділянка парку розташувалась на підвищенні, а інша частина – на пологій поверхні рельєфу.

Парк палацово-паркового комплексу в *Дашеві* розташований в живописній місцевості над річкою Соб, яка утворює в цьому місті пороги (Смоляк, 2008). Ріка з мостом–греблею входили в композицію парку (який частково зберігся в західній частині комплексу). Парк первісно був пейзажного вільного планування, завдяки регіональним особливостям, із влаштуванням центральної головної алеї незначної довжини, яка підводить до головного фасаду палацу.

Таблиця 3.7

Характеристика етапів розвитку парків

Період	Назва	Характеристика періоду	Схема парку (первісний вигляд)	Об'єкти
70-80ті роки XVIII ст.	Становлення пейзажних парків (регулярна зона)	-велика територія, вишуканість, -регулярна, чітка, прямолінійна парадна зона; - головна алея; -пейзажна паркова зона Схема автора		Тульчин П'ятничани Ворновиця Серебринці Іванів
1-а чверть XIX ст.	Розвиток пейзажних парків	-подальший розвиток Класицизму; -порушення чіткої прямолінійності; - збереження головної алеї; -прямолінійна парадна зона--пейзажна паркова зона Схема автора		Муровані-Курилівці Соколівка Чорномин Гущинці Стрижавка Андрушівка Привітне Печера
2-а чверть XIX ст.	Подальший розвиток пейзажного стилю	-досвід минулого періоду в паркобудуванні, - подрібнення форм, - втрата ритму та масштабу Схема автора		Біличин Дашів Антопіль
(Кінець XIX – початок XX ст)	Тільки пейзажні парки	-досвід минулого періоду в паркобудуванні, Схема автора		Немирів Хмільник

Четвертий етап в період історизму, з кінця ХІХ до початку ХХ століття, характеризується наслідуванням пейзажного стилю в плануванні навколопалацових парків, з незначною втратою ритму, проте з такими ж масштабами та структурними елементами.

Вартий уваги парк класицистичного палацово-паркового комплексу княгині М. Щербатової, що є одним з найяскравіших зразків садово-паркового мистецтва Вінниччини, як такий, що зберігся до наших днів майже без змін. Пейзажний парк (що закладений ще в кінці ХVІІІ ст. Вінценти Потоцьким та перепланований на поч. ХІХ ст. Болеславом Потоцьким) склав віденський паркобудівничий Зеннгольц (Колесник, 2012), за часів володарювання княгині М. Щербатової. До наших днів межі та цілісність парку не зазнали суттєвих змін. У різні роки над художньо-естетичним образом парку працювали садівники Брюссель Е. Пінаерт ван Геерт, Ф. Томайер та В. Пехар (Малаков, 2000). На території немирівського парку збереглися класицистичний палац, деякі господарські споруди, алеї, квітники, окремі статуї, а також ставки. Збережена ділянка садово-паркового ландшафту регулярного стилю. На території парку було побудовано кілька сучасних корпусів санаторію «Авангард», який функціонує там і сьогодні. У пейзажній частині парку створений сосновий та листяний лісові масиви. З 250 історично посаджених видів дерев, кущів та квітів на сьогоднішній день збережено близько 120 зразків (Деніс, 2012).

Польські магнати та пізніше російські поміщики, котрі володіли землями та маєтностями на території Вінниччини, заснували низку палацових комплексів із відповідно закладених навколо них великих просторових парків. Як вже згадувалось у попередніх розділах, специфіка розташування палацово-паркових комплексів на Вінниччині базувалась на використанні необмеженої території власника земель (польського магната, російського поміщика), переважно на окраїнах населених пунктів з гармонійним поєднанням навколишнього природного оточення регіону.

Висновки до Розділу III

1. Визначено, що на формування класицистичних палацово-паркових комплексів на території Вінниччини мали вплив наступні чинники: соціально-економічні, містобудівні, географічні, регіональні та функціонально-просторові, що сформувалися в контексті приналежності даної території до складу Речі Посполитої. Аналіз чинників показав прямо пропорційну залежність, при формуванні класицистичного палацово-паркового комплексу, між заможністю власників маєтків, їх світоглядною орієнтацією, рельєфом території, населеним пунктом та їх життєво-функціональними процесами.

2. Визначено функціональні зони класицистичних палацово-паркових комплексів кінця XVIII — початку XX ст. та розподіл території на зони: парадну, палацову, службову, господарську, паркову, комунікаційну — які поєднувались візуально-просторовими зв'язками та містили кожна свої структурні елементи, що створювало цілісну композицію. Виявлена залежність номенклатури споруд від обсягів площі маєтків з виділенням: головні (палаці, флігелі); парадні (в'їзні брами), паркові (оранжереї, теплиці, павільйони тощо), службові і господарські будівлі.

3. Встановлено основні принципи композиційно-просторової організації класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини: симетрично-осьова організація території, головних та службових споруд; домінування палацу та підпорядкування його об'єму решти будівель; підведення головної алеї до парадної зони, дотримання чіткої схеми, протягом всього досліджуваного періоду – розташування на головній композиційній осі зон «парадний двір – палац – парк – водойма». Будівлі палаців поєднувались з флігелями та службовими будівлями: напівкруглими бічними крилами, завдяки чому утворювався парадний курдонер (Тульчин, П'ятничани); будівлі палаців виконувались у формі прямокутника з розташуванням господарських приміщень на одній лінії з палацом або у П-подібному вигляді (Серебринці, Іванів, Антопіль); на периферії території комплексу (Соколівка).

4. Розкрито особливості планування регулярних та пейзажних парків, досліджено, що загальноєвропейські регулярні прийоми, поширені до середини XVIII ст., змінювались на пейзажні. Проаналізовано основні закономірності архітектурно-планувального розвитку паркових територій класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини. Визначено чотири етапи їх еволюції, загальні особливості та основні структурні елементи. Для ранньокласицистичних об'єктів характерна комбінована композиційна схема парку (Тульчин, Вороновиця, П'ятничани). Регулярним був зазвичай парадний простір палацу (боскети, квадрати зелених газонів, квітників). Для об'єктів початку XIX ст. загальною характерною рисою планування паркових територій стало переважання пейзажного стилю (Муровані-Курилівці, Немирів, Антопіль тощо).

РОЗДІЛ IV

ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТУРИ КЛАСИЦИСТИЧНИХ ПАЛАЦІВ ВІННИЧЧИНИ ЗА КОМПОЗИЦІЙНИМИ, ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ, ПЛАНУВАЛЬНИМИ ТА СТИЛІСТИЧНИМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ

Розділ присвячений визначенню типологічних особливостей за композиційними, планувальними, функціональними та стилістичними характеристиками палаців. Адже класицистичний палац протягом усього досліджуваного періоду на Вінниччині займав домінантне положення на території палацово-паркового комплексу.

4.1 Типологія палаців за планувальними та композиційними характеристиками

Традиційно, класицистичний палац на території Вінниччини має вигляд симетричної двоповерхової будівлі з центральним портиком та головним входом на першому поверсі, що виділений ризалітом та завершений декорованим трикутним фронтоном іонічного ордеру, з ритмічним членуванням віконних прорізів на площині фасаду та з бічними ризалітами.

Варто зазначити, що об'ємно-просторова композиція класицистичних палаців Вінниччини зустрічається двох типів: глибинно просторова та симетрично-осьова в п'яти об'єктах (Тульчин, Тульчин(малий палац), Печера, Вороновиця, Іванів), в решти палацових будівель – об'ємна композиція симетрично-осьова.

Виконавши архітектурно-планувальний аналіз класицистичних палаців Вінниччини, можемо розподілити їх на типи: за симетрією плану, за формою плану, за планувальною схемою, за розміщенням комунікаційних вузлів (сходових кліток) (Табл. 4.1, 4.2, 4.3).

Симетричність планів палаців Вінниччини відносно центральної композиційної осі присутня в усіх об'єктах дослідження, проте в ході роботи

прослідковано, що окремі палаци з часом зазнавали змін та поєднували у архітектурно-планувальній схемі два різночасові об'єми, наслідком чого була втрата загальної симетрії (що спостерігаємо у Андрушівка, Соколівка, Дашів, Чорномин). Слід відмітити, що в початковому вирішенні палацу (без добудови) зберігалася симетрія відносно головної композиційної осі.

За формою плану палаци розподілялися на:

- у формі “підкови” або з дугоподібними галереями (палладіанський тип);
- у формі широкого прямокутника;
- у формі видовженого прямокутника;
- П-подібний.

Особливістю палладіанського типу композиції є те, що об'єми палацових головних будівель влаштовувалися з напівкруглими бічними крилами (Вороновиця) чи бічними повноцінними флігелями, які з'єднувалися з центральним об'ємом одноповерховими перехідними галереями (Тульчин, П'ятничани). Така композиційна схема утворювала відкритий курдонер перед палацом, який у поєднанні з регулярною головною алеєю підкреслював масштабність та значимість палацу в навколишній забудові комплексу. Ця форма плану простежується загалом в ранньокласицистичних палацих (Тульчин, Вороновиця, П'ятничани), що було продовженням традицій польського садибного зодчества XVIII ст.

На етапі зрілого класицизму палладіанська форма плану присутня в єдиному класицистичному палаці, в с. Печора на Вінниччині, де збереженим сьогодні є лише цоколь центральної частини будівлі, а дугоподібні крила та бічні флігелі розібрані (Тимофієнко, 1998). За припущеннями автора - центральна частина палацу не була повністю зруйнована, а зазнала перебудови, адже сьогодні існуючий ритм членування вікон, кількість колон головного портику нової будівлі відповідають співвідношення висотних відміток головного фасаду, як у первісному вигляді.

В кінці XVIII ст. у формі широкого прямокутника виконано план палацу

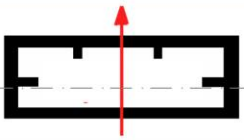
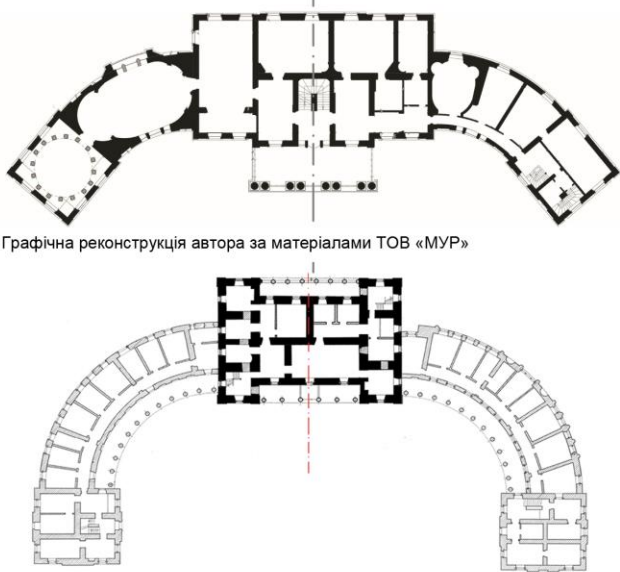
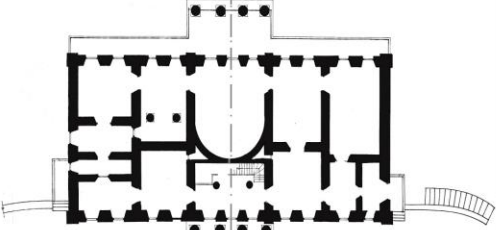
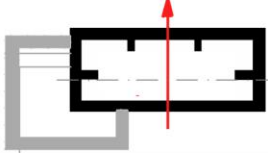

Чацького (Серебринці). Дана форма плану в період раннього класицизму на Вінниччині застосовувалась вкрай рідко, або за умови бажання власника палацу, або за умови поєднання з бічними господарськими спорудами так, що при композиційно-просторовій забудові палацово-паркового комплексу утворювався парадний курдонер.

Форма плану у вигляді широкого та видовженого прямокутника в класицистичних палацах видозмінювалась з початку XIX до середини XIX століття (також в період історизму на початку XX століття). Це зумовлено тим, що на початку XIX набував розвитку зрілий класицизм. Та, як згадував В.Тимофієнко, (1998): «це отримало свої характерні ознаки стилю в архітектурі низки палаців середньої величини, де об'єми споруд стають більш чіткими з фронтальною композицією фасадів, насиченою пластикою декору на античні тематики» (палац Пшилуських в с. Нападівка, палац Чарномських в с. Чорномин, палац Д.Комара в Мурованих-Курилівцях, та ін).

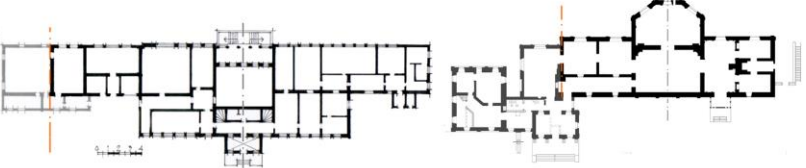

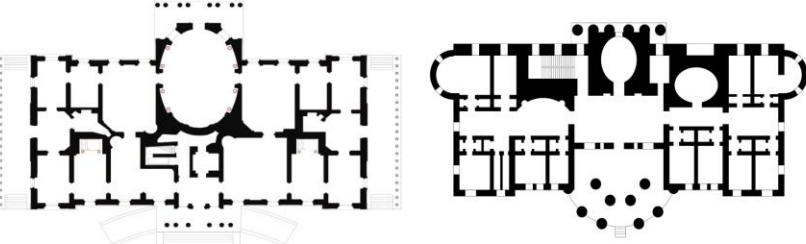

Одночасно на території Вінниччини відбулася зміна політичного устрою, проте в архітектурному вирішенні палаців ця зміна відобразилась в інерційному продовженні стилю класицизму за влади Російської імперії, але за фактичних власників палаців польських магнатів ще до першого польського національно-визвольного повстання (1831 р.), продовжували працювати в даному регіоні європейські архітектори та паркобудівничі. Надалі палаци зазнавали конфіскацій та переходили у власність до російських поміщиків (як згадувалось у Розділі 2).

Форма плану у вигляді видовженого прямокутника класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини була застосована для декількох палаців на етапі зрілого класицизму (Соколівка, Андрушівка, Привітне), для палаців на етапі пізнього класицизму (Дашів), де спостерігалось затухання стильових рис, а також для палаців періоду історизму в архітектурній течії неокласицизму, кінця XIX початку XX століття (палац М.Щербатової в Немирові).

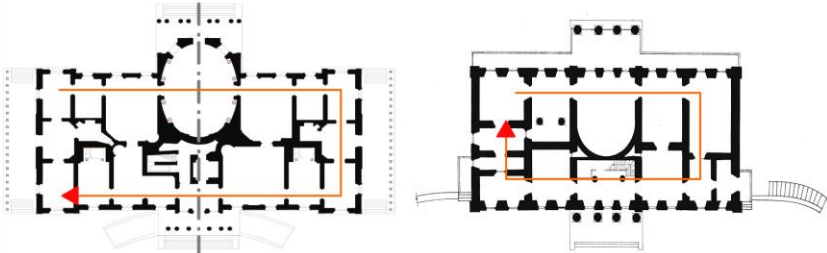

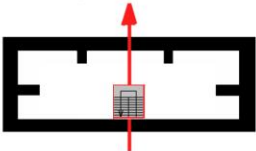
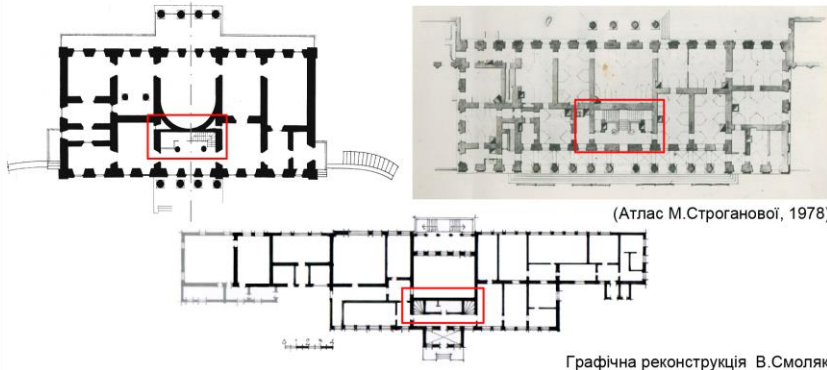
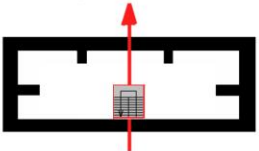
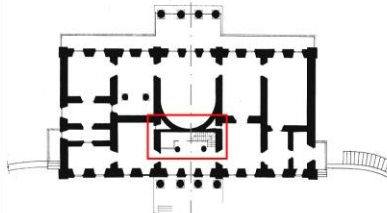
Типологія палаців за архітектурно-планувальними характеристиками

ТИПОЛОГІЯ ПАЛАЦІВ ЗА АХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНИМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ ЗА СИМЕТРІЄЮ ПЛАНУ	
	<p align="center">Симетричні відносно композиційної осі <i>(Тульчин, Вороновиця, П'ятничани, М.Тульчин, Серебринці, Печера, Муровані-Курилівці, Стрижавка, Гушинці, Біличин, Нападівка Немирів, Хмільник, Привітне)</i></p>
 <p>Графічна реконструкція автора за матеріалами ТОВ «МУР»</p> <p>Графічна реконструкція автора за мат. «УкрНДІпроектреставрація»</p>	 <p>Графічна реконструкція автора за матеріалами «УкрНДІпроектреставрація»</p> <p>Графічна реконструкція автора за матеріалами «УкрНДІпроектреставрація»</p>
	<p align="center">Асиметричні відносно композиційної осі (в результаті різночасових добудов) <i>Дашів - добудова кінця XIX ст., Чорномин (добудова посатку XX ст.), Андрушівка (добудова початку XIX ст.), Соколівка (добудова середина XIX ст.)</i></p>
 <p>Графічна реконструкція автора за матеріалами «УкрНДІпроектреставрація»</p> <p>Графічна реконструкція В.Смоляка</p> <p align="center">0 1 2 3 4</p>	

Типологія палаців за архітектурно-планувальними характеристиками

ТИПОЛОГІЯ ПАЛАЦІВ ЗА АХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНИМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ ЗА ФОРМОЮ ПЛАНУ	
 <p>Паладіанський тип</p> <p><i>Тульчин, Вороновиця, Печера, П'ятничани</i></p>	 <p>Графічна реконструкція автора за матеріалами «УкрНДІпроектреставрація»</p> <p>Графічна реконструкція «УкрНДІпроектреставрація»</p> <p>Графічна реконструкція автора за матеріалами ТОВ «МУР»</p>
 <p>Видовжений прямокутник</p> <p><i>Андрушівка, Дашів, Немирів, Привітне, Соколівка</i></p>	 <p>Графічна реконструкція В.Смоляка</p> <p>Графічна реконструкція автора за матеріалами «УкрНДІпроектреставрація»</p>
 <p>Широкий прямокутник</p> <p><i>Серебринці, Біличин, Муровані-Курилівці, Нападівка, Чорномин, Хмільник</i></p>	 <p>Графічна реконструкція автора за матеріалами «УкрНДІпроектреставрація»</p> <p>Графічна реконструкція автора за матеріалами «УкрНДІпроектреставрація»</p>
 <p>П-подібний</p> <p><i>Іванів, Антопіль, Стрижавка, М.Тульчин</i></p>	 <p>Графічна реконструкція автора за матеріалами «УкрЗахідпроектреставрація»</p> <p>Графічна реконструкція автора за матеріалами «УкрНДІпроектреставрація»</p>

Типологія палаців за архітектурно-планувальними характеристиками

ТИПОЛОГІЯ ПАЛАЦІВ ЗА АХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНИМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ ЗА <u>ТИПОМ ПЛАНУВАННЯ</u>	
<p>Анфіладна</p> 	 <p>Графічна реконструкція автора за матеріалами «УкрНДІпроектреставрація»</p> <p>Графічна реконструкція автора за матеріалами «УкрНДІпроектреставрація»</p>
<p>Змішана</p> 	<p>Графічна реконструкція УкрНДІпроектреставрація»</p> <p>Графічна реконструкція автора за матеріалами «УкрЗахідтреставрація»</p>
ТИПОЛОГІЯ ПАЛАЦІВ ЗА АХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНИМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ ЗА <u>РОЗМІЩЕННЯМ КОМУНІКАЦІЙНИХ ВУЗЛІВ</u>	
<p>Центричні</p> <p>Тульчин, Печера, Серебринці, Вороновиця</p>	 <p>(Атлас М.Строганової, 1978)</p> <p>Графічна реконструкція В.Смоляка</p>
<p>Змішані</p> 	 <p>Графічна реконструкція автора за матеріалами «УкрНДІпроектреставрація»</p>

Зауважимо, що на початку XIX ст. на території Вінниччини в класицистичних палацах не простежується розташування палаців на одній осі з флігелями, що поєднується з ними прямими галереями, що відбувалось на Лівобережній Україні (Діхтярі, Сокиринці). Рідше палаци виконувалися у П-подібній формі з розташуванням службових приміщень у бічних крилах поєднаних з центральною частиною палацу: два палаци на етапі раннього класицизму (палац Холоневських у с. Іванів, малий палац Потоцького в Тульчині), на етапі зрілого та пізнього класицизму, відповідно (палац Грохольських в Стрижавці, палац Четвертинських в с. Антополі).

Визначено, що палаци поділяються за типом планувальної схеми на анфіладну та змішану (анфіладна з коридорною). Проаналізовано, що внутрішнє розпланування більшості класицистичних палаців, окресленого періоду дослідження, було симетрично-осьовим та анфіладним з розташуванням кімнат по обидва боки від центральної осі (Серебринці, Муровані-Курилівці, Нападівка, Біличин тощо). Рідше, на початку XIX століття, в плануванні палаців Вінниччини поєднувалась анфіладна схема на першому поверсі та коридорна на другому (палац в с. Чорномин, де 2-поверх має коридорне планування), або ж анфіладна схема центральної частини будівлі палацу з коридорним двостороннім плануванням кімнат у бічних крилах або бічних флігелях (палаци в Антопіль, Тульчин, Немирів, Вороновиця).

За розміщенням комунікаційних вузлів (сходових клітин) плани палаців розподіляються на два типи, що використовувались при їх забудові: центричні (коли сходи розташовані в центральній частині палацу, часто навпроти головного входу) та змішані (центричні з бічними). В кінці XVIII століття, в палацах з планувальною схемою паладіанського типу сходи розташовувались центрично (Тульчин, Дашів, Серебринці, Чорномин, Гущинці), пізніше, вже з початку XIX століття, в палацах з прямокутною формою плану застосовувались як центричні, так і змішані типи розміщення сходових клітин, де з центральними парадними сходами планувались допоміжні бічні сходи по

обидва боки плану палацу (Муровані-Курилівці, Немирів, Біличин і ін.).

Виконавши, архітектурно-композиційний аналіз палаців, визначено, що вирішення фасадів класицистичних палаців Вінниччини відповідали основним вимогам класицизму: врівноваженість та симетрія відносно головної композиційної осі, геометрична чіткість об'єму, регулярні ритмічні членування, загальна гармонія частин і цілого, головний акцент – античний портик іонічного, корінфського, композитного, рідше тосканського ордеру.

За архітектурно-композиційними вирішеннями фасади розподілено на типи: за симетрією відносно головної композиційної осі (симетричні, асиметричні), поверховістю (одно-дво-триповерхові), головним центральним акцентом, ритмічністю горизонтальних та вертикальних членувань (міжповерхові тяги, карнизи, віконні прорізи, рустування, пілястри), кількістю ризалітів (один, два, три), формою даху (Табл. 4.4; 4.5).

Композиційною основою формування класицистичних палаців стала чітка осьова симетрія, що прослідковувалась також в загальному планувальному вирішенні. В поодиноких випадках відбувалася втрата симетрії відносно головної композиційної осі палацу під час добудов у пізніший період (Чорномин, Соколівка, Андрушівка, Дашів).

Слід відмітити, що головним акцентом центральної частини (палацу) завжди виступав класицистичний портик античного ордеру на головному та парковому фасадах. Таким чином, виділялась головна композиційна вісь фасаду, зазвичай, у всіх класицистичних палацах Вінниччини:

- у більшості палаців 4-х колонні центральні портики головних фасадів (іонічного, корінфського, дорічного ордерів), завершені трикутними фронтонами (Гущинці, Біличин, Серебринці, Соколівка, Тульчин (малий), Муровані-Курилівці);
- 4 пари спарених колон композитного ордеру центрального портику представлені у палаці Грохольських-Можайських у Вороновиці;
- 6-колонні портики іонічного ордеру підкреслюють головні фасади

- палаців Чарномських в Чорномині, Пшилуських в Нападівці, Сулятицьких в Привітному, М.Щербатової в Немирові;
- лоджією за ритмом десяти колон іонічного ордеру, які підтримують антаблемент і парапет, представлений фасад палацу Потоцьких в Тульчині.
 - дублювання портиків у флігелях, які зазвичай 4-колонні, простежується в двох палацах (палац Потоцьких, Тульчин та палац Свейковських, Печера).

Кінець XVIII століття на території Вінниччини відзначився зведенням визначних та монументальних класицистичних палацово-паркових комплексів, коли розквіту набув ранній класицизм у всій своїй довершеності та величі, симетричності об'єму палацу та його композиційних частин. Під час дослідження було проаналізовано, що палаци великих польських землевласників та пізніше російських поміщиків були, у більшості своїх виконань, двоповерховими (Тульчин, Печера, Гущинці, Чорномин, Немирів, Хмільник) (Тимофієнко, 2003).

На етапі раннього класицизму у трьох палацах центральний об'єм виконано триповерховим, а бічні крилами – двоповерховими (Вороновиця, Іванів, П'ятничани) (Дод. 9). При з'єднанні центральної частини палацу з бічними флігелями, перехідні дугоподібні галереї робили одноповерховими задля додаткового підкреслення величності палацу, це спостерігається у найбільших палацах кінця XVIII століття (Тульчин, Печера, П'ятничани).

Аналіз рельєфу місцевості показав, що у разі розташування класицистичного палацу на пагорбі чи на схилі до водойми будівля мала два поверхи з боку головного фасаду, а з боку паркового фасаду – була триповерховою та піднятою на високий цоколь (Муровані-Курилівці, Гущинці). Ця особливість спостерігалась відповідно в одноповерхових палацах при перепаді точок на рельєфі, коли будівля мала один поверх з боку головного фасаду, а з паркового фасаду – два поверхи (Стрижавка, Біличин, Серебринці,

Андрушівка).

Одноповерховими були палаци середньої польської шляхти на початку XIX ст., в період зрілого класицизму (Андрушівка, Нападівка, Біличин, Привітне). Усі ці об'єкти забудовані на незначних підвищеннях відносно рівнинної території рельєфу, на ділянках середніх розмірів, на окраїнах сіл.

Форма даху класицистичних палаців була, зазвичай, в усіх об'єктах дослідження чотирихилою відповідно до ознак стилю класицизму.

В класицистичних палацах додаткові вертикальні композиційні осі підкреслювались виступаючими ризалітами:

- на етапі раннього класицизму спостерігається застосування на фасадах палаців один центральний ризаліт на головній композиційній осі (Серебринці, Іванів, Вороновиця, Тульчин – малий палац) або два бічних ризаліти (Тульчин, П'ятничани);
- на етапі зрілого та пізнього класицизму, а також на етапі неокласицизму спостерігається у більшості випадків застосування трьох ризалітів – центрального на головній композиційній осі, двох бічних на додаткових вертикальних осях (Муровані-Курилівці, Нападівка, Біличин, Стрижавка, Антопіль, Немирів, Хмільник) та одного центрального ризаліту (Гущинці, Дашів, Чорномин, Печера, Соколівка, Андрушівка, Привітне).

Однією з характеристик композиції фасадів класицистичних палаців на Вінниччині, що додатково формують стиль, є симетричне, врівноважене та ритмічне застосування горизонтальних та вертикальних членувань.

Площин фасадів у класицистичних палацах горизонтально членують міжповерхові тяги (пояски), карнизи, віконні прорізи, рустування першого або цокольного поверхів.

Визначено в класицистичних палацах на фасадах присутнє контрастне співставлення високого парадного 1-го поверху і нижчого 2-го поверху (Муовані-Курилівці, Чорномин, Гущинці тощо).

Типологія класицистичних палаців Вінниччини за архітектурно-композиційними характеристиками

ЗА СИМЕТРІЮ ФАСАДУ ВІДНОСНО ГОЛОВНОЇ КОМПОЗИЦІЙНОЇ ОСІ	
 <p>Симетричні відносно головної композиційної осі</p>	 <p>Палац в Тульчині</p> <p>Креслення автора за маг. УкрНДІпроектреставрація</p> <p>Головна композиційна вісь симетрії</p>
 <p>Асиметричні відносно головної композиційної осі</p>	 <p>Палац в Чорномині</p> <p>Добудова початку ХХ ст.</p> <p>Головна композиційна вісь симетрії</p>
ВЕРТИКАЛЬНІ КОМПОЗИЦІЙНІ ОСІ	
 <p>Головна вертикальна композиційна вісь (Головний акцент фасаду)</p>	 <p>Палац в Андрушівці</p> <p>Різьбитий, завершений трикутним фронтоном, з чотирма пілястрами бокового ордеру, з високими прихованими вікнами з прономами напівколоми</p> <p>Малий палац в Тульчині</p> <p>Креслення автора за маг. фондів Департаменту архітектури Вінницької області</p>
 <p>Головна композиційна вісь</p> <p>Чотириколонний портик доричного ордеру завершений трикутним фронтоном</p>	 <p>Креслення автора за маг. фондів Департаменту архітектури Вінницької області</p>

ЗА ПОВЕРХОВІСТЮ

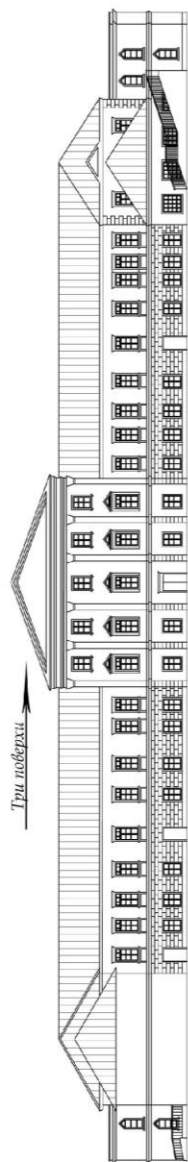
Фото автора. 2015 р.

Фото автора. 2016 р.

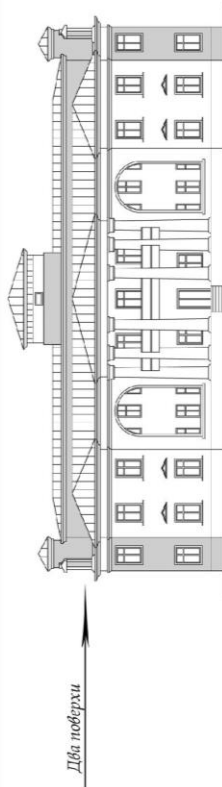

Фото автора 2016 р.

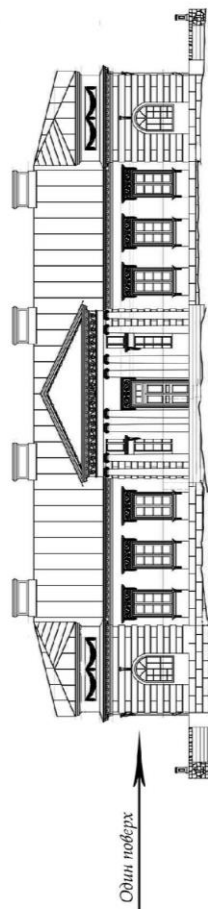
Креслення автора за мат. ДАВЮ

Палац в Іванові

Креслення автора за мат. УкрНДПроектреставрація

Палац в Хмільнику

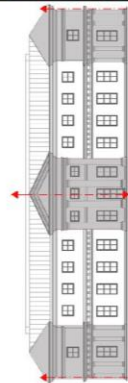

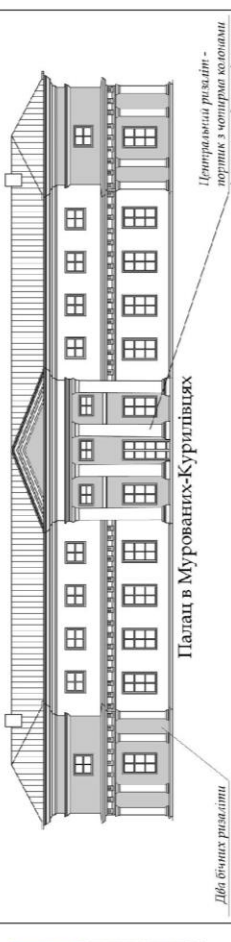
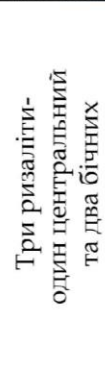

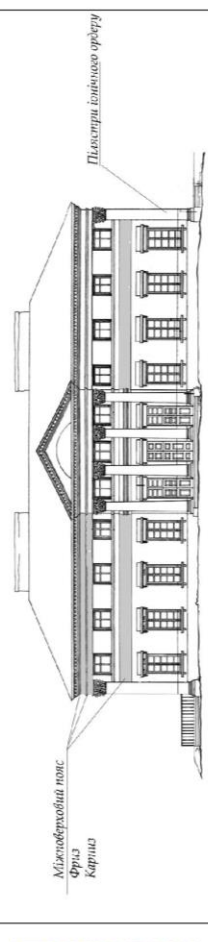

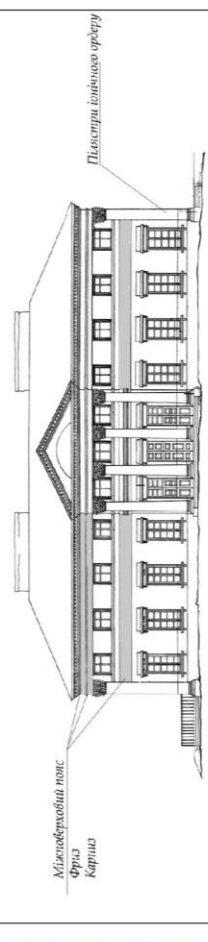

Креслення автора за мат. УкрНДПроектреставрація

Палац в Нападівці

Таблиця 4.5

Типологія класицистичних палаців Вінниччини за архітектурно-композиційними характеристиками

ЗА КІЛЬКІСТЮ РИЗАЛІТІВ			
 <p>Один центральний ризаліт</p>	 <p>Фото автора, 2017 р</p>	 <p>Палац в Мурованих-Курілівцях</p> <p>Центральний ризаліт - вертикаль з чотирма колонами, фронтоном, абаксами, трикутним фронтоном</p>	 <p>Палац в Біличині</p> <p>Три ризаліти</p> <p>Креслення автора за маг. фондів Департаменту архітектури Вінницької області</p>
<p>Три ризаліти-один центральний та два бічних</p>	 <p>Фото Н.Пудайло, 2015 р</p>	 <p>Палац в Біличині</p> <p>Три ризаліти</p> <p>Креслення автора за маг. фондів Департаменту архітектури Вінницької області</p>	 <p>Фото автора, 2017 р</p>
ЗА ГОРИЗАНТАЛЬНИМИ ТА ВЕРТИКАЛЬНИМИ ЧЛЕНУВАННЯМИ	 <p>Горизонтальні тяги Карнизи Ритм віконних прорізів Рустування поверху Пілястри Ризаліти</p>	 <p>Фото автора, 2017 р</p>	 <p>Палац в Біличині</p> <p>Три ризаліти</p> <p>Креслення автора за маг. фондів Департаменту архітектури Вінницької області</p>

В палаці Потоцьких в Дашеві площини фасадів почленовані певним ритмом арочних та прямокутних віконних прорізів, горизонтальних тяг та карнизів. На головному фасаді замкнений тамбур з центрально-розташованим входом і терасою на горі. На парковому фасаді, який виходить на річку, знаходиться відкрита 5-колонна лоджія, також з терасою на горі (Дод 11).

Композиція фасадів палацу Чарномських в Чорномині мають горизонтальні членування, у вигляді ритму вікон по горизонталі, карнизу повного профілю з модульйонами, фризу та міжповерхові тяги.

Вертикальні членування фасадів представлені завжди симетрично відносно головної композиційної осі, ризалітами по обидва боки від головного входу палацу, пілястрами на фасадах або ж лише на ризалітах.

Палац Четвертинських в Антополі на головному і парковому фасадах має два бічних ризаліти та центральний ризаліт, що на головному фасаді підкреслений портиком іонічного ордера, завершений трикутним фронтоном.

Фасади палацу Пшилуських в Нападівці представлені трьома ризалітами. Бічні ризаліти на головному фасаді закріплені кутовим рустом та архітектурно підсилені аттиками (Ізотов, 2014). Порттик іонічного ордера акцентує вхід на головному фасаді та напівротонда іонічного ордера – на парковому фасаді.

Палац С.Д. Комара в Мурованих-Курилівцях, зведений на підгір'ї старого замку, має чітку осьову композицію. Площини фасадів почленовані трьома ризалітами та певним ритмом прямокутних віконних прорізів. За рахунок особливостей похилого рельєфу на рівні першого поверху влаштовані галереї на стовпах та тераса із склепінчастим перекриттям оранжереї, що є своєрідним цоколем будівлі. Головний фасад являє собою також чотириколонний порттик тосканського ордера, що утримує трикутний фронтон.

Зауважимо, що палац в Серебринцях, палац в Мурованих-Курилівцях та палац в Біличині, збудовані в різні етапи розвитку класицизму, проте як в композиційному, так і в планувальному вирішеннях мають ряд спільних ознак.

Обидва підняті на високий цоколь із врахуванням рельєфу та з паркового фасаду мають більше на один поверх, геометрично чіткі двоповерхові об'єми з чотириколонними портиками та внутрішнє анфіладне планування з двостороннім розташуванням кімнат та з центральною залюю на головній композиційній осі.

4.2 Стилiстика фасадiв та архiтектурнi деталi класицистичних палацiв

Характерними вираженнями стилю класицизму в опорядженнi фасадiв палацiв на Винниччинi була єднiсть загальноприйнятих композицiйних прийомiв та декоративних елементiв, що зберiгалась протягом усього перiоду панування стилю. Вiд зародження до затухання стилiстичних проявiв класицизму в палацовiй архiтектурi можна спостерiгати певнi особливостi вiд насиченостi та пишноти в декоруваннi фасадiв в перiод раннього класицизму, до стриманостi та довершеностi в перiод зрiлого класицизму, до лаконiчностi в перiод пiзнього класицизму.

Особливо широко декоративнi архiтектурнi деталi в перiод класицизму застосовувалась в оформленнi головних та паркових фасадiв. Особливостi застосування декору, його гармонiйнiсть та вiвноваженiсть палацiв Винниччини було пiдпорядковане стильовому вирiшенню загальної композицiї фасадiв та нацiлене на пiдсилення монументальностi, геометричної чiткостi, симетрiї та одночасно вишуканостi. В свою чергу декорування конструктивних елементiв пiдкреслювало їх функцiональне навантаження (Малаков, 1982).

Класицистична традицiя в архiтектурi палацiв на Винниччинi не вiдзначалась новаторством, а лише пристосовувалась до європейських тенденцiй та рiгiональних умов. Характерними витонченими формами класицизму в архiтектурi фасаду головного палацу в палацово-парковому комплексi була симетрично-осьова композицiя планування будiвлi з античним портиком – головним елементом фасаду, у якому застосовувалися колони з

іонічними, корінфськими, композитними, рідше тосканськими, капітелями.

Основні стильовим архітектурними деталями фасадів виступали ордерні мотиви, пілястри, гірлянди, дентикули, рельєфні фризи, карнизи, а також трофейні мотиви – композиції, що зображували античну зброю та обладунки. Віконні прорізи стримано декорували й підкреслювали геометрично – типове вікно було прямокутне, увінчане лаконічним трикутним, прямим чи лучковим сандриком. Стіни першого поверху майже обов'язково прикрашало рустування, а балкони огорожувалися балюстрадаю. Колір стін класицистичного палацу, зазвичай, покривалися штукатуркою й фарбувалися в бліді тони – білий, блідо-рожевий, блідо-жовтий тощо.

Архітектурний деталі та декор фасадів палацових будівель Вінниччини кінця XVIII – початку XX ст., так як у інших регіонах, традиційно умовно можна поділити на геометричний, рослинний, зооморфний, антропоморфний.

Найпопулярнішим антропоморфним мотивом був маскарон на початку XIX ст. (Чорномин – ротонда паркового фасаду, Нападівка – сандрики над віконними прорізами). Однак у кінці XVIII - другій пол. XIX ст. до цього мотиву зверталися украй рідко. Доволі часто використовувались для декорування площин фасаду балюстради, розташовані під вікнами, над парапетами, як елемент оздоблення.

Орнамент класицизму відігравав надзвичайно важливу роль як засіб розкриття ідейно-художнього змісту. Залежно від теми і висоти розташування зображення, йому могли надавати різної висоти. Елементом кожного орнаментального мотиву в декорі класицизму палацової архітектури Вінниччини був акант, іоніка, дентикула, волюта та інші. Саме з таких елементів формувався орнаментальний мотив на фасадах палаців, як в пишних, так і в спрощених формах застосування. Орнамент зосереджувався здебільшого на фризі антаблементу (Вороновиця, Стрижавка, Антопіль тощо). Чіткості орнаментальних композицій сприяло також їхнє розташування. Декор, розрахований на фронтальне спостереження, що вимагає статичності

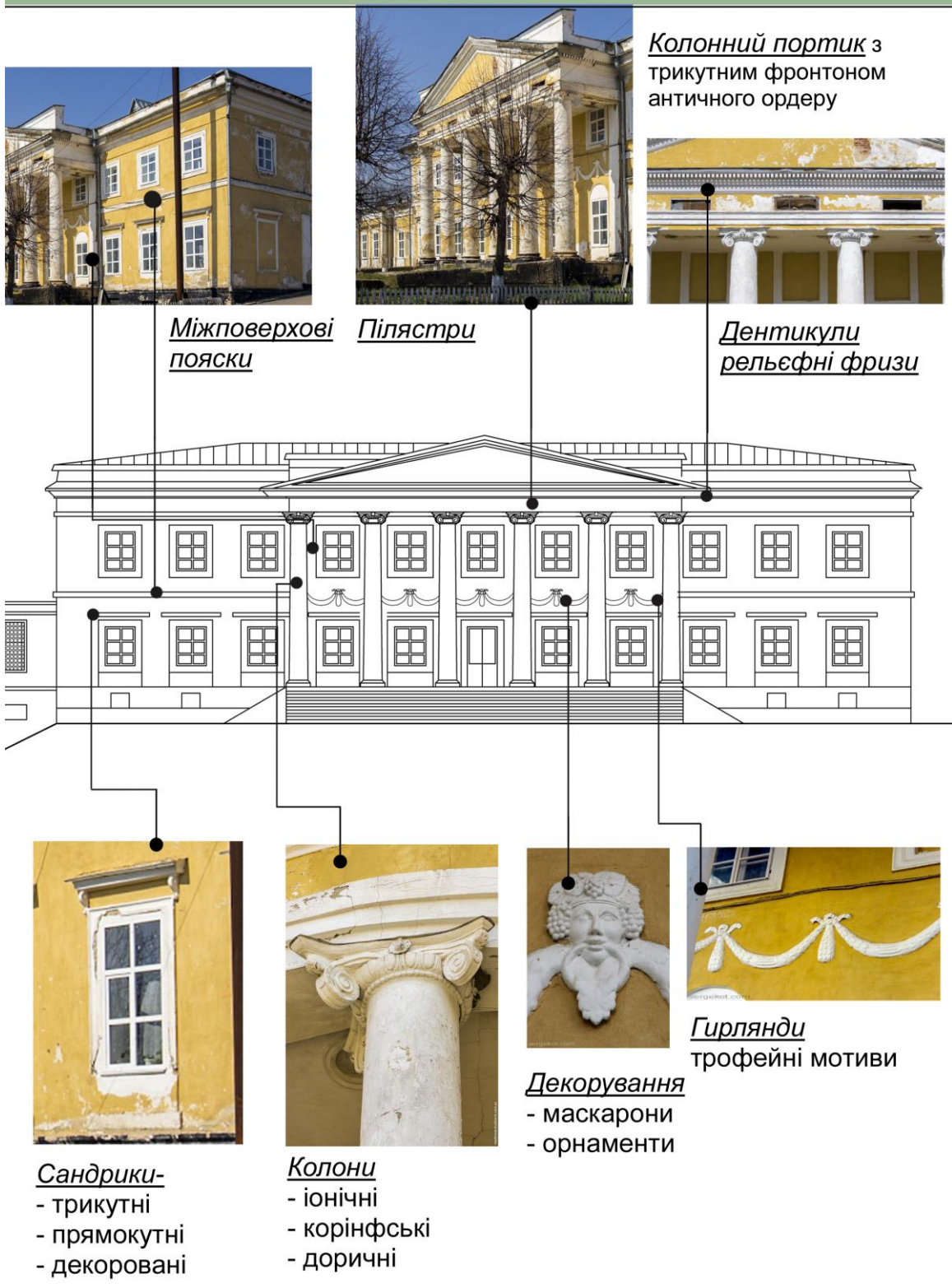
врівноваженості і гармонійності організації.

Центральний корпус палацу в *Тульчині* ритмічно розчленований пілястрами іонічного ордеру (Khorosha, 2017). Під парапетом головного фасаду поміщався надпис: «Щоб завжди був житлом для вільних та чеснотних» (Малаков, 1982). Бічні корпуси палацу акцентовані виступаючими портиками доричного ордеру, з трикутними фронтонами (Дод. В.15). Тимпани фронтонів східного і західного флігелів були заповнені горельєфною ампірною геральдичною композицією з атрибутами зброї, що включають могутні античні торси в латах під шоломом з графською короною, із зброєю з боків, з продовгуватими шестикутними щитами (Томілович, 2011). У останніх - монограма з букв «SP» - Станіслав Потоцький. А з боку під'їзної дороги в щитах тимпана поміщені фамільні герби: зліва – «пилява» Потоцьких, справа - віяло з семи страусиних пір'їн – герб будинку Мнішек (Малаков, 1982).

Стилістика головного фасаду палацу в *Вороновиці* наступна: антаблемент портику утримують спарені колони композитного ордеру, насичена ліпнина рослинного орнаменту покриває фриз та напівкруглий виступ по центру парапету, що завершає портик. (Денисова, 2005). Центральну частину палацу оперізують по периметру дентикули, під карнизом дугоподібних крил палацу проходить римський орнамент – гірлянди та квіти, що чергуються з черепами биків. Вікна центрального об'єму будівлі увінчані трикутними сандриками, двері та вікна бокових крил покривають прямокутні сандрики та акантове листя по краях. Цоколь по периметру палацу покритий рустуванням. Кольорове рішення фасадів відтінки помаранчево-бежевої палітри.

Архітектурні елементи палаців в *Серебринцях* та *Мурованих-Курилівцях* представлені досить стримано і одночасно велично, застосованих симетрично від центрального головного портику – спрощеними прямокутними сандриками над високими вікнами другого поверху, карнизом з чітким ритмом дентикул, широкою міжповерховою тягою по периметру будівлі (Табл. 4.6).

Стильове вирішення класицистичного палацу (Чорномин)
 (Фото автора, графічна реконструкція автора за матеріалами Л.Денисової)

Бічні ризаліти паркового фасаду палацу в Мурованих-Курилівцях додатково відзначені невеликими пілястрами іонічного ордеру та балконами, міжповерхова тяга виконана з включенням метопа та тригліфів.

Стилістика фасадів палацу в *Андрушівці* представлена на головному фасаді влаштованими на рівні другого поверху декоративними нішами з наличниками, що розчленовані колонами іонічного ордеру, які оперезують два різночасові частини палацу. Пілястри іонічного ордеру на головному фасаді, що завершені трикутним фронтоном з гербом власників в тимпані, має центральний об'єм старшої частини палацу. Над великими прямокутними вікнами розміщені арочні ніші з наличниками. Парковий фасад вирізняється півкруглим еркером, оформленим пілястрами іонічного ордеру з великими арочними вікнами (Малакова, 1993)

Фасади палацу в *Нападівці* п'ятидільні, з трьома ризалітами. Бічні ризаліти на головному фасаді закріплені кутовим рустом та архітектурно підсилені аттиками, на площині яких розташовані ліпні гірлянди. Бічні ризаліти підкреслені пласкими віконними нішами. Білий колір був присутній в ліпнинному декорі, обрамленнях вікон, рустах та окантовці димарів (Томілович, 2011).

В період пізнього класицизму, у другій чверті XIX ст. на Вінниччині масштаби будівництва класицистичних палацово-паркових комплексів суттєво зменшуються. Серед архітектурних деталей палаців надають перевагу орнаментам та окремим архітектурним деталям класицистичного спрямування, проте в спрощених формах виконання (Дашів, Антопіль). Для прикладу, стилістика палацу в *Дашеві* представлена лише членуваннями площин фасадів певним ритмом арочних та прямокутних віконних прорізів, горизонтальних тяг та карнизів симетрично від центрального портику (Табл. 4.7).

Характеристика палаців за архітектурно-композиційними, планувальними та стильовими характеристиками відповідно до етапів розвитку класицизму представлена в зведеній таблиці (Дод. В. 20).

Таблиця 4.7

Перелік архітектурних елементів фасадів класицистичних палаців. Фото автора

АРХ. ДЕТАЛІ	ЕТАП	ЗАСТОСУВАННЯ АРХІТЕКТУРНИХ ДЕТАЛЕЙ НА ЕТАПІ РАНОГО КЛАСИЦИЗМУ	ЗАСТОСУВАННЯ АРХІТЕКТУРНИХ ДЕТАЛЕЙ НА ЕТАПІ ЗРИЛОГО КЛАСИЦИЗМУ	ПІЗНІЙ КЛАСИЦИЗМ	НЕОКЛАСИЦИЗМ
ПОРТИК -колонн анфісного ордеру -трикутний фронтон -парапет з балюстрадою					
КАПІТЕЛЬ -іонічного -коринфського -композитного ордерів					
САНДРИК -трикутний -прямокутний -прямокутний з декоративним орнаментом					
ТИМΠΑН ФРОНТОНУ -барельєф родинного гербу					
ДЕКОРАТИВНІ ЕЛЕМЕНТИ -налічники -орнаменти -маскарони -гірлянди -лентичули					
ПІЛЯСТРИ -анфісних ордерів					
РУСТУВАННЯ -перший поверх -кутові					

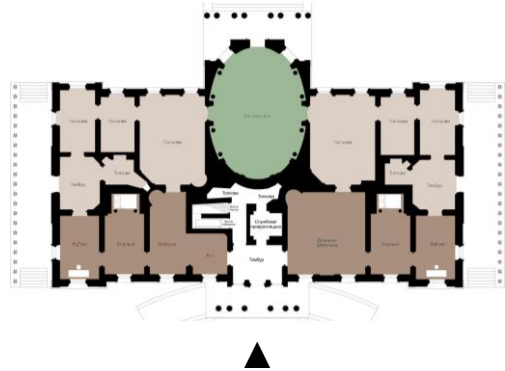
4.3 Функціональне планування внутрішнього простору та інтер'єри класицистичних палаців

Організацію внутрішнього планування класицистичних палаців визначено з описів польських дослідників (Ярошевський, Урбанський, Немцевич, Охоцький). Найбільш глибоким та змістовним описом внутрішнього простору та інтер'єрів характеризується праця Р.Афтаназі, (1996), який на початку ХХ століття подорожував по палацах на кресах Речі Посполитої, в тому числі і на Вінниччині (Дод. 16).

Визначено характерний поділ внутрішнього простору класицистичних палаців на Вінниччині на вхідну (вестибюль; передпокій), парадну (вітальня, бальна зала, бібліотека), житлову (кабінети, спальні кімнати, гостьові кімнати) та допоміжну (картинні галереї, їдальня, буфет, кімнати покоївок і прислуги) функціональні зони. На основі функціональних та композиційних рішень класицистичних будівель палаців палацово-паркових комплексів регіону дослідженням виявлено номенклатуру приміщень житлового та парадного поверхів їх будівель (Табл. 4.7а).

Внутрішнє планування класицистичних палаців було симетрично-осьовим, як правило, анфіладним з парадною залюю в центральній частині, рідше – коридорним з двостороннім розташуванням кімнат – у бічних крилах. У випадках, коли перший поверх був парадним і поділявся на офіційну (хол, вестибюль, бальний зал, салони, їдальня, більярдна та ін.) та особисту половини (спальні, будуар господині, дитячу кімнату), другий поверх вмещав апартаменти для гостей (Антопіль, Дашів, Чорномин тощо). Також, коли парадні зали, бібліотеки, їдальні розміщувались на другому поверсі, то житлові кімнати та кімнати для гостей планувались на першому поверсі (Муровані-Курилівці, Тульчин). В плануванні одноповерхових палаців характерне примикання до вхідної зони кімнат для гостей з одного боку (Нападівка, Біличин, Андрушівка тощо). Більшості класицистичним палацам регіону характерно розміщення овальної зали (рідше квадратної) по центральній осі.

Номенклатура приміщень функціональних зон класицистичних палаців

Функціональна зона	Назва приміщення	Характерна локалізація по поверхах
Вхідна	- вестибюль; - передпокій; - парадні сходи	1 поверх 1 поверх (Вороновиця) 1 поверх
Парадна	- вітальня; - центральна зала, - бальна зала: - бальна зала на два поверхи	1 поверх 1 поверх - (Нападівка, Андрушівка, Привітне, Біличин) 2 поверхи (Тульчин, Вороновиця, Серебринці, Муровані-Курилівці)
Житлова	- спальні господарів; - спальні для гостей; - спальні дітей; - кабінет; - будуар;	2 поверх 1-2 поверх 1поверх-(Андрушівка) Нападівка,Біличин, Привітне) 2 поверх 2 поверх 2 поверх
Допоміжна	- їдальня; - бібліотека; - кімнати покоївок та слуг	2 поверх , пов'язані з 1 1 поверх - (Вороновиця, Тульчин)- 2 поверх 1 поверх – (Вороновиця) 1-2 поверхи
Характерне розміщення функціональних зон центральної палацу:		
	▲	Вихід на дворову терасу
	■	Парадна бальна зала
	■	Житлова зона гостей
	■	Житлова зона господарів
	▲	Парадний вхід

Для прикладу у *палаці Потоцьких в Тульчині* зали для офіційного представництва та парадні зали розміщувались на другому поверсі, на який одразу з центрального входу першого поверху вели великі п'ятимаршеві мармурові сходи з кованими перилами. Житлові кімнати розташовувались на першому поверсі (Потупчик, 2008). До ХХ століття в багатьох кімнатах були збережені ліпні стелі, карнизи і вставки з білого та рожевого мармуру. В одній з кімнат знаходився прекрасний камін з рожевого мармуру (Дод. В.13).

Внутрішні салони були зі смаком і багато прибрані. До 1863 року в палаці знаходилася велика картинна галерея, в якій були роботи Рафаеля, Тиціана, Мікеланджело і інші твори відомих художників. Велику цінність мали: кабінет нумізматики та бібліотека, що налічувала понад 10 000 томів. Польський літератор Ю. Немцевич (1858), який відвідав цей палац в 1848 році, висловився так: «У меблях, картинах, кришталях, бронзі, мармурі...у всьому...все там світило пишністю».

Планування внутрішнього простору класицистичного *палацу М. Чацького в Серебринцях* відповідало більшості палацам даного періоду на Вінниччині (Біличин, Муровані-Курилівці, Нападівка) та підпорядковано дворядній анфіладі з центральним залом, із симетрією усіх кімнат та орієнтацією п'яти парадних приміщень на парковий фасад. Зліва від залу – парадна спальня з колонним альковом та декоративною розеткою на стелі. Сьогодні ще багато збережено від колишнього декору кімнат (значна частина втрачена), в тому числі і розетки, малюнок яких унікальний в кожній кімнаті (від акантових листів у вінку до завитих у кільце квітів ромашок). В окремих кімнатах збережений паркет візерунком у велику клітинку та філенчаті двері з ромбами та колами, у декількох дверях збережені бронзові ручки (Табл. 4.8). Також сьогодні збережені білі колони у вестибюлі з розташованими за ними дерев'яними сходами, які знаходяться в аварійному стані (Дод. В. 17, 18).

Планування кімнат за принципом допоміжна зона на першому поверсі, парадні приміщення – на другому поверсі, а житлові – поверхом вище,

застосоване в палаці у *Вороновиці*, де будівля вміщує 43 кімнати. На першому поверсі розташовувалися вестибюль, гардероб, приймальня, служби, кухня, на другому – парадні кімнати, їдальня, кабінети, бібліотека, бальні зали, на третьому – спальні, приміщення для прислуги (Тиманович, 1995).

У палаці в *Іванові* також збережені поодинокі старі інтер'єри, які дійшли до наших днів: Мармурова зала, колонний зал з туковими колонами, ліпні розетки на стелях в окремих кімнатах.

Визначено, що палац в *П'ятничанах* налічував 58 кімнат. В палаці була своя каплиця та чимала кількість тематичних залів. Так, наприклад, за Барабанцевим, (2016): «була там арабська, помпейська зали. Була й гербова, мисливська та столова. Прикрашали зали дорогоцінна колекція родинних портретів роботи пензля відомих майстрів, дивовижна колекція зброї та лицарських обладунків. Крім того, була у залі чудова бібліотека. Вона налічувала 10 000 томів англійською, польською та французькими мовами. Власники любили влаштовувати звані вечори та скликали знать з усієї округи».

У плануванні внутрішнього простору *палацу Пишлуських в Нападівці* застосовано принцип розташування вітальні, спальні, гостьові кімнати симетрично по обидва боки від овальної бальної зали, що на центральній осі. Овальний зал і суміжна з ним кімната прикрашені ліпними барельєфами зі сценами на античні теми. А.Пшездецкий (1840), який відвідав палац, згадував: «використано анфіладне планування, були чудові салони та за порте-фенетре паркового фасаду відкривалася бальна зала, розчленована парними пілястрами на стінах, з великою розеткою по центрі стелі з листя аканта, оточеного квітковим візерунком».

Щодо організації внутрішнього простору та інтер'єрів палац в *Мурованих-Курилівцях* за часів Комарів відомо вкрай мало. С.Котелко (2012), опирається на документ, датований 1834-м роком, в якому згадується, що в палаці були «мармурові стіни, Білі покої, Рожеві, Зелені, Помаранчеві, Жовті, зали, приміщення або танцювальні зали, а спальні, кімнати для гостей, ванни,

гардеробні, туалетні кімнати розміщувалися по обидва боки палацу. Є.Тиманович, (1986) згадує про внутрішні кімнати палацу наступним чином: «..були кабінет ясновельможної пані, кавова, канцелярія ясновельможного пана, де були конторка з 12-ма скриньками, залізна скриня на гроші, велика кількість шафок і шаф, крісла з ясена, спальня ясновельможного, більярдна, Білий музичний салон з фортепіано з чорного дерева і Жовтий музичний зал без музичних інструментів, але з портретами власників будинку. Звичайно ж, спальня дружини також, бібліотека, гардеробна, Зелений зал, Обідня зала, Буфетна і інші» (Тиманович, 1986).

Досліджено, що в палаці у *Дашеві* внутрішнє планування палацу (наразі воно змінене, за зміни функціонального призначення) анфіладне з двостороннім розміщенням кімнат і залом на центральній осі. Посередині палацу розміщена бальна зала, яка мала спеціальну ложу для оркестру. Зі стелі звисали дві великі кришталеві люстри. До бальної зали примикав з однієї сторони великий салон, званий “емпіровим”, а з другої сторони – менші (Афтаназі, 1996). В палаці налічувалося біля 50-ти кімнат. До парадної частини належала ще їдальня та бібліотека з мармуровим каміном. Другий подібний камінь прикрашав один із салонів. Парадні покої мали підлоги, скомпоновані з великої кількості видів паркету з геометричним узором. Вони склалися з недовгих поясів, поділених рамами на квадрати, які мали всередині менші квадрати, укладені під кутом. Оздоблення бальної зали вірогідно було зі стюку, а салони драпіровані візерунковою шовковою тканиною. Стелі з профільованими фасетами були покриті стюком, виконані вони були, за родинними переказами, італійцями (Крижанівський, 1862).

Планування палацу в *Антополі*, збудованого в період пізнього класицизму, як у майже усіх класицистичних палацах анфіладне з двоярядним розташуванням приміщень (парадні на першому поверсі) вестибюль і головний зал розташований по центральній осі. Відомо, що внутрішнє планування палацу збереглося повністю - ліпнина, каміни, решітки збережені (Котелко, 2015).

Інтер'єри та планування палацу в Серебринцях. Фото автора. 2017 р.

Графічна реконструкція автора за матеріалам «УкрНДІпроектреставрація»

Для палаців на Лівобережній Україні у великих палацово-паркових комплексах простежується розміщення кімнат для гостей або безпосередньо у палаці, або виділення їх в окремі будівлі – будинки для приїжджих у маєтках в Яготині, Диканьці; будинок для гостей маєтку в Лебединцях (Шевченко, 2003). Вивчаючи палацово-паркові комплекси Вінницької області (окрім палацу Потоцьких в Тульчині), визначено, що даного типу будівлі передбачалися рідко, у більшості випадків у великих палацово-паркових комплексах, а зазвичай гостьові кімнати розміщувалися в приміщеннях будівель самих палаців. Окремо побудованими на території комплексу в межах Вінниччини були лиш службові та господарські будівлі, які, відповідно, композиційно поєднувалися з іншими типами будівель.

У класицистичному палаці в *Чорномині* центральну частину будівлі займала велика бальна зала сірого кольору, у ній був білий мармуровий камін. Об'єм зали розбиває колонада з двох спарених колон коринфського ордеру, які об'єднані в рівні антаблементу аркою. Живописні розписи, розміщені в склепінні виступу напівротонди, в даний час заштукатурені. (Ярошевський, 1982). На плафоні збереглась декоративна розетка, оточена вінком з дубового листя (Ярошевський, 1988). У східному краю палацу знаходиться парадний вестибюль, що перпендикулярно примикає до зали. Центральна вісь його підкреслена колонним рядом тосканського ордеру, та вхід до зали збитий з осі. Підлога виконана з мармуру білого та сірого кольорів. Бібліотека була повністю заставлена шафами - кілька тисяч томів. Як і у всіх інших кімнатах, в бібліотеці був різнокольоровий паркет з різних порід дерева. Перекриття поверхів – пласке. Під залом глибокий підвал – 8 метрів. Там був до 1967 року калорифер. Палац мав каналізацію та водогін. (Котелко, 2014)

Розкішшю вирізнявся палац в *Немирові*, внутрішнє планування якого змішане, коридорне з анфіладним – у правому ризаліті знаходиться спальня, яка з'єднана з бальним залом у центральному ризаліті. Через довгий коридор можна потрапити до напівкруглого амфітеатру у лівому ризаліті. На другому

поверсі стеля менш висока та відсутні великі приміщення. Обидва поверхи обладнані скляними прозорими ліхтарями (друге світло) на стелях, через круглі ліхтарі у підлозі другого поверху (стеля – для першого поверху) перекинуті містки (Афтаназі, 1996). Опис палацу князів Щербатових визначено в ДАВІО Ф-880, Спр.31 – Хозяйственные бумаги Григорія Строганова: «Двоповерховий будинок був обставлений оригінальними й цінними меблями червоного дерева та карельської берези. У палаці розміщувалася надзвичайно багата бібліотека, яка налічує тисячі томів, написаних головними європейськими мовами, і містить чимало книг з історії мистецтва». Тут зберігався архів із чиншовими документами, дарчими, фамільними документами Потоцьких, Строганових, Щербатових, Салтикових та інших близьких до родини осіб (Малаков, 2000). Приміщення палацу було вбране витворами живопису, серед яких портрети, мініатюри, образи тощо. Ще однією окрасою палацу були мармурові бюсти (Деніс, 2012).

Як зазначалось у попередньому розділі, в плануванні класицистичних палацово-паркових комплексів польських магнатів на Вінниччині значна увага приділялась бібліотекам, родинним архівам, картинним галереям (Немцевич, 1858). Бібліотеки польських власників вміщували комплекти класиків польської поезії, періодичні видання та літературу, видану англійською, французькою та німецькою мовами (Пшездецький, 1840).

Слід зауважити, що кількість та призначення приміщень в класицистичних палацах Вінниччини коригувалася з часом та зміною власника. Сьогодні у більшості класицистичних палаців інтер'єри не збережені за різних причин: пожежі, перепланування, розкрадання, вивезення власниками за кордон, непрофесійна експлуатація (у більшості випадків владою більшовиків в період 1918-1919 рр). В окремих палацах в кімнатах можуть бути збережені певні елементи декорування: орнаменти, розписи на стелях; пілястри, колони, карнизи, ліпнина, підлога та каміни, сходи та внутрішні двері (первісні інтер'єри та меблювання повністю не збережені в жодному об'єкті).

Висновки до Розділу IV

1. Виявлено композиційні характеристики палаців та розроблено типологію за: типами симетрії відносно головної композиційної осі, за поверховістю, за ритмічністю горизонтальних та вертикальних членувань, кількістю ризалітів; за головним акцентом центрального об'єму, за формою даху, за головними архітектурними елементами, що формують композицію фасаду, де основою формування класицистичних палацових комплексів стала чітка осьова симетрія. Головний акцент центрального об'єму (палацу) – це класицистичний портик на головному та парковому фасадах.

2. Розроблено типологію палаців за планувальними характеристиками: за симетрією плану (симетричні та асиметричні), за формою плану (у формі широкого прямокутника, видовженого прямокутника, П-подібний, «палладіанський тип»), за планувальною схемою (анфіладний та змішаний тип), за розміщенням комунікаційних вузлів (центричні та змішані).

3. Охарактеризовано стилістику фасадів класицистичних палаців – античний портик з колонами іонічного, корінфського, рідше тосканського ордеру, основні архітектурні елементи – пілястри, гірлянди, дентикули, рельєфні фризи; стіни перших поверхів майже обов'язково прикрашало рустування, балкони огорожувалися балюстрадаю; віконні прорізи стримано декорували й підкреслювали геометрично. Кольорова гамма опорядження поверхонь фасадів – пастельних відтінків, декор – білого кольору.

4. Визначено функціонально-планувальну організацію палаців та охарактеризовано інтер'єри кімнат, на основі описів польських дослідників. В плануванні одноповерхових палаців на центральній осі будівлі знаходились парадні приміщення, а спальні, кімнати для гостей, ванни, гардеробні, туалетні кімнати розміщувалися по обидва боки від центральної зали. В двох-трьохповерхових палацах, перший поверх був парадним і поділявся на офіційну та особисту половини, другий поверх вміщав апартаменти для гостей.

РОЗДІЛ V

**ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО
СПЕЦИФІКИ ВІДНОВЛЕННЯ КЛАСИЦИСТИЧНИХ ПАЛАЦОВО-
ПАРКОВИХ КОМПЛЕКСІВ НА ВІННИЧЧИНІ**

**5.1 Актуальні проблеми збереження палацово-паркових комплексів
Вінниччини**

«Кожна садиба - це особливий культурно-історичний пласт, тісно пов'язаний з історією і життям інших садиб і країни в цілому ... За кожним витвором, якщо навіть воно виявилось в руїнах, стоять філософія, поезія, живопис, архітектура, побут і характер тієї або іншої епохи» (Федорук, 2006).

Впродовж XX-XXI століття вирішення проблеми збереження пам'яток архітектури в Україні залежало та залежить наразі від політичної ситуації в державі, її економічного розвитку та прийнятих рішень відповідальних державних органів у сфері збереження культурної спадщини. Сьогодні, наслідком кризових ситуацій останніх років, постають численні та майже безповоротні втрати в архітектурі безпосередньо класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини.

В даний час майже кожний об'єкт палацової архітектури в Україні перебуває в незадовільному стані, а кожна десята пам'ятка - в аварійному. Всі вони потребують проведення нагальних заходів щодо реставрації, реконструкції та функціональної адаптації в сучасне суспільне життя.

Українським законодавством передбачено чимало механізмів та інструментів юридичного захисту нерухомої культурної спадщини, чи то історичне середмістя, історична споруда, комплекс або пам'ятне місце: історико-архітектурні опорні плани, зони охорони різних режимів, облік та наукова реставрація пам'яток. Проте дотепер в Україні не розроблено дієвої моделі збереження історико-архітектурної спадщини. В умовах нестабільної економіки, існування різних форм власності, наша держава наразі не

спроможна взяти на себе забезпечення ресурсної бази збереження і реставрації пам'яток (Мещеряков, 2015).

Українське законодавство не має чіткої відповіді на запитання щодо узгодження пам'яткоохоронних вимог та права приватної власності. Країні бракує успішного досвіду приватної ініціативи або приватно-громадського партнерства у підтримці пам'яткоохоронної діяльності. Тож постає питання про створення умов та можливостей для зацікавлення і залучення різних учасників у збереження культурного надбання, про формування середовища заохочення взаємовигідної співпраці усіх зацікавлених сторін.

Зауважимо, що сьогодні у Вінницькій області, як загалом і в Україні, є проблема браку фахівців в області реставрації, а також спеціалістів середньої ланки, які б могли виконувати реставраційні роботи, тому стан їх збереженості має негативні наслідки. У відділі охорони культурної спадщини у Вінницькій області працює дві людини, повноцінних органів у цій сфері на Вінниччині не створено. У районних центрах дані структури відсутні. У Польщі, для прикладу, у Свентокшинському воєводстві у аналогічній структурі працює 18 фахівців, кожен із яких займається окремим напрямком.

Як зазначає Потупчик М., (2018), начальник відділу охорони культурної спадщини Вінницької області «Багато пам'яток архітектури просто нікому не потрібні, інвесторів знайти складно, адже для робіт, які проводять у таких будівлях, є певні умови. Априорі зрозуміло, що реставраційні роботи коштують дорожче ніж будівельні. Вартість реконструкції об'єкту може коливатися від 300 тисяч до 30 млн. гривень залежно від стану об'єкта і обсягу роботи. Проектну документацію мають виконувати організації, які спеціалізуються на реставрації і мають ліцензію на проведення робіт на об'єктах 4 і 5-ої категорій складності».

На сьогоднішньому етапі розвитку суспільства, зміни громадської свідомості до пам'яток архітектури, постають актуальні проблеми збереженості пам'яток палацово-паркової архітектури на державному рівні:

1. Відсутність державного програмного фінансування пам'яткоохоронної діяльності, що призводить до занепаду та втрати історико-архітектурного надбання країни.

2. Недосконалість законодавчої бази, фактичне невиконання чинних пам'яткоохоронних законів та правових актів. Системні порушення законодавства з питань охорони та використання історико-культурної спадщини, з ухиленням від відповідальності.

3. Відсутність в Україні в більшості історико-культурних пам'яток науково опрацьованої облікової документації. Згідно ратифікованих конвенцій, рекомендацій UNESCO і Ради Європи актуальною для України є проблема вдосконалення формування реєстрів культурної спадщини (Рибчинський, 2014).

4. Потреба у науково-методичних розробках для створення електронного ресурсу пам'яток культурної спадщини та електронних каталогів.

5. Порушення координації, взаємодії та системної діяльності органів вищої державної влади та органів управління на місцях в питаннях збереження та відновлення історико-культурної спадщини.

6. Відсутність можливості на законодавчому рівні для залучення приватних коштів для відновлення культурної спадщини, податкових пільг для меценатів чи благодійників.

7. Відсутність умов співпраці між органами державної влади, місцевою владою та громадськими організаціями. Відсутність підтримки приватних ініціатив у сфері збереження та розвитку культурної спадщини.

Однією із гострих проблем охорони палацово-паркових комплексів та інших пам'яток архітектури є удосконалення діяльності державно-владних інституцій шляхом формування системи механізмів із координації функціонування пам'яткоохоронної сфери. Забезпеченню розвитку та популяризації культурних цінностей сприятиме удосконалення організаційного, правового, економічного та інформаційного механізмів державного регулювання охороною культурної спадщини.

В результаті аналізу проблематики збереження пам'яток культурної спадщини України сформульовано основні чинники, які перешкоджають ефективному регулюванню органами державної влади сфери культурної спадщини: (Мещеряков, 2015)

- Норми законів часто не мають оформленого підзаконними актами механізму їх реалізації, та є нечіткими для реальної дії;

- Неналежний контроль за виконанням чинних законів, нормативно-правових актів та прийнятих рішень у пам'яткоохоронній сфері;

- Низький рівень обізнаності та правової компетентності населення у сфері охорони культурної спадщини;

- Відсутність чіткої та цілісної організаційно-управлінської вертикалі у цій сфері, а також системності та координації в діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування при виконанні нагальних робіт із охорони та збереження історико-культурної спадщини;

- Недостатній контроль з боку органів влади усіх рівнів за порушенням пам'яткоохоронного законодавства;

- Недостатнє визначення джерел фінансового забезпечення заходів з охорони об'єктів культурної спадщини національного та місцевого значення;

- Неефективна робота місцевих органів влади щодо запровадження інноваційних проектів з питань охорони та популяризації культурної спадщини.

За новітнього часу незалежності України можемо спостерігати на прикладі Вінниччини, низький рівень охоронної діяльності та по стану збереженості палацово-паркових комплексів: причини тому – недостатнє державне фінансування при наявності облікової документації попередніх років, виконаної фахівцями інституту «УкрНДІпроектреставрація» (Андрушівка, Нападівка, П'ятничани, Тульчин, Чорномин, Серебринці, Біличин), відсутність обізнаності серед суспільства в питаннях культурної спадщини, недотримання Закону про «Охорону культурної спадщини».

Так як на сьогодні палаци є пам'ятками національного значення, тому

охороняються державою. Варто зауважити, що донедавна спостерігалась тенденція відсутності інтересу серед населення регіону до своїх пам'яток, проте наразі рівень зацікавленості в суспільстві інформацією та пошуком інформації стосовно палацово-паркових комплексів значно зростає.

Вивчаючи питання проблематики збереженості та відновлення палацово-паркових комплексів, варто зауважити, що специфіка даного виду пам'яток в тому, що на відміну від будівель іншого призначення, які зберігаються, як пам'ятки – є наділення палаців тієї чи іншої сучасною функцією, що створює необхідні умови для їх постійного підтримання та збереження (Прибега, 2009). Виняток становлять лише деякі споруди, які за самою своєю природою не можуть бути використані для практичних потреб і для яких єдиний реальний вид використання — це можливість їх огляду. Це арки, колони, обеліски, руїни споруд глибокої давнини.

5.2 Закордонний досвід збереження палацово-паркових об'єктів

В сучасному світі активно змінюються підходи, мета та цілі збереження спадщини. Все більше уваги приділяється проблемам збереження культурного ландшафту, нового будівництва в охоронній зоні і навколо пам'ятки, використанню комп'ютерних технологій в дослідженні та реставрації пам'яток, активного використання архітектурної спадщини для соціокультурних цілей.

Визначення «культурна спадщина» міцно закріплене в міжнародному праві, від їх розуміння залежать основні напрями та положення в культурній політиці будь-якої країни. Закордонне законодавство усвідомило це і розробило свої концепції збереження культурної спадщини. Україна, звичайно, значно відстає від європейських країн в даній сфері та потребує вдосконалення правових норм та законодавчої бази щодо збереження та правильної експлуатації культурної спадщини. Вирішити цю проблему можна, перейнявши досвід, що накопичений закордонними спеціалістами.

У країнах Євросоюзу існують різні моделі здійснення культурної політики, у межах яких кожна держава має свої особливості формування та реалізації стратегії державного управління щодо об'єктів культурної спадщини, які потребують збереження та захисту. Більшість ресурсів на збереження культурної спадщини надходять з державного, регіонального чи місцевого бюджетів. Обсяги фінансування прямо залежать від рівня соціально-економічного розвитку держав і їхніх регіонів. Якщо у країні переважає централізм, то для культурної спадщини найбільш важливим буде державний бюджет, якщо федеративний устрій – регіональний та місцевий (Кривецька, 2019).

Починаючи з 80-х років ХХ ст. культурна політика європейських країн почала базуватися на принципі децентралізації повноважень. Позитивним у досвіді культурної політики європейських країн є період початку 90-х років минулого століття, пов'язаний з посиленням зацікавленості перспективами інвестицій у культуру і розумінням її принципової значущості, здатності слугувати різним політичним цілям та стратегіям, спрямованим на соціальний розвиток та вирішення суспільних проблем. Почалося створення інститутів державно-приватного партнерства, які передбачають розвиток ринку культурних цінностей, спільної участі держави і приватного бізнесу в розвитку даного ринку, в економічно ефективних проектах у сфері культури.

У державах з федеративним адміністративним устроєм, таких як Німеччина, Бельгія, Австрія, право прийняття рішень у сфері регіональної культурної політики сьогодні, як і тоді, повністю належить регіональній адміністрації. У компетенції державної влади перебувають лише допоміжні або незначні координуючі функції (Холодок, 2012).

Німеччина забезпечує централізоване субсидіювання пам'яток та податкові стимули для меценатів. Загальні положення з охорони пам'яток культури Німеччини зафіксовані у федеральних законодавчих актах, що стосуються територіального планування та будівництва. Їх конкретизація

винесена на рівень суб'єктів федерації (земель), які мають право ухвалювати власні закони про охорону пам'яток, створювати відповідні відомства та визначати повноваження різних органів управління в цій сфері. Більше трьох десятків пам'яток культури країни вже включені в Список Всесвітньої спадщини (Кириллова, 2017).

У Чехії, перед тим як реставрувати пам'ятку, враховується форма власності: для державної, церковної і приватної будівлі умови різні. Для не державних установ можуть виділяти дотації з бюджету Міністерства культури. За певний період до отримання грошової допомоги від держави, власника пам'ятки чекають тривалі консультації у чеських адміністративних установах. Без дозволу від Міністерства культури не можливим є знесення історичної будівлі задля будівництва на її місці нового об'єкта.

Відповідно, у Великій Британії збереженням культурної спадщини опікується уряд, церква, монархія, національний траст, а також залучаються окремі громадяни. Серед безлічі важливих і актуальних форм охорони національної спадщини особливе місце належить довірчому управлінню (Холодок, 2012). Так звана “англійська” модель державно-приватного партнерства бере свій початок з 1992 р., коли уряд Д. Мейджору оголосив про нову концепцію управління державною власністю – «Приватна фінансова ініціатива» (Private Finance Initiative). Відповідно до цієї концепції з представниками приватного сектора укладають довгострокові контракти і угоди на надання послуг, які однією з головних умов містять у собі зобов'язання інвестиційного характеру (Сініцин, 2012) Система державно-приватного партнерства в галузі збереження культурної спадщини дає позитивний результат.

У Франції збереження та гармонійний розвиток культурної спадщини залежить від стану високого рівня освіти, широкого спектра інформаційних джерел та заходів популяризації, використання наукового потенціалу фахівців різних галузей знань (Рибчинський, 2016).

Французьке законодавство не дає визначення пам'ятників історії і культури. Будь-які рухомі і нерухомі предмети і об'єкти можуть бути віднесені до пам'яток історії та культури, що підлягають охороні з боку держави. При цьому вони повинні представляти інтерес з “історичної, художньої, легендарної, наукової і мальовничої” цінностей. Для того щоб на будівлю, предмет або ландшафт поширювався режим державної охорони, вони повинні бути включені в спеціальний список пам'яток, що охороняються державою. Список пам'яток історії та культури, поставлених під охорону держави, переглядається кожні десять років і публікується у пресі. Крім національного списку пам'яток історії та культури, існують додаткові списки історичних пам'яток, які складаються на регіональному рівні. Прохання про включення в додатковий список може виходити від власника, а також від будь-якої зацікавленої фізичної або юридичної особи. У додатковий список включаються тільки нерухомі пам'ятки (Холодок, 2012).

Міністерства культури та охорони національної спадщини у Польщі визначають державну політику та забезпечують охорону культурної спадщини. Водночас, більше повноважень надано органам місцевого самоврядування. У Польщі служба воєводського консерватора пам'яток налічує у своєму штаті кілька десятків чоловік, які наділені широкими повноваженнями з правом контролю за виконанням робіт на пам'ятках і їх припиненням, якщо такі порушують пам'яткоохоронне законодавство (Мазур, 2019). Будь-які перешкоди їхній діяльності з боку власників чи користувачів пам'яток суворо караються. Також, перебуваючи у приватній власності, на власниках та користувачах пам'яток культурної спадщини лежить більша відповідальність за їх утримання в належному стані, реставрацію, консервацію тощо; державні органи надають фінансову підтримку, організаційне та методичне забезпечення, координують діяльність.

Включення твору мистецтва, пам'ятки культури, міського ансамблю або ландшафту в список об'єктів, що охороняються державою, зобов'язує власника

(в тому числі державу) цих об'єктів забезпечити їх збереження. А тому власники позбавлені права здійснювати будь-які роботи, які можуть змінити вигляд пам'ятки культурної спадщини. Якщо це тягне за собою обмеження можливостей експлуатації пам'ятника і призводить до збитків, власник має право на отримання від держави відповідного відшкодування.

У Польщі розробляється Міністерством й ухвалюється урядом Національна програма охорони пам'яток та опіки над пам'ятками на 4-річний термін, про виконання якої міністр кожних два роки звітує перед Радою Міністрів. Такі ж програми ухвалюються й реалізуються на місцевому рівні.

Попри стабільне фінансування, у європейських країнах також діють благодійні фонди, які опікуються замками та палацами. До прикладу, у Польщі існує Фонд «Чудувський замок», який опікується руїнами однойменного замку, а також Zamek Rudzki та Zamek w Owieśnie Завдяки різним тематичним мистецьким заходам Фонду вдається привернути увагу до палаців та вберегти їх від остаточної руйнації (Дод. В.19).

У Російській Федерації охорона культурної спадщини, в тому числі й палацово-паркових комплексів, як і в період Радянського Союзу відбувається відповідно сформованого законодавства жорсткої системи влади та централізованому державному фінансуванні під час реконструкції та експлуатації архітектурних об'єктів. Власник об'єкту культурної спадщини несе відповідальність за його утримання, який внесений до реєстру, або виявленого об'єкту культурної спадщини, с врахуванням вимог Федерального закону (Корнєва, 2014).

За Кирилловою, (2017) у Московському регіоні з 2012 р розпочала діяти програма «пільгової оренди» об'єктів культурної спадщини. На 2017 рік передано в оренду приватним власникам 30 палаців, які протягом семи років повинні повністю відреставрувати об'єкт. Якщо залишилися руїни палацу – потрібно замовити архітектурний проект, який буде автентичний первісному. Як тільки реставрація буде завершена і прийнята експертами департаменту

культурної спадщини Міністерства культури, почне діяти пільгова ставка оренди - 1 руб. за 1 кв. м (до цього інвестор платить ринкову ставку). Оренда на 49 років, включаючи період реставрації. Палац і земля під ним залишаються у власності держави. Орендар може використовувати будівлю на свій розсуд, може здати приміщення в суборенду, за умови, що це не зашкодить будівлі.

Одна з основних сучасних європейських тенденцій із збереження культурної спадщини є превентивна консервація. В цілому під превенцією розуміється попередження: превенція повинна допомогти уникнути небажаних подій, негативних наслідків або відстрочити їх. Консервація передбачає запобігання або сповільнення процесів руйнації. Під превентивною консервацією розуміють профілактичні заходи, які включають у себе заходи із забезпечення відповідного клімату в приміщеннях, захисне освітлення, юридичний захист, моніторинг, розвиток відповідних пам'ятці програм використання (Кутузов, 2009)

Превентивні заходи також вимагають розширених знань про об'єкт, що захищається і визначення потенційних чинників загрози для нього. Попереджувальні заходи для тривалого захисту пам'яток культури завжди вимагали певних обмежень і змін у повсякденному житті. Так, для прикладу, з 1976 р. були встановлені області з обмеженим рухом і пішохідними зонами в історичному центрі Флоренції, протягом 1980–1990-х рр. зони старої частини міста стали абсолютно вільні від машин. Існує стандартизована документація та проводиться моніторинг, точний облік і оцінка ступеня збереження пам'яток культури (Баланюк, 2014).

В останні десятиліття в галузі охорони пам'яток історії та архітектури спостерігаються наступні тенденції (за М.Кутузов,2009):

- перехід від охорони тільки видатних пам'яток до охорони історичної забудови, що відбиває спосіб життя пересічних городян;
- перехід від захисту лише матеріальної спадщини до охорони нематеріальної спадщини, що включає в себе традиції, життєвий уклад;

- активну участь громадськості, перш за все місцевих жителів, в збереженні культурної спадщини;
- інтеграції спадщини в повсякденне життя міста і створення його невід'ємним і обов'язковим елементом

На сьогоднішній день в світовій практиці, поряд з розумінням терміну «об'єкт культурної та історичної спадщини», постає необхідність знайти засоби для утримання та реставрації пам'яток (всі об'єкти культурної спадщини за рахунок держави є нездійсненим завданням) та інтегрувати об'єкти спадщини в суспільне життя міста. У світі сьогодні використовуються чотири основних способи вирішення цього завдання (Сініцин, 2013):

- Приватизація об'єктів культурної спадщини з подальшою реставрацією та з накладеними зобов'язаннями на приватних власників;
- Субсидіювання об'єктів культурної спадщини;
- Розвиток культурного, пізнавального туризму та створення на базі об'єктів культурної спадщини туристичної інфраструктури;
- Розвиток інтересу до місцевості та пам'яток архітектури, де є збереженим «дух» історичної спадщини, коли привабливість історичних містечок і окремих історичних районів використовується для збільшення вартості нерухомості та збільшення значимості об'єктів культурної спадщини.

Слід зауважити, що сьогодні приватизація - найпоширеніший і один з найбільш швидких способів капіталізації культурного надбання. У Франції на кінець 2010 року в приватній власності знаходилося близько 50% будівель, що знаходяться під охороною держави. Основною задачею приватизації є не отримання додаткових доходів до бюджету, а звільнення держави від стягнення відновлення пам'яток та передачі відповідних зобов'язань приватним власникам (Прокопенко, 2012). Оскільки реставрація у всьому світі обходиться на ступінь більше нового будівництва, застосовується цілий ряд інструментів економічного стимулювання - субсидії, пільги, цільові фонди. Особливе місце в охороні пам'яток історії та культури належить громадським організаціям.

Напевно, найбільш відомою і по праву найбільш успішною у своїй місії прийнято вважати «Національний фонд» (National Trust) Великобританії.

Однією з умов інтеграції України до європейського та світового співтовариства є забезпечення збереження культурного надбання, як частини світової культури. Досягнення цієї мети потребує узгодження чинного законодавства України про охорону культурної спадщини з міжнародно-правовими стандартами, запозичення світового досвіду збереження цінностей та дотримання рекомендацій міжнародних організацій.

Україна входить в ряд громадських міжнародних організацій і ратифікувала ряд суспільних договорів, конвенцій та рекомендацій, однак ступінь їх дотримання потребує вдосконалення та є над чим працювати в подальшому. Найбільш значний внесок у збереження культурного надбання здійснюють міжнародні організації, що діють під егідою Організації Об'єднаних Націй, особливо ЮНЕСКО (Прибега, 2009).

Проаналізований європейський досвід в сфері збереження культурної спадщини, дозволяє зробити висновок, що основний підхід до даної проблеми в міцній законодавчій базі, за якою здійснюється пряма взаємодія чотирьох структурних елементів – державна система управління спадщиною; науково-дослідні інститути; громадські організації; приватні особи.

5.3 Рекомендації функціональної адаптації класицистичних палацово-паркових комплексів у сучасних умовах

Збереження палацово-паркових комплексів - це баланс між збереженням особливого характеру, якості та значенням історичної пам'ятки та полегшенням змін у спосіб, який підтримує цінність її в майбутньому. Кожне рішення і порядок дій щодо вибору збереження чи відновлення палацу має свій час. Роль охорони палацово-паркового комплексу полягає в забезпеченні того, щоб сьогоdnішні рішення не завдали непоправної шкоди пам'ятці в майбутньому.

При правильному підході можна домогтися не тільки формального

відродження окремих класицистичних палаців і парків, а в свою чергу повернення їм ролі справжніх культурних центрів життя суспільства, які стають свідченням колишньої величі їх власників та загальновідомою у світі «візитівкою» пам'ятки архітектури. Проте, сьогодні дані об'єкти архітектури, що збереглися на Вінниччині, і не тільки, зазнають руйнівної дії від багатьох чинників. Головним з них є вплив навколишнього середовища, політичні та соціальні-економічні зміни в суспільстві, порушення пам'яткоохоронного законодавства та інші, що впливають на ставлення до архітектурної спадщини в цілому.

Найбільшою складністю на шляху пристосування такої забудови, як класицистичний палацово-парковий комплекс є масштаби комплектуючих будівель та зв'язки між ними. Адже переважно - це ансамблеві комплекси, до складу яких входить кілька елементів, з гармонійною досконалою об'ємно-планувальною структурою, вписаною у навколишній ландшафт. В процесі пристосування колишніх палацових та допоміжних будівель, необхідно їх розглядати, як цілісну композицію, прагнучи насамперед до збереження її єдності (Лукомська, 2016).

Між тим, уже зараз необхідно вирішити одну із найсерйозніших проблем пам'яткоохоронної сфери, таку як правове забезпечення недержавних інвестицій до справи утримання, охорони, реставрації та використання пам'яток архітектури. Шляхом прийняття різних, але взаємоузгоджених нормативних актів необхідно вирішити наступні завдання:

- можливість легальної, цивілізованої приватизації пам'яток архітектури та історико-архітектурних будівель;

- юридичні й фінансові гарантії інвестицій в ті пам'ятки, які не підлягають приватизації, а тому передаються в довгострокову оренду чи користування;

- звільнення від оподаткування і надання субсидій неприбутковим організаціям, що працюють у сфері охорони, реставрації та використання історико-культурної спадщини.

Вище перелічені умови повинні бути створені найближчими роками, інакше природний процес старіння об'єктів історико-культурної спадщини може призвести до масового незворотного руйнування великої кількості палацово-паркових комплексів.

Тривалий час перевага надається концепції, згідно з якою реставрація розглядається як єдиний процес, принципи якого і є науковою теорією реставрації, суто як окремий етап відновлення пам'ятки, без комплексності підходу. Поєднання різних методів реставрації пам'яток дає можливість пристосовувати старовинні споруди для сучасних потреб (Лесик, 2016).

Позитивне вирішення цих завдань за умови фізичного та морального збереження пам'яток архітектури можливе у випадку якісного виконання передпроектного обстеження і виявлення нових функцій пам'яток архітектури. Від якісного науково-правдивого, історико-архітектурного вигляду реставрованої пам'ятки залежить майбутня функція об'єкта. Помилки, які трапляються під час реставрації пам'яток, виправляти на етапі пристосування споруд до нових функцій практично, досить важко (Лесик, 2016).

Палацово-парковим комплексам Вінниччини, крім заходів по збереженню, перш за все, необхідна активна та ціленаправлена популяризація не тільки в Україні, але й в межах регіону особливо. Під час натурних обстежень у віддалених селах області прослідковано, як мінімум, певну необізнаність місцевих жителів в питаннях: наявності в населеному пункті палацово-паркового комплексу, історичних відомостей про даний об'єкт, дозволених чи заборонених дій по експлуатації та збереженні відповідно чинного законодавства.

Комплекс заходів популяризації може бути наступного характеру: видавництво інформативних путівників, пізнавальної літератури, щоб привернути увагу громадськості до наявності палаців у регіоні та проблем їх збереження; використання парків допомагають фільмові та телевізійні сюжети, анімаційні та концертні програми. Відродження та забезпечення використання

таких комплексів у новому статусі можна здійснити шляхом пристосування їх до нової актуальної та популярної у суспільстві функції.

Продумана адаптація об'єктів палацового зодчества до сучасних умов є важливою передумовою повноцінної охорони архітектурної спадщини, а правильний вибір нової утилітарної функції пам'ятки певною мірою сприяє її життєздатності у наш час. Тільки в тому випадку, коли така пам'ятка архітектури, як палацово-парковий комплекс, активно і належно експлуатується громадськістю, коли є доступною для широкого кола відвідувачів, є задіяною у суспільних процесах, вона може бути врятована (Прибега, 2015).

Дії, пов'язані з утилітарним освоєнням об'єктів архітектурної спадщини, як у методичній літературі, так і в Законі України “Про охорону культурної спадщини”, визначаються кількома поняттями — пристосування, реабілітація, музеєфікація. Чіткого формулювання терміна «пристосування» в законі не наведено. Водночас “реабілітація” потрактовується як “сукупність науково обґрунтованих заходів щодо відновлення культурних та функціональних властивостей об'єктів культурної спадщини, приведення їх у стан, придатний для використання”(Прибега, 2015).

Відновлення класицистичного палацово-паркового комплексу відповідно на Вінниччині заради звичної реставрації не стане ефективним методом подальшого збереження пам'ятки архітектури. Адже в процесі аналізу основних чинників забудови та специфіки розвитку палацово-паркових комплексів, починаючи з кінця XVIII ст. до сьогодення, відбулися значні зміни в соціально-економічному, архітектурно-планувальному та об'ємно-просторому розвитку регіону. Палацово-паркові комплекси змінили своє функціональне призначення – їх у минулому домінантне положення та унікальність розташування трансформувалося на етапі XXI ст. на віддалені й ізольовані населені пункти (часто окраїни сіл, малих містечок) без достатньо розвинутої транспортної інфраструктури, дорожнього покриття та слабкої мистецько-культурної обізнаності суспільства.

Досвід виконаних реставраційних робіт в класицистичних палацово-паркових комплексах Вінниччини. Фото автора

ДОСВІД ВИКОНАНИХ НЕЩОДАВНИХ РЕСТАВРАЦІЙНИХ РОБІТ
КЛАСИЦИСТИЧНИХ П-ПК НА ВІННИЧЧИНІ

Вид: Реставрація та реабілітація «Арсеналу» (стайні) П-ПК в Мурованих-Курилівцях із пристосуванням під фізкультурно-оздоровчий комплекс школи-інтернат.
Фінансування: Департамент будівництва, містобудування та архітектури у Вінницькій області
Недоліки: зміна первісної форми даху

Вид: Реставрація фасадів палацу в Вороновиці
Фінансування: Спільно за проектом ЄС та ГО -Центр регіонального розвитку
Вартість: 300 тис. євро
Недоліки: демонтаж автентичних декоративних елементів фасадів та встановлення виготовлених копій

Вид: Протиаварійні та ремонтно-реставраційні роботи по відновленню центрального портика Схід. флігеля палацу Потоцьких
Фінансування: Департамент будівництва, містобудування та архітектури у Вінницькій області
Вартість: 1,7 млн грн
Недоліки: застосування сучасних будівельних матеріалів, демонтаж автентичного декору

Вид: Продовжується реставрація фасаду палацу в Мурованих-Курилівцях
Фінансування: Департамент будівництва, містобудування та архітектури у Вінницькій області
Вартість: 1,5 млн грн
Недоліки: демонтаж автентичних тригліфів в міжповерховому поясі Утеплення частини МУРу XVI ст. сучасними буд. матеріалами

Запропоновані в подальшому рекомендації щодо подальшого збереження та функціональної адаптації палацово-паркових комплексів Вінниччини, з урахуванням особливостей даного регіону, дасть можливість здійснювати паралельно з традиційними загальновідомими заходами відновлення проведення інших суспільно-масових заходів серед громадськості, популяризації та розвитку не тільки пам'ятки, а й навколишнього середовища та населеного пункту, де локалізується конкретний класицистичний палацово-парковий комплекс.

Таблиця 5.2

Регіональні умови для відновлення класицистичних п-пк на Вінниччині

Регіональні умови для вибору рекомендації щодо подальшого відновлення палацово-паркового комплексу	▶	Рівень стану збереженості об'єкту дослідження, наявність автентичних елементів стилістики класицизму в архітектурі палацу, наявність та збереженість парку та інших структурних будівель палацово-паркового комплексу;
	▶	Рівень використання та функціональне призначення об'єкта в суспільстві на сучасному етапі дослідження;
	▶	Рівень віддаленості населеного пункту від міст та рівень зв'язку з головними транспортними вузлами;
	▶	Рівень розвитку інфраструктури населеного пункту, в якому розташований палацово-парковий комплекс та дорожньо-транспортної мережі ближніх районів;
	▶	Рівень обізнаності місцевих жителів про об'єкт дослідження в межах населеного пункту, регіону та держави;
	▶	Рівень та наявність облікової документації, попередніх обмірних креслень, проведених попередніх ремонтно-реставраційних робіт.

Специфікою формування архітектурних особливостей палацово-паркових комплексів стилю класицизм на Вінниччині була зміна власника на різних етапах розвитку від кінця XVIII та до початку XX століття, що супроводжувалося часто: зміною зовнішнього вигляду палацу, зміною об'ємно-просторової композиції палацу, зміною архітектурно-планувальної композиції палацу, доповненням декором екстер'єрів чи інтер'єрів палацу.

Зазначимо, що при проведенні будь-яких ремонтно-реставраційних робіт в теперішній час чітко невирішеним та неаргументованим залишається питання: *на якому етапі розвитку палацово-паркового комплексу зберігається його автентичність та з якого періоду враховувати первісний вигляд об'єкта?*

Аналіз досліджених пам'яток дозволив класифікувати пам'ятки палацової архітектури стилю класицизм на Вінниччині за ступенем їх збереженості, відповідно проводити заходи по їх збереженню в залежності від категорії невідкладності проведення консерваційних, реставраційних чи ремонтних робіт (Дод. В.6):

- I перша категорія невідкладності - пам'ятка в незадовільному, іноді в зруйнованому стані, коли гостро необхідна консервація і проведення заходів щодо експонування;

- II друга категорія невідкладності - пам'ятка в незадовільному стані, коли гостро необхідна реставрація конструктивно важливих вузлів і проведення заходів щодо експонування;

- III третя категорія невідкладності - пам'ятка в задовільному стані, потрібна реставрація окремих частин або ліквідація дефектної реставрації;

- IV четверта категорія невідкладності - пам'ятка в хорошому стані, але потрібні окремі реставраційні роботи по підтриманню збереження пам'ятки (дані об'єкти в даний час функціонують);

- V п'ята категорія невідкладності - пам'ятка, відреставрована або консервована недавно, яка функціонує в даний час;

- VI пам'ятники втрачені (зруйновані)

Рекомендації щодо специфіки відновлення палацово-паркових комплексів Вінниччини розроблені з урахуванням чинного законодавства, пам'яткоохоронного статусу, існуючих методів збереження пам'яток, оцінки стану збереженості, регіональних сьогоденних умов населеного пункту та категорії невідкладності проведення робіт об'єкта дослідження (Табл. 5.3, 5.4).

Вибір рекомендацій щодо функціональної адаптації класицистичних палацово-паркових комплексів вимагає дотримання основних принципів виконання подальших дій: системності, автентичності, наступності, просторової цілісності, автономності та збереження місцевого “духу” (Ремешило-Рибчинська, 2016).

Принцип системності підкреслює, що роботи повинні здійснюватися під контролем виключно фахівців, які професійно враховують усі зміни розвитку суспільства.

Принцип автентичності спрямований на збереження історичного планування, забудови, благоустрою, ландшафту палацу. Вибір видів сучасного використання класицистичних палацово-паркових комплексів повинен забезпечувати збереження усіх цінностей і внесення мінімальних змін в історичний вигляд комплексу.

Принцип наступності спрямований на забезпечення композиційного взаємозв'язку нових та історичних будівель. В процесі відновлення і пристосування палацово-паркового комплексу до сучасних умов виникає необхідність розміщення на їх території нових об'єктів, що гармонійно вписуються в історично сформоване середовище. Архітектурне вирішення нових об'єктів повинні відповідати загальній історичній стилістиці.

Принцип просторової цілісності полягає в розгляді кожної класицистичного палацово-паркового комплексу, як єдиного простору, для якого характерне гармонійне поєднання архітектурних споруд, паркових композицій, навколишнього ландшафту. Особливістю більшості досліджуваних об'єктів було природне оточення, яке важливо зберегти або відновити.

Рекомендації по збереженню палацово-паркових комплексів

МЕТОД	КОМПЛЕКС ЗАХОДІВ
КОНСЕРВАЦІЯ	<p>Збереження залишків будівлі палацу, руїн палацово-паркового комплексу в існуючому стані шляхом зміцнення її матеріальної структури, захист від подальшого руйнування. Застосуванням конструктивно-технічних заходів, спрямованих на усунення руйнувань і ушкоджень. (розробка 3D моделі первісного вигляду та окремих архітектурних деталей, розробка інформаційних панелей та мистецьких інсталяцій з історичною довідкою, задля просвітництва населення) з включенням об'єкту в нові туристичні маршрути на Вінниччині.</p> <p><i>Андрушівка, Білчичин</i></p>
ЦІЛІСНА РЕСТАВРАЦІЯ	<p>Комплексна реставрація з максимальним відновленням історико-архітектурної цінності палацово-паркового комплексу. Тут правомірні такі реставраційні дії, як заміна, відтворення чи реконструкція, котрі дають можливість відновити стилістично-цілісний історичний вигляд комплексу.</p> <p><i>Тулччин, Муровані-Курилівці, Іванів, П'ятничани</i></p>
РЕМОНТНО-РЕСТАВРАЦІЙНІ РОБОТИ	<p>Проведення заходів щодо пам'ятки з метою утримання її в належному експозиційному чи експлуатаційному стані з подальшим використанням комплексу з фрагментарною реставрацією та створенням історичних зон з відповідним створеним історичним станом епохи класицизму за життям власника палацу.</p> <p><i>Нападівка, Гуцинці, Серебринці, Дашів, Соколівка</i></p>
ВІДНОВЛЕННЯ	<p>Відтворення втрачених об'єктів має ґрунтуватися на історичних документах, архівних даних, ілюстративних матеріалах. Комплекс заходів, спрямованих на відновлення цілісності об'єктів та втраченого загального композиційного рішення з допущенням сучасних методів підходу до вирішення заповнень втрачених об'єктів.</p> <p><i>Стрижавка, Печера</i></p>

Рекомендації по збереженню палацово-паркових комплексів

СУПРОВІДНІ МЕТОДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ	
МЕТОД	КОМПЛЕКС ЗАХОДІВ
ПРИСТОСУВАННЯ	<p>Функціональне пристосування палацово-паркових комплексів під: музеї, туристичні готелі, комплекси культурно-розважального та культурно-освітнього призначення</p> <p>Залучення громадськості, проведення культурно-масових тематичних заходів, в яких просвітницька діяльність може включати проведення постійно діючих семінарів, присвячених вивченню творчості видатних історичних діячів, з іменами яких пов'язані конкретні палаци та населені пункти</p> <p><i>Немирів, Антоніль, Хмільник, Тульчин (Opera Fest)</i></p>
ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ	<p>За підтримки волонтерських організацій, громадських організацій та благодійних фондів проведення ревіталізаційних освітньокультурних заходів з метою популяризації пам'яток, дослідження та вивчення архівних матеріалів, розробки уточнюючих креслень.</p> <p>З паралельним розчищенням території палацово-паркових комплексів, прибирання внутрішнього простору палаців від сміття, якщо будівля без даху.</p> <p>(за зразком проведеного заходу в селі Тартакові в палацово-парковому комплексі Лянцкоронських)</p> <p><i>Привітне, Андрушівка, Соколівка</i></p>

Важливо дотримуватися правил щодо садово-паркового компоненту, адже «історія садівництва має свою постійну тяглість, є процесом, а не продуктом».

Принцип автономності передбачає розгляд кожного класицистичного палацово-паркового комплексу, як автономного містобудівного об'єкта. У свій час це був «світ» з місцями для проживання, харчування, відпочинку, розваг господарів та гостей, з господарськими та службовими будівлями, садом та парком. Слід враховувати композиційно-просторові вирішення, що підлягають відновленню для збереження їх при новому функціональному призначенні.

Принцип збереження місцевого "духу" стосується збереження історій, легенд, переказів про особливості місцевості, де знаходиться палацово-парковий комплекс.

Для виконання робіт з консервації чи реставрації важливою умовою є розуміння повноти значення дослідженого місця та об'єкту, його історична, архітектурна, функціональна складова та реальний стан розвитку.

Проте в Україні більшу частину палаців, через незадовільний технічний стан, не використовують. Державних коштів на їхні ремонт та реставрацію недостатньо, а питання залучення недержавних інвестицій досі не вирішено. Неврегульованим залишається і питання права власності, оренди та субсидіювання на окремі об'єкти. Відсутній механізм взаємодії державних структур, місцевих органів та громадських організацій. під час проведення необхідних пам'яткоохоронних заходів.

З дозволених заходів пропонується застосовувати паралельно з виконанням рекомендацій: проведення науково-пошукових досліджень, ведення обліку інвентаризації пам'яток, розробки нових архітектурних креслень, залучати під час літніх навчальних практик викладацький та студентський склад вищих навчальних закладів (архітекторів, реставраторів, художників, будівельників), розробляти магістерські, курсові, дипломні та практичні проекти тощо.

На сьогодні у держави немає достатніх коштів для того, щоб реставрувати чи відремонтувати усі палацово-паркові комплекси. Тому наразі, на думку автора, одним з можливих виходів - є врегулювання законодавства

для створення правових умов передачі палацу у приватну власність або у оренду, як це спостерігається в європейських країнах. Наразі в Україні немає на це законних підстав та не розроблено відповідних програм, які б зацікавили майбутніх меценатів.

Розвиток туризму в категорії палацово-паркових комплексів Вінниччини та безпосередньо культурно-туристична діяльність повинна охоплювати як місцеве населення, так і туристів області та туристів інших регіонів України.

Сучасний розвиток туристичного розвитку інтенсивно йде в різних напрямках, одним з яких стає і «палацовий туризм». У європейських країнах палацово-паркові комплекси стали не тільки предметом поваги, але й прибутковим місцем для їх власників. Туристична програма перебування зазвичай включає в себе усі послуги, які були доступні магнатам того періоду: кінні прогулянки, бали, театральні вистави, звані прийоми, полювання, ведення господарств тощо. Обов'язковим доповненням є продаж тематичних майстерно виконаних виробків та сувенірів.

Класицистичні палацово-паркові комплекси на Вінниччині (у випадку комплексної реставрації) доцільно функціонально адаптувати та використовувати тільки, як «живі» музеї з великими культурними програмами, що є місцем спілкування інтелігенції. Усі початкові допоміжні будівлі палацово-паркового комплексу слід відновити відповідно до їх первісної функції та історичного вигляду, а нові об'єкти в структурі комплексу, за необхідності, будувати в цілісній гармонійній архітектурній єдності з палацовим ансамблем.

Для розвитку культурного туризму необхідно, щоб пам'яткоохоронна діяльність здійснювалася в традиціях життя палацово-паркового комплексу, для якого було характерне вишукане і водночас врівноважене життя господарів. Можливе створення літературно-музичних салонів, постановка аматорських вистав, проведення вечорів, організація фестивалів, присвячених пам'ятним

датам, запрошення до палацово-паркового комплексу відомих письменників, художників, артистів, яким, надавався б творчий відпочинок у палаці, що паралельно міг би супроводжуватися зустрічами з місцевим населенням, громадськими організаціями і туристами.

Господарська діяльність, яка була невід'ємною частиною життя класицистичного палацово-паркового комплексу, повинна отримати найширший розвиток, яка може мати два основних напрямки: проведення майстер-класів з відродження ремесел та прикладів сільськогосподарського виробництва. Це, в свою чергу, покращить туристичну зацікавленість різних верств населення та сприятиме збереженню та експлуатації пам'ятки.

Для розвитку пізнавального туризму потрібно передбачати взаємозв'язок багатой культурно-історичної спадщини України та спільності історії з країнами-сусідами. Організація міжнародних турів для вихідців подільського регіону, які зараз проживають в Польщі і нащадків польських родів, народжених в палацах Вінниччини (Грохольські, Бжозовські, Потоцькі) та активне залучення молоді до подорожей по рідному краю, створили б початок туристичного розвитку регіону та збільшення інтересу до пам'яток палацової архітектури (Табл. 5.5).

Зростання ділової активності, розширення міжнародних контактів є серйозною передумовою для розвитку ділового туризму. Основна увага має бути приділена: розвитку туристично-екскурсійних послуг для учасників міжнародних конгресів, конференцій, симпозіумів; організації міжнародних торговельних виставок, ярмарків; створенню умов для надання туристично-екскурсійних послуг при проведенні міжнародних оглядів науково-технічних досягнень на базі великих наукових центрів і організацій.

Готелі в заміських маєтках далеко не усюди будуть затребувані. Адже, формувалися класицистичні палацово-паркові комплекси для відокремленого родинного перебування або постійного життя на природі, на відстані від міста.

Наразі туристичний інтерес до такого об'єкта, на околицях населених пунктів, дещо обмежений.

З метою втілення вищевикладених напрямків та задля підвищення ефективності використання наявних палацово-паркових пам'яток, як туристичних ресурсів, доцільно також здійснити наступні заходи:

- включення палацово-паркових комплексів як об'єктів у вже наявні пізнавальні, туристичні маршрути;
- створення різних тематичних маршрутів, куди будуть включені тільки класицистичні палаци і садиби, але які відповідатимуть заданій тематиці, наприклад, по певному архітектурному стилю, або за палацами одного власника чи роду;
- створення на базі палацово-паркових комплексів різного характеру музеїв, таких у яких були б зібрані збережені колекції власників;
- організація в вцілілих будівлях палаців своєрідних кінотеатрів з показом ретроспективних фільмів, тематичних мистецьких конференцій;
- створення та розвиток на базі палацово-паркових комплексів або поблизу них будинків відпочинку, санаторіїв, пансіонатів, готелів;
- створення літературно-музичних салонів, постановка аматорських вистав, проведення балів, організація фестивалів, присвячених пам'ятним датам, запрошення в садибу відомих письменників, художників, артистів, яким надавався б творчий відпочинок у палацово-парковому комплексі.

При відновленні історичних палацово-паркових комплексів з включенням їх в сучасне життя, дуже важливо врахувати наступне:

- максимально зберегти історичний вигляд палацово-паркового комплексу, включаючи господарські будівлі та споруди, паркові композиції, водні та ландшафтні системи, взаємозв'язок з природним оточенням;
- мати можливість вільного доступу до палацово-паркових комплексів, як пам'яток історії та культури, використовувати їх в пізнавальних цілях.

Рекомендовані туристичні маршрути по Вінницькій області

Сучасні правила реставрації стверджують, що всі доповнення, необхідність яких визнано з естетичних або технічних міркувань, повинні мати ознаки, що дозволяють їх ідентифікувати, як реставраційні доповнення і відтворюватися виразно в композиції, щоб реставрація не призвела до викривлення архітектурної або мистецької частини (декор, фрески, архітектурні деталі об'єкта) чи втрати її історичної цінності.

Відомо, що пам'ятки історії та культури мають матеріальну, пізнавальну та історичну цінність. Вони є предметом патріотичної поваги та шани, наочним та духовним свідченням багатства культури та історії народу, який їх створив, для прийдешніх поколінь. Серед великого масиву спеціалізованої літератури історичного, архітектурного, реставраційного спрямування, присвячених усвідомленню відношення до культурної спадщини, мало уваги приділяється проблемі виховання поваги суспільства до своєї історії та пам'яток архітектури.

Одним з основних напрямків, які формують комплексність пам'яткоохоронної діяльності, розвиток культурно-туристичної діяльності провідне місце посідає «рівень суспільної та професійної свідомості цінування культурної спадщини» (Недович, 2009)

Висновки до Розділу V

1. Визначено актуальні проблеми збереження палацово-паркових комплексів: відсутність державного програмного фінансування призводить до занепаду та втрати історико-культурного надбання; недосконалість законодавчої бази, фактичне порушення законодавства з питань охорони та використання історико-культурної спадщини набуває все більш системного характеру, з ухиленням від будь-якої відповідальності; порушення системності взаємодій та діяльності органів вищої державної влади, регіональних органів управління та громадських організацій; відсутність в Україні в більшості історико-культурних пам'яток науково опрацьованої облікової документації;

потреба у розробці науково-методичних засад для створення цифрового ресурсу пам'яток культурної спадщини, з можливістю формування електронних тематичних каталогів.

2. Досліджено європейський досвід збереження та використання пам'яток палацової архітектури та встановлено, що в більшості країн розроблене законодавство в сфері приватизації та оподаткування культурної спадщини приватними особами, спостерігається пряма залежність між ступенем використання історичних об'єктів та економікою держави.

3. З'ясовано, що для моделі збереження історичних об'єктів та формування її економічної основи необхідна розвинена нормативно-правова база, як дозволить створювати програми стійкого розвитку та збереження об'єктів історії та архітектури. Це в свою чергу дозволить залучити в роботу фізичних осіб (інвесторів), а також привабити приватний сектор. Необхідними є зміни в системі розподілу повноважень між гілками виконавчої влади, громадськими організаціями та науково-дослідними інститутами.

4. Розроблено певні положення, які потрібно попередньо врахувати перед вибором рекомендацій: врахування категорії невідкладності проведення робіт; врахування рівнів регіональних особливостей; дотримання основних принципів виконання подальших дій: системності, автентичності, наступності, просторової цілісності, автономності та збереження місцевого "духу".

5. Запропоновано рекомендації по збереженню та функціональній адаптації класицистичних палацово-паркових комплексів: Консервація - збереження залишків будівлі палацу, руїн палацово-паркового комплексу в існуючому стані шляхом зміцнення її матеріальної структури, захист від подальшого руйнування - *Андрушівка, Біличин*; Цілісна реставрація - комплексна реставрація з максимальним відновленням історико-архітектурної цінності - *Тульчин, Муровані-Курилівці, Іванів, П'ятничани*; Ремонтно-реставраційні роботи - проведення заходів щодо пам'ятки з метою утримання її в належному експозиційному чи експлуатаційному стані - *Нападівка, Гушчинці*,

Серебринці, Дашів; Відновлення - відновлення цілісності об'єктів та втраченого загального композиційного рішення з допущенням сучасних методів підходу до вирішення заповнень втрачених об'єктів – *Печера (палац), Стрижавка (палац)*

б. Запропоновано супроводжуючі методи збереження : Пристосування - функціональне пристосування палацово-паркових комплексів під: музеї, туристичні готелі, комплекси культурно-розважального та культурно-освітнього призначення. Залучення громадськості, проведення культурно-масових тематичних заходів, в яких просвітницька діяльність може включати проведення постійно діючих семінарів, присвячених вивченню творчості видатних історичний діячів, з іменами яких пов'язані конкретні палаци та населені пункти - *Немирів, Антоніль, Хмільник, Тульчин (Opera Fest)*; Популяризація - за підтримки волонтерських організацій, громадських організацій та благодійних фондів проведення ревіталізаційних освітньокультурних заходів з метою популяризації пам'яток, дослідження та вивчення архівних матеріалів, розробки уточнюючих креслень. З паралельним розчищенням території палацово-паркових комплексів, прибирання внутрішнього простору палаців (за зразком проведеного заходу в селі Тартакові в палацово-парковому комплексі Лянцкоронських) - *Привітне, Андрушівка, Соколівка*.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації розв'язано науково-прикладне завдання: визначено архітектурно-композиційні, функціонально-планувальні, стильові особливості та типологізовано класицистичні палацово-паркові комплекси на Вінниччині наприкінці XVIII початку ХХ ст.; надано рекомендації для їх функціональної адаптації. В результаті дослідження сформульовано наступні висновки:

1. Встановлено стан дослідження, проведено аналіз, систематизацію літератури та джерельної бази. Визначено, що питання особливостей архітектури класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини висвітлено у групі найвідоміших об'єктів, решта залишається поза увагою. Аналіз джерельної бази та літератури засвідчив, що немає комплексної праці, присвяченої вивченню архітектурно-композиційних, функціонально-планувальних та стилістичних особливостей класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини в контексті загальноєвропейського впливу.

2. Опрацьовано комплексну методику дослідження, на різних етапах використано традиційні загальнонаукові методи дослідження: емпіричні, теоретичні та спеціальні архітектурні: метод натурних досліджень, історичний, морфологічний, порівняльно-історичний, типологічний, архітектурно-композиційний, графічний та комп'ютерний методи – це все дає можливість комплексно вирішити завдання, поставлені у дисертації. Методом вибірки обрано та вивчено 20 об'єктів та визначено стан їх збереженості.

3. Проаналізовано становлення та розвиток стилю класицизму в архітектурі Речі Посполитої (стилю Короля Станіслава Августа) та Російської імперії (за часів Катерини II та її наступників). Встановлено їх вплив на формування архітектури палацово-паркових комплексів на території України. Визначено, що Вінниччина послідовно входила до складу двох держав: формування класицистичних палацово-паркових комплексів відбувалось під впливом загальноєвропейських стильових тенденцій, за влади Речі Посполитої; подальший розвиток відбувався інерційно під владою Російської імперії, проте

за польських власників; продовження класицистичних традицій в архітектурі палацово-паркових комплексів відбувався уже за російських власників.

4. Уточнено хронологічні межі становлення та розвитку архітектури класицистичних палацово-паркових комплексів на Вінниччині та визначено характерні особливості для кожного етапу: I етап – остання чверть XVIII ст., ранній класицизм (формування стилю); II етап – перша чверть XIX ст., зрілий класицизм (інерційний розвиток стилю); III етап – 30 – 50-ті роки XIX ст., пізній класицизм (подальший інерційний розвиток стилю, конфіскація палаців); IV етап – кінець XIX - початок XX ст., архітектурна течія неокласицизму.

5. З'ясовано, що на формування класицистичних палацово-паркових комплексів на території Вінниччини впливали соціально-економічні, містобудівні, географічні, регіональні та функціонально-просторові чинники. Аналіз чинників показав прямо пропорційну залежність при формуванні класицистичного палацово-паркового комплексу, між заможністю власника маєтку, його світоглядною орієнтацією, масштабом населеного пункту, рельєфом та життєво-функціональними процесами.

6. Визначено функціональне зонування класицистичних палацово-паркових комплексів кінця XVIII – початку XX ст. та розподіл території на зони: парадну, палацову, службову, господарську, паркову, комунікаційну – які поєднувались візуально-просторовими зв'язками та містили кожна свої структурні елементи (палаці, флігелі, комори, стайні, склади, в'їзні брами, алеї, курдонер, оранжереї, альтанки тощо).

7. Встановлено основні принципи композиційно-просторової організації класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини: симетрично-осьова організація території; домінування палацу протягом всього досліджуваного періоду та підпорядкування його об'єму решти будівель; розташування складових «парадний двір – палац – парк – водойма» на головній композиційній осі; візуальне замикання парадного простору; підведення головної алеї до палацу. Визначено принципи розташування господарської та

службової зон: на одній лінії з палацовою зоною (Соколівка, Тульчин тощо), по обидва боки від парадної зони (Вороновиця, Дашів тощо), з одного боку від парадної і палацової зон (Нападівка, Привітне); на периферії території маєтку (Муровані-Курилівці, Іванів).

8. Виконано типологію класицистичних палаців за архітектурно-композиційними характеристиками: за типами симетрії відносно головної композиційної осі, за поверховістю, за ритмічністю горизонтальних та вертикальних членувань, кількістю ризалітів, за формою даху, за головними архітектурними елементами, що формують композицію фасаду, де основою формування класицистичних палацу стала чітка осьова симетрія. Головний акцент палацу – античний портик на головному та парковому фасадах (Нападівка, Печера, Муровані-Курилівці, Біличин тощо). Виконано типологію класицистичних палаців за архітектурно-планувальними характеристиками: за симетрією плану – симетричні (Тульчин, Вороновиця, Печера ті ін.) та асиметричні (Андрушівка, Дашів, Чорномин, Соколівка); за формою плану – у вигляді широкого прямокутника (Серебринці, Чорномин, Біличин), видовженого прямокутника (Немирів, Дашів, та ін), П-подібний (Антопіль, Івнів, М.Тульчин), у вигляді підкови (Тульчин, Печера, П'ятничани), за планувальною схемою – анфіладний та змішаний тип, за розміщенням комунікаційних вузлів – центричні та змішані.

9. Виявлено характерні стильові класицистичних палаців – античний портик з колонами іонічного, корінфського, композитного, рідше тосканського ордерів, основні засоби зовнішнього декорування – пілястри, гірлянди, дентикули, рельєфні фризи; стіни перших поверхів – рустуванням, балкони та парапети – огороження балюстрадаю; прямокутні віконні прорізи декорували трикутними, прямокутними, лучковими сандриками. З'ясовано та охарактеризовано поділ внутрішнього простору палаців на вхідну, парадну, житлову та допоміжну функціональні зони.

10. Проаналізовано європейський досвід у сфері збереження культурної спадщини, який базується на стійкій законодавчій базі, за якою здійснюється пряма взаємодія чотирьох основних структурних елементів: державна система управління спадщиною, науково-дослідні інститути, громадські організації, приватні особи. Сьогодні в Україні немає на це законних підстав та не розроблено відповідних програм, які б зацікавили меценатів. Надано рекомендації із збереження та функціональної адаптації класицистичних палацово-паркових комплексів: консервація, цілісна реставрація, ремонтно-реставраційні роботи, відновлення. Рекомендовано супровідні методи збереження: пристосування та популяризація.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА ДОКУМЕНТАЦІЯ

1. ДБН В.3.2-1-2004 *Реставраційні, консерваційні та ремонтні роботи на пам'ятках культурної спадщини*, 2004. Державний комітет України у справах містобудування і архітектури Київ. [online] Доступно: <https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/1-1-0-388> [Дата звернення 10 вересня 2019].
2. ДСТУ Б Б.2.2-10:2016 *Склад та зміст науково-проектної документації щодо визначення меж і режимів використання зон охорони пам'яток архітектури та містобудування*, 2016. Науково-дослідний і проектний інститут містобудування. [online] Доступно: <http://ndpi.com.ua/articles/28.pdf> [Дата звернення 21 вересня 2019].
3. Закон України *Про охорону культурної спадщини*, 2000 (ред. 25.01.2019). Верховна Рада України. [online] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> [Дата звернення 21 вересня 2019].
4. Закон України *Про Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації*, 2009. (ред. 05.07.2012). Верховна Рада України. [online] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/574-17> [Дата звернення 21 вересня 2019].
5. Закон України *Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей*, 1999 (ред. 13.05.2014). Верховна Рада України. [online] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/574-17> [Дата звернення 21 вересня 2019].
6. Конституція України, 1996 (ред. 30.09.2016). [Online] Доступно: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [Дата звернення: 21 вересня 2019].
7. Міжнародна хартія з охорони й реставрації нерухомих пам'яток і визначних місць (Венеційська хартія), 1964. [online]

Доступно: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_757/sp:max25 [Дата звернення 21 вересня 2019].

8. *Постанова від 26 липня 2001 р. N 878 Про затвердження Списку історичних населених місць України.* Кабінет Міністрів України. [online]

Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2001-%D0%BF> [Дата звернення 21 вересня 2019].

ЛІТЕРАТУРА

9. Антонович В., 1904. Українські міста. Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV-XVIII ст. Львів: *Накл. наук. товариства ім.Т.Г.Шевченка*, с.311- 383.

10. Асеев, Ю., 1989. *Стили в архитектуре Украины.* Киев: Будивельник

11. Баженов, Л., 1993. *Поділля в працях дослідників та краєзнавців XIX – XX століття.* Кам'янець-Подільський: МП «Вінок».

12. Барабанцев, В., 2016. *Тисячолітні П'ятничани: історичний нарис.* TOV "Vydavnytvo-drukarnja DILO"

13. Березіна, І., 2005. Мистецька спадщина Наполеона Орди у пам'яткоохоронній та реставраційній справі. *Українська академія мистецтва.* № 12, с. 186-193.

14. Бартенъев, И., Батажкова, В., 1983. *Очерки истории архитектурных стилей.* Москва: Изобразительное искусство.

15. Бевз, М., 2004. *Методологічні основи збереження та регенерації заповідних архітектурних комплексів історичних міст.* Дисертація доктора архітектури. Харківський державний технічний університет.

16. Бенуа, А. ред. 1904. Фомин, И., *Московский классицизм (Архитектура в Москве в эпоху Екатерины II и Александра I.) Мир искусств.* Санкт-Петербург: Книжный магазинъ. № 7, с. 187-195.

17. Бовуа, Д., 1996. *Шляхтич, кріпак і ревізор: Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831-1863).* Переклад З.Борисюк. Київ: ІНТЕЛ.

18. Бовуа, Д., 1998. *Битва за землю в Україні. 1863-1914: Поляки в соціо-етнічних конфліктах*. Переклад З.Борисюк. Київ: НАН України, Ін-т східноєвропейських досліджень. Критика.
19. Брокгауз, Ф., Эфрон, И., 1890. *Энциклопедический словарь*. ред. Андриевского И. Санкт-Петербург: Изд.
20. Брославський, В. 2015. *Становище польської шляхти на Правобережній Україні наприкінці XVIII ст.*
21. Вечерський, В., 2002. *Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України*. Київ: НДІТІАМ.
22. Вечерський, В., 2003. *Спадщина містобудування України*. Київ:НДІТІАМ
23. Вечерський, В., 2006. *Курс історії архітектури*. Методичний посібник дисципліни «Всесвітня історія архітектури». Київ: Видавництво інституту проблем сучасного мистецтва.
24. Вігуржинський, В., 2011. *Палац Потоцького 1782 р.: Фотоальбом*. Тульчин: «АРГО» .
25. Власов, В., 1995. *Стили в искусстве. Словарь. Т.1*. Санкт-Петербург: Издательство Кольна.
26. Водзинский, Е., Нельговский, Ю., Трегубова, Т., 1982. *Методические рекомендации по исследованию историко-архитектурного наследия в городах Украинской ССР*. Киев: КиевНИИПградостроительства.
27. Лихачев. Д., 1981. *Восстановление памятников культуры (проблемы реставрации)*. Москва: Искусство.
28. Всеобщая история архитектуры. Т.5. 1968. *Архитектура Западной Европы XVI - первая половина XIX в.* Москва: Стройиздат.
29. Всеобщая история архитектуры. Т.6. 1968. *Архитектура России, Украины и Белоруссии XVI - первая половина XIX в.* Москва: Стройиздат .
30. Гальчак, С., 2011. *Розвиток краєзнавства у Східному Поділлі: XIX - поч. XXI ст.* Монографія. Вінниця: Меркьюрі-Поділля.
31. Гальчак, С., 2005. *Краєзнавці Вінниччини*. Вінниця: Книга-Вега.

32. Гижко, Н., 2007. Перлини Вінниччини. Вінниця: Фенікс-Інфракон.
33. Гіляров, С., 1940. Архітектурні стилі. Ампір. *Архітектура Радянської України*. №1, с.34-38.
34. Грохольська, С., 2018. *Болючі спогади 1917-1919*. Вінниця: Друкарня-видавництво ТВОРИ. Видавець Генріх Грохольський.
35. Гульдман, В., 1893. *Населенные места Подольской губернии, с указанием некоторых справочных о них сведений*. Каменец-Подольский. Издание подольского губернского статистического комитета.
36. Гуцевич, А., 2008. Русская усадьба в эпоху расцвета классицизма (конец XVIII - начало XIX вв.). *Вестник славянских культур*. № 1/51, с.188-194.
37. Демків, М., Лінда, С., Метод стилістичного аналізу містобудівельних об'єктів. *Вісник НУ "Львівська політехніка"*. № 375. с. 27 - 30.
38. Деніс, М., 2012. *Немирівський парк і палац: переплетіння доль*. Кн. 1: За Потоцьких - Строганових. Немирів: ФОП Корзун.
39. Деніс, М., 2012. *Немирівський парк і палац: переплетіння доль*. Кн. 2: За Щербатових та за новітнього часу. Немирів: ФОП Корзун.
40. Денисова, Л., 1988. Палацово-парковий ансамбль в Мурованих-Курилівцях. Історична довідка. Вінниця: Особистий архів.
41. Денисова, Л., 1992. Палацово-парковий ансамбль в Вороновиці. Історична довідка. Вінниця: Особистий архів.
42. Денисова, Л., 1992. Палацово-парковий ансамбль в Гушинцях. Історична довідка. Вінниця: Особистий архів.
43. Друг, О., Малаков, Д., 2004. *Особняки Києва*. Київ: Кий.
44. Дубяго, Т., 1963. *Русские регулярные сады и парки*. Ленинград: Госстройиздат.
45. Дьомін, М., 2005. Актуальні проблеми пам'яткоохоронної діяльності в Україні. *Мистецькі обрії*. № 7, с. 263-268.
46. Жирнов, А., 1977. *Искусство паркостроения*. Львов: Вища школа., изд-во при Львовском университете.

47. Захватович, Я. 1967. *Польская архітектура*. Варшава: Аркады.
48. Енциклопедія Українознавства. Т. 6. 1992. Львів: Молоде життя
49. Ізотов, А., 2014. *Садиба Пишлуських*. Історична довідка. Том II. Київ: УкрНДІпроектретаврація.
50. Історія міст і сіл УРСР: Т.2. Вінницька обл. 1972. Київ: Ін-т Історії АН УРСР.
51. Ігнаткін, І., 1970. *Історія українського мистецтва*. Т.4. Київ: ГРУРЕ
52. Игнаткин, И., 1974. *Архитектура классицизма на Украине*. Автореферат диссертации доктора архитектуры. Институт живописи, скульптуры. и архитектуры им. И.Е. Репина.
53. Игнаткин, И., 1954. *Исторические связи украинских и русских зодчих XVII-XIX веков*. Изд-во Академии архитектуры Украинской ССР. с. 159-180.
54. Иконников, А., 1993. *Архитектура и история*. Москва: АРХИТЕКТУРА
55. Клименюк, Т., Проскуряков, В., Ковальчук, Х., 2014. *Ілюстрований словник архітектурних термінів: навч.посібник*. Львів: Вид-во Львівської Політехніки.
56. Калван, А., 1999. *Паспорт пам'ятки архітектури та містобудування Замок-садиби Холоневських в с. Іванів, Вінницької області Калинівського району*. Управління містобудування та архітектури Вінницької облдержадміністрації.
57. Кілессо, С., 1969. *Канів*. Історико-архітектурний нарис.: Будівельник.
58. Ковальчук, Х., 2001. Класицизм у Львові. Маршрут по місту. *Галицька брама*. Львів, № 4 ,с.6-8.
59. Ковальчук, Х., 2004. *Особливості архітектури Львова наприкінці XVIII – першої половини XIX ст. (стильові тенденції та типологія споруд)*. Дисертація кандидата архітектури. НУ «Львівська Політехніка».
60. Козинюк, Н., Смоляк, В., 2013. Архітектура панського палацу в селі Чорномин Піщанського району. *Сучасні технології, матеріали та конструкції в будівництві*. № 8,с. 130-134.

61. Козюлин, В., 1954. *Композиционные приемы в архитектуре второй половины XVIII - нач. XIX вв.* Диссертация кандидата архитектуры. КНУБА.
62. Колесник, В., 2007. *Відомі поляки в історії Вінниччини: Біографічний словник.* Вінниця: ВМГО "Розвиток".
63. Косаревский, И., 1961. *Парки Украины.* Москва: Стройиздат.
64. Косаревский, И., 1986. Основные памятники дворцово-паркового искусства Приднепровья (II пол. XVIII - XIX вв.). *Материалы к Своду памятников истории и культуры народов СССР по УССР.* Киев: НИИТИ, с. 185-201.
65. Косенко, І., 2003. Елементи французьких пейзажних парків другої половини XVIII століття в паркових композиціях „Софіївки”. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції „Старовинні парки та проблеми їх збереження”.* Київ: Фітосоціоцентр, с. 15-23.
66. Кривошея, І., 1997. *Еволюція дворянства правобережної України наприкінці XVIII - початку ХХ.* Дисертація кандидата історичних наук. Київ: Київський університет ім. Тараса Шевченка.
67. Курашов, Ю., 2017. Критерии оценки объектов культурного наследия: культурно-исторический аспект и правовое решение. *Академический вестник УралНИИпроект РААСН.* № 4, с.40-44.
68. Курбатов, В., 2007. *Всеобщая история ландшафтного искусства. Сады и парки мира.* Москва: Ексмо.
69. Кушнір, М., 1998. *Історична довідка палацу в Іванові Калинівського району Вінницької області.*
70. Левкович, Н., 2004. *Стильові особливості палацових та садибно-паркових ансамблів Галичини кінця XVIII - першої половини XIX ст.* Автореферат дисертації кандидата архітектури. Львівська академія мистецтв
71. Лесик, О., 2013. Принципи реставрації пам'яток архітектури. Традиції та новаторство. *Дослідницькі та науково-методичні праці.* Вип. 21, с. 97-104.

72. Леонтьев, Д., 2010. *Архітектура України*. Велика ілюстрована енциклопедія. Харків: Веста.
73. Липа, О., 1960. *Визначні сади і парки України та їх охорона*. Київ: Вища школа, Видавництво Київського університету.
74. Лисенко, С., Чернецький, Є., 2007. *Правобережна шляхта (кінець XVIII – перша пол. XIX ст.)*. Біла Церква: Видавництво ТОСК.
75. Лінда, С., 1999. *Стилістичні та архітектурно-композиційні аспекти розвитку архітектури Львова періоду історизму у XIX – поч. XX ст.* Автореферат дисертації кандидата архітектури. НУ «Львівська Політехніка»
76. Легун, Ю., 2017. *Топографічний опис Подільської губернії 1799р. Вінницький, Ямпільський, Брацлавський повіти*. Вінниця: ТОВ Нілан-ЛТД.
77. Лобко, О., 2008. *Поміщицькі маєтки Правобережжя в умовах соціально-економічної трансформації 1831-1917 років (за матеріалами володінь графів Потоцьких)*. Автореферат дисертації кандидата історичних наук. Київ: Національний університет "Києво-Могилянська академія".
78. Логвин, Г., 1982. *Украина и Молдавия: Справочник-путеводитель*. Москва: Искусство.
79. Логвин, Г., 1963. *Украинское искусство X-XVIII вв.* Москва: Искусство
80. Лорентц, С., Роттермунд, А., 1984. *Класицизм в Польше*. Варшава: Аркады.
81. Лукомська, З., 2011. Пристосування колишнього палацу Потоцьких у місті Івано-Франківську під музейно-виставковий комплекс. *Проблеми розвитку міського середовища*. № 5-6, с.144-155.
82. Майко, І., 2001. Шляхетський рід Тишкевичів, засновників Бердичівського конвенту. *Велика Волинь*: М.А.К. с. 123-127.
83. Малаков, Д., 2008. *Минувшина Немирова*. Київ: Оранта.
84. Малаков, Д., 1982. *По Брацлавщине (От Винницы до Тульчина)*. Москва: Искусство.

- 85.** Малаков, Д., 1988. *По Восточному Подолию (От Жмеринки до Могилева-Подольского)*. Москва: Искусство.
- 86.** Мещеряков, В., 2016. *Механізми державного регулювання у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури в регіонах*. Дисертація кандидата архітектури. Національна академія державного управління при президентові України.
- 87.** Михайлишин, О., 1999. *Палацово-паркові ансамблі Волині 2^ї пол. XVIII-XIX століть (передумови, напрями, закономірності архітектурного розвитку)*. Дисертація кандидата архітектури. Академія образотворчого мистецтва і архітектури.
- 88.** Мунц, О., 1941. О классическом и классике: вопрос терминологии. *Архитектура СССР*. № 6.
- 89.** Наумова, Г., 2009. *Дворянские и купеческие усадьбы Подольского уезда Московской губернии в культурной жизни пореформенной России (1861 -1917 гг.)*. Диссертация кандидата исторических наук. Институт российской истории Российской Академии Наук.
- 90.** Некрасов, А., 1936. Русское зодчество эпохи классицизма и ампира. *Акад Архитектуры*, №1. с. 28 – 34.
- 91.** Нельговский, Ю., *Принципы восстановления и современного использования дворцово-парковых ансамблей УССР*. Автореферат диссертации кандидата архитектуры. Институт по градостроительству.
- 92.** Овсійчук, В., 2001. *Класицизм і романтизм в українському мистецтві*. Київ: Дніпро.
- 93.** Ожегов, С., 1993. *История ландшафтной архитектуры: Краткий очерк*. Москва: Стройиздат.
- 94.** Палладио, А., 1989. *Четыре книги об архитектуре*. Москва: Стройиздат.
- 95.** Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР: 1985. Т.2. Киев: Будывельник.
- 96.** Петришин, Г., та ін., 2006. *Історичні архітектурно-містобудівні*

- комплекси: наукові методи дослідження. Львів: НУ «Львівська політехніка».
- 97.** Пиорковский, А., 1859. Село Нападовка, 31 декабря 1858 г. *Киевские губернские ведомости. Часть неофициальная.* № 9. с. 68-70.
- 98.** Пламеницька, О., 2014. Автентичність і достовірність: концепт і проблема архітектурної реставрації. *Архітектурний вісник КНУБА.* № 1, с. 83-92.
- 99.** Погранична, І. 2019. *Архітектура палаців Якуба Кубицького кін. XVIII – поч. XIX ст..* Дисертація кандидата архітектури. НУ «Львівська політехніка».
- 100.** Потупчик, М., 2008. *Паспорт об'єкта культурної спадщини. Палац Потоцьких. Тульчин.* Вінниця: Укрвління культури і туризму Вінницької облдержадміністрації. Відділ охорони пам'яток історії та культури.
- 101.** Похилевич, Л. 1864. *Сказание о населенных местностях Киевской губернии.* Киев: Тип-фія Киевопеч. Лавры.
- 102.** Прибега, Л., 1992. Форма, образ, функція пам'яток архітектури. *Архітектура України.* №1, с. 19-22.
- 103.** Прибега, Л., 2015. *Архітектурна спадщина України: пам'яткоохоронний аспект.* Монографія. Київ: Інститут культурології НАМ України.
- 104.** Регель, А., 1896. *Изящное садоводство.* Санкт-Петербург: Г.Б. Винклер.
- 105.** Ремешило-Рибчинська, О., 1994 Про необхідність цілісного аналізу історичних архітектурно-мистецьких комплексів. *Проблеми містобудування західної України.* Львів: ду. с. 110 - 111.
- 106.** Ремешило-Рибчинська, О., 2006. Ревалоризація архітектурно-функціонального образу резиденції в Підгірцях в історично сформованому ландшафті Вороняків. *Вісник НУ «Львівська політехніка». Архітектура.* № № 568, с. 286-292.
- 107.** Рибчинський, О., 2017. *Формування і ревіталізація середмість історичних міст України.* Автореферат дисертації доктора архітектури. НУ «Львівська політехніка».
- 108.** Ричков, П., 1993. Палацове будівництво на Волині XVIII – поч. XIX ст. II Велика Волинь: минуле й сучасне. *Тези міжнародної краєзнавчої конференції.*

Житомир. с. 144–145.

- 109.** Рогозов, В., 2007. *Паспорт опорядження фасаду. Пам'ятка XIXст. Садиба в с.м.т. Дашів Вінницької області.* Львів: Український регіональний спеціалізований науково-реставраційний інститут «УкзЗахідпроектреставрація».
- 110.** Родічкін, І., Родічкін, О., 2005. *Старовинні маєтки України: Книга-альбом.* Київ: Мистецтво.
- 111.** Ротенберг, Е. 1971. *Западноевропейское искусство XVII ст.* Москва: Искусство.
- 112.** Свирида, И., 1999. *Между Петербургом, Варшавой и Вильно: Художник в культурном пространстве. XVIII – середина XIX в.* Москва: ОГИ
- 113.** Соколова, М., 2003. “Білий Дім” у Чорномині. *День.* Київ: №206, с. 3-5
- 114.** Соснова, Н., 2003. *Архітектурно-ландшафтний уклад садибно-паркових комплексів Галичини (кінця XVIII – початку XIX століть).* Дисертація кандидата архітектури. НУ “Львівська політехніка”.
- 115.** Тарас, В., 2012. Парк. Історичні витоки. *Народознавчі зошити.* №6, с.1087-1111.
- 116.** Темірова, Н., 2003. *Поміщики України в 1861-1917 рр.: соціально-економічна еволюція.* Дисертація доктора історичних наук. Донецький національний університет.
- 117.** Тиманович, Є., 1982. Архітектурний ансамбль у с. Чорномин Вінницької області. *Збірник республіканської другої наукової конференції з історичного краєзнавства.* с. 262 – 263.
- 118.** Тиманович, Е., 1987. *Дворец Пишлуских.с.Нападовка Липовецкого раена Винницкой области.* Историческая справка.
- 119.** Тиманович Е., 1987. Дворцово-замковый комплекс в с. Иванов Винницкой обл. к.16 – 4 ч.18 вв. *Проблемы современной архитектуры и архитектурное наследие Украины,* Киев: с. 105 – 111.
- 120.** Тимофієнко, В., Єрошев, В., 1993. *Українська садибна архітектура другої половини XVIII ст. – першої третини XIX ст.* Київ: НДІТІАМ.

121. Тимофеенко, В., 1986. Генезис, сущность и этапы развития стиля классицизма на Украине. *Материалы к своду памятников истории и культуры народов СССР*. КиевНИИТИ, с. 41-66.
122. Тимофієнко, В., 1997. Вивчення національних рис містобудування України доби класицизму. *Архітектурна спадщина України*. №. 4. с. 86-101.
123. Тимофієнко, В., 1999. *Зодчі України кінця XVIII – поч. XX ст.*: Бібліграфічний довідник. Київ: НДІТІАМ.
124. Тимофієнко, В., 2002. *Архітектура і монументальне мистецтво: Терміни та поняття*. Київ: Видавництво Інституту проблем сучасного мистецтва.
125. Тимофієнко, В. ред., 2003. Асеев Ю., Вечерський В., та ін., *Історія української архітектури*. Київ: Техніка.
126. Томілович, Л., 2001. *Історичні садиби Вінницької області: каталог* Чернігів: Деснянська правда.
127. Філінюк, А., 2013. Нові явища в господарському розвитку Правобережної України на зламі XVIII – XIX ст. *Історичні науки. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. №23, с.311-323.
128. Холодок, В., 2010. Фактори актуалізації державного управління розвитком палацово-паркових комплексів. *Теорія та практика державного управління*. №2, с.28-32.
129. Холковська, Т., 2013. Замки і палаци Поділля у працях польських дослідників. *Наукові записки Вінницького педуніверситету*. №25, с. 167-172.
130. Хороша, О., Смоляк В., 2015. Дослідження пам'ятки архітектури кінця XVIII – початку XIX століття. в селі Нападівка, Липовецького району, Вінницької області. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. №40, с.137-145.
131. Хороша, О., Смоляк, В., 2014. Палац графині Щербатової в Немирові на Вінниччині. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. №10(8), с.19-26.
132. Хороша, О., 2016. Дослідження історико-архітектурних особливостей

Чорноминського палацу XIX століття Східного Поділля. *Науковий вісник будівництва ХНУБА*. №(2)84, с.94-98.

133. Хороша, О., 2016. Дослідження класичного палацу графів Тишкевичів кінця XVIII – початку XX століття на Вінниччині. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. №43, с.139-146.

134. Хороша, О., Смоляк, В., 2017. Історико-архітектурні особливості розвитку палаців стилю класицизм Східного Поділля кінця XVIII – початку XX століття. *Вісник НУ “Львівська політехніка”. “Архітектура”*. №878, с.49-59.

135. Хороша, О., 2017. Маєток Грохольських-Можайських – еволюція палацу від історичного становлення до сучасної реставрації. *Науковий вісник будівництва. ХНУБА*. №3(89), С. 33-38.

136. Хороша, О., 2019. Принципи планування парків палацово-паркових комплексів вінничини стилю класицизм кінця XVIII – початку XX ст. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. №53, с.121-130.

137. Хороша, О., Смоляк, В., 2014. Пам’ятка архітектури XIX століття – палац в с.м.т. Дашів Іллінецького району Вінницької області. *Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві*. №2(7), с.124-130.

138. Царенко, С., 1994. *Палац Потоцького в м. Тульчин*. Історична довідка. Управління містобудування та архітектури Вінницької облдержадміністрації.

139. Царенко, С., 1998. *Палац Грохольських в с.П’ятничани*. Історична довідка. Управління містобудування та архітектури Вінницької облдержадміністрації.

140. Царенко, С., Білоус, М., 2013. Актуальні проблеми охорони та збереження пам’яток архітектури. *Містобудування та територіальне планування*. №50. с.713-717.

141. Царенко, С., 2000. *Принципи та методи управління розвитком історичних міст на прикладі Поділля*. Автореферат дисертації кандидата архітектури. Державний НДІ теорії та історії архітектури і містобудування.

142. Циганюк, В., 1991. *Нещасні. Щасливі. Маловідомі сторінки з минулого життя Тульчинського двору*. Тульчин: Редакційно-видавничий відділ

вінницького облуправління по пресі.

143. Черкасова, Е., 1985. *Загородные усадебные комплексы Харьковщины II пол. XVIII – нач. XX веков*. Автореферат диссертации кандидата архитектуры. Москва.

144. Чубіна, Т., 2008. *Рід Потоцьких в Україні (Тульчинська лінія): суспільно-політичні та культурологічні аспекти*. Дисертація доктора історичних наук. Черкаський держ. технологічний університет.

145. Шевченко, Л., 2003. *Палацово-паркові ансамблі Полтавщини XVIII - XIX століть*: Дисертація кандидата архітектури. Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури.

146. Шенк, Г., 2001. *Немирів кризь віки*. Вінниця: Континент-ПРИМ.

147. Antoniuk, D., 2017. *Znane polskierody na wschodzie Rzeczypospolitej*.

148. Aftanazy, R., 1996. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. T.10. Wojewodstwo Braclawskie*. Wrocław: Zakład Narodowy im.Ossolinskich.

149. Aftanazy, R., 1996. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. T.11. Wojewodztwo Kijowskie*. Wrocław: Zakład Narodowy im.Ossolinskich.

150. Aftanazy, R., 1996. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. T.9. Wojewodztwo Podolskie*. Wrocław: Zakład Narodowy im.Ossolinskich.

151. Bilinski, M., Lipinski, T., 1845. *Starozytna Polska nog wzglandem historycznym, geograficznym I statystycznym odisana*. Warszawa: s.1342-1344.

152. Czartkowski, A., 1925. *Pan na Tulczynie: wspomnienia o Stan. Szcz. Potockim, jego rodzinie i dworze*. Lwów.

153. Davidson Cragoe, C., 2017. *How to read buildings*. London: Bloomsbury Publishing PLC.

154. Ferrari, F., Medici, M., 2017. *The Virtual Experience for Cultural Heritage: Methods and Tools Comparison for Geguti Palace in Kutaisi, Georgia*. Proceedings of the International and Interdisciplinary Conference. Basel, Switzerland.

155. Jablonowski, A., 1849. *Zieme Ruskie, Ukraina (Kijow-Braclaw)*. Zrodla dziejowe. Warszawa.

156. Jablonowski, A., 1889. *Ziemie ruskie. Wołyń i Podole*. Warszawa: Gebethner i Wolff.
157. Jaroszewski, T., 1988. Czarnomin – palace z dwudziestodolarowego banknote. *Rocznik historii sztuki*, № 17, s. 403-410.
158. Jaroszewski, T., 1982. Materiały do dziejów palace Potockich w Tulczynie. *Rocznik Muzeum narodowego w Warszawie*, №. 26, pp. 309-330.
159. Kaczmarczyk, Z., Lesnodorski, B., 1957. *Historia państwa i prawa Polski od połowy XV w. do r.* Warszawa.
160. Kraszewski, J., 1845. *Wspomnienia Odessy*. T. 1. Wilno.
161. Krzyżanowski, S., 1862. *Tulczyn*. Kraków.
162. Khorosha, O., Smoliak, V., 2018. Classic palace architecture of the Eastern Podillia in Ukraine: historical background and key factors. *The Journal "Architecture Civil Engineering Environment" ACEE*. Vol.11, No.3, s.13-25.
163. Khorosha, O., Smoliak, V., 2018. Architectural ensemble of the Pototskyi in Tulchyn, as the standard of classicism in Eastern Podillia. *Architectural Studies*. Vol.4, No.1, s. 37-45.
164. Macdonald, S., 2012. *Contemporary architecture in historic urban environments*. Conservation Perspectives, The GCI Newsletter.
165. Markowski, F., 1935. *Polskie dwory zwyczajne i obronne XVI – XIX w.* Lwow
166. Milobedzki, A., 1957. *Krotka nauka budownicza dworow, palacow, zamkow podluk nieba i zwyczaju Polskiego*. Wroclaw: Zakt. im. Ossolinskich,
167. Milobedzki, A., 1968. *Zarys dziejow architektury w Polsce*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
168. Moraczewski, J., 1852. *Starozytnosci Polskie*. T. 2. Poznan.
169. Orda, N. 1875-1880. *Album widokow krajowych*. Warszawa: Lit. M. Fajansa.
170. Potocka Z.B. 2014. *Peczara. Dzienniki 1914-1919. Moje własne wspomnienia*. Wydawnictwo LTB.
171. *Słownik geograficzny Krolestwa Polskiego i innych krajow słowianskich: W 15 t.*, 1880-1900. Warszawa: Nakł. F. Sulimierskiego i Wt. Walewskiego.

172. Trzebinski, W., 1962. *Dzialalnosc urbanistyczna magnatow i szlachty w Polsce XVIII wieku*: Warszawa: PWN.
173. Urbansky, A., 1928. *Podzwonne na zgliszczach Litwy i Rusi*. Warszawa: Nakl. Autora. Drukarni St.Niemiry Syn I S-ka.
174. Krzyżanowski, S., 1862. *Tulczyn*. Kraków: Główny skład w księgarni W. Wielogłowskiego.
175. Niemcewicz, J., 1957. *Pamiętniki czasów moich*. T.I. Warszawa:Wyd. Jan Dihn
176. Nemcewich, J., 1858. *Podróże historyczne po ziemiach polkich między rokiem 1811 a 1828 odbyte*. Paryż: A. Francka.
177. Ohocki, J., 1857. *Pamiętniki Jana Duklana Ochockiego.T. 1*. Warsawa: Druk Ed. Nicz i S-ka.
178. Rolle, A., 1864. *Zameczki Podolskie na kresach multańskich*. Krakov: Druk. WL.L. Anczyca I Sp.
179. Trzebinski W. 1962. *Dzialalnosc urbanistyczna magnatow i szlachty w Polsce XVIII wieku*: Warszawa: PWN.

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

Центральний державний історичний архів України, м. Київ

180. Ведомости о расходах на погребение крайчего коронного Францишка Потоцкого и другие документы, относящиеся к этому погребению. 1771–1772. Ф-49. Оп. 1. Спр. 2263. Центральний державний історичний архів України, м. Київ.
181. Выписка из Уманских земских книг. 1826. Ф-49. Оп. 3. Спр. 87. Центральний державний історичний архів України, м. Київ.
182. Генеалогическая таблица графов Потоцких. XVIII века. Ф-49. Оп.3. Спр.1. Центральний державний історичний архів України, м. Київ.
183. Дело о взыскании секвестрованного имения графа Потоцкого 15150 руб. в пользу помещика Дружбовича. Ф-445. Оп. 1. Спр. 59. Центральний державний історичний архів України, м. Київ.
184. Дело о передаче и приеме конфискованных имений Киевской и Подольской

губерний в военное ведомство. Ф-445. Оп. 1. Спр. 2. Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

185. Дело о разрешении состоящему под секретным надзором Михаилу Потоцкому выехать за границу. 1860. Ф-442. Оп. 810. Спр. 111. Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

186. Завещание Софии Потоцкой (копия). 1823. Ф-49. Оп. 3. Спр. 267. Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

187. Книга прихода и расхода денег во время поездки из Тульчина в Варшаву. 1778–1780. Ф. 49. Оп. 1. Спр. 6. Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

188. Копии протоколов Подольского Главного суда о разделе наследственных имений между наследниками Станислава Потоцкого. 1807–1809. Ф-49. Оп. 1. Спр. 2185. Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

189. Материалы фонда Потоцких на фр. яз. 1760–1799. Ф-49. Оп. 2. Спр. 2962. Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

190. О принадлежности села Андрушевка Липовецкого уезда Киевской губернии помещикам Тышкевичам. 1895. Ф-442. Оп.65. Спр.25. Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

191. Письма Болеслава Потоцкого к своей матери. 1816. Ф-49. Оп. 2. Спр. 1761. Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

192. Письмо на фр. языке, присланное Михаилом Потоцким брату помещику Подольской губернии Б.Потоцкому 2–14 мая. 1863. Ф-442. Оп. 813. Спр. 674. Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

193. План тульчинского имения. 1805–1850. Ф-49. Оп. 3. Спр. 186. Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

194. Правила ликвидации конфискованных имений мятежников, утвержденное 28 июля. 1832. Ф-445. Оп. 1. Спр. 1. Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

195. Семейный список графа Станислава Потоцкого. 1805. Ф-49. Оп. 1. Спр. 2169.

Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

196. Сведения о принадлежности м. Немирова помещику гр. Потоцкому. Ф-442. Оп.33. Спр. 110. Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

197. Сведения об имениях, принадлежащих полякам в Каменецком, Липовецком и Балтском уездах, 1865. Ф-442. Оп.97. Спр. 300. Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

198. Список книг, данных гр. Болеславом Потоцким в Немировскую гимназию. 1857. Ф-49. Оп. 2. Спр. 1430. Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

Державний архів Вінницької області

199. Архітектурно-ландшафтний устрій комплексу садиби в м. Дашеві Вінницької області Липовецького району. Натурні обстеження. Фотофіксації. (УкрЗахідпроектреставрація). 1992. Ф.Р-4510, Оп. 1, Спр. 652. Державний архів Вінницької області.

200. Геометрический специальный план Киевской губернии Липовецкого уезда села Нападовки владения помещицы П.М. Протопоповой. 1877. Ф.Д-10. Оп.2. Спр.13. Державний архів Вінницької області.

201. Геометрический специальный план Киевской губернии Липовецкого уезда села Нападовки владения помещицы П.М. Протопоповой. 1877. Ф.Д-10. Оп.3. Спр.33. Державний архів Вінницької області.

202. Дворец графини М. Щербатовой. Розарий. План. 1907. Ф.Д-869. Оп. 2. Сп. 5. Державний архів Вінницької області.

203. Копии документов выявленных в государственных архивах, из жизни А. Ф. Можайского. 1953. Ф.Р-1154, Оп. 1, Спр. 47. Державний архів Вінницької області.

204. Карти Подільської губернії. 1863. Ф.Ф. 879. Оп.1, Спр.1. Державний архів Вінницької області.

205. Карта Тульчинського округу. 1911, Ф.Р-5023. Оп. 2. Спр.186. Державний архів Вінницької області.

- 206.** План г.Немирова Подольской губернии. 1913. Ф.Д-896. Оп.1. Спр.89. Державний архів Вінницької області.
- 207.** План усадебных земель м.Печары, Подольской губернии, Брацлавского уезда. 1862. Ф.Д-896. Оп.1. Спр.105. Державний архів Вінницької області.
- 208.** План имения гр.Грохольских в с.Пятничаны. 1907-1908. Ф.Д-896, Оп.2, Спр.17. Державний архів Вінницької області.
- 209.** План имения гр.Грохольских в с.Пятничаны. Проект отопления дворца. Нач. XX века. Ф.Д-896, Оп.2, Спр.18. Державний архів Вінницької області.
- 210.** Проект дворца кн.Щербатовых в г.Немирове. Главный фасад. 1896. Ф.Д-896. Оп.2. Спр.1. Державний архів Вінницької області.
- 211.** Проект дворца кн.Щербатовых в г.Немирове. Строевой фасад. 1896. Ф.Д-896. Оп.2. Спр.2. Державний архів Вінницької області.
- 212.** Проект дворца кн.Щербатовых в г.Немирове. Западный фасад. 1896. Ф.Д-896. Оп.2. Спр.3. Державний архів Вінницької області.
- 213.** План Подольской губернии Ольгопольского уезда села Чарномына. 1846. Ф.Д-666, Оп.1. Спр.39. Державний архів Вінницької області.
- 214.** План Подольской губернии Ольгопольского уезда части села Чарномына. 1848. Ф.Д-666, Оп.1. Спр.41. Державний архів Вінницької області.
- 215.** План имения графини Строгановой. 1835. Ф.Р-39. Оп.5. Спр. 12. Державний архів Вінницької області.
- 216.** План Немировского имения графини Щербатовой. 1892. Ф.Д-10, Оп.3. Спр.877. Державний архів Вінницької області.
- 217.** План крестьянских усадебных земель Киевской губернии, Липовецкого уезда села Нападовки. 1866. Ф.Д-368, Оп.1. Спр.187. Державний архів Вінницької області.
- 218.** План села Андрушовки графини Тышкевич. Подольской губернии Липовецкого уезда. 1864. Ф. Д-10. Оп.2. Спр.156. Державний архів Вінницької області.
- 219.** Переписка Щербатовой с детьми Владимиром и Александрой. 1882, 1900.

Ф.Д-863. Оп.1. Спр.89. Державний архів Вінницької області.

220. Реест памятников архитектуры. 1963. Ф.Р.4510. Оп.3. Спр.1. Державний архів Вінницької області

221. Фотографии пребывания А.Ф. Можайского на Подолии. 1953. Ф.Р-5482, Оп. 1, Спр. 3. Державний архів Вінницької області.

222. Фотографии Щербатовых, Строгановых. 1907. Ф.Д-863. Оп.1. Спр.117. Державний архів Вінницької області.

223. Эскиз партера перед дворцом кн.Щербатовых в г.Немирове.1897. Ф.Д-869. Оп. 2. Сп. 5. Державний архів Вінницької області.

224. Часть парка Немировского двора. 1900. Ф.Д-896. Оп.1. Спр.84. Державний архів Вінницької області.

Державний архів Хмельницької області

225. Об открытии народных училищ в уездных и заштатных городах Подольской губернии. Ф-67. Оп.1. Спр.458. Державний архів Хмельницької області.

226. О переименовании м.Тульчин и Немирова Брацлавского уезда в безуездные города или посады. 1883. ДАХО, Ф-227. Оп.1 Т.5, Спр.845. Державний архів Хмельницької області.

227. Опис Брацлавського, Грабовського, Немирівського та ін. Костьолів. 1799 р. Ф. 685. Оп. 4. Спр. 7. Державний архів Хмельницької області.

228. О фабриках и заводах Подольской губернии. 1885. Ф-227. Оп.1 Т.5, Спр.1116. Державний архів Хмельницької області.

Архів українського державного науково-дослідного та проектного інституту «УкрНДПроектреставрація»

229. Борисова, Л., 1977. *Дворець Потоцького в г.Тульчин Вінницької області.* Матеріали аналогії. Київ: Укрпроектреставрація.

230. Борисова, Л., 1982. *Дворець Потоцького в г.Тульчин Вінницької області.* Историческая справка и материалы иконографии. Київ: Укрпроектреставрація.

- 231.** Борисова, Л., 1992. *Памятник архитектуры XIX века. Усадьба в с. Черномин Песчанского р-на Винницкой области.* Предварительные работы. Том 1. Шифр 936. Киев: Укрпроектреставрация.
- 232.** Малакова, И., 1990. *Памятник архитектуры XVIII века. Дворец в с. Серебринцы Винницкой области.* Историческая записка. Шифр 539. Киев: Укрпроектреставрация.
- 233.** Малакова, И., 1990. *Памятник архитектуры XIX века. Дворец в г. Немиров Винницкой области.* Предварительные работы. Киев: Укрпроектреставрация.
- 234.** Малакова, И., 1991. *Памятник архитектуры XVIII века. Дворец в с. Андрушевка.* Предварительные работы. Том 1. Шифр 8302-П. Киев: Укрпроектреставрация.
- 235.** Ткаченко, О., 2011. *Пам'ятка архітектури. Палац в садибі графа Ксідо.* Попередні роботи. Шифр 13384-П. Київ: УкрНДІпроектреставрація.
- 236.** Трегубов, В., 1976. *Усадьба Н.М. Ланге в с. Нападовка Липовецкого р-на Винницкой обл.* Том II. Шифр 58707. Киев: УкрНДІпроектреставрація.
- 237.** Шамраева, А., 1976. *Памятник архитектуры. Усадьба Н.М. Ланге в с. Нападовка Липовецкого р-на Винницкой обл. Дворец и флигель памятники архитектуры конца XVIII – начала XIXст.* Краткая историческая записка. Киев: Укрпроектреставрация.
- 238.** *Атлас чертежей господского дома и принадлежащих строений графини Марии Болеславовны Строгановой в Тульчине в 1871-1872 годах (копия) 1972.* Российская национальная библиотека. Санкт-Петербург: Отдел рукописей.

Інститут рукописів національної бібліотеки України імені

В.І.Вернадського

- 239.** Каталог библиотеки княгини Марии Григорьевны Щербатовой. Составлен учителем Немировской гимназии И. Панамаренко. 1889. Ф-151. № 8. ІРНБУВ.
- 240.** Лист Станіслава Потоцького до Короля (Робчиці, 22 листопада 1658 р.).

Копія. 1918–1934. Українська Академія наук. Архів і колекція документів, зібраних її установами. XVI–XX ст. № 7493. ІРНБУВ.

241. Потоцкий Болеслав, граф [Арсению, архиепископу Варшавському], письмо 25 марта из Немирова в Варшаву. 1852. Ф-ХІІІ. Колекція архівних документів (1677–1901). № 3367. ІРНБУВ.

ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯ

242. Архитектура России. Усадьбы. [online] Доступно: <<http://rusarh.ru/arhangelское.htm>> Дата звернення [01.02.2018].

243. Котелко, С., .2008. Путешествуя историей. История архитектурных памятников, особняков, бывших имений и семей, ими владевших. [online] Доступно: < <http://sergekot.com> > Дата звернення [05.12.2016].

244. Котис, О., 2017 Палаці Волині: гармонійна класика Великих Межиріч. Доступно: [online] <<https://www.hroniky.com/news/view/7857-palatsy-volyni-harmoniina-klassyka-velykykh-mezhyrich>> Дата звернення [01.02.2018].

245. Маленков Р. 2015. Україна Інкогніта. [online] Доступно: < <http://incognita.com.ua/uk> > Дата звернення [05.12.2016].

246. Пустиннікова, І., 2001. Замки та храми України. [online] Доступно: < <https://castles.com.ua/index.html> > Дата звернення [05.12.2016].

247. Ритус, М., 2010. Проект "Українські Архітектурні Пам'ятки. Спадщина" [online] Доступно: < <https://m-a-d-m-a-x.livejournal.com/337101.html> > Дата звернення [26.02.2017].

248. Archistorik, 2018. Архитектурный стиль. Исторические периоды и стили Русской Архитектуры Архангельське [online] Доступно: <<https://architectstyle.livejournal.com/3086.html>> Дата звернення [01.02.2018].

249. Вужак, D., Rogalin (wielkopolskie) - Pałac Raczyńskich (Oddział Muzeum Narodowego w Poznaniu) [online] Доступно: <<https://www.pinterest.com/pin/762023199429129077/?lp=true>> Дата звернення [01.02.2018].

250. Centrum Informacji Turystycznej. 2017. Muzeum Pałac w Rogalinie [online]
Доступно: <<https://kornik.travel/pl/obiekty/atrakcje-w-okolicy/muzeum-palac-w-rogalinie>> Дата звернення [01.02.2018].

251. Holidaymtours. 2013. Королевские Лазенки - сердце культурной Варшавы [online] Доступно: <<https://holidaymtours.livejournal.com/282683.html>> Дата звернення [01.02.2018].

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А
СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у наукових фахових виданнях України

1. Хороша О., Смоляк В. 2015. Дослідження пам'ятки архітектури кінця XVIII – початку XIX століття. в селі Нападівка, Липовецького району, Вінницької області. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. №40, с.137-145.
2. Хороша О. 2016. Дослідження класичного палацу графів Тишкевичів кінця XVIII – початку XX століття на Вінниччині. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. №43, с.139-146.
3. Хороша О., Смоляк В. 2017. Історико-архітектурні особливості розвитку палаців стилю класицизм Східного Поділля кінця XVIII – початку XX століття. *Вісник НУ “Львівська політехніка”. “Архітектура”*. №878, с.49-59.
4. Хороша О. 2017. Маєток Грохольських-Можайських – еволюція палацу від історичного становлення до сучасної реставрації. *Науковий вісник будівництва. ХНУБА*, №3(89), с. 33-38.
5. Khorosha O., Smoliak V. 2018. Architectural ensemble of the Pototskyi in Tulchyn, as the standard of classicism in Eastern Podillia. *Architectural Studies*. Vol.4, No. 1, s. 37-45.
6. Хороша О. 2019. Принципи планування парків палацово-паркових комплексів вінничини стилю класицизм кінця XVIII початку XX ст. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. №53, с.121-130.

Публікації у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, які внесені до міжнародних науко метричних баз даних

7. Khorosha O., Smoliak V. 2018. Classic palace architecture of the Eastern Podillia in Ukraine: historical background and key factors. *The Journal “Architecture Civil Engineering Environment” ACEE*. Vol.11, No. 3, s.13-25.

Публікації у періодичних наукових виданнях України

8. Хороша О., Смоляк В. 2014. Палац графині Щербатової в Немирові на Вінниччині. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. №10(8), с.19-26.

9. Хороша О.І., Смоляк В.В. 2014. Пам'ятка архітектури XIX століття – палац в с.м.т. Дашів Іллінецького району Вінницької області. *Сучасні технології, матеріали і конструкції в будівництві*. №2(7), с.124-130.

10. Хороша О.І. 2016. Дослідження історико-архітектурних особливостей Чорноминського палацу XIX століття Східного Поділля. *Науковий вісник будівництва. ХНУБА*. №(2)84, с.94-98.

Тези доповідей та матеріали конференцій

11. Хороша О., 2018. Композиційно-просторові вирішення класицистичного палацово-паркового маєтку на Східному Поділлі. Матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету (НТКП ВНТУ–2018) [Електронне мережне наукове видання] : збірник доповідей. Вінниця, Україна, 14-13 березня 2018 року.

12. Хороша О., Смоляк В. 2017. Особливості формування класицизму, як ключового стилю палацової архітектури Східного Поділля. Редактор, Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, Одеса, 25-26 серпня 2017. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», с. 21-23.

13. Хороша О. 2017. Стилiстичнi особливостi перiоду класицизм в архiтектурi палацiв Схiдного Подiлля кiнця XVIII – початку XX столiття. Матеріали XLVI науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету (НТКП ВНТУ–2017) [Електронне мережне наукове видання] : збірник доповідей. Вінниця, Україна, 22-24 березня 2017 року.

14. Хороша О., Смоляк В. 2015. Розвиток палацової архітектури на Східному Поділлі в період середини XIX століття – початку XX століття. Матеріали міжнародної науково-технічної конференції «Енергоефективність в галузях економіки України», [Електронне наукове видання матеріалів]: збірник доповідей. Вінниця, Україна, 17-19 листопада 2015 року.

ДОДАТОК Б

**АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ**

Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово - комунального господарства України

Державний науково - дослідний та проектно - вишукувальний інститут "НДІПРОЕКТРЕКОНСТРУКЦІЯ"

ВІННИЦЬКА ФІЛІЯ

The Ministry of Regional, Development, Construction Housing and Communal Services of Ukraine

State Research, Planning and Surveying Institute "NDIPROEKTREKONSTRUKTSIA"

VINNITSA BRANCH

18.10.2018 р. № 72
На № _____ від _____

В спеціалізовану вчену раду
№ Д 35.052.11
При Національному університеті
«Львівська політехніка»

Довідка

про впровадження результатів

Вінницька філія підприємства "Державний науково-дослідний та проектно-вишукувальний інститут "НДІпроектреконструкція" підтверджує, що розроблені аспірантом кафедри БМГА Вінницького національного технічного університету Хорошою Оксаною Іванівною в її дисертації «Розвиток архітектури палацово-паркових комплексів періоду класицизм на Східному Поділлі кінця XVIII початку XX століття» певні положення та виявлені бібліографічні матеріали прийняті для документації "Паспорт об'єкта культурної спадщини «Палац», поч. XX ст., №159 М по вул. Щорса 21 с. Мала Ростівка, Оратівського р-ну, Вінницької області".

Директор
Вінницької філії підприємства
"Державний науково-дослідний
та проектно-вишукувальний інститут
"НДІпроектреконструкція"

Котошук Н.О.

р/р 26006055326349, МФО 302689 ПАТ «ПРИАТБАНК», ІПН 046531926554, свідоцтво № 200048160, ЄДРПОУ 04653176

Театральна, 29 м. Вінниця, 21100 Україна
тел./ф.: +38(0432) 67-12-09, бух. 67-12-69
e-mail: vinrecon@i.ua

29 Teatralna Vinnitsa, 21100, Ukraine
tel/fax: +38(0432) 67-12-09
e-mail: vinrecon@i.ua

В спеціалізовану вчену раду
№ Д 35.052.11
При Національному університеті
«Львівська політехніка»

Довідка

про впровадження результатів

ТОВ «МУР» підтверджує, що розроблені аспірантом кафедри БМГА Вінницького національного технічного університету Хорошою Оксаною Іванівною в її дисертації на тему «Розвиток архітектури палацово-паркових комплексів періоду класицизм на Східному Поділлі кінця XVIII початку XX століття» результати, рекомендації та певні положення прийняті для проведення реставраційних робіт пам'яток архітектури, а саме:

- Проекту “Реставрація фасаду та реабілітація парку пам'ятки національного значення палацу XVIII століття Грохольських-Можайських за адресою Вінницький район, селище Вороновиця, вул. Леніна, 26”

Директор ТОВ «МУР»

Козловський І.С.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95
Тел.: (0432) 56-08-48 Факс: (0432) 46-57-72 Ел. пошта: vntu@vntu.edu.ua

№ _____
на № _____

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший проректор з науково-педагогічної роботи по організації навчального процесу та його науково-методичного забезпечення Вінницького національного технічного університету

д.т.н., проф. О. М. Васілевський
“ ” _____ р.

АКТ
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Хорошої Оксани Іванівни
у навчальний процес

Комісія у складі голови – директора головного центру організаційного та методичного забезпечення навчання, професора Лисенка Г.Л. та членів: заступника декана з навчально-методичної роботи факультету будівництва, теплоенергетики та газопостачання, доцента Очеретного В.П., завідувача кафедри будівництва міського господарства та архітектури, професора Моргун А.С. і кандидата архітектури, доцента кафедри будівництва, міського господарства та архітектури Смоляка В.В. склали цей акт про те, що у Вінницькому національному технічному університеті при вивченні дисципліни «Архітектура будівель і споруд» для студентів II курсу навчання, спеціальності 192 – «Будівництво та цивільна інженерія» впроваджено такі результати роботи Хорошої О.І.:

- періодизація та загальна стилістична характеристика класицистичних палацових комплексів Східного Поділля періоду кінця XVIII – початку XX ст.
- вплив основних чинників на формування архітектурно-просторових особливостей палацово-паркових комплексів стилю класицизм на Східному Поділлі.
- реставраційний досвід та стан збереженості палацово-паркових комплексів стилю класицизм Східного Поділля

Впровадження результатів дисертаційної роботи Хорошої О.І. у навчальний процес дозволило покращити якість підготовки студентів.

Голова комісії:

Директор ГЦОМЗН, к.т.н., професор

Г. Л. Лисенко

Члени комісії:

Заступник декана ФБТЕГП з НМР, к.т.н., доцент

В. П. Очеретний

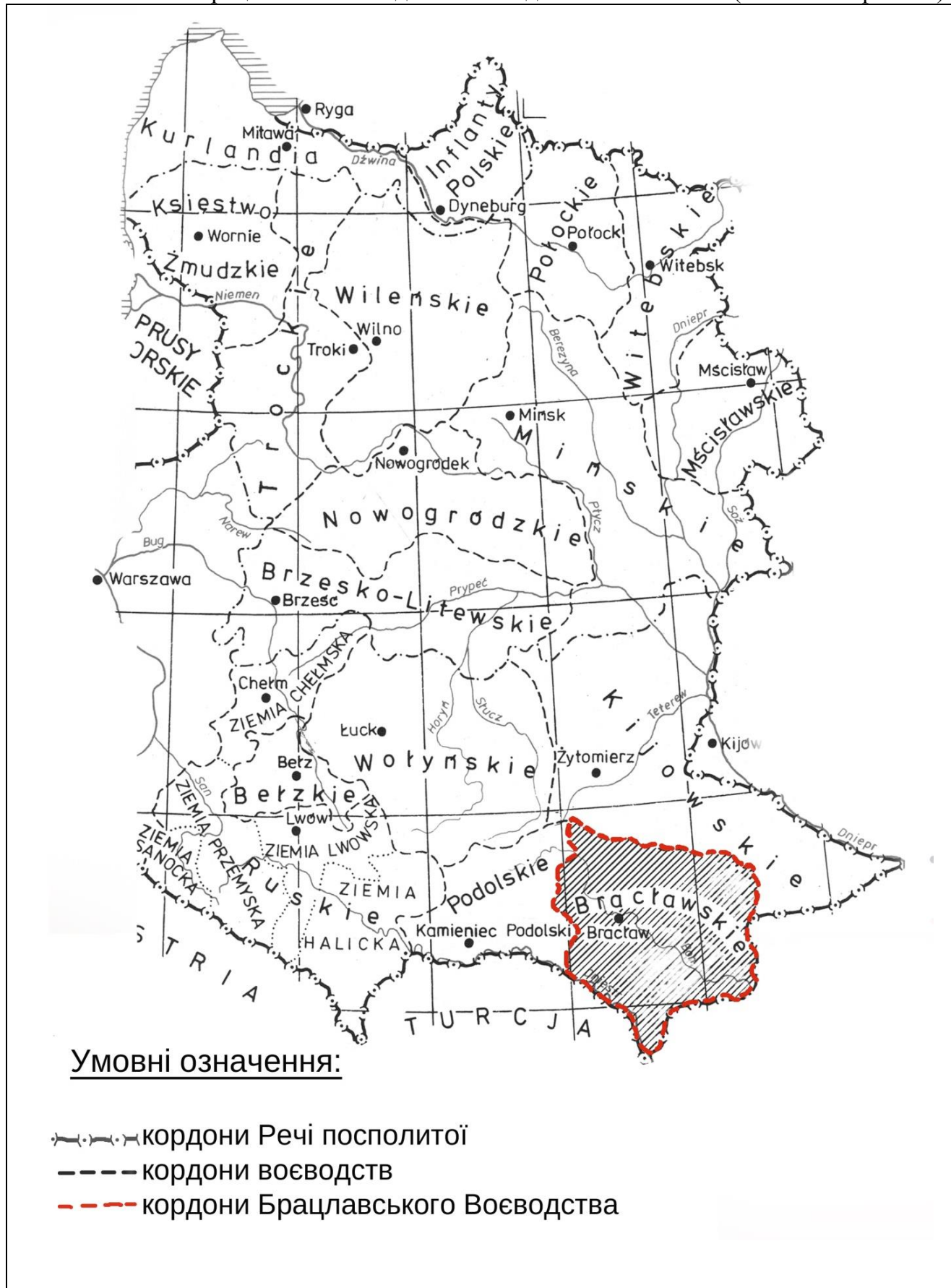
Завідувач кафедри БМГА, д.т.н., професор

А. С. Моргун

Доцент кафедри БМГА, к.арх., доцент

В.В. Смоляк

ДОДАТОК В
ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ ПО РОЗДІЛАМ

Примітки:

ДАВІО. ФД - 896. Оп.1. Спр.11

*Палац Грохольських
П'ятничани Подільська губернія*

*Палац М.Чацького
в с. Серебринці Подільської губернії*

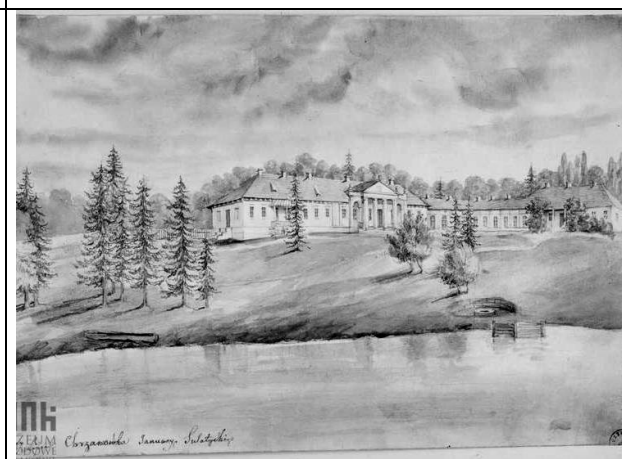
*Палац Грохольських
в с. Стрижавка Подільської губернії*

*Палац Потоцьких
в м. Дашів Київської губернії*

*Палац Бжозовських
в с. Соколівка Подільської губернії*

*Палац Сулятицьких
в с. Привітному Подільської губернії*

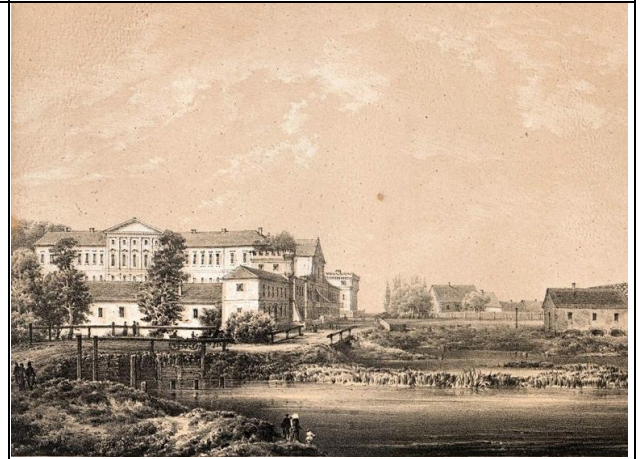
*Палац Д. Комара в м. Муровані-Курилівці.
Подільської губернії*

*Палац Грохольських-Можайських
в с. м. т. Вороновиці Подільської губернії*

*Палац Б. Потоцького
в м. Немирів Подільської губернії*

*Палац Холоневських
в м. Іванів Подільської губернії*

*Палац Потоцьких-Свейковських в с. Печера
Подільської губернії (вид з річки)*

*Палац Потоцьких-Свейковських в с. Печера
Подільської губернії (парковий фасад)*

*Палац Потоцьких (головний фасад)
в м. Тульчин Подільської губернії*

*Палац Потоцьких (парковий фасад)
в м. Тульчин Подільської губернії*

*Палац Четвертинських
в с. Антопіль Подільської губернії*

*Палац Чарномського
в с. Чорномин Подільської губернії*

*Палац Чарномського (головний фасад)
в с. Чорномин Подільської губернії*

*Палац Чарномського (парковий фасад)
в с. Чорномин Подільської губернії*

Ілюстративні матеріали з фондів Вінницького обласного краєзнавчого музею

м.Хмільник (1974 р)
 ВОКМ. Ф-3312. Кв - 20145

смт Вороновиця (1976 р)
 ВОКМ. Ф-1402. Кв - 20360

с.Нападівка (1976 р)
 ВОКМ. Ф-3602. Кв - 22261

с. Соколівка (1982 р)
 ВОКМ. Ф-1605. Кв - 14256

м.Немирів (1979 р)
 ВОКМ. Ф-1895. Кв - 14913

смт Дашиів (1964)
 ВОКМ, Ф-1691. Кв-15230

*м. Немирів (1976 р)
ВОКМ. Ф-3630. Кв - 22375*

*с. Антонінь (1969)
ВОКМ, Ф-1592. Кв-15460*

*м. Муровані-Курилівці (1984р)
ВОКМ. Ф-3630. Кв - 22375*

*м. Муровані-Курилівці (1984р)
ВОКМ, Ф-1592. Кв-15460*

*м. Тульчин (1974р)
ВОКМ. Ф-1654. Кв - 21374*

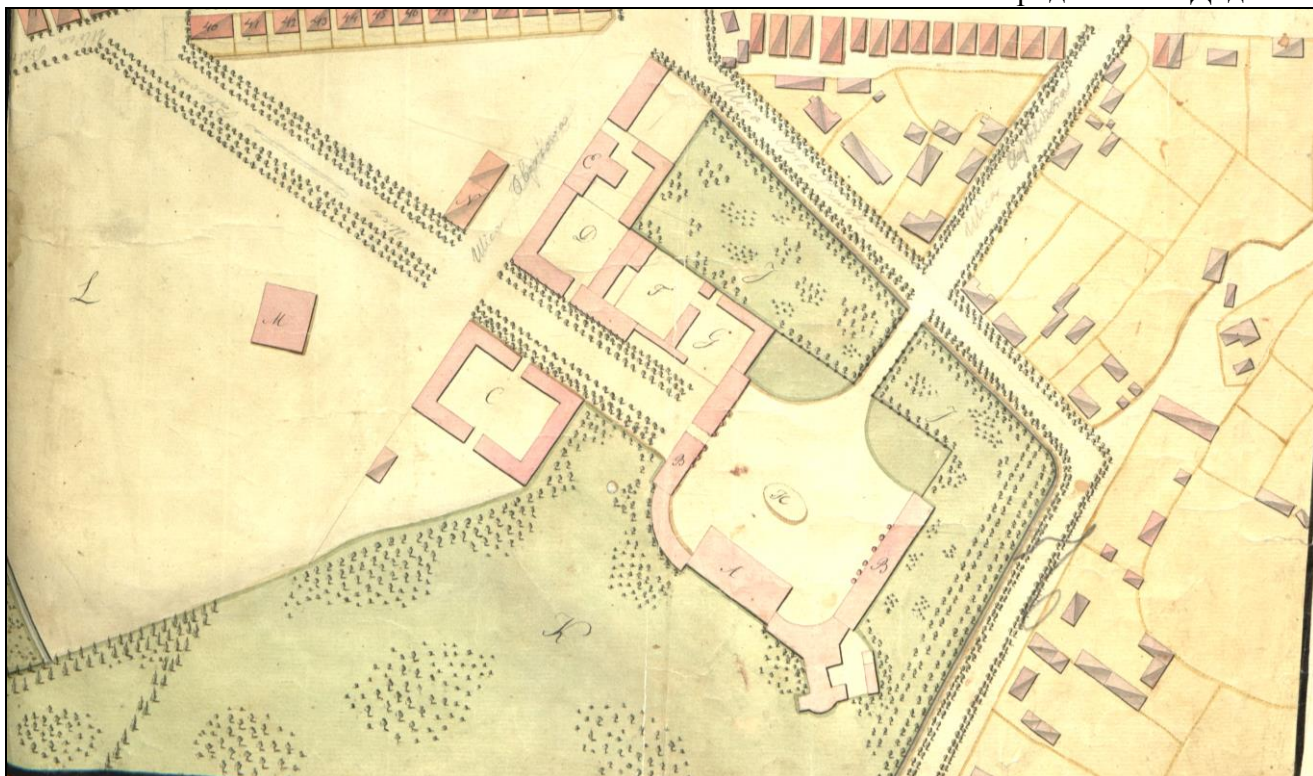
*с. Тульчин (1972)
ВОКМ, Ф-1591. Кв-14461*

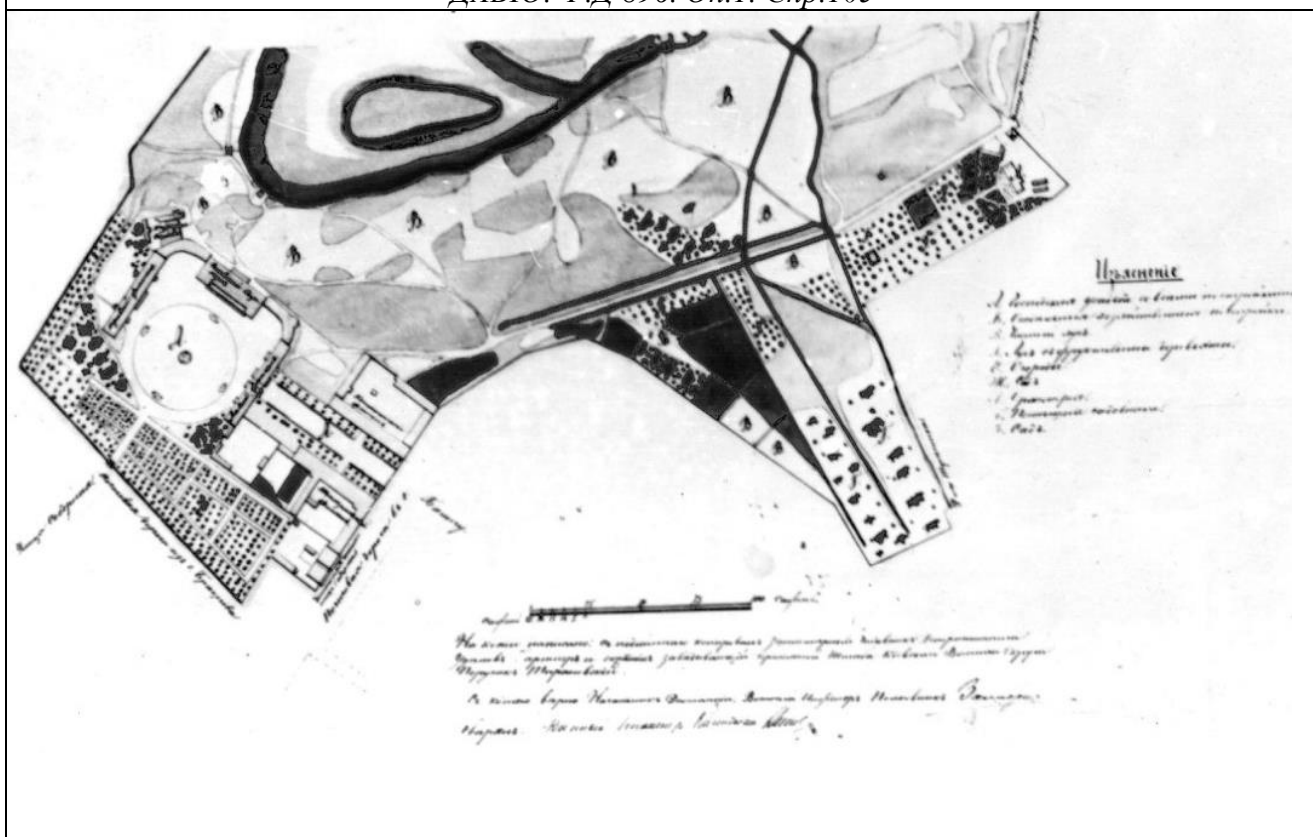
«План с.Нападовка Киевской губернии Липовецкого уезда 1877 г.»
ДАВІО. ФД-7. Оп.2. Спр.18 (Публікується вперше)

«Геометрический план с.Нападовка Киевской губернии Липовецкого уезда 1866 г.»
ДАВІО. ФД-368. Оп.1. Спр.187 (Публікується вперше)

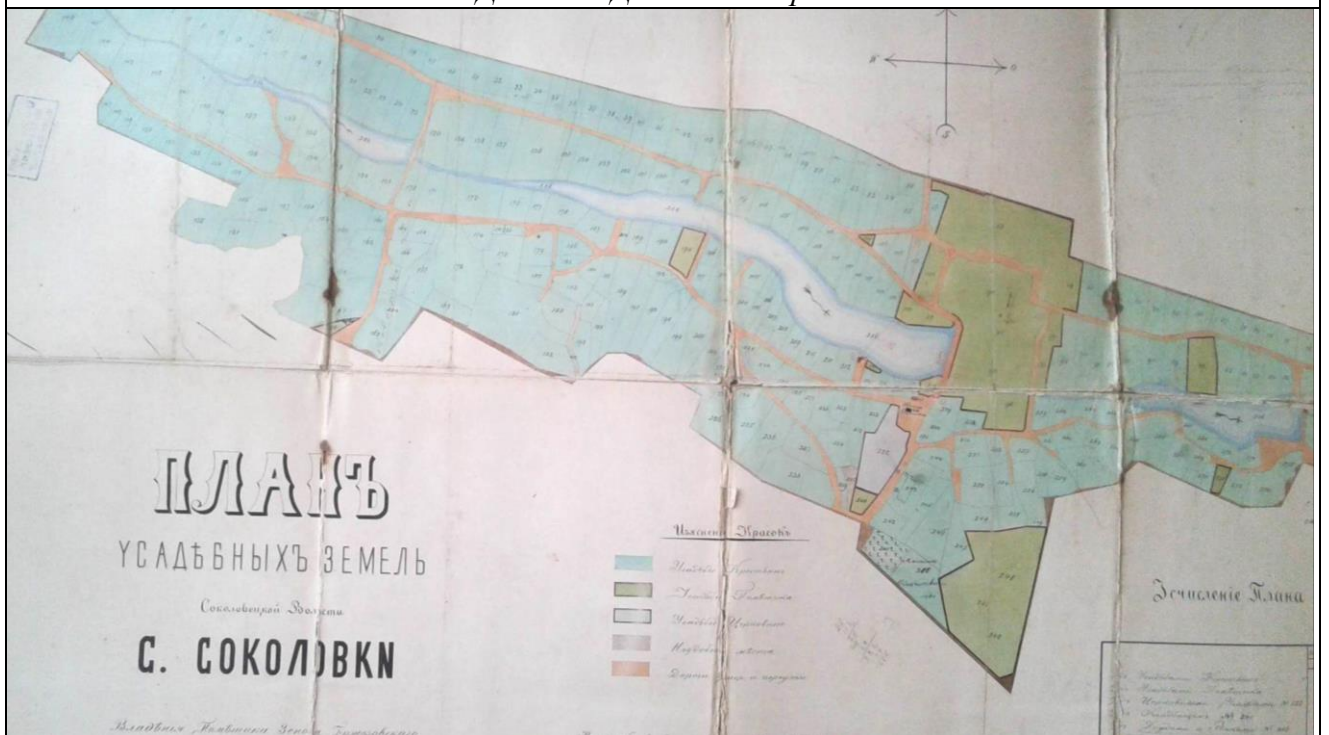
«План м. Тульчин Подольської губернії Брацлавського уезду 1809 г.»
ДАВІО. Ф.Д 896. Оп.1. Спр.105

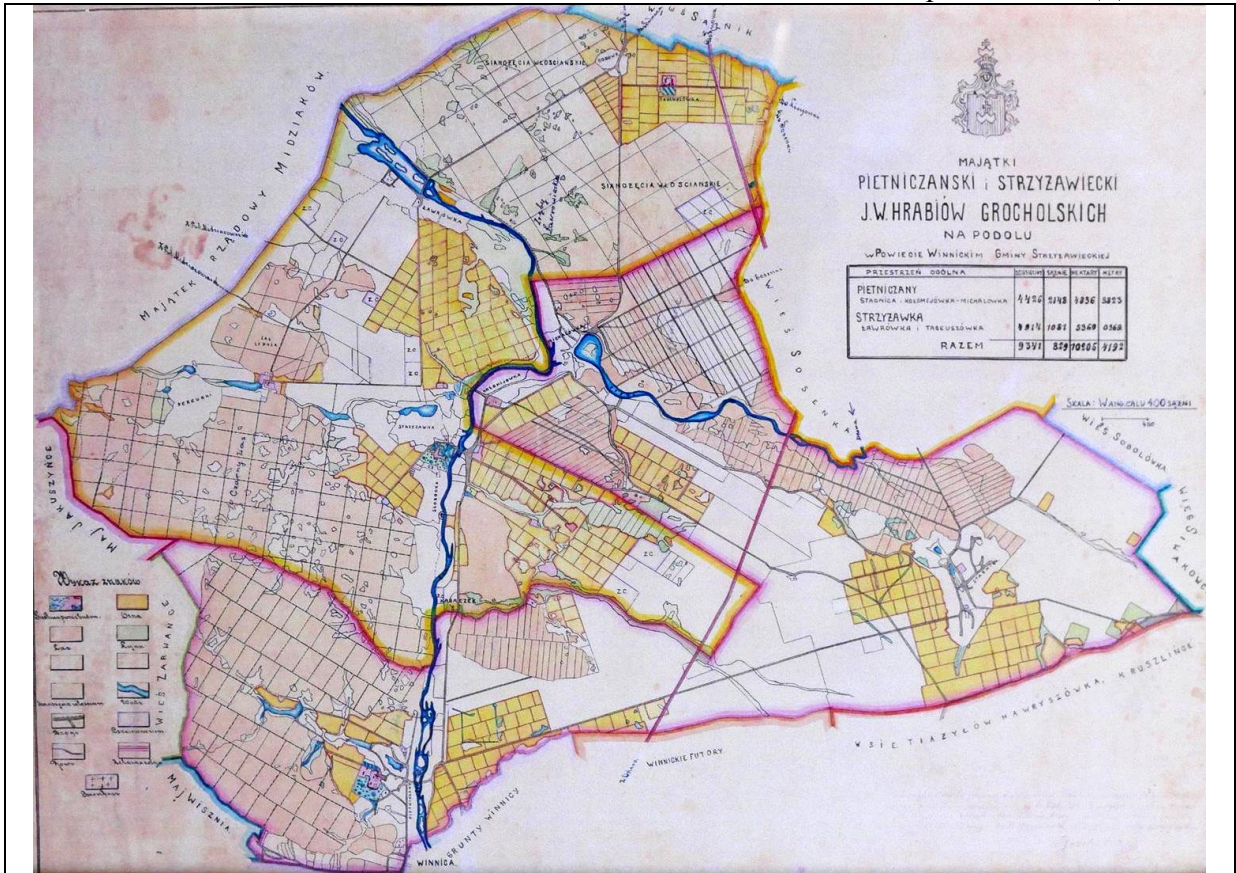
«Генплан местечка Тульчин 1875 года.»
ЦДАВМР РФ. Ф-3. Оп.27. Д.469

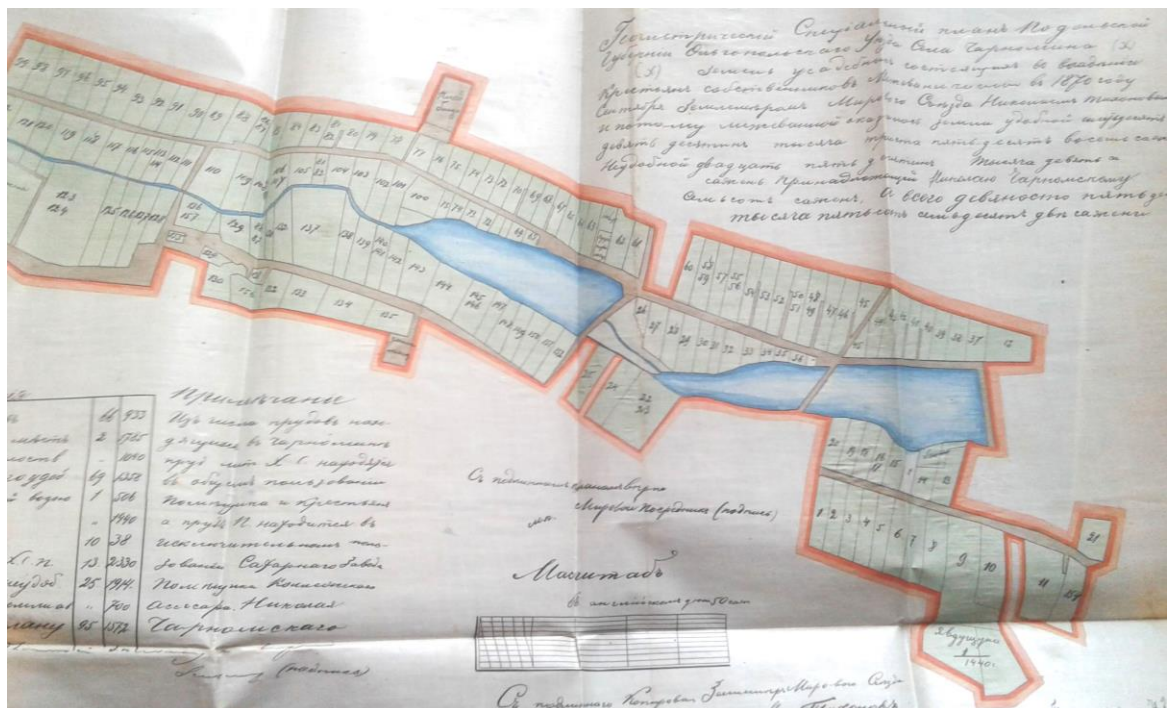
«План м.Вороновицы. Подольской губернии Брацлавского уезда 1891 г.»
ДАВІО. ФД-7. Оп.3. Спр.18

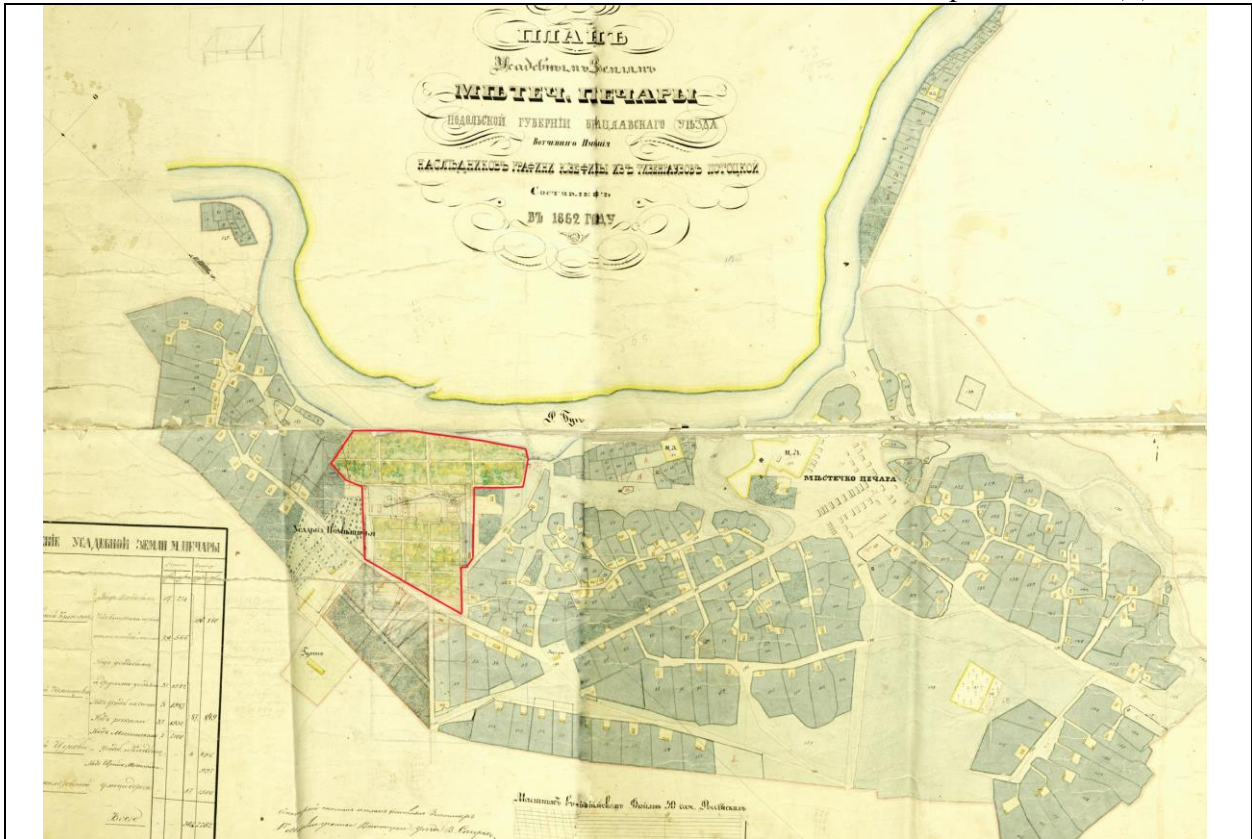
«План усадебныхъ земель с.Соколовки. Владения помещика Бжозовскаго. 1866 г.»
ДАВІО. ФД-6. Оп.2. Спр.10 (Публікується вперше)

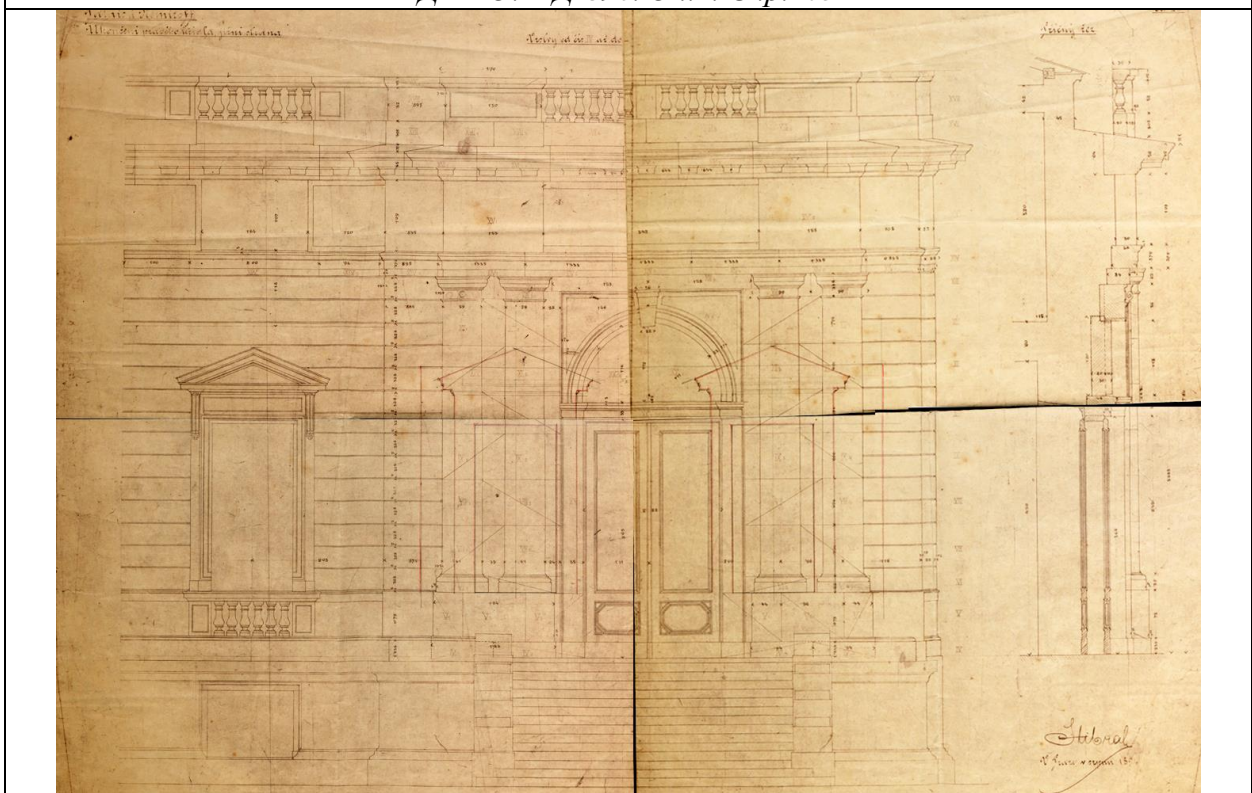
П'ятничани та Стрижаска, маєтки володіння родини Грохольських.
З особистого архіву Г.Грохольського

«План усадебних земель с. Чарномина. Владения помещика Чарномского. 1882 г.»
ДАВЮ. ФД-7. Оп.2. Спр.1 (Публікується вперше)

«План местечка Печари Подольской губернии Брацлавского уезда, Ю.Потоцкой 1862 г»
ДАВЮ. ФД-896. Оп.1. Спр.105

«Вирішення бічного ризаліту Немирівського палацу авторства І.Стіброла 1891р»
ДАВЮ. ФД-896. Оп.1. Спр.6 (Публікується вперше)

Дод. В.5
Вибірка об'єктів дослідження

№	Населений пункт	Палац, власник	Роки	Стан збереженості
1	Андрушівка <i>Погребищенський район</i>	Палац Тишкевича	1770- 1780	Збережений, руїни
2	Антопіль <i>Томашпільський район</i>	Палац Четвертинських- Ярошинських	1730	Збережений Використовується
3	Бабин <i>Іллінецький район</i>	Палац Ярошинських	1863	Збережений, використовується
4	Баланівка <i>Бершадський район</i>	Палац Собанських	Кін 18- поч. 19 ст	Не збережений
5	Бандишівка <i>Могилів-Подільський р-н</i>	-	-	Не збережений
6	Біличин <i>Барський район</i>	Палац Крассовських	Поч. 19 ст.	Збережений. Парк+ Не використовується
7	Бершадь <i>Вінницька область</i>	Палац Мошинських- Юревичів	Поч. 19 ст.	Не збережений
8	Білопільля <i>Козятинський район</i>	Палац Тишкевичів	19 ст	Не збережений
9	Благодатне <i>Томашпільський район</i>	Палац графині Бенет	Кін. 19 ст.	Не збережений. Парк +
10	Борівка <i>Чернівецький район</i>	Палац Маньковських	1820	Не збережений
11	Браїлів <i>Жмеринський район</i>	Палац фон Мекк	Кін 19 ст.	Збережений, Використовується
12	Бронниця <i>Могилів-Подільський район</i>	Палац Вітгенштейнів	Поч. 19 ст	Збережений. Перебудова. Парк +
13	Бугаївка <i>Оратівський район</i>	Палац Ф. Шостаковського	1893	Збережений. Парк+ Не використовується
14	Буцні <i>Барський район</i>	Палац Сайковських	Поч. 19 ст	Не збережений
15	Василівка <i>Тиврівський район</i>	Палац Ярошинських	18 ст	Не збережений
16	Великі Кутища <i>Калинівський район</i>			Не збережений?
17	Вербівка <i>Липовецький район</i>	Палац Савчунських	19 століття	Не збережений
18	Вербова <i>Томашпільський район</i>	Палац Перловських		Не збережений
19	Верхівка <i>Тростянецький район</i>	Палац Собанських	1894	Збережений. Використовується.
20	Вила-Ярузькі <i>Чернівецький район</i>	Палац Боголюбових	Кін .19 ст.	Не збережений
21	Вищеольчедаїв <i>Мурованокуриловецький р-н</i>	Палац Когана	Кін. 19	Збережений. Не використовується
22	Вінож <i>Мурованокуриловецький р-н</i>	Палац Колосовських	Сер. 19 ст	Збережений. Не використовується
23	Вороновиця <i>Вінницький район</i>	Палац Можайських- Грохольських	1770- 1777	Збережений. Використовується

24	Воробіївка <i>Немирівський район</i>		1860	Не збережений
25	Гармаки <i>Барський район</i>	Палац Дембовських	18 століття	Не збережений
26	Гонорівка <i>Піщанського району</i>	Палац Кошарського	2а.пол.19 століття	Збережений. Використовується
27	Городківка <i>Крижопільський район</i>	-	-	?
28	Гранів <i>Гайсинський район</i>	-	-	Не збережений
29	Гришківці	-	-	?
30	Грушка <i>Могилів-Подільський р-н</i>	Палац Залеських?	Поч. 19 ст	Не збережений
31	Гущинці <i>Калинівський район</i>	Палац Гіжицьких-Абомалек	Поч. 19 ст.	Збережений. Не використовується
32	Дашів <i>Іллінецький район</i>	Палац Потоцьких	1825	Збережений. Використовується
33	Дашківці <i>Літинський район</i>	Палац	Поч. 19 ст	Не збережений
34	Деребчин <i>Шаргородський район</i>	Палац Потоцьких	Поч. 19 ст	Не збережений. Парк+
35	Джугастра <i>Крижопільський район</i>	-	-	Не збережений?
36	Джурин <i>Шаргородський район</i>	Палац Собанських	19 ст.	Не збережений
37	Дзвониха <i>Тиврівський район</i>	Палац Ярошевських	19 ст.	Не збережений
38	Дзигівка <i>Ямпільський район</i>	Палац Ярошинських	19 ст.	Не збережений
39	Дмитрашівка <i>Ямпільський район</i>	Палац Трубецької-Вінклер	Кін .19 ст	Не збережений
40	Довгалівка <i>Погребищенський район</i>	Палац Подгорських	-	Не збережений
41	Дружелюбівка <i>Калинівський район</i>	Палац	-	Не збережений.
42	Жабокричі <i>Крижопільський район</i>	Палац Бжозовських	Кін.19 ст	Збережений. Використовується
43	Жахнівка <i>Тиврівський район</i>	-	-	Не збережений
44	Животівка <i>Оратівський район</i>	-	-	Не збережений
45	Жорнище <i>Іллінецький район</i>	-	-	Не збережений
46	Завадівка <i>Теплицький район</i>	Палац Ліпковських	19 ст.	Не збережений

47	Закриниччя <i>Оратівський район</i>	Садиба Вільчинських	19 ст.	Не збережений
48	Знаменівка <i>Мурованокуриловецький р-н</i>	Палац Стадницьких	Поч. 19ст	Не збережений
49	Зозів <i>Липовецький район</i>	Палац Гудим-Левкович	Сер. 19ст.	Не збережений
50	Іванів <i>Калинівський район</i>	Палац Холоневських	XV ст-1780	Збережений. Використовується
51	Іллінці <i>Іллінецький район</i>	Палац Платтера?	Сер. 19ст	Не збережений
52	Кам'янка <i>Літинський район</i>	-	-	?
53	Капустяни <i>Тростянецький район</i>	Палац Щеньовських	Кін. 19ст	Збережений Використовується
54	Кирнасівка <i>Тульчинський район</i>	Садиба Дрогойовських	-	Не збережений
55	Клембівка <i>Ямпільський район</i>	-	-	?
56	Ковалівка <i>Немирівський район</i>	Палац В.Потоцького-	Кін. 18 ст	Не збережений -
57	Кожанка <i>Оратівський район</i>	Садибний будинок	Кін. 19 ст	Збережений Не використовується
58	Козинці <i>Липовецький район</i>	Палац Раковських-	Кін. 19 ст	Збережений. Використовується -
59	Комаргород <i>Томашпільський район</i>	Палац Балашових		Збережений. Використовується
60	Копайгород <i>Барський район</i>	Палац Ценіна		Не збережений?
61	Котюжани <i>Мурованокуриловецький рн</i>	Палац Ценіної	1912	Збережений Використовується
62	Красносілка <i>Бершадський район</i>	Палац Ліпковських	1822	Збережений Не використовується
63	Круподеринці <i>Погребищенський район</i>	Садиба Ігнат'єва	1890	Збережений. Використовується
64	Кузьминці <i>Гайсинський район</i>			Не збережений?
65	Кукули <i>Піщанський район</i>	Палац Волжина	19-20 ст	Не збережений
66	Курилівка <i>Хмельницький район</i>	Палац Івановський-	-	Не збережений?
67	Лемешівка <i>Калинівський район</i>	Садиба Закревських	18-19 ст.	Збережений. Перебудова. Не використовується
68	Липчани <i>Могилів-Подільський р-н</i>	Садиба Залеських	-	?
69	Лісове <i>Барський район</i>	Палац Уруських	19 ст.	Не збережений

70	Літин <i>Літинський район</i>	-	-	?
71	Лопатин <i>Козятинський район</i>	Палац Подгурських	1890	?
72	Лука-Мелешківська <i>Вінницький район</i>	-	-	Не збережений
73	Люлинці <i>Калинівський район</i>	Палац Якубовських	1860	Збережений. Не використовується
74	Мала Ростівка <i>Оратівський район</i>	Палац Заботіних	Кін . 19 ст	Збережений
75	Малий Острож <i>Хмельницький район</i>	-	-	?
76	Малі Кутища <i>Калинівський район</i>	-	-	?
77	Межирів <i>Жмеринський район</i>	Замок-палац Орловського		Не збережений
78	Митки <i>Барський район</i>	Палац Чихачова	1860-70	Збережений
79	Митинці <i>Хмельницький район</i>	-	-	?
80	Михайлівці <i>Мурованокуриловецький район</i>	Палац Собанських	18-19 ст.	Збережений Використовується
81	Моївка <i>Чернівецький район</i>	Палац Маньковських	-	Не збережений
82	Мурафа <i>Шаргородський район</i>			?
83	Муровані-Курилівці <i>Мурованокуриловецький район</i>	Палац Д.Комара	1805	Збережений Використовується
84	Нападівка <i>Липовецький район</i>	Палац Пшилуських	1820	Збережений Не використовується
85	Нараївка <i>Гайсинський район</i>	Палац Меленівських	1881	Не збережений
86	Немерче <i>Мурованокуриловецький р-н</i>			Не збережений
87	Немирів <i>Немирівський район</i>	Палац М.Щербатової	1894- 1917	Збережений Використовується
88	Немія <i>Могилів-Подільський р-н</i>	Палац Потоцьких	Поч. 19 ст.	Збережений. Використовується
89	Нишівці <i>Мурованокуриловецький район</i>	Палац Ізуського	Поч. 19 ст.	Не збережений
90	Носиківка <i>Шаргородський район</i>			?
91	Носківці <i>Жмеринський район</i>	Палац Бахметєвих	18-20 ст	Збережений. Руїни

92	Нова Прилука <i>Турбівський район</i>	Палац	Кін 19 ст.	Збережений. Використовується
93	Обідне <i>Немирівський район</i>	Садиба Грохольських		Не збережена
94	Ободівка <i>Тростянецький район</i>	Палац Собанських	1908	Збережений. Не використовується
95	Онитківці <i>Тиврівський район</i>			Не збережений
96	Оратів <i>Оратівський район</i>	Палац Вороновича	Кін. 19 ст	Збережений. Не використовується
97	Осична <i>Оратівський район</i>			?
98	Очеретня <i>Погребищенський район</i>	Садиба Тишкевичів	Сер. 19 ст	Не збережений
99	Печера <i>Тульчинський район</i>	Палац Потоцьких- Свейковських	Поч. 19ст	Не збережений. (Фундаменти) Парк+ Усипальниця +
100	Пиків <i>Калинівський район</i>	Палац Сафонова	-	Не збережений
101	Підлісівка <i>Ямпільський район</i>	-	-	Не збережений
102	Погребище <i>Погребищенський район</i>	Палац Жевуських		Не збережений
103	Польова Лисіївка <i>Калинівський район</i>			?
104	Попелюхи <i>Пішанський район</i>			?
105	Потоки <i>Жмеринський район</i>	Палац С.Потоцького	Кін. 19 ст	Збережений. Використовується
106	Привітне <i>Муровано-Куриловецький</i>	Палац Сулятицьських	1822	Збережений. Не використовується
107	Пустоха <i>Козятинський район</i>			?
108	П'ятничани Вінниця	Палац Грохольських	1770- 1780	Збережений Використовується
109	Рахни-Лісові <i>Шаргородський район</i>			?
110	Рибчинці <i>Хмельницький район</i>	Садиба Мазаракі-	-	Не збережений
111	Рівне <i>МурованоКуриловецький</i>	Палац	Кін. 19 ст	Збережений.
112	Саїнка <i>Чернівецький район</i>	-	-	Не збережений
113	Садківці <i>Могилів-Подільський р-н</i>	-	-	Не збережений
114	Самгородок <i>Козятинський район</i>	Палац Ребіндерів	Сер 19 ст.	Не збережений

115	Селище <i>Тиврівський район</i>			Не збережений
116	Северинівка <i>Жмеринський район</i>	Палац Орловських	Поч. 19 ст	Збережений Використовується
117	Серебринці <i>Могилів-Подільський р-н</i>	Палац Т. Чацького	1770-80	Збережений, Не використовується
118	Скала <i>Оратівський район</i>			?
119	Сліди <i>Тиврівський район</i>			?
120	Сільниця <i>Тульчинський район</i>	Палац Давидовських	1900	Не збережений
121	Сніжна <i>Погребищенський район</i>	Палац Любомирських	19 ст.	Збережений Залишки руїн
122	Соколівка <i>Крижопільський район</i>	Палац Бржозовських	1810	Збережений Не використовується
123	Сологубівка <i>Оратівський район</i>			?
124	Спичинці <i>Погребищенський район</i>	Палац Собанських	Кін. 19 ст	Збережений, використовується
125	Станіславчик <i>Жмеринський район</i>			Не збережений. Парк+
126	Стара Прилука <i>Турбівський район</i>	Палац Мерінга		Збережений Використовується
127	Стодульці <i>Жмеринський район</i>	Палац Данильчук	Поч. XX ст.	Збережений Використовується
128	Стрижавка <i>Вінницький район</i>	Палац Грохольських	1810	Не збережений Фундаменти +
129	Стрижаків <i>Оратівський район</i>			Не збережений
130	Сумівка <i>Бершадський район</i>	Палац Собанських	Кін. 19 ст.	Не збережений, залишки руїн
131	Сутиски <i>Тиврівський район</i>	Садиба Гейдена	Кін. 19 ст	Не збережений Парк+Госп. будівлі
132	Теофілівка <i>Бершадський район</i>	Садиба Розіна	Кін. 19 ст	Збережений, не використовується
133	Тиврів <i>Тиврівський район</i>	Палац Ярошинських	1891 ст.	Збережений, використовується
134	Тиманівка <i>Тульчинський район</i>	Палац Протасова- Бахметьева	19 ст	Збережений. Не використовується
135	Тульчин <i>Тульчинський район</i>	Палац С.Щ. Потоцького	1782	Збережений, використовується
136	Тульчин <i>Тульчинський район</i>	Палац С.Щ. Потоцького	1785	Збережений, використовується
137	Уладівка <i>Літинський район</i>	Палац Потоцьких		Не збережений

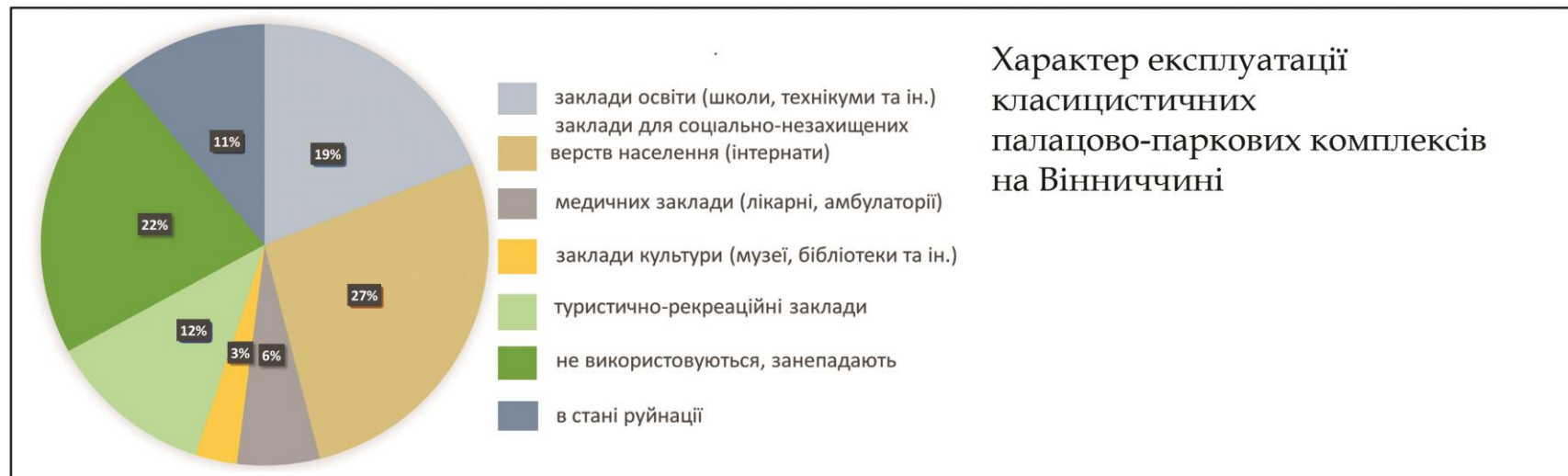
138	Федорівка <i>Шаргородський район</i>			?
139	Хмільник <i>Хмільницький район</i>	Палац Ксїдо		Збережений не використовується
140	Чагів <i>Оратівський район</i>	Палац	19 ст.	Збережений Не використовується
141	Черепашинці <i>Калинівський район</i>	Палац		Не збережений
142	Чернятин <i>Барський район</i>	Палац Вітославських	Сер. 19 ст	Збережений, використовується
143	Чорномин <i>Піщанський район</i>	Палац Чарномського	1820	Збережений, використовується
144	Чечельник <i>Чечельницький район</i>	Маєток Орлова	19 ст.	Збережений. Парк+
145	Шиманівка <i>Теплицький район</i>	Садиба поміщика	19 ст.	?
146	Шпиків <i>Тульчинський район</i>	Замок-палац Швейковських	1760	Збережений не використовується
147	Юрківці <i>Могилів-Подільський р-н</i>	Палац Сулятинських	Поч. 19 ст	Збережений, руйнується
148	Якушинці <i>Вінницький район</i>	Палац Русановських	Кін. 19 ст	Не збережений
149	Ялтушків <i>Барський район</i>	Палац	Кін. 19 ст	Збережений, не використовується
150	Ямпіль <i>Ямпільський район</i>	Палац Юркевичів (Потоцьких?)	Сер. 19 ст	Не збережений
	Збережені палацово-паркові комплекси			
	Не збережені палацово-паркові комплекси			
	Палаці, що потребують підтвердження наявності на місцевості			

Оцінка стану збереженості класицистичних палацово-паркових комплексів Вінниччини кінця XVIII початку XX ст.

Категорія оцінки невідкладності робіт	Характеристика оцінки	Композиційно-просторова схема парку (межі маєтку)			Службові та господарські споруди		Конструктивна цілісність палацу			Архітектурне вирішення фасадів		Внутрішнє планування приміщень та кімнат		Архітектурно-художнє вирішення інтер'єрів			Наявність інфраструктури		Ремонтно-реставраційні роботи	
		Повністю збережена	Частково збережена	Не збережена	Збережені будівлі	Не збережені	Повністю збережена	Збережена, відсутні окремі фрагменти	Майже не збережена	Збережений декор та архітектурні	Частково збережений декор та архітектурні	Збережене частково (перепланування)	Не збережене	Збережені окремі декоративні елементи	Збережений декор (ліпнина, розписи)	Не збережені	Розвинута, дороги, населений пункт	Віддаленість від траси	Ремонт, реставрація	Поточний ремонт
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
I	п-пк с. Андрушівка																			
I	п-пк с. Біличин																			
II	п-пк с. Серебринці																			
II	п-пк с. Нападівка																			
II	Палац с. Гушинці																			

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
II	п-пк м. Хмільник																			
III	п-пк с. Соколівка																			
III	п-пк с. Чорномин																			
III	п-пк с.мт Дашів																			
III	п-пк с. Антопіль																			
III	п-пк с. Привітне																			
III	п-пк м. Мур-Курилівці																			
III	п-пк м. Тульчин																			
III	п-пк с. Іванів																			
IV	п-пк П'ятничани																			
IV	п-пк (малий) м. Тульчин																			
IV	п-пк м. Немирів																			

V	п-пк сmt Вороновиця																
VI	п-пк с. Стрижавка																
VI	п-пк с. Печера																
Примітки:																	

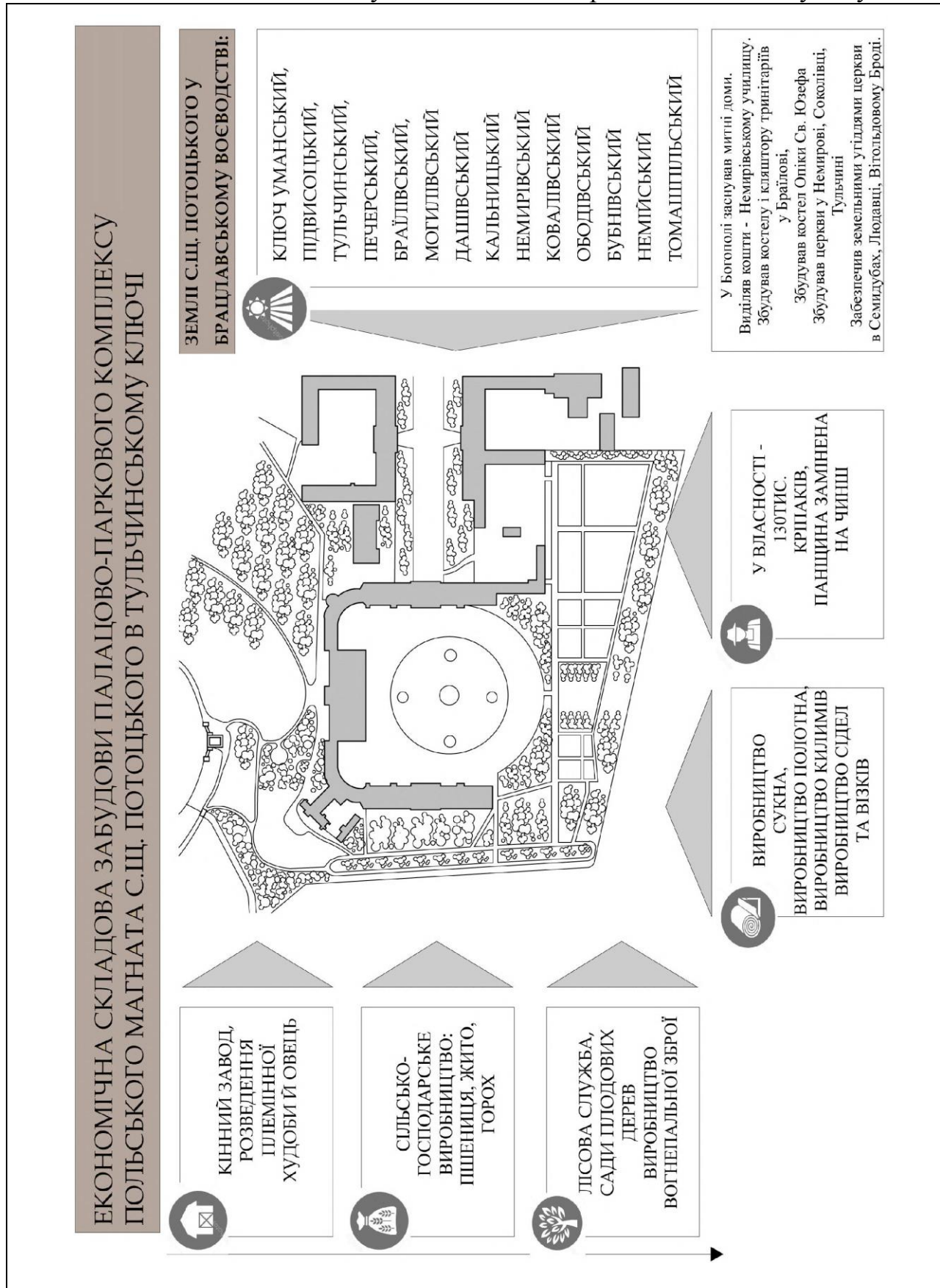
Власники палацово-паркових комплексів та їх характеристики

№	Прізвище власника П-ПК	Звання, посада	Головний палац	Роки власності	Примітки
1.	С.Щ.Потоцький	Магнат Речі посполитої, державний, військовий діяч	Тульчин	1782-1805	Заснував
	Є. Потоцький	Шляхтич		1805-1809	Отримав у спадок
	М.Потоцький	Шляхтич		1809-1869	Отримав у спадок
	М.Б. Строганова			1869-1882	Викупила
2.	С.Щ.Потоцький	Магнат Речі посполитої, державний, військовий діяч	Тульчин (Малий палац)	1775	Заснував
3.	Т. Грохольський	Магнат Речі посполитої, державний, військовий діяч	П'ятничани	1770-	Заснував
	М.Грохольський			1770	Отримав у спадок
	З. Грохольський				Отримав у спадок
4.	Ф.Грохольський	Магнат Речі посполитої, Державний, військовий діяч	Вороновиця	1770/1777-	Заснував
	А.Грохольський М. Можайський			1865-1869	Отримав у спадок Викупив
	О.Можайський	Морський офіцер, капітан I рангу Російської імперії		1869-1876	Отримав у спадок
5.	А.М.Холоневський	Шляхтич укр. походження, урядник Речі Посполитої	Іванів	1750-	Отримав у спадок
	Р.Холоневський			1770-	Перебудував замок
	С.Холоневський			1780-	Отримав у спадок
6.	М.Чацький	Магнат Речі посполитої, Державний діяч	Серебринці	1770/1780-	Заснував
	Ф.Чацький	Шляхтич Генерал Російської імперії		1796 1868	Отримав у спадок Викупив
	И.Бережніков				

7..	Грохольський С.	Магнат Речі посполитої, Державний, військовий діяч	Стрижавка	1810	Заснував
8.	Пшилуський В. Пшилуський Я. Протопопов М. Ланге Т.	Шляхтич (маршалок в російській імперії) Маршалок в Російській імперії Поміщик Датський поет	Нападівка	1810 1820 1854 1857	Заснував Добудував Викупив Викупив
9.	Д.Комар М.Чихачьов	Шляхтич Речі посполитої Адмірал Російської імперії	Муровані- Курилівці	1810 1865	Заснував Викупив
10.	С.Щ. Потоцький Я.Свейковський К.Потоцький	Магнат Речі посполитої, Шляхтич Поміщик (польс. походження)	Печера	1800 1820 1864	Власник Заснував Отримав у спадок
11.	С. Тишкевич М.С. Тишкевич	Магнат Речі посполитої, державний, (укр. походження) Шляхтич (укр. походження)	Андрушівка	Кін.XVIII- Початку XX ст. 1805-1809 1809-1869	Заснував Отримав у спадок
12.	М.Чарномський М.Чарномський	Шляхтич Речі посполитої (пізніше поміщик Рос. імперії) Поміщик (польс. рід.)	Чорномин	1820 ~1860	Заснував Отримав у спадок
13.	В. Платтер В.Потоцький	Шляхтич Магнат Речі посполитої, Державний, військовий діяч	Дашів	1825 1855 відбудував	Заснував Викупив

14.	М.Крассовський Ф.Крассовський М.Венжик-Рудзька	Шляхтич Речі посполитої	Біличин	Поч. XIX ст. Сер. XIX ст.	Заснував Отримала у спадок
15.	Рід Гіжицьких Рід Абомелек Л. Єленова (Абамелек)	Княжий рід? Княжий рід?	Гуцинци	Поч. XIX ст. Сер. XIX ст.	Заснував Отримала у спадок
16.	Ф. Бжозовський К.Бжозовський	Магнат Речі посполитої, Державний, військовий діяч	Соколівка	1810 Сер. XIX ст.	Заснував Отримав у спадок
17.	С.А.Четвертинський И.Ярошинський К. Ярошинський	Магнат Речі посполитої, Державний, військовий діяч Шляхтич	Антопіль	1830 Сер. XIX ст. 1860	Заснував Викупив Викупив
18.	К. Сулятицький Устінов	Маршалок шляхти Російський офіцер	Привітне	Поч. XIX ст. 1900	Заснував Викупив
19.	В. Потоцький Б. Потоцький М. Строганова М. Щербатова	Магнат Речі посполитої, Державний, військовий діяч Поміщиця (польс. походження) Поміщиця (польс. походження)	Немирів	Кінець XVIII ст.. 1834 1872 1893-1917	Заснував Викупив Перебудував Отримала у спадок Спадок, Перебудувала
20.	К. Ксідо	Російський офіцер	Хмільник	1911 1915	Заснував

Економічна складова забудови палацово-паркового комплексу в Тульчині

Особливості архітектури КП-ПК етапу раннього класицизму

УКЛАД П-ПК ГРОХОЛЬСЬКИХ-МОЖАЙСЬКИХ У СМТ ВОРНОВИЦЯ

План маєтку. ДАВІЮ

Зображення палацу 1914 р. (Р.Афтаназі, 1996,)

Фото 1974 р. ДАВІЮ

Літографія Н.Орди

План території палацово-паркового комплексу в сучасних межах

Експлікація

- 1 - палац
- 2 - парк
- 3 - лівий флігель
- 4 - правий флігель
- 5 - залишки муру
- 6 - парадний курдонер
- 7 - новобудови

Креслення автора за обмірами
УкрНДІпроектреставрація

Залишки парку. Фото автора

Головний фасад. Фото автора

Бічний флігель

Головний фасад палацу
М 1:400

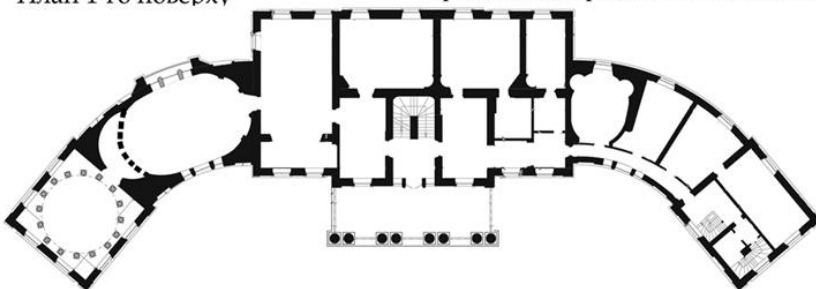
Фото автора. 2017 р.

Автентична ліпнина
квадратного зала

План 1-го поверху

Креслення автора за мат. ТОВ «МУР»

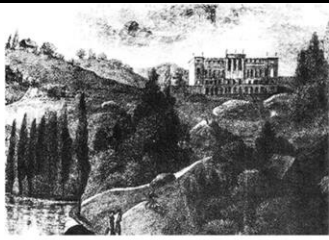

Автентична ліпнина
овального зала

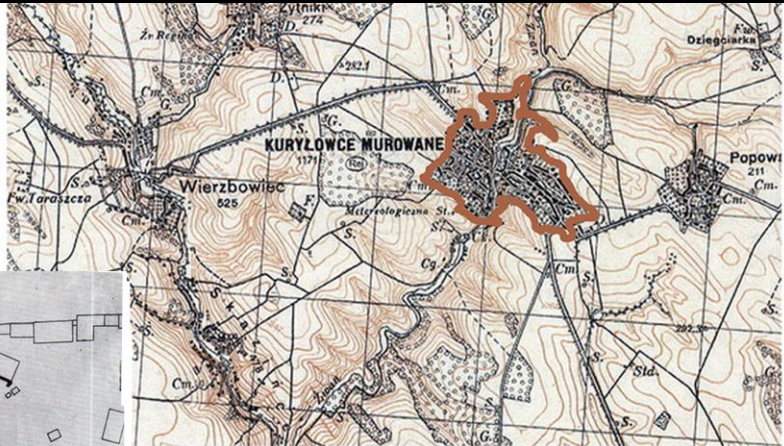
Креслення автора за мат. ТОВ «МУР»

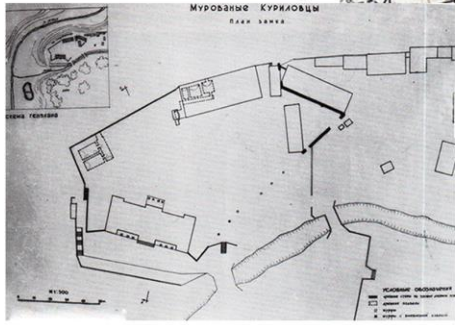
УКЛАД П-ПК КОМАРА У М. МУРОВАНІ КУРИЛІВЦІ

Вид на палац до 1820 р.?

Муровані-Курилівці на мапі 1930 р.

Схе́ма територі́ї за обмірами Г.Логвіна

Парковий фасад. Фото 1900 р.

- Експлікація:
1. Палац
 2. Парк
 3. Арсенал (стайні)
 4. Господарська територія
 5. Фільварок
 6. Мури замку
 7. Новобудови

План територі́ї палацово-паркового комплексу в сучасних межах

Креслення автора

Фото автора. 2017 р.

Пейзажний парк. Автор Д.Міклер

Фото М.Ригуса 2018 р

Парковий фасад

Головний фасад

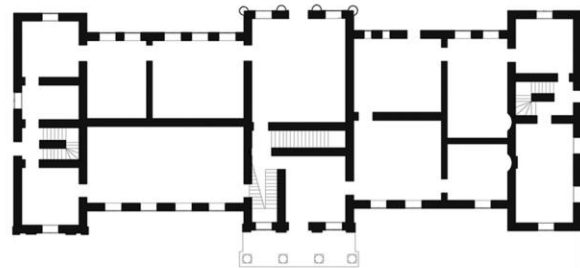

Головний фасад М 1:400

Головний фасад

Креслення автора за мат. УкрНДІпроектреставрація

План 1-го поверху

Центральна зала

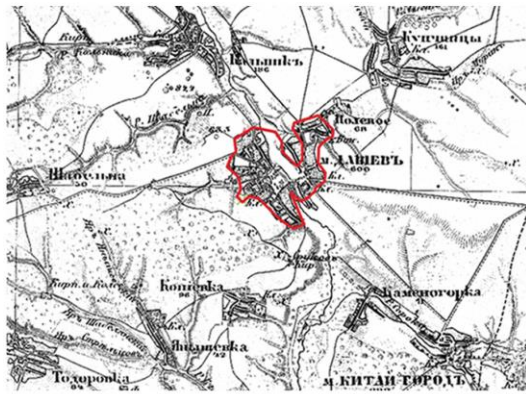
Спальні

Бібліотека

Особливості архітектури КП-ПК етапу пізнього класицизму

УКЛАД П-ПК ПОТОЦЬКИХ У СМТ ДАШІВ

м. Дашів на мапах Шуберта XIX ст.

Літографія Н.Орди

Мал. А.Ланге. 1825 р.

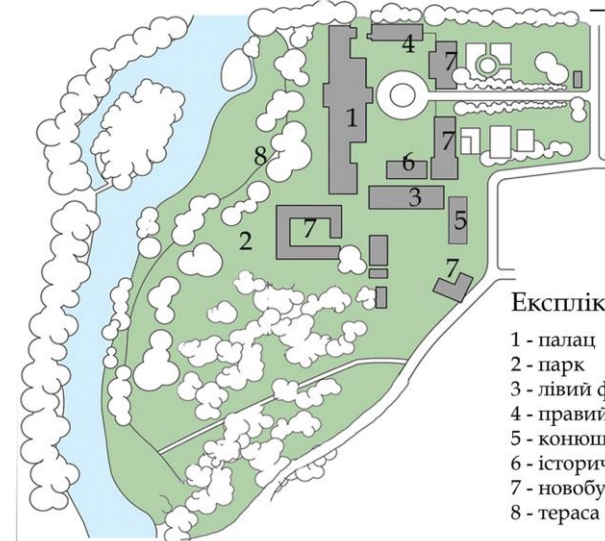

План маєтку (УкрЗахідпроектреставрація)

План території палацово-паркового комплексу в сучасних межах (креслення автора)

План маєтку. 1992 р.

Експлікація

- 1 - палац
- 2 - парк
- 3 - лівий флігель
- 4 - правий флігель
- 5 - конюшні
- 6 - історична будівля
- 7 - новобудови
- 8 - тераса - мур

Тераса. Фото 1900 р.

Конюшня. Фото автора 2016 р.

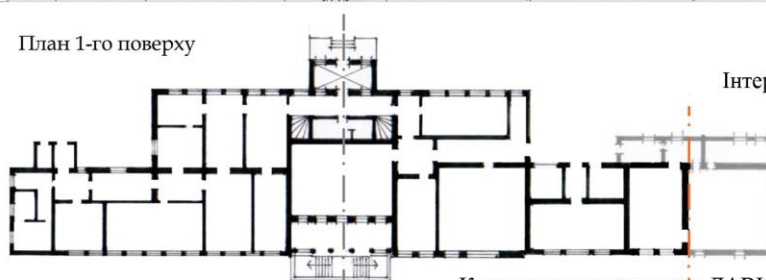
Орнаменти фасаду. Фото автора 2016 р.

Парковий фасад палацу

М 1: 400

План 1-го поверху

Креслення автора за мат. ДАВІО

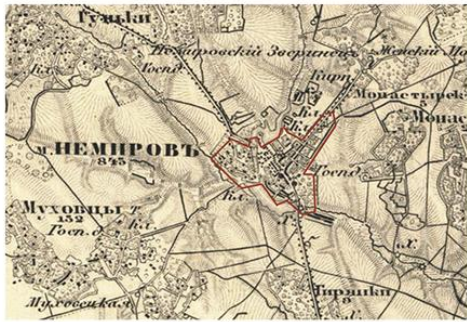

Інтер'єри одного з салонів. 1914 р.

Фото автора 2017 р.

УКЛАД П-ПК ЩЕРБАТОВОЇ В М. НЕМИРОВІ

Немирів на мапах Шуберта. XIX ст.

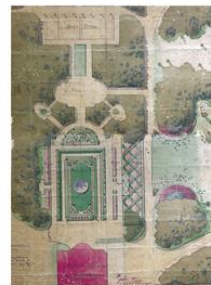
Немирів (ДАВІО, Ф-25, Оп.1,спр. 1)

План території палацово-паркового комплексу в сучасних межах (креслення автора)

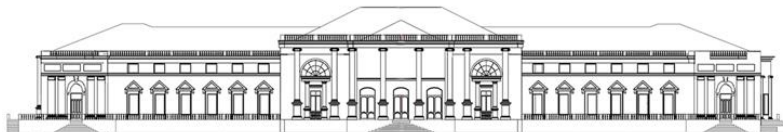
Експлікація

- 1 - палац
- 2 - пейзажний парк
- 3 - в/п вежа
- 4 - розарій
- 5 - новобудови

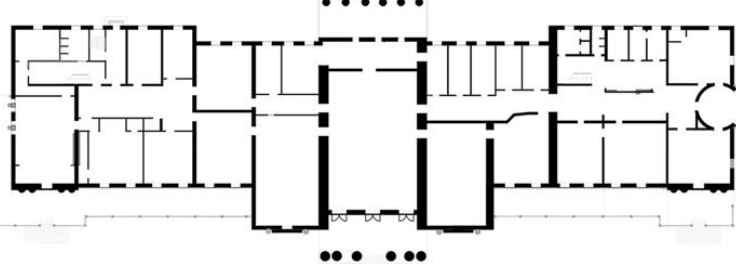
Розарій. ДАВІО. 1869 р.

Парковий фасад палацу
М 1:400

Креслення автора за мат. Киливник

План 1-го поверху

Бічний фасад.1970 р. (ВОДКМ)

Фото автора. 2016 р.

Головний фасад 1976 р. (ВОДКМ)

Фото автора 2016 р.

Головний фасад. Поштова листівка. 1913 р.

Фото автора 2016 р.

Фото автора 2016 р.

В/п Вежа Скульптура парку

Камін в центральній залі

Центральна зала

Розпис стелі у спальні

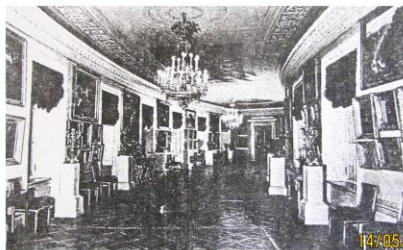
Інтер'єри, внутрішнє планування палацу в Тульчині (фото автора)

Велика зала для концертів(2 пов.)

«Золота зала» для проведення балів (2 пов.)

ПЛАН 1-ГО ПОВЕРХУ ПАЛАЦУ ЗА ОБМІРАМИ 1974 РОКУ (проект «Укрпроектреставрація»)

Первісні інтер'єри правої галереї та спальної кімнати (за книгою автора Циганюк В. Ф. «Нещасні щасливі»)

Камін для обігріву

Коридори та аудиторії для навчання у правому флігелі

Велика зала у правому флігелі (сучасний - їдальня)

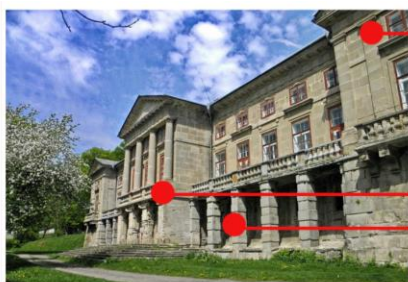

Влаштування стелі (хол, 1-й пов.)

Їдальня(поч.)

Архітектурні прототипи класицистичних палаців Вінниччини.

Палац Орловських в Маліївцях (Хмельницька обл) Арх. Д.Мерліні

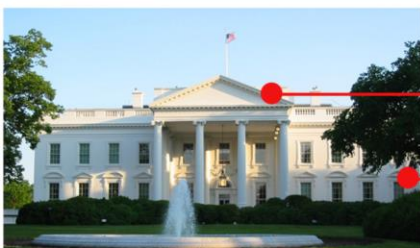
Палац Д.Комара - схожість планування паркового та головного фасадів

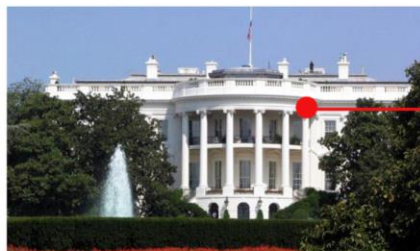
Мисловицький палац Арх.-Д.Мерліні

Палац в Вороновиці Арх.Д.Мерліні?

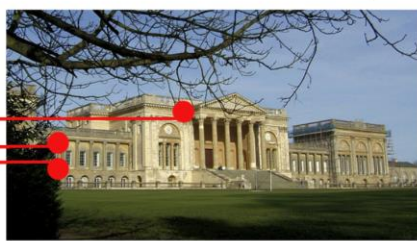
Білий Дім Ар. - Дж.Хобан

Палац в Чорномині. Арх.- Ф.Боффо

Палац лорда Кобхема, парк Стоу

Палац Щербатової

Формування архітектури класицистичного п-кк в Тульчині

Станіслав та Щесни Потоцький
Акварель. Й. Ріхгер. 1835 р.

Йозефіна Амаля Мнішек

Станіслав III, та Потоцький
Софія Потоцька (Глявоне)
Ежи Потоцький
Мечислав Потоцький
Марія Строганова

Общий планъ
1871-1872 гг.

Загальний генплан мастку 1871-1872 рр. з "Атлас чертежей господского дома и прилежащих строений Марии Болеславовны Строгановой"

Лівий флігель. Фото 1900 р.

Фасад центрального корпусу, 1871 р

Правий флігель. Фото 1900 р.

Фасад лівого флігеля (Атлас чертежей Строгановой М. Б, 1871 р)

Фасад правого флігеля, (Атлас чертежей Строгановой М. Б, 1871 р)

Центральний корпус. Фото 1900 р.

Центральний корпус. Вид з парку

Тулчинь, Стрoганoвa
Тулчинь, Рoбoтoвa

ЕКСПЛІКАЦІЯ ДО ЗАГАЛЬНОГО ПЛАНУ
I - центральний корпус; VI - турецька баня;
II - правий флігель; VII - флігель театру;
III - лівий флігель; VIII - конюшні;
IV - перехідна галерея; IX - манеж;
V - перехідна галерея; X - театр.

Реконструкція Борисової Л. П.

Первісні інтер'єри класицистичних палаців Вінниччини.
 З матеріалами: зображення 1 - С. Котелко; зображення 2-12 - Р.Афтаназі.

сmt. Муровані-Курилівці	с. Антопіль	м. Тульчин
<p>1</p> 	<p>2</p> 	<p>3</p>
с. Андрушівка	с. Іванів	с. Соколівка
<p>4</p> 	<p>5</p> 	<p>6</p>
с. Чорномин	с. Печера	с. Дашів
<p>7</p> 	<p>8</p> 	<p>9</p>
сmt Вороновиця	П'ятничани	с. Стрижавка
<p>10</p> 	<p>11</p> 	<p>12</p>

Сучасний стан інтер'єрів і оздоблення класицистичних палаців (фото автора)

с. Андрушівка, бальна зала

с. Біличин, бальна зала

с. Гушинець, вхідна зона

м. Хмільник, один із залів

с. Соколівка,
один із залів

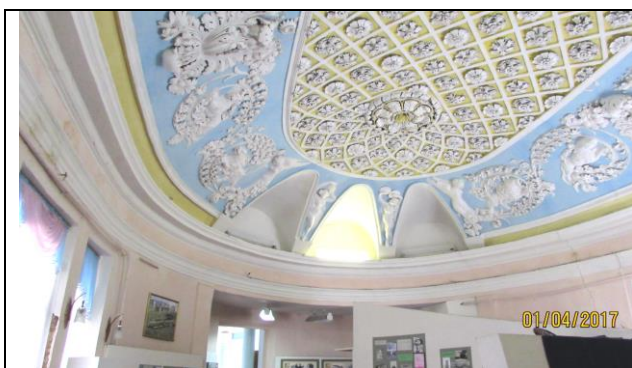

с. Антопіль, [Online] Доступно:
<https://sergekot.com/antopol>

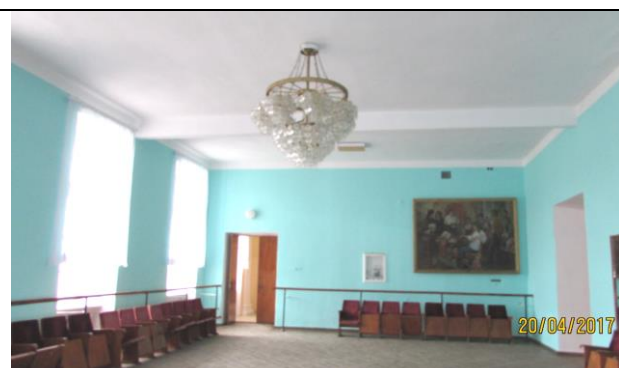

с. Стрижавка, (первісний вигляд, із особистого архіву Г.Грохольського)

Сучасний стан інтер'єрів і оздоблення класицистичних палаців (фото автора)

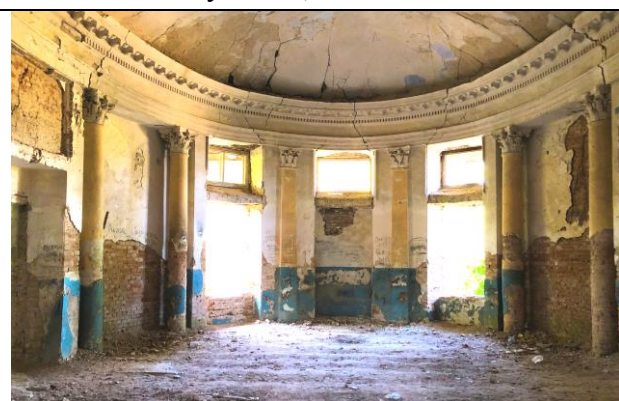
смт Вороновиця, бальна зала

м. Тульчин, бальна зала

с. Серебринці, бальна зала

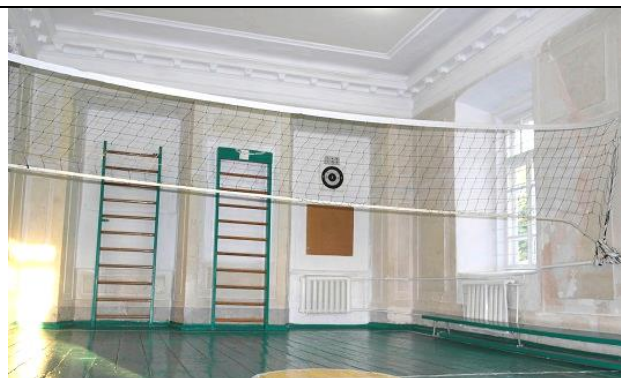
Нападівка, центральна зала

м. Немирів, бальна зала

смт. Муровані-Курилівці, спальня

с. Іванів, мармурова зала

с. Чорномин, центральна зала

Приклади закордонного досвіду проведення реставраційних робіт п-пк

1		<p>КОРЧЕВ, (МАЗОВЕЦЬКЕ ВОЄВОДСТВО, ПОЛЬЩА) ПАЛАЦ – ПОЧАТОК ХІХ СТ. -1919 - ЗРУЙНОВАНИЙ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 1939 - ЗРУЙНОВАНИЙ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ -1989 – ДОЧКИ ОСТАННЬОГО ВЛАСНИКА ПРИДБАЛИ МАСТОК ТА РОЗПОЧАЛИ РЕСТАВРАЦІЮ, ЯКА ТРИВАЄ ДО ТЕПЕР</p>
2		<p>СТУДЗЕНЕЦЬ, (МАЗОВЕЦЬКЕ ВОЄВОДСТВО), ПОЛЬЩА ПАЛАЦ – 1790 РІК 1945 - ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ПОЧАВ РУЙНУВАТИСЯ 1980 – ПЕРША РЕСТАВРАЦІЯ, НЕВДАЛА 2009 – ПРИДБАЛА МАСТОК РОДИНА ОЛЕВНИКІВ ТА РОЗПОЧАЛА ВІДБУДОВУ</p>
3		<p>ТЛОКІНЯ КОСЦЕЛЬНЯ, (КАЛІШ, ПОЛЬЩА) ПАЛАЦ – 1916 Р 1970 – ПОЧАВ РУЙНУВАТИСЯ 2010 – ПРИДБАВ МАСТОК Т.МАЗЕК 2013 – РЕСТАВРАЦІЯ ПАЛАЦУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ПАРКУ ФУНКЦІОНУЄ, ЯК ГОТЕЛЬ ТА РЕСТОРАН</p>
4		<p>ЛОМНИЦЯ, (НИЖНЯ СЕЛЕЗІЯ, ПОЛЬЩА) ПАЛАЦ - 1720 РІК З 1980 Р. ПОЧАВ РУЙНУВАТИСЯ 1991 - ПРИДБАЛИ МАСТОК НАЩАДКИ ВЛАСНИКІВ 1995 – ПЕРШІ РЕМОНТНО-РЕСТАВРАЦІЙНІ РОБОТИ 2007-1018 - ВІДНОВЛЕННЯ ІСТОРИЧНОГО ФІЛЬВАРКУ</p>
<p>1. [Online] Доступно: https://www.facebook.com/photo.php?fbid=667808427358984&set=pcb.2542232129221148&type=3&theater&ifg=1 [Online] Доступно: https://www.facebook.com/photo.php?fbid=892780811152564&set=pcb.2526842850760076&type=3&theater&ifg=1 3. [Online] Доступно: https://kalisz.naszemiasto.pl/palac-w-tlokini-koscielnej-po-renowacji-historia-pisana-na/ar/c13-1484615 4. [Online] Доступно: https://palac-lomnica.pl/historia.html</p>		

№ п/п	Ідентифікаційні характеристики				Архітектурно-композиційні та планувальні характеристики							Стильові характеристики		
	Назва палацу / Сучасна назва	Роки заснування	Адреса сучасна	Архітектор	Кіл-сть поверхів	Кіл-ть фасадів для огляду	Композиція фасаду	Колористичне вирішення	Кіл-ть ризалітів	Форма плану	Планувальна схема	Головний акцент фасаду	Ордер	Декоративні елементи фасаду
РАННІЙ КЛАСИЦИЗМ														
1	 Палац Потоцьких/ Училище культури	1775-1782	Тульчинський район м. Тульчин вул. Незалежності, 10	Архітектор Лакруа,? та арх. Лятур	2	4	Симетричний Бічні флігелі	Монохромне	Бічні флігелі	Палладіанський тип	Анфіладна	Цн 10-колонна лоджія, завершена парпетом Цн трикутні 4-колонні портики бічних флігелів	Іонічний	Пілястри, трикутні сандрики, барельєфи в тимпанах фронтонів, дентикули, фризи, карнизи, балюстради
2	 Палац Можайських-Грохольських/ Музей історії авіації	1770-1777	Вінницький район с.м.т. Вороновиця вул. Леніна, 26	Архітектор Д.Мерліні,? Лоренц Гедон	2/ 3	4	Симетричний	Монохромне	Центральний ризаліт Бічні крила	Палладіанський тип	Анфіладна Коридорна	Цетральний портик 4-ох спарених колон, піднятий на аркаду	Корінфський	Пілястри, трикутні сандрики, прямокутні сандрики, гірлянди, орнаменти, дентикули, карнизи, рустування

3	 Палац Холоневських/ Школа-інтернат	1780	Калинівський район с.Іванів, вул.Гагаріна,1	Архітектор. Не встановлено	3	4	Симетричний Бічні флігелі	Монохромне	Центральний ризаліт Бічні флігелі	П-подібний	Анфіладна Коридорна	Центральний ризаліт, завершений трикутним фронтоном з шістьма пілястрами	Корінфський	Пілястри, трикутні сандрики, прямокутні сандрики, рустування, фризи, дентикули
4.	 Палац Грохольських/ Обласний ендокринний диспансер	1770- 1782	м. Вінниця вул. Мічуріна, 32	Д.Мерліні? Перебудова арх.Льойфер	3/ 2	4	Симетричний Бічні флігелі	Монохромне	Дві бічних ризаліти Бічні флігелі	Палладіанський тип	Анфіладна Коридорна	Центральна лоджія з шістьма колонами, завершена балконом на рівні 2-го поверху	Доричний	Пілястри, трикутні сандрики, фризи з метопами, карнизи, рустування
5	 Палац Чацького/ Сільська рада,	1770- 1780	Могилів- Подільський район с. Серебринці	Архітектор. Не встановлено	2	4	Симетричний	Монохромне	Центральний ризаліт	Широкий прямокутник	Анфіладна	Центральний 4-колонний портик- тераса, завершений трикутним фронтоном, піднятий на аркаду	Корінфський	Пілястри, прямокутні сандрики, фризи, карнизи, дентикули

6	 Палац (малий палац) Потоцького/ Ветеринарний технікум	1775	Тулчинський район м. Тулчин вул. Леонтовича, 55	Архітектор. Не встановлено	2	4	Симетричний	Монохромне	Центральний ризаліт Бічні флігелі	П-подібна	Анфіладна Коридорна	Центральний 4-колонний портик	Доричний	Прямокутні сандрики, фризи
ЗРЛИЙ КЛАСИЦИЗМ														
6	 Палац Тишкевичів/ Залишки будівлі	1770- 1780	Погребищенський район с. Андрушівка вул. Калініна, 1	Архітектор. Не встановлено	1	4	Симетричний ()	Монохромне	Два ризаліти	Видовжений прямокутник	Анфіладна Коридорна	Центральний портик з трикутним фронтоном та пілястрами. Центральний 4-колонний Портик, завершений парапетом	Іонічний	Пілястри, декоративні ніші, наличники, дентикули, барельєф в тимпані фронтону
8	 Палац С.Д.Комара/ Школа-інтернат	1805	Муровано-Куриловецький район с.м.т. Муровані-Курилівці вул. Спортивна, 3	За проектом палацу Орловських Д.Мерліні ?	2	4	Симетричний	Монохромне	Три ризаліти	Видовжений прямокутник	Анфіладна	Центральний 4-колонний портик з трикутним фронтоном	Іонічний	Пілястри, карнизи, фризи з метопами, дентикули

9	 Палац Свейковських/ Лікарня- санаторій (цоколь +)	Поч. XIX ст.	Немирівський район с. Печера вул. Леніна, 7	Архітектор. Не встановлено Служб.буд. - Архітектор Я.Гойріх	2	4	Симетричний Бічні флігелі	Монохромне	Центральний ризаліт Бічні флігелі	Палладіанський тип	Анфіладна	Центральний 4-колонний портик, завершений трикутним фронтоном	Іонічний	Трикутні сандрики, фризи, карнизи, барельєф в тимпані фронтону
10	 Палац Чарномських/ СЗОШ I-III ступенів	1820	Піщанський район с. Чорномин, пр. Шкільний, 1	Архітектор- Франц Боффо?	2	4	Симетричний (Асиметричний. добудова)	Монохромне	Центральний ризаліт	Широкий прямокутник	Анфіладна	Центральний 6-колонний портик з трикутним фронтоном	Іонічний	Прямокутні сандрики, пілястри, карнизи, гірлянди, маскарони, дентикули
11	 Палац Пшилуських/ Не використову- ється	1820	Липовецький район с. Нападівка, вул. Новоселів, 3	Архітектор Майстерня А.Меленсь- кого ?	1	4	Симетричний	Монохромне	Три ризаліти	Широкий прямокутник	Анфіладна	Центральний портик з трикутним фронтоном, 6-ти колон, піднятих на невеликі стилобати	Іонічний	Прямокутні сандрики, маскарони, гірлянди, рустування, карнизи, дентикули, барельєф в тимпані фронтону

12	 Палац Гіжицьким- Абамалек/ Не використовується	Поч. XIX ст.	Хмельницький район с. Гущинці, вул. Леніна, 10	Архітектор. Не встановлено	2	4	Симетричний (Асиметричний. добудова)	Монохромне	Центральний ризаліт	Видовжений прямокутник	Анфіладна	Центральний 4-колонний портик з трикутним фронтоном	Доричний	Прямокутні сандрики, рустування, барельєф в тимпані фронтона, карнизи
13	 Палац Бжозовських/ Школа-інтернат	1800- 1810 рр	Крижопільський район с. Соколівка вул. Леніна, 2	Архітектор. Не встановлено	1/ 3	4	(Асиметричний. добудова)	Монохромне	Центральний ризаліт	Видовжений прямокутник	Анфіладна Коридорна	Центральний 4-колонний портик з трикутним фронтоном	Доричний	Арочні сандрики, Дентикули, карнизи
14	 Палац Грохольських/ Зруйнований (цоколь+)	1820	Вінницький район с. Стрижавка	Архітектор. Не встановлено	2	4	Симетричний	Монохромне	Центральний ризаліт Бічні флігелі	П-подібний	Анфіладна	Центральний 6-колонний портик, завершений парапетом	Кринфський	Трикутні сандрики, прямокутні сандрики, гирлянди, орнаменти, дентикули, карнизи, барельєфи, балюстради

15	 Палац Красовських/ Не використовується	Поч. XIX ст.	Барський район с. Біличин вул.	Архітектор. Не встановлено	1	4	Симетричний	Монохромне	Три ризаліти	Широкий прямокутник	Анфіладна	Центральний 4-колонний портик з трикутним фронтоном	Крицький	Пілястри, трикутні сандрики, прямокутні сандрики, рустування, орнаменти, декоративні ніші, барельєф
16.	 Палац Сулятицьких/ Дитячий садок	Поч. XIXст ..	Муровано- Куриловецький район с. Привітне, вул. Соборна, 12	Архітектор. Не встановлено	1	4	Симетричний	Монохромне	Центральний ризаліт	Видовжений прямокутник	Анфіладна	Центральний 8-колонний портик з трикутним фронтоном	Доричний	Карнизи, фризи, прямокутні сандрики,
ПІЗНІЙ КЛАСИЦИЗМ														
17	 Палац Четвертинських/ Інтернат для психічно хворих	1830	Томашпільський район с. Антопіль вул. Жовтнева, 46	Архітектор. Не встановлено	2	4	Симетричний	Монохромне	Центральний ризаліт Бічні флігелі	П-подібний	Анфіладна Коридорна	Центральний 4-колонний портик з трикутним фронтоном	Іонічний	Прямокутні сандрики, пілястри, орнаменти, дентикули, карнизи, фризи, барельєфи, балюстради,

18		1825 .	Іллінецький район с.м.т. Дашів вул.40-річчя Жовтня, 2	Архітектор. Не встановлено	2	4	Симетричний (Асиметричн добудова)	Монохромне	Центральний ризаліт	Видовжений прямокутник	Анфіладна	Центральна 6-колонна портик- тераса, завершена трикутним фронтоном	Доричний	Декоративні ніші, арочні сандрики, дентикули, карнизи
НЕОКЛАСИЦИЗМ (ПЕРІОД ІСТОРИЗМУ)														
19		1894- 1917	Немирівський район м. Немирів вул. Шевченка, 16	Архітектор І. Стіброл (Гриннер і Крамарж)	2	4	Симетричний	Монохромне	Три ризаліти	Видовжений прямокутник	Анфіладна Коридорна	Центральний 6-колонний портик з трикутним фронтоном	Іонічний	Трикутні сандрики, пілястри, гирлянди, орнаменти, дентикули, карнизи, рустування, балюстради
20		1911- 1915	Хмельницький район м. Хмельник вул. Шевченка, 1	Архітектор І. Фомін	2	4	Симетричний	Монохромне	Центральний ризаліт	Широкий прямокутник	Анфіладна	Центральна 4-колонна напівротонда, завершена балюстрадою	Доричний	Трикутні сандрики, карнизи, балюстради

ДОДАТОК Г
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК ТА СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

Вінниччина – Вінницька область – область у центральній Україні.
Обласний центр – місто Вінниця.

Відновлення – комплекс заходів, на підставі історико-архівних та натурних досліджень, спрямованих на відновлення цілісності об'єктів та втраченого загального їх композиційного рішення задля подальшої експлуатації.

Брацлавське воєводство – адміністративно-територіальна одиниця Великого князівства Литовського (до 1569 року) та Корони Польської у Речі Посполитій. Існувало в 1566—1793 роках. Створене на базі земель Східного Поділля. Після Люблінської унії 1569 року входило до складу Малопольської провінції. Розташовувалося в південній частині Речі Посполитої, на півдні Русі. Головне місто — Брацлав.

Історизм – в архітектурі – це повернення до стилів минулого.

Класицизм – стиль у європейському мистецтві та архітектурі, який сформувався наприкінці XVII ст. у Франції, а найбільшого розквіту набув у XVIII – поч. XIX ст. в європейських країнах, історичним орієнтиром слугує античність, а в основу стилю покладено принципи арх. А. Палладіо, який ще у XVI ст. розробив нову систему пропорцій ордерів та свій варіант замиського палацу.

Консервація (від лат. conservation – збереження) – сукупність науково обґрунтованих заходів, які дають змогу захистити об'єкти культурної спадщини від подальших руйнувань і забезпечують збереження їх автентичності з мінімальним втручанням у їх вигляд (тобто збереження пам'ятки фактично в тому вигляді, в якому вона дійшла до наших днів).

Масток – велике приватне землеволодіння з будинком власника, садибою, з господарськими будівлями, часто фільварками.

Музеєфікація – сукупність науково обґрунтованих заходів щодо приведення пам'яток історико-культурної спадщини у стан придатний для екскурсійного відвідування та ін. культурно-освітнього використання.

Неокласицизм – новий класицизм, «ретроспективний» стиль у світовому мистецтві (живописі, скульптурі, музиці, літературі) та архітектурі кінця XIX початку XX століття. кінця 18 – початку 19 ст. Назва неокласицизм використовується для того, щоб відрізнити цей стиль від спорідненого з ним класицизму кінця XVIII ст. В кожній країні має свої особливості.

Палладіанство (англ. Palladian architecture, фр. Palladianisme, італ. Palladianesimo) – архітектурний напрямок XVII ст - XVIII століть, що веде генезу від творчості відомого італійського архітектора XVI Андреа Палладіо і отримав назву в його честь.

Палац - велика монументальна парадна будівля. Початково – резиденція глави держави, а також членів королівської родини. Пізніше житло вищої знаті польських магнатів, поміщиків, князів та інших багатих осіб.

Палацово-парковий ансамбль – масштабний ансамбль, елементами якого є палаци, парки, господарські і культові споруди. Має чітко організовану композиційно-просторову структуру. Поєднує в собі пам'ятки архітектури і садово-паркового мистецтва. Створений відомими архітекторами, паркобудівничими та пов'язаний з відомими постатями минулого.

Палацово-парковий комплекс – комплекс, елементами якого є палаци, парки, господарські, службові, рекреаційні і культові будівлі. Створений відомими архітекторами, паркобудівничими та пов'язаний з відомими постатями минулого.

Подільська Губернія – українська губернія на території Східного Поділля, яка від 1797 року входила до складу Російської імперії, після Української революції в складі УНР; Української Держави, потім до 1925 року – в складі УСРР. Сьогодні це переважно територія Хмельницької, Вінницької, частково Одеської, Миколаївської областей та Молдови.

Реставрація (від лат. restauratio – відновлення) – сукупність науково обґрунтованих заходів щодо укріплення (консервації) фізичного стану, розкриття найбільш характерних ознак, відновлення втрачених або

пошкоджених елементів об'єктів культурної спадщини із збереженням їх автентичності.

Реконструкція (від лат. re – назад і constructio – побудова) – перебудова об'єктів різного призначення, пов'язана з поліпшенням умов їх експлуатації.

Регенерація (лат. regenerate – відродження) – відновлення втрачених частин, композиційної цілісності історичних міст або їх центрів, окремих архітектурних ансамблів та комплексів, будівель і споруд. До завдань регенерації належать такі: бережне ставлення до міського середовища; підтримання традиційних планувальних і композиційних характеристик середовища; збільшення функціональної ємності міської тканини; інтенсифікація використання міського простору; відновлення втрачених якостей середовища; забезпечення неперервності функціонування у процесі реконструкції.

Садиба – маєток, невеликий палац з господарськими, службовими та допоміжними будівлями, володіння знатних осіб (магнати, дворяни, старшини, шляхта, поміщики) і заможних представників інших класів, періоду від кінця XVIII до початку XX століття.

Східне Поділля – частина подільської України, розташована на лівому березі Дністра, є продовженням Західного Поділля. Охоплює усю територію сучасної Вінницької області, а також прилеглі райони Кіровоградської, Черкаської та Одеської областей.

Флігель – бічна прибудова до головного палацу, «крило» палацу. Флігелі зазвичай довші і більші за розмірами за павільйони. Флігель може стояти окремо від головної споруди, створюючи разом з нею ансамбль. Флігелі мали поширення як у міських, так і в сільських палацах у XVIII—XIX століттях в країнах Центральної Європи, зокрема і в Україні.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

арх. – архітектор

ВУАН – Всеукраїнська академія наук

ВНТУ – Вінницький національний технічний університет

ВОКМ – Вінницький обласний краєзнавчий музей

ДАВІО – Державний архів Вінницької області

ДАХО – Державний архів Хмельницької області

ДНАББ ім. В. Г. Заболотного – Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного

ДБН – державні будівельні норми

НДІпроектреконструкція – Державне підприємство «Державний науково дослідний та проектно-вишукувальний інститут «НДІпроектреконструкція»

кін. – кінець

п-пк – палацово-парковий комплекс

кп-пк – класицистичний палацово-парковий комплекс

м. – місто

НБУВ – Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

обл. – область

поч. – початок

р. – рік

рр. – роки

ст. – століття

УкрНДІпроектреставрація – Український державний науково-дослідний та проектний інститут «УкрНДІпроектреставрація»

ЦДІАК України – Центральний державний історичний архів України

ICOMOS – Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць (англійською)

UNESCO – Організація Об'єднаних націй з питань освіти, науки та культури (англійською)